CUMHURİYET'İN 80. YILI ARMAĞANI

Atatürk'ün Bütün Eserleri

Cilt: 16

(1924)

KAYNAK YAYINLARI

Atatürk'ün Bütün Eserleri

Cilt: 16

(1924)

KAYNAK YAYINLARI

Atatürk'ün
Bütün Eserleri

Analiz Basım Yayın Tasarım Gıda Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti. Adına Sahibi
İsmet Öğütücü

Genel Yayın Yönetmeni
Şule Perinçek

Redaksiyon
Prof. Dr. Nejat Kaymaz, Yücel Demirel, Em. Tnk. Kd. Alb. Ercan Güner, Kurtuluş Güran

Ankara Temsilciliği
Kemal Şenoğlu

Arşiv-Araştırma
Derya Çağlar, Ercan Dolapçı, Hüseyin Gültekin, Musa Sarıkaya, Gökçe Şenoğlu, Hâdiye Yılmaz

Çevrimyazı
Ercüment Hüsnü Baki, Ahmet Hezarfen, Sadık Perinçek

Sayfa Düzeni ve Dizgi
Güler Kızılelma

Kapak Tasarımı
Emre Şenoğlu, Sistem Ofset

Montaj
Analiz

Baskı
Analiz Basım Yayın

Cilt
Cansın Mücellit

Satış ve Pazarlama
Şinasi Gökçe, Sevgi Sivaslı

Dağıtım
Mesut Barış, Fetih Kişioğlu

Abone
Gülsün Kaygısız Gökçe

Muhasebe
Saniye Yalçın
© 2005
Bu eserin yayın hakları
Analiz Basım Yayın Tasarım Gıda Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti.nindir
Birinci Basım: Mayıs 2005

Kaynak Yayınları: 419

ISBN: 975-343-235-6 (Tk. No)
975-343-423-5 (16. Cilt)

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM GIDA TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Meşrutiyet Cad. Kardeşler Han No: 12/3-4 34430 Galatasaray-İstanbul
Telefon: (0212) 252 21 56 - 252 21 99 - 292 21 08 Faks: 249 28 92
Ankara: (0312) 231 56 64 Web: www.kaynakyayinlari.com
E. Posta: iletisim@kaynakyayinlari.com
suleperincek@ataturkuneserleri.com

Atatürk'ün Bütün Eserleri Danışma Kurulu

(Alfabetik soyadı sırasına göre)

M. Türker Acaroğlu

Prof. Dr. Feroz Ahmad

Prof. Dr. Sina Akşin

Talip Apaydın

Prof. Dr. Zeki Arıkan

Prof. Dr. İlhan Arsel

Ercüment Hüsnü Baki*

Nejat Birdoğan*

Em. Kur. Alb. Dr. Orhan Coşkun

Muazzez İlmiye Çığ

Ali Dündar

Erol Şadi Erdinç

Yrd. Doç. Dr. İsmet Görgülü

Prof. Dr. Tahir Hatipoğlu

Ahmet Hezarfen

Prof. Dr. Alpaslan Işıklı

Suphi Karaman*

Prof. Dr. Nejat Kaymaz

Em. Tümg. Turhan Olcaytu*

Emin Özdemir

Sadık Perinçek*

Dr. Doğu Perinçek

Prof. Dr. Tülin Sağlamtunç

Zeki Sarıhan

Prof. Dr. Taner Timur

Prof. Dr. Şerafettin Turan

Gürbüz Tüfekçi

Memet Türkkan

* Sadık Perinçek'i 13 Eylül 2000, Nejat Birdoğan'ı 4 Mayıs 2001, Ercüment Hüsnü Baki'yi 23 Aralık 2001, Em. Tümg. Turhan Olcaytu'yu 25 Ağustos 2003, Suphi Karaman'ı 15 Nisan 2004 tarihinde kaybettik.

Bu Cilde Katkıda Bulunanlar

(Alfabetik soyadı sırasına göre)

Dr. Cüneyt Akalın, Sadullah Akgül, Doç. Dr. Yavuz Aslan, Orhan Balcı, Sıtkı Çebi, Ertuğrul Danık, Hüseyin Doğanay, Türker Ercan, Yılmaz Gruda, Muzaffer Günay, Rasih Nuri İleri, Nuran Acar İskitoğlu, Nevzat Kaya, Alp Kuran, Mustafa Onar, Hayati Özcan, Katalin Papp, Kiraz Perinçek, Ayşe Sarıalp, Martı Şahin, Kamil Şeker, Ataç Tanrısever, Enis User, Dr. Tuncer Yılmaz.

Adana Atatürk Müzesi, Adana İl Halk Kütüphanesi, Adana İl Kültür Müdürlüğü, Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi, Amasya İl Halk Kütüphanesi, Anıtkabir Derneği, Ankara İl Halk Kütüphanesi, Ankara Milli Kütüphane, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kütüphanesi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Kütüphane ve Arşivi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi Uzmanları, Antalya İl Kültür Müdürlüğü, Antalya İl Halk Kütüphanesi, Arma Yayınları, Atatürk Araştırma Merkezi Kütüphanesi, Aziz Berker Kütüphanesi, Basın Müzesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Bostancı Kırtasiye çalışanları, Bursa Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, Çukurova Üniversitesi Kütüphane Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı, Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, Erciyes Üniversitesi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Fethiye İl Halk Kütüphanesi, Galatasaray Lisesi Kütüphanesi, Gaziantep İl Halk Kütüphanesi, Harp Akademileri Komutanlığı Kütüphanesi, İş Bankası Yayınları, Hatay İl Halk Kütüphanesi, Havza Kaymakamlığı, Isparta Müzesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Atatürk Kitaplığı, İstanbul İl Halk Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İzmir Kent Müzesi, İzmir Milli Kütüphane, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Konya İl Halk Kütüphanesi, Konya İl Kültür Müdürlüğü, Konya Mevlana Müzesi, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Müzesi Müdürlüğü Arşivi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Law Library of USA Congress, Macaristan Cumhuriyeti Büyükelçiliği Eğitim ve Kültür İşleri Müsteşarlığı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Milli Kütüphane, Mülkiyeliler Birliği, Rusya Devlet Kütüphanesi, Ordu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Rusya Tarihi Yayınlar Kütüphanesi, Samsun İl Halk Kütüphanesi, Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü Kütüphane ve Dokümantasyon Dairesi, Serial and Government Publications Division Library of USA Congress, Sosyo-Politik Tarih Rusya Devlet Arşivi (RGASPİ), Süleyman Demirel Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü, Süleymaniye Kütüphanesi, Tarihi Yayınlar Rusya Devlet Kütüphanesi, TBMM Kütüphanesi, TBMM Kütüphanesi Mikrofilm Arşivi, TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Kütüphanesi, TC Başbakanlık Enformasyon Genel Müdürlüğü Kütüphanesi, TC Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Arşiv Hizmetleri Şube Müdürlüğü, TC Dışişleri Bakanlığı Arşiv ve Ulaştırma Daire Başkanlığı, Tokat İl Halk Kütüphanesi, Türk Dil Kurumu Arşivi, Türk Hava Kurumu Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi ve Arşivi.

Atatürk'ün Bütün Eserleri

Cilt: 16

(1 Temmuz 1923 - 17 Eylül 1924)

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 19
Mebus Adayları Hakkında
Konya Müdafaai Hukuk Riyaseti'ne (1 Temmuz 1923) 21
Mebus Seçilmesi Üzerine
Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya (1 Temmuz 1923) 22
Mebus Adayları Hakkında
Eskişehir Belediye ve Heyeti Teftişiye Riyaseti'ne (1 Temmuz 1923) 23
İstanbul'da Sirkeci'de Mesadet Hanı'nda
Mütekaidin Şirketi Riyaseti'ne Teşekkür (2 Temmuz 1923) 24
Fransızca Bir Kitabın Türkçeye Tercümesi Hakkında
Saffet Beyefendi'ye (2 Temmuz 1923) 25
Mısırlı Prens Mehmed Ali Hasan Tarafından Hediye Edilen
Tayyareler Hakkında Erkânıharbiyei Umumiye ve
Müdafaai Milliye Vekâletlerine (2 Temmuz 1923) 26
Lozan Müzakereleri Hakkında
İsmet Paşa'ya (4 Temmuz 1923) 27
İzmir Havalisindeki Sığır Vebası Hakkında
İktisat Vekâleti'ne (5 Temmuz 1923) 28
Türk Ocağı'na Yardım Hakkında
Sivas Valisi Faik Beyefendi'ye (5 Temmuz 1923) 29
Barış Hakkında *Vakit* Gazetesine Demeç (7 Temmuz 1923) 30
Çeşme Türk Ocağı'na Yardım Hakkında
İzmir'de Mebus Necati Beyefendi'ye (9 Temmuz 1923) 31
Emin Bey'in Halk Fırkası'yla Alakasının Kalmadığı Hakkında
Eskişehir Belediye Riyaseti ve
Müdafaai Hukuk Riyaseti'ne (10 Temmuz 1923) 32
Akçaşehir Türk Ocağı'na Tebrik Telgrafı (10 Temmuz 1923) 33
The Saturday Evening Post Yazarı
Isaac F. Marcosson İle Mülakat (13 Temmuz 1923) 34

Askerlikleri Ertelenmiş Matbuat Mensupları Hakkında
Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne (16 Temmuz 1923) 42
Mebus Adaylığı Hakkında
Urfa'da Süvari Kumandanı Miralay Sami Sâbit Bey'e (16 Temmuz 1923) 43
Barışın İmzalanmasını İsteyen
Yunus Nadi'nin Mektubuna Not (18 Temmuz 1923) 44
Barışın İmzalanması Hakkında
İsmet Paşa'ya (19 Temmuz 1923) 45
Ankara'ya Gelmeleri Hakkında
Erkânıharbiyei Umumiye Reisi ve
Batı Cephesi Kumandan Vekili Müşir Fevzi Paşa'ya (19 Temmuz 1923) 46
Sivas Türk Ocağı Riyaseti'ne Teşekkür (23 Temmuz 1923) 47
Lozan'da Delege Heyeti Reisi
Hariciye Vekili İsmet Paşa'ya Tebrik Telgrafı (24 Temmuz 1923) 48
Bayram Münasebetiyle Ordulara Tebrik Telgrafı (24 Temmuz 1923) 49
Bayram ve Barışın İmzalanması Dolayısıyla
Bütün Müdafaai Hukuk ve Belediye Riyasetlerine
Tebrik Telgrafı (24 Temmuz 1923) 50
Isparta'da Mebus İbrahim Bey'in Tebrikine Cevap (25 Temmuz 1923) 51
Halife Abdülmecit'e Tebrik Telgrafı (25 Temmuz 1923) 52
Ali Fuad ve Refet Paşaların Terfileri Hakkında
İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Beyefendi'ye (26 Temmuz 1923) 53
Delege Heyetinin Ankara'ya Gelmesi Hakkında
İcra Vekilleri Reisi Rauf Beyefendi'ye (27 Temmuz 1923) 54
Afgan Sefiri Ahmet Han'dan Alınan
Tebrik Telgrafı Hakkında Hariciye Vekâleti'ne (27 Temmuz 1923) 55
İzmir'de Halka Nutuk (27 Temmuz 1923) 56
Demiryolları Müdiri Umumisi Behiç Beyefendi'ye (28 Temmuz 1923) 57
Aydın'da Eşkıyalığın Önlenmesi Hakkında
Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne (30 Temmuz 1923) 58
Kayseri'de Adliye Vekili Rifat Beyefendi'ye (31 Temmuz 1923) 59
Amerikan Misyonerlik Talepleri Hakkında
Hariciye Vekâleti'ne (31 Temmuz/1 Ağustos 1923) 60
Rum Patrikhanesi Reisi
Kayseri Metropoliti Nicolaus Efendi'ye (1 Ağustos 1923) 61
Galata Rum Cemaati Mütevellii Umumisi
Damyanus Damyanidis Efendi'ye (3 Ağustos 1923) 62
İzmir Havalisindeki Sığır Vebası Hakkında
İktisat Vekâleti'ne (4 Ağustos 1923) 63

Yeni Mebuslara Davet (5 Ağustos 1923) 64
Sıhhiye Müfettişi Tabip Kaymakam Hüseyin Hüsnü Bey'in Terfii Hakkında
Müdafaai Milliye Vekâleti'ne (5 Ağustos 1923) 65
Tahran Sefiri Muhiddin Paşa'nın Telgrafı Hakkında
Hariciye Vekâleti'ne (5 Ağustos 1923) 66
İran Sefiri'ne Cevap (7 Ağustos 1923) 67
Dersaadet'te Serpiskopos Metropolit Meleti Efendi'ye (7 Ağustos 1923) 68
Sergi Hakkında Bursa Vilayeti'ne (9 Ağustos 1923) 69
Hint Hilafet Komitesi'nin Yardımlarının Dökümü (9 Ağustos 1923) 70
Himayei Etfal Cemiyeti'ne Yapılan Yardım Hakkında
New York Türk Teavün Cemiyeti'ne (12 Ağustos 1923) 71
Rangun'da Hilafet Komitesi Vasıtasıyla
Ahmed Molla Davud Efendi'ye (12 Ağustos 1923) 72
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Meclis Reisliğine Seçilmesi Üzerine (13 Ağustos 1923) 73
Sivas'ta Heyeti Vekile Reisi Rauf Beyefendi'ye (13 Ağustos 1923) 81
İsmet Paşa, Mahmud Nedim ve Doktor Mehmed Hilmi Beylerin
Üyeliklerinin Kabulü (13 Ağustos 1923) 82
Denizli Mebusu Haydar Rüştü Beyefendi'ye (13 Ağustos 1923) 83
İhtiyat Zabitleri Teavün Cemiyeti Merkezi Umumisi'ne (14 Ağustos 1923) 84
Heyeti İlmiye Şerefine Verilen Çay Ziyafetinde Sohbet (14 Ağustos 1923) 85
Sofya'da General S. Kovaçef'e Teşekkür (15 Ağustos 1923) 87
Halife'ye (17 Ağustos 1923) 88
Halife'nin Telgrafı Hakkında
Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne (17 Ağustos 1923) 89
Emir Çavuşu Ali Efendi'ye Verilen Vesika (18 Ağustos 1923) 90
Macar Millet Meclisi'ne (22 Ağustos 1923) 91
Meclis'in Orduya Selamı Hakkında
Erkânıharbiyei Umumiye Vekâleti'ne (24 Ağustos 1923) 92
Islamic News Gazetesi Sahibi
Hintli Gazeteci Abdülkayyum Malik Efendi'yle Görüşme (26 Ağustos 1923) 93
Batı Cephesi Karargâhı'nın Kaldırılması Hakkında
Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne (29 Ağustos 1923) 95
Müdafaai Milliye Vekâleti'ne (29 Ağustos 1923) 96
İzmir Mebus Adayları Hakkında
İzmir Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziyesi'ne (1 Eylül 1923) 97
Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne (1 Eylül 1923) 98

İzmir'in Kurtuluş Bayramı Münasebetiyle
İzmir Belediye Riyasetlerine (8 Eylül 1923) 99
Halk Fırkası Nizamnamesi (9 Eylül 1923) 100
Barış Sonrasındaki Vazifeler Hakkında Beyanat (10 Eylül 1923) 111
Tekfurdağı Türk Ocağı Riyaseti'ne Teşekkür (10 Eylül 1923) 113
Tahran'da İran Harbiye Nazırı ve
Başkumandan Rıza Han'a Teşekkür (15 Eylül 1923) 114
Kemalettin Efendi'nin Hatıra Defterine Yazı (19 Eylül 1923) 115
Edirne Belediye Riyaseti'ne (21 Eylül 1923) 116
Neue Freie Presse Muhabirine
Cumhuriyet Hakkında Beyanat (22 Eylül 1923) 117
Yapılan Bağış Hakkında
Celal Muhammed Sahib Efendi'ye Teşekkür (23 Eylül 1923) 120
İslam Âlemine Beyanname (25 Eylül 1923) 121
İzmir Muhacirin Cemiyeti Kongresi'ne (25 Eylül 1923) 123
İstanbul, Üsküdar, Beyoğlu Müdafaai Hukuk
Liva Heyetleri Reisleri Hacı Evliya,
Mehmet Rıza, Seyit Beylere Teşekkür (3 Ekim 1923) 124
Konya'dan Hacı Hüseyin Ağa İle Söyleşi (3 Ekim 1923) 125
İzmir Mebus Adayları Hakkında
İzmir Müdafaai Hukuk Riyaseti'ne (4 Ekim 1923) 127
16. Fırka Sertabibi Kaymakam Haşim Bey'in
Taltifi Hakkında Tezkere (4 Ekim 1923) 128
Le Temps Muhabiri J. Nilizon'la Mülakat (7 Ekim 1923) 129
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
İstanbul'a Giden Mebus Heyetine Yönelik Muamele Hakkında (8 Ekim 1923) 131
Marmaduke Pickthall İle Arthur Field'e (11 Ekim 1923) 133
İstanbul Şehremaneti'nin Davetine Teşekkür (12 Ekim 1923) 134
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Askeriye Memurları ve Mensupları ve Subayların
Maaşlarına Zamlar İcrasına Dair Kanun Tasarısı Hakkında (21 Ekim 1923) 135
İzmir Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziyesi Riyaseti'ne
Teşekkür (22 Ekim 1923) 139
Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Seçim Devresi Üyelerine
İstiklal Madalyası Verilmesi Hakkında Tezkere (22 Ekim 1923) 140
Hindistan'da Bombay Hilafet Komitesi'ne (28 Ekim 1923) 141

Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda Cumhuriyetle İlgili Yapılan
Değişikliklerin Müsveddesi (28/29 Ekim 1923) 142
Halk Fırkası Grup Toplantısı'nda Teşkilatı Esasiye'de Yapılacak Değişiklikler
Hakkında Konuşma (29 Ekim 1923) 144
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Cumhuriyetin İlanı ve Reisicumhur Seçimi Üzerine (29 Ekim 1923) 145
Fransız Gazeteci Maurice Pernot'ya Demeç (29 Ekim 1923) 147
Heyeti Vekile Hakkında Tezkere (30 Ekim 1923) 151
Cumhurbaşkanı Seçimi Dolayısıyla Tebriklere Açık Teşekkür (31 Ekim 1923) 152
Cumhurbaşkanı Seçimi Dolayısıyla Çeşitli Kişi ve
Kurumlara Teşekkür (31 Ekim 1923) 153
Halk Fırkası'nın Resmi İzninin Verilmesi Hakkında
Dahiliye Vekâleti'ne (Ekim 1923) 154
İstanbul'da Halifei Müslimin Abdülmecit'e (1 Kasım 1923) 155
İstanbul Valisi Haydar Bey'in Tebrikine Teşekkür (1 Kasım 1923) 156
Rusya Merkezi İcra Komitesi Reisi Kalinin'in
Tebrikine Teşekkür (4 Kasım 1923) 157
Sağlık Durumu Hakkında Salih Bey'e (12 Kasım 1923) 158
Sağlık Durumu Hakkında Bozok Mebusu Salih Bey'e (13 Kasım 1923) 159
Sağlık Durumu Hakkında Mütekaidini Askeriye Cemiyeti'ne (13 Kasım 1923) 160
Halk Fırkası Umumi Reisliğine Vekil Tayin Edildiği Hakkında
İsmet Paşa'ya (19 Kasım 1923) 161
Birinci Seçim Devresi Üyelerinden Bazı Zevatın
İstiklal Madalyası İle Taltiflerine Dair Tezkere (21 Kasım 1923) 162
Yenigün'ün Hilafet Konusundaki Yayını Üzerine
Samsun'dan Çekilen Telgraf Hakkında Başvekâlet'e (21 Kasım 1923) 164
Yenigün'ün Hilafet Konusundaki Yayını Üzerine
Samsun'dan Çekilen Telgraf Hakkında
Canik Valisi Osman Bey'e (21 Kasım 1923) 165
Amerikalı Curtis Lafrance'ın Mektubuna Cevap (27 Kasım 1923) 166
Ziraat Bankası Bütçe Kanunu Hakkında
Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne (29 Kasım 1923) 167
İstanbul'da Sinop Mebusu Rıza Nur Bey'e (Kasım 1923) 168
Filorinalı Nâzım Beyefendi'ye Teşekkür (1 Aralık 1923) 169
Ağır Topçu Kaymakamı Eyüp ve Sahra Topçu Kaymakamı Halil Kemal Beylerin
Terfileri Hakkında Müdafaai Milliye Vekâleti'ne (1 Aralık 1923) 170
Ağır Topçu Kaymakamı Eyüp ve Sahra Topçu Kaymakamı Halil Kemal Beylerin
Terfileri Hakkında Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne (1 Aralık 1923) 171

Tercümanı Hakikat Gazetesi Başyazarı
Hüseyin Şükrü Bey'e Demeç (2 Aralık 1923) 172
Kitabı Hakkında Darülfünun Türk Edebiyatı Tarihi Müderrisi
Köprülüzade Mehmet Fuad Beyefendi'ye (6 Aralık 1923) 174
İstanbul İstiklal Mahkemesi Hakkında Başvekâlet'e (8 Aralık 1923) 175
Yeni Açılan Tekirdağ Türk Ocağı Riyaseti'ne Teşekkür (10 Aralık 1923) 176
Yeni Açılan Kastamonu Türk Ocağı'na Teşekkür (11 Aralık 1923) 177
Kastamonu Vilayet Genel Meclisi'ne Teşekkür (13/14 Aralık 1923) 178
Bulgaristan Kralı'nın Tebrikine Cevap Verilmesi Hakkında
Hariciye Vekâleti'ne (22 Aralık 1923) 179
Mussolini'nin Tebrikine Cevap Verilmesi Hakkında
Hariciye Vekâleti'ne (24 Aralık 1923) 180
Rum Patriğine Teşekkür (24 Aralık 1923) 181
Ladislas Tahy'nin Macaristan Sefirliğinin Kabulü Hakkında
Başvekâlet'e (27 Aralık 1923) 182
Cumhuriyet Esasları Dahilinde Eğitim Yapılması Hakkında
Maarif Vekâleti'ne (29 Aralık 1923) 183
Boşalan Maliye Vekâleti'ne Çankırı Mebusu Mustafa Abdülhalik Beyefendi'nin
Seçildiği Hakkında Meclis'e Telgraf (2 Ocak 1924) 184
İnönü Zaferinin Yıldönümü Üzerine
Hâkimiyeti Milliye'ye Demeç (10 Ocak 1924) 185
Muallimler ve Muallimeler Birliği'ne Teşekkür (13 Ocak 1924) 187
İzmir'deki Çeşitli Mekteplere Teşekkür Hakkında
İzmir Maarif Müdüriyeti'ne (14 Ocak 1924) 188
Trabzon Çiftçileri Birliği'ne Yardım Hakkında
İktisat Vekâleti'ne (15 Ocak 1924) 189
İstanbul Hilali Ahmer Meclisi Umumisi Reisi
İstanbul Mebusu Abdurrahman Şeref Beyefendi'ye (15 Ocak 1924) 190
Hilali Ahmer'in Himaye Teklifinin Kabulü Hakkında
İstanbul Hilali Ahmer Meclisi Umumisi'ne (15 Ocak 1924) 191
İzmir Sanatlar Mektebi Hatıra Defteri'ne Yazılan Yazı (16 Ocak 1924) 192
İstanbul Gazetecilerini Kabul Hakkında
İstiklal Mahkemesi Reisi İhsan Beyefendi'ye (18 Ocak 1924) 193
Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Sanisi Asım Paşa'ya (19 Ocak 1924) 195
Boşalan Nafıa Vekâleti'ne
İstanbul Mebusu Süleyman Sırrı Bey'in Seçildiği Hakkında
Meclis'e Telgraf (19 Ocak 1924) 196
İzmir Büyük Kumandanlar Toplantısı Hakkında
Başvekil İsmet Paşa'ya (21 Ocak 1924) 197

Milli Türk Ticaret Birliği Kongresi Reisi
Aynîzade Tahsin Bey'e (23 Ocak 1924) 198
Halife'nin Tavır ve Hareketleri Hakkında
Başvekil İsmet Paşa'ya (23 Ocak 1924) 199
Lenin'in Ölümü Üzerine Çekilecek Telgraf Hakkında
Başvekil İsmet Paşa'ya (23 Ocak 1924) 201
Lenin'in Ölümü Üzerine Kalinin'e (23 Ocak 1924) 202
Konya Vilayet Genel Meclisi'ne Teşekkür (25 Ocak 1924) 203
Moskova'dan Alınan Telgraf Hakkında
Başvekil ve Hariciye Vekili İsmet Paşa'ya (27 Ocak 1924) 204
İstanbul İstiklal Mahkemesi'nin Tatili Hakkında
Başvekâlet'e (31 Ocak 1924) 205
Mesai Kanunu Tasarısı Hakkında
Türkiye Amele Birliği Riyaseti'ne (2 Şubat 1924) 206
İstanbul Gazetecilerine Nutuk (5 Şubat 1924) 207
Umum Mütekaidini Askeriye Cemiyeti Reisi
Topçu Mirlivalığından Emekli Ferid Paşa'ya (8 Şubat 1924) 210
Avusturya Sefirliğine August Kral'ın Tayini Hakkında
Hariciye Vekâleti'ne (8 Şubat 1924) 211
Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne (9 Şubat 1924) 212
İnebolu Mavnacılar Loncası'na Verilen İstiklal Madalyası (11 Şubat 1924) 213
İzmir'deki Harp Oyunu Açılışında Nutuk (15 Şubat 1924) 214
Filorinalı Nâzım Beyefendi'ye Teşekkür (16 Şubat 1924) 216
İstiklal Mahkemesi Reisi İhsan Bey'le
İstanbul Matbuatı Hakkında Görüşme (21 Şubat 1924) 217
İzmir'deki Harp Oyunu Kapanışında Nutuk (22 Şubat 1924) 219
İstanbul Baro İkinci Reisi Saadeddin Ferit Beyefendi'ye (26 Şubat 1924) 222
İtimatnamesini Sunan Rus Büyükelçisi Suriç'in
Nutkuna Cevap (27 Şubat 1924) 223
Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
İkinci Devre İkinci Toplanma Yılını Açış Nutku (1 Mart 1924) 225
Darülfünun Heyeti'ne Teşekkür (3 Mart 1924) 232
Tevhidi Tedrisat Kanunu'nun Başvekâlet'e Tebliği Hakkında
Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne (3 Mart 1924) 234
İstanbul Gazeteleri Başyazarlarına Beyanat (4 Mart 1924) 235
Hindistan Karaçi'den Şevket Ali,
Suhaç'ta Cerca, Bombay Hilafet Merkez Komitesi,
Mısır Abdülhamid, Abdülmecid ve Arkadaşları
Delhi Hilali Ahmer Rasih Efendilere Telgraf (Mart 1924) 236

Yeni Vekiller Heyeti'nin Bildirilmesi Hakkında
Malatya Mebusu İsmet Paşa'ya (5 Mart 1924) 238
Yeni Hükümet Teşkili İçin
Başvekil'in İstifa Ettiği Hakkında Tezkere (6 Mart 1924) 239
Yeni Kabinenin Teşkili Hakkında Tezkere (6 Mart 1924) 240
Hilafetin Kaldırılması Hakkında
Raymond Colrat'a Demeç (10 Mart 1924) 241
Piyade Yüzbaşı Mümtaz Efendi'nin Tedavisi Hakkında
Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne (11 Mart 1924) 243
Birinci Devre Kayseri Mebusu Atıf Bey'e Verilen
İstiklal Madalyası Vesikası (17 Mart 1924) 244
Tevfik Bey'in Tayini Hakkında Başvekâlet'e (18 Mart 1924) 245
Romanya Kralı Birinci Ferdinand'a (19 Mart 1924) 246
Tevfik Bey'in Tayini Üzerine
Türkiye Büyük Millet Meclisi İdare Heyeti'ne (20 Mart 1924) 247
Anadolu Demiryolları İdaresine Kredi Verilmesi Hakkında
Başvekâlet'e (27 Mart 1924) 248
Anadolu Demiryolları İdaresine Kredi Verilmesi Hakkında
Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne (27 Mart 1924) 249
İstanbul Darülmuallimin Müdürü İhsan Beyefendi'ye (3 Nisan 1924) 250
Macaristan Kraliyeti Guvernörü Amiral Horthy'ye (5 Nisan 1924) 251
23 Nisan'ın Dördüncü Yıldönümü Üzerine
Ankara Matbuatına Demeç (23 Nisan 1924) 252
Romanya Elçisi G. Filality'nin Nutkuna Cevap (24 Nisan 1924) 253
Lehistan Cumhurreisi Stanislas Wojciechowski'ye (27 Nisan 1924) 254
Patrikhane Meselesi Hakkında
New York Herald Muhabirine Demeç (4 Mayıs 1924) 255
Konya'da Canişini Hazreti Mevlâna Abdülhalim Efendi'ye (6 Mayıs 1924) 257
Yunus Nadi İle Söyleşi (6 Mayıs 1924) 258
İstanbul'da Rum Patriği Gregorius Efendi'ye Teşekkür (7 Mayıs 1924) 263
İtimatnamesini Sunan Macar Elçisi
Ladislas Tahy'nin Nutkuna Cevap (11 Mayıs 1924) 264
Muhtaçlara Yardım Hakkında
Türkiye Hilali Ahmer Cemiyeti Riyaseti'ne (14 Mayıs 1924) 265
Muhtaçlara Yardım Hakkında
Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'ne (14 Mayıs 1924) 266
Macaristan Kraliyeti Hükümet Naibi Amiral Horthy'ye (30 Mayıs 1924) 267
Anadolu-Bağdad Demiryolları Müdiri Umumisi
Behiç Beyefendi'ye (31 Mayıs 1924) 268

Hilali Ahmer'e Verilen Para Hakkında
Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'ne (3 Haziran 1924) 269
Hilali Ahmer'e Yapılan Bağış Üzerine
M. Cemal Muhiddin Sahip Efendi'ye Teşekkür (3 Haziran 1924) 270
Haliç Konferansı Hakkında Mebuslara Konuşma (12 Haziran 1924) 271
Alman Elçisi R. Nadolny'nin Nutkuna Cevap (16 Haziran 1924) 272
Lehistan'ın Ankara Elçisi Roman Knoll'un Nutkuna Cevap (25 Haziran 1924) 273
Yunanistan Geçici Reisicumhuru Amiral Pol Kunduriotis'e (2 Temmuz 1924) 274
Lağvedilmiş Şûrayı Devlet Tanzimat Dairesi Üyelerinden
Recep Bey'e Teşekkür (23 Temmuz 1924) 275
Macar Muallimler Heyeti Reisi Goklez'e Teşekkür (24 Temmuz 1924) 276
Türkiye Muallimler Birliği'nin Yemeğinde Nutuk (25 Ağustos 1924) 277
İş Bankası İdare Meclisi Üyelerine (26 Ağustos 1924) 279
30 Ağustos'un İkinci Yıldönümü Hakkında
Cumhuriyet Başyazarı Yunus Nadi Bey'e (30 Ağustos 1924) 280
30 Ağustos Muharebesi'nin İkinci Yıldönümü Üzerine
Dumlupınar'da Nutuk (30 Ağustos 1924) 281
Tevhidi Efkâr'ın Yayını Hakkında Başvekil İsmet Paşa'ya (1 Eylül 1924) 290
Almanya Reisicumhuru Friedrich Ebert'e (2 Eylül 1924) 291
Türkiye Muallimler Kongresi Reisi Adliye Vekili
Necati Beyefendi'ye (3 Eylül 1924) 292
30 Ağustos'un Tebriki Dolayısıyla Türk Kaptan ve Makinistler ve
Mensubini Bahriye Cemiyeti Reisi Cemil Bey'e Teşekkür (3 Eylül 1924) 293
İzmir Belediye Riyaseti'nin Davetine Cevap (7 Eylül 1924) 294
Firar Eden Efrat Hakkında Başvekil İsmet Paşa'ya (8 Eylül 1924) 295
İzmir Halkına Teşekkür (10 Eylül 1924) 296
Bursa'nın Kurtuluşunun İkinci Yıldönümü Üzerine
Bursa Halkına Nutuk (11 Eylül 1924) 297
İzmir Halk Fırkası Mutemedi Doktor Sadrettin Beyefendi'ye
Teşekkür (12 Eylül 1924) 301
Manisa Belediye ve Merasim Heyeti Reisi Bahri Bey'e
Teşekkür (12 Eylül 1924) 302
Trabzon Halkına Nutuk (15 Eylül 1924) 303
Trabzon Seyahati Hakkında Başvekil İsmet Paşa'ya (15 Eylül 1924) 305
Menemen Belediye Reisi Ahmet Kemal Bey'e Teşekkür (16 Eylül 1924) 306
Trabzon Lisesi Okul Spor Yurdu Hatıra Defterine Yazı (16 Eylül 1924) 307
Trabzon Erkek Muallim Mektebi Hatıra Defterine Yazı (16 Eylül 1924) 308
Trabzon Halk Fırkası'nın Verdiği Ziyafette Nutuk (16 Eylül 1924) 309

Erzurum Depremi Üzerine Erzurum Vilayeti'ne
Erzurum Belediye Riyaseti'ne (16 Eylül 1924) 311
Erzurum'a Hareket Hakkında Başvekil İsmet Paşa'ya (16 Eylül 1924) 312
Samsun'da Nemlizade Mahdumları Galib Bey'e (16 Eylül 1924) 313
Erzurum Seyahati İçin Otomobil Tedariki Hakkında
Başvekil İsmet Paşa'ya (17 Eylül 1924) 314
Erzurum'a Hareket Hakkında Erzurum Belediye Riyaseti'ne
Erzurum Vilayeti'ne (17 Eylül 1924) 315
Polathane Çiftçileriyle Reji Arasındaki Dava Hakkında
Başvekil İsmet Paşa'ya (17 Eylül 1924) 316
Trabzon'da Yayımlanan *Kahkaha* Gazetesi Hakkında
Dahiliye Vekâleti'ne (17 Eylül 1924) 317

DİZİN 319

SUNUŞ

Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye halkının ulusal demokratik devriminin önderidir. O'nun hayatı, daha 1908 Devrimi öncesinden 1938'de hayata göz yummasına kadar toplumumuzun devrim süreçleriyle iç içedir.

Atatürk, çağımızın iki büyük devrim dinamiğinden birini oluşturan Mazlumlar Dünyası'nın başarıya ulaşan ilk devrimine önderlik etmiştir. Bu nedenle, O'nun başında bulunduğu eylem, yalnız ulusal tarihimize damgasını vurmakla kalmamış, insanlık tarihinin yaratılmasına da önemli katkıda bulunmuştur. Kurtuluş Savaşı'mızın ve Cumhuriyet Devrimi'mizin, bir bütün olarak, bütün dünyada Kemalist Devrim diye bilinmesi, başka deyişle O'nun adıyla anılması doğaldır.

Bu gerçekler ışığında, Atatürk'ü bilmek ve anlamak, 20. yüzyıl Türkiye'sini ve dünyasını inceleme ve açıklama çabasının bir gereğidir. Oysa O'nun önderliğindeki büyük devrimci eylemi ateşleyen ve yönlendiren düşünce birikiminin belgeleri, çeşitli kitap, dergi, gazete, yayın ve arşivlere dağılmıştır. Bu nedenlerle, araştırmacılar ve ilgililer, Türkiye Devrimi'ni bütün yönleri ve derinliğiyle inceleme ve açıklama olanağından yoksundur.

Atatürk'ü kaybetmemizden bu yana 60 yıl geçtiği halde, yazı ve konuşmalarını, bir arada ve asıllarına uygun olarak yayımlama görevi, ne yazık ki, bugünlere kalmıştır.

Kaynak Yayınları, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'ni yayımlama görevini üstlenmekle tarifsiz bir onur duymaktadır ve yaptığı işin bilincindedir.

Kuvvet kaynağımız, Türkiye halkının devrimci pratiğini özetleyen bu büyük birikimi, önümüzdeki devrimci atılımların enerji kaynağına dönüştürme iradesidir. Biricik güvencemiz ise, Türkiye devriminin yaratıcısı ve sahibi olan Türkiye halkıdır ve onun aydın birikimidir.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, yalnız bir derleme ve özgün metinlere göre düzeltme çalışması sınırları içinde kalmamış, bir araştırma ve keşif faaliyeti boyutlarına ulaşmıştır. Kaynak Yayınları, Atatürk'e ait ülkemiz ve yabancı ülkeler arşivlerinde gizlenen belgelere ulaşmak için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamış ve özel bir çalışma yürütmüştür. Bu çabalarımızın ürünlerini toplamaktayız. Özellikle Türkiye ve eski Sovyetler Birliği arşivlerinde bulduğumuz, yüzlerce yeni belge, yazı, mektup, demeç, tutanak, görüşme ve konuşma, Türkiye devrim tarihinin bazı aşamalarını yeniden yazmayı gerektiren bilgileri ve kanıtları içermektedir.

Atatürk'ün Bütün Eserleri'ni yayımlama görevi, kuşkusuz ancak Türkiye devrim tarihine ve Atatürk araştırmalarına emek vermiş aydın ve uzman birikimiyle başarılabilirdi. Bu anlayışla oluşturulan Atatürk'ün Bütün Eserleri Danışma Kurulu, araştırmaların yürütülmesinde ve eserin oluşturulmasında izlenecek yöntemleri tartışmış ve anlayış birliğine varmıştır. Buna göre:

- Bu çalışmayla, Atatürk'ün yazdığı, söylediği ve imzaladığı bütün metinler ve belgeler bir araya getirilecektir.
- *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'nde, yalnız Atatürk'e ait olduğu kanıtlanmış olan metinler yer alacaktır. Hatıralardaki aktarmalar, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'ne konmayacaktır.

• Hataların ve tahrifatların düzeltilmesi yanında, eksiklerin giderilmesi için, yayımlanmış metinler, asılları ve özgün belgelerle karşılaştırılacaktır.

• Belgenin kaynağı, konuşmanın nerede, hangi tarihte yapıldığı gibi nesnel bilgiler, yorumsuz olarak verilecektir.

• Metinler, eserde tarih sırasına göre yer alacaktır. Çünkü, Atatürk'ün görüşleri, tarihsel akış içinde anlamlıdır.

• Eser, günümüz Türkçesiyle yayımlanacaktır. Dildeki tarihi hava korunurken, artık anlaşılmayan sözcük ve deyimlerin yerine bugünkü karşılıkları konulacaktır.

Bu çerçevede binlerce kitap, gazete, dergi ve belge taranmış, incelenmiş, yayımlanmış metinlerle karşılaştırılmış; eski yazı metinler Latin harfli Türkçe yazıya yeniden aktarılmış; Rusça, İngilizce, Fransızca, Almanca ve diğer yabancı dillerden metinler, yeniden çevrilmiştir. *Atatürk'ün Bütün Eserleri'*nde yer alan bütün metinler ve tarihleri, belgelerin asıllarına ya da ilk kaynaklarına başvurularak teker teker incelenmiş, araştırılmış, karşılaştırılmış ve defalarca kontrol edilmiştir. Yüzlerce yanlış okuma, çeviri ve tarih hataları saptanıp giderilmiştir.

Metinler 40 yaş aydın kuşağının Türkçesi temel alınarak, tarihi dokusu bozulmadan sadeleştirildi.

Dipnotlarda, metinlerin daha önce yer aldığı kaynaklar ile belgelerin bulunduğu arşiv belirtilmiştir.

Rumi tarihlerin yanında miladi karşılıkları gösterilmiştir.

Öğle vaktini esas alan 12 saat sistemi korunmuştur. Örneğin; "saat 2 sonra'da", "saat 14'te"; "saat 6 evvel'de", "saat 06'da" anlamındadır.

Kişi ve yer adlarının yazılışına müdahale edilmemiş, farklılıklar korunmuştur. ("Saip, Sâip, Saib", "Saffet, Safvet" ya da "Kanlı sırt, Kanlısırt" gibi.)

Sonunda "Y.N." (Yayımlayanın Notu) imzası bulunan notlar Kaynak Yayınları tarafından konulmuştur.

Böylesine ağır ve yorucu olan bu çalışma sırasında, Danışma Kurulu'nun yanında çok sayıda uzman araştırmacı, arşivci, çevirmen ve redaktör görev almaktadır. Hepsinin adını burada anmamıza sayfalarımız yetmez. Değerli katkıları için kendilerine ne kadar teşekkür edilse azdır.

***

*Atatürk'ün Bütün Eserleri'*ni en başta O'nun önderliğinde Türkiye Devrimi'ni gerçekleştiren Türkiye halkına, Birinci Dünya Savaşı'nın, özellikle Çanakkale Direnişi'mizin, Kurtuluş Savaşı'mızın silahlı kuvvetlerine, şehit ve gazilerine, Cumhuriyet Devrimi'mizin Aydınlanma savaşçılarına, Devrim şehitlerine, Kubilay'lara, "Cumhuriyet bize emanet" diyen devrim gençliğine, ulusal demokratik devrimimizi tamamlamak için mücadele eden emekçi ve aydınlarımıza borçluyuz. Bu büyük eserin gerçek yaratıcıları, başta Atatürk, onlardır.

20. yüzyılın devrimci yükselişinde, Ezilen Dünya'nın ayağa kalkışını ateşleyen ve 21. yüzyılın büyük devrimci atılımlarına olağanüstü katkılarda bulunacak olan Türkiye halkına ve aydınlarına, *Atatürk'ün Bütün Eserleri'*ni, Cumhuriyet'in 75. yılı armağanı olarak, derin saygı ve bağlılıkla sunuyoruz.

Ekim 1998
KAYNAK YAYINLARI

MEBUS ADAYLARI HAKKINDA KONYA MÜDAFAAİ HUKUK RİYASETİ'NE*

(1 TEMMUZ 1923)[1]

Konya Müdafaai Hukuk Riyaseti'ne

Bimennihilkerim başlayacak olan Konya livası mebus seçimleri için Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin ve Halk Fırkası'nın adayları aşağıda isimleri yazılı zevattır. Gruba teveccühkâr olan muhterem liva ahalisinin bu yüksek siyasi vazifelerini yerine getirmekte tam muvaffakiyete mazhariyetlerini temenni eylerim. Keyfiyetin bütün Cemiyet teşkilatına ve liva halkına bildirilmesiyle adaylarımızın muvaffakiyetinin teminine gayret edilmesini ve neticeden malumat verilmesini rica ederim.

Gazi Mustafa Kemal

Adaylar şu zevattan ibarettir:

1. Büyük Millet Meclisi Şer'iye Vekili Musa Kâzım Efendi Hazretleri
2. Konya Mebusu Hacı Bekir Efendi
3. Konya Mebusu Kâzım Hüsnü Bey
4. Konya Mebusu Refik Bey
5. Konya İdadii Askerisi[2] Edebiyat Muallimi Hoca Naim Hazım Efendi Hazretleri
6. Eski Karaman İstinaf Azalarından Tevfik Fikret Bey
7. Ereğlili Ağazadelerden Fuad Bey
8. Konyalı Karahafızzade Mustafa Efendi
9. Dava Vekili Konyalı Eyüb Sabri Efendi
10. Dava Vekili Karaağaçlı Mustafa Efendi

* *Halk*, 1 Temmuz 1923, Numara: 17, s.2. Aynı telgrafın "Konya İntihabı Mebusan Heyeti Teftişiye Riyaseti'ne" çekilen örneği için bkz. *Babalık*, 4 Temmuz 1923, Numara: 1237, s.1. Ayrıca bkz. Ahmet Atalay, *Millî Mücadele'de Konya Kuvâ-yı Milliyecileri (İkinci Meclise Girenler)*, c.2, Damla Ofset A.Ş., Konya, 1997, s.1. *Halk*'taki eski yazı metin Hüseyin Gültekin, *Babalık*'taki ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Kaynaklarda belgenin tarihi yer almamaktadır. 1 Temmuz 1923, belgenin *Halk*'ta yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

2 Konya Askeri Lisesi. (Y.N.)

MEBUS SEÇİLMESİ ÜZERİNE DOĞU CEPHESİ KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA*

(1 TEMMUZ 1923)[1]

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet: 6/981

Ankara'da Doğu Cephesi Kumandanı
Ferik Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti ve Halk Fırkası namına İstanbul'da gösterilen aday listemiz muvaffakiyet kazanmış ve bunlar arasında bulunan zatıâlileri gibi kıymetli bir arkadaşımızın Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğine seçilmiş olduğunu bildirmek vesilesiyle memnuniyet beyan ve muvaffakiyet temenni eylerim, Efendim.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi
Gazi M. Kemal

* Kâzım Karabekir, *Paşaların Kavgası Atatürk-Karabekir.* Yayına Hazırlayan: İsmet Bozdağ, Emre Yayınları, İstanbul, 1991, s.269. Aynı kutlama telgrafının Mardin mebusluğu üzerine "Mardin Mebusu Necib Bey'e" çekilen 2 Temmuz 1923 tarihli örneği için bkz. aslı, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Müzesi Müdürlükleri Arşivi, Envanter No: 277'de, fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'nde bulunan eski yazı belge; Denizli mebusluğu üzerine "İzmir'de Mazhar Müfit Bey'e" çekilen 3 Temmuz 1923 tarihli örneği için bkz. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi'nden fotokopisiyle birlikte aktaran: Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber,* c.2, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s.630-631; "Yusuf Bey'e, Denizli'de Mazhar Müfid Bey'e, Denizli'de Denizli Mebusu Yusuf Bey'le Denizli'de Doktor Kâzım Bey'e, İzmir'de *Anadolu* ve *Duygu* gazeteleri sahibi ve başyazarı Haydar Rüştü Faik'e" başlıklı örneği için bkz. Türk Tarih Kurumu Arşivi, Koleksiyon Kodu: NB-YB, Kutu No: 7, Belge No: 34, Gömlek No: 34; Yozgat mebusluğu üzerine "Başkumandanlık Seryaveri Kaymakam Salih Beyefendi'ye" çekilen 14 Temmuz 1923 tarihli örneği için bkz. Salih Bozok-Cemil S. Bozok, *Hep Atatürk'ün Yanında,* Çağdaş Yayınları, İstanbul, Mayıs 1985, s.120; Urfa mebusluğu üzerine "Dersaadet Darülfünun Müderrislerinden Yahya Kemal Beyefendi'ye" çekilen 22 Temmuz 1923 tarihli örneği için bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: *Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası III,* Hazırlayanlar: Nermin Suner Pekin-Dr. Muhtar Tevfikoğlu, İstanbul Fetih Cemiyeti Yahya Kemal Enstitüsü Neşriyatı, İstanbul, 1988; Ergani mebusluğu üzerine "Diyarbekir Belediye Reisi İhsan Hamid Beyefendi'ye" çekilen 28 Temmuz 1923 tarihli örneği için bkz. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, Kutu No: 109, Belge No: 7; Çankırı mebusluğu üzerine "Kângırı'da Bolu Maarif Müdürü Tal'at Bey'e" çekilen 30 Temmuz 1923 tarihli örneği için bkz. Cemal Kurnaz-Şefika Kurnaz, *Milli Mücadele Yazıları, Ahmet Talât Onay,* Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1995, s.19. Eski yazı belge ve metinler. Ahmet Hezarfen, Kemal Şenoğlu ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Kâzım Karabekir, kitabında telgrafın "1 Temmuz 1923 tarihli" olduğunu kaydetmektedir. (Y.N.)

MEBUS ADAYLARI HAKKINDA ESKİŞEHİR BELEDİYE VE HEYETİ TEFTİŞİYE RİYASETİ'NE*

(1 TEMMUZ 1923)

Eskişehir Belediye ve Heyeti Teftişiye Riyaseti'ne

1. Eskişehir livasından seçilecek üç mebus için Fırka namına dokuz aday gösterilmiş ve bunlar arasından livaca münasip görülecek mebusların seçimi halkın isabetli oylarına terk edilmişti. Eskişehir'de yayımlanan *Yeni Türkiya* gazetesinde adaylardan yalnız Ali Ulvi ve Emin Beylerle Halil İbrahim Efendi namlarına imzam ile yazılmış seçimde muvaffakiyet temennisini ihtiva eden bir telgraf sureti görülmüştür. Söz konusu telgraf tarafımdan hiçbir vakit yalnız üç zat namına çekilmiş olmayıp, belki alışılmış olduğu üzere her birisi ayrı ayrı olmak üzere gösterilen dokuz adayın hepsine yazılmıştı. Gazetenin bu telgraftan bahsetmesi, hakikatte olduğu gibi bütün adaylara yönelik bulunsa idi tabii bir şey olarak görülürdü. Bilakis yalnız adı geçen üç zat namına yazılmış gibi yayımlanması, bütün adaylar hakkında Fırka'nın takip ettiği tarafsızlık fikrini ihlal etmiş ve Fırka'ya yönelmiş olan kamuoyunu karıştırmıştır. Şu halde adı geçen gazetede ismi belirtilmiş olan Ali Ulvi ve Emin Beylerle Halil İbrahim Efendi gayri tabii bir tesir yaparak oy elde etmişlerdir.

Arz olunan sebeplerden dolayı vaki olan hareketleri katiyen dürüst görülmeyen Ali Ulvi ve Emin Beylerle Halil İbrahim Efendi, Cemiyet ve Fırkamızın adayları arasından çıkarılmışlardır. Şu halde Eskişehir livası için ikinci maddede isimleri yazılı altı zevat kalıyor. Henüz seçim yapmayan Sivrihisar ve Mihalıccık ikinci seçmenlerinin bu altı zat arasından münasip görecekleri üzerinde oylarını toplamalarını rica eylerim.

2. Mebus Abdullah Azmi Efendi, kolordu kumandanlarından Miralay Arif Bey, Mebus Hacı Veli Efendi, Mebus Mehmet Niyazi Bey, Mebus Eyüp Sabri Bey ve Mebus Hüsrev Sami Bey.

3. İşbu telgrafın tahrifine meydan verilmeyerek hemen bütün ikinci seçmenlere duyurulmasını ve tebliğ edildiğinin bildirilmesini rica ederim. 1 Temmuz 339 [1923]

Gazi Mustafa Kemal

* *Vakit*, 4 Temmuz 1923, Numara: 1997, s.2; *Açıksöz*, 10 Temmuz 1923, Numara: 826, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.508-509. Eski yazı metinler Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

İSTANBUL'DA SİRKECİ'DE MESADET HANI'NDA MÜTEKAİDİN ŞİRKETİ RİYASETİ'NE TEŞEKKÜR*

(2 TEMMUZ 1923)[1]

İstanbul'da Sirkeci'de Mesadet Hanı'nda
Mütekaidin[2] Şirketi Riyaseti'ne

Emekli arkadaşlarımın hakkımda gösterdikleri iltifatkâr alakadan pek ziyade mütehassis oldum. Bir zaman ordu saflarında askeri vazifelerini yapmış olan arkadaşlarımın bundan sonraki milli vazifelerde de muvaffak olmalarını temenni ederim.

Başkumandan Gazi
Mustafa Kemal

* *İkdam*, 2 Temmuz 1923, Numara: 9444, s.3. Eski yazı metin Erol Şadi Erdinç ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 *İkdam*'da belgenin tarihi yer almamaktadır. 2 Temmuz 1923, belgenin *İkdam*'da yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

2 Emekliler. (Y.N.)

FRANSIZCA BİR KİTABIN TÜRKÇEYE TERCÜMESİ HAKKINDA SAFFET BEYEFENDİ'YE*

(2 TEMMUZ 1923)

2 Temmuz 39 [1923]

Saffet Beyefendi'ye

Les Partis Politiques sous la III République[1] namındaki beş yüz kırk sayfalık eserin 8 Temmuz 39 [1923] tarihine kadar bir hafta zarfında Türkçeye tercümesine acil lüzum hasıl olmuştur. Eser, 10 parçaya ayrılarak aynı zamanda tercüme edilmek üzere arkadaşlara dağıtılmıştır. Zatıâlinize de bir hisse takdim ediyorum.

Lütfen, belirtilen müddet zarfında tercümesiyle beraber iade buyurulmasını rica ederim.

Tercümede, mümkün mertebe aslından ayrılmamaya ve mürettiplerin[2] okuyabilecekleri gibi açık ve okunaklı olarak temize çekilmesini de ayrıca rica ederim. Başta ve sonda eksik cümlelerin tercümesi daha sonra tamamlanır, Efendim.

Gazi M. Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *K. Atatürk Yolu*, Numara: 14107, 1 Mart 1959, sayı 1, s.6; Sait A. Terzioğlu, "Atatürk ve Çok Partili Rejim", *Cumhuriyet*, 10 Kasım 1963, s.4. Ayrıca bkz. Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, 2. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 1997, s.372-373. *K. Atatürk Yolu*'ndaki eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 *Üçüncü Cumhuriyet'te Siyasi Partiler.* (Y.N.)

2 Mürettip: Matbaada harfleri dizen kişi. (Y.N.)

MISIRLI PRENS MEHMED ALİ HASAN TARAFINDAN HEDİYE EDİLEN TAYYARELER HAKKINDA ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE VE MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKÂLETLERİNE*

(2 TEMMUZ 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti — Ankara
Kalemi Mahsus Müdüriyeti — 2.7.339 [1923]
Adet
Zata Mahsustur
6/994

Erkânıharbiyei Umumiye Vekâleti'ne — Şifre
Müdafaai Milliye Vekâleti'ne — Tezkere

Kendi namına bir tayyare filosu tertip edilmek üzere Mısırlı Prens Mehmed Ali Hasan tarafından ordumuza otuz sekiz adet yeni Hanriyö tayyaresi hediye edildiği ve tayyarelerin sevki için sigorta ücreti de ayrıca adı geçen tarafından ödendiği ve tayyarelerin ihraç ve sevki için Binbaşı Sıtkı Bey'in çalıştığı ve isminin şimdilik gazetelerde zikredilmemesi Roma Temsilciliği'nden Hariciye Vekâleti'ne bildirilmiştir, Efendim.

Başkumandan
Gazi M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-8-b, D: 26, F: 73'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

LOZAN MÜZAKERELERİ HAKKINDA İSMET PAŞA'YA*

(4 TEMMUZ 1923)

Öteden beri müzakere safhalarınızı takip ediyor ve inceliyorum. Heyeti Vekile kararı olmak üzere yazılan birçok cevaplarda bilhassa hazır bulundum. Heyeti Vekile'nin karar ve bildirimlerini iyi anlayarak ona uygun hareketi, vaziyetinizin ve muvaffakiyetinizin emniyeti bakımından faydalı sayıyorum. Bu karar ve bildirimler arasında ben, muhataplarınızın hile ve dalavere ile yüksek heyetinize daima kendileri lehinde netice alabilecek kanaatler taşıdığını anlatmış olduğumu zannediyorum. Son telgrafınızı okudum. Bunların muhteviyatı tahminlerimi teyit ediyor. Muhataplarınızın mensup oldukları hükümetlere verdikleri raporlar, sizin vaziyetinizi zayıf göstermek için esas sayılabilir.

Zatıâlinizce esasen malum asıl nokta üzerinde ısrarlı ve mutaassıp olduğumuz ve bunlarda aleyhimizde muvaffakiyetsizlik halinde askeri vasıtalarca yapılabilecek hususlar ve bunların neticeleri malumdur. Biz bu harekâtın icrasını ve neticelerin elde edilmesini memleketimizin yüksek menfaatları için çoktan uygun görmekteyiz.

Zatıâlii biraderlerinin izzetinefsini ve mümtaz şahsiyetinizin millet ve ordu nezdindeki itibarını hatırlatarak, ona göre hareketinizin tespit ve muhataplarınıza gösterilmesini ricaya lüzum gördüm.

Seçim vaziyeti yüzde yüz lehimize neticelenmek üzeredir.

Ordumuz bildiğiniz gibi kuvvetli ve azimlidir. Hatta sabırsızdır.

Her gün geçtikçe bilhassa bazı gazetelerin haberleri üzerine yüksek heyetiniz hakkındaki hislerde dalgalanmalar başlıyor. Dolayısıyla çok iyi takdir buyurulacağı gibi zatıâlinizden kahramanca bir hareket ve onun kuvvetle muhtemel olan neticesini beklerim.

* Ali Fuat Cebesoy, *Gl. Ali Fuat Cebesoy'un Siyasî Hâtıraları,* Vatan Neşriyat, İstanbul, 1957, s.340-341. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV,* Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.509-510.
Ali Fuat Cebesoy, kitabında, belgeye şu açıklamayla yer veriyor: "Gazi Paşa'nın, yukarıdaki türden gelen İsmet Paşa'nın telgraflarına verdiği 4 Temmuz tarihli toptan cevabı, değerlendirmemi teyit eder mahiyette olduğu için aşağıya alıyorum:" (Y.N.)

İZMİR HAVALİSİNDEKİ SIĞIR VEBASI HAKKINDA İKTİSAT VEKÂLETİ'NE*

(5 TEMMUZ 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti — Ankara
Kalemi Mahsus Müdüriyeti — 5.7.339 [1923]
Adet
6/1038
Tezkere

İktisat Vekâleti Celilesine

21.6.339 [1923] tarih ve Ziraat Müdirini Umumisi 3751/10942 numaralı yüksek tezkereleri üzerine, İzmir havalisindeki sığır vebasının sürat ve kolaylıkla bastırılabilmesi için askeriye tarafınca da Zabıtaı Sıhhiyei Hayvaniye Kanun ve Talimatnamesi'ne harfiyen uygun hareket edilmesi ve mülkiye baytarlarıyla birlikte faaliyette bulunulması vasıtalarının temini, Erkânıharbiyei Umumiye ve Müdafaai Milliye Vekâletlerine tebliğ olunmuş idi. İşbu tebligata cevaben Müdafaai Milliye Vekâleti'nden varit olan tezkerenin sureti ekte gönderildi. İncelenmesinden de anlaşılacağı üzere, kıtaların at ihtiyacı için Batı Cephesi'nce müteahhitler vasıtasıyla tedarik edilen hayvanların hastalıksız mahallerden serbestçe geçirildiği ve bu halin hastalığın bulaşmasına ve yayılmasına yegâne sebep olduğu ve askeriye tarafınca Zabıtaı Sıhhiyeyi Hayvaniye Kanun ve Talimatnamesi'ne riayet edilmediği yolundaki iddialar doğru olmayıp, bilakis askeriye tarafının söz konusu kanun ve talimatname hükümlerini ehemmiyet ve dikkatle takip ve tatbik ve hastalığı bastırmak hususunda bütün vasıtalarla gayret ve faaliyet sarf edilmekte olduğu bildirilmekte ve hastalığın yayılmasını icap ettiren hakiki ahval ve sebepler tafsilatlı olarak izah olunmakta ve sayılmaktadır. Bu konuda alınmakta olan tedbirlerin tatbiki esnasında söz konusu izahatın nazarı dikkate alınması bittabi faydalı olacağından, gereğinin yapılmasını rica ederim, Efendim.

Başkumandan
Gazi

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-11, D: 48, F: 9-2'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Erol Şadi Erdinç ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

TÜRK OCAĞI'NA YARDIM HAKKINDA SİVAS VALİSİ FAİK BEYEFENDİ'YE*

(5 TEMMUZ 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti — Ankara
Kalemi Mahsus Müdüriyeti — 5.7.339 [1923]
Adet
Şifre

Sivas Valisi Faik Beyefendi'ye

C. 3.7.339 [1923] tarihli şifreye:[1] Türk Ocağı'na ne miktar yardımda bulunmak münasiptir? Bildirilmesini rica ederim.

Gazi Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: V-7, D: 83-1, F: 33'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Erol Şadi Erdinç ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Sivas Valisi Faik Beyefendi'nin söz konusu şifre telgrafı şudur:

"Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti — Sivas
Kalemi Mahsus Müdüriyeti — 3.7.339 [1923]
Adet
1/1939

Gazi Paşa Hazretleri'ne

Sivas'ın aydın gençleri yirmi gün evvel Türk Ocağı'nı usulüne uygun olarak açtılar. Ahaliye dersler verilmeye başlandığı gibi, *Birlik* namıyla da bir mecmua neşrine ve her veçhile muhitin aydınlatılmasına girişmektedirler. Bu mesailerinde teşvik ve muvaffakiyetleri temin buyurulmak üzere bazı emsallerine icra edilmiş nakdi yardımın bu ocağı da kapsamasını söz konusu heyetin istirhamına tercüman olarak hürmetle arz eylerim, Efendim.

Vali
Faik"

Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: V-7, D: 83-1, F: 33-1'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Erol Şadi Erdinç ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur. (Y.N.)

BARIŞ HAKKINDA *VAKİT* GAZETESİNE DEMEÇ*

(7 TEMMUZ 1923)

Ankara, 7 Temmuz (Özel muhabirimizden) – Gazi Paşa Hazretleri barış hakkında iyimserdirler. Vakit namına rica ettiğim mülakatı lütfen kabul ve Konferans'ın arz ettiği şekil ve manzaraya göre barış olup olmayacağı hakkındaki fikirlerini tevdi buyurdular. Dediler ki:

Gerçi henüz son raporları okumadım. Fakat barış mutlaka olacaktır. Çünkü bütün dünya daha fazla harp halinde kalmaya tahammül edemez.

* *Vakit*, 8 Temmuz 1923, Numara: 2001, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*, Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü Yayımları, Ankara, 1954, s.63. *Vakit*'teki eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

ÇEŞME TÜRK OCAĞI'NA YARDIM HAKKINDA İZMİR'DE MEBUS NECATİ BEYEFENDİ'YE*

(9 TEMMUZ 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti — Ankara
Kalemi Mahsus Müdüriyeti — 9.7.339 [1923]
Adet
Şifre

Takiben İzmir'de Mebus Necati Beyefendi'ye

Türk Ocakları'na vaki olan bağışlardan hisselerine isabet eden miktarı henüz almadıkları Çeşme Türk Ocağı'ndan bildirilmiştir. Gereğinin hızlandırılmasıyla haber verilmesini rica ederim.

Gazi M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: IV-7, D: 83-1, F: 34'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Erol Şadi Erdinç ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

EMİN BEY'İN HALK FIRKASI'YLA ALAKASININ KALMADIĞI HAKKINDA ESKİŞEHİR BELEDİYE RİYASETİ VE MÜDAFAAİ HUKUK RİYASETİ'NE*

(10 TEMMUZ 1923)[1]

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, Eskişehir Belediye Riyaseti ile Müdafaai Hukuk Riyaseti'ne aşağıdaki telgrafnameyi çekmiştir:

Livanızın, adaylarımızdan Arif ve Abdullah Azmi Beyleri seçmesinden dolayı, vatanın felaketini saadete çevirmek gayesiyle senelerce evvel faaliyete başlamış olan Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti namına bütün liva halkını tebrik ederim. Memleketin bundan böyle de feyizlere nail olması için livanızın aynı derecede yüksek vatanperverane hassasiyet ile Cemiyet ve Fırkamıza destek olacağında şüphem yoktur. Cenabı Hak hepinizi hayırla muvaffak eylesin.

Ancak Eskişehir livasından çıkacak üç mebus için Cemiyetimiz namına dokuz aday gösterilmiş ve evvelce bildirilen sebepler dolayısıyla da bunlardan üç zatın listeden çıkarılmasına mecburiyet hasıl olmuştu. Bunlardan, Meclis haricinde de Fırkamızın umdelerine bağlılığın vatanperverliğin tabii gereği olduğunu bilen Ali Ulvi ve Halil İbrahim Beyler bu tebligat üzerine derhal seçim işlerinden el çekmişlerse de, Mebus Emin Bey diğer arkadaşlarından ayrılarak faaliyete devam etmiştir. Bu suretle adı geçen Emin Bey, Fırka hayatında esas şart olan hareket dürüstlüğünü yakın arkadaşları zararına iki defa ihlal eylemiş olduğundan, adı geçenin Fırkamızla alakası kalmamıştır.

İşbu maruzatımın bütün liva Müdafaai Hukuk teşkilatı ve belediye heyetleriyle muhterem ahaliye bildirilmesini hassaten rica eylerim, Efendim.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi
Gazi Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 10 Temmuz 1923, Numara: 861, s.1; *Vakit*, 11 Temmuz 1923, Numara: 2004, s.2; *Açıksöz*, 19 Temmuz 1923, Numara: 833, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.510-511. Eski yazı metinler Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Gazetelerde telgrafın tarihi yer almamaktadır. 10 Temmuz 1923, telgrafın *Hâkimiyeti Milliye*'de yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

AKÇAŞEHİR TÜRK OCAĞI'NA TEBRİK TELGRAFI*

(10 TEMMUZ 1923)[1]

Akçaşehir aydınları tarafından bir Türk Ocağı tesis edilerek seçilen Heyeti İdare'nin vazifeye başladıklarını geçen nüshamızda yazmıştık. Türk Ocağı Heyeti İdaresi tarafından Ocağın açılışını ve genel kurulun tazimat ve hürmetlerini bildiren büyük kurtarıcımız Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne çektikleri telgraf üzerine adı geçen Paşa Hazretleri'nden gelen, aşağıda sureti yer alan tebrik ve teşekkürü içeren telgrafları genel kurulda ayakta okunmuş ve halk tarafından alkışlanmıştır.

Telgraf Sureti:

Akçaşehir Türk Ocağı'na

Ocağınızın teessüsünü tebrik eder, hakkımdaki samimi hissiyatınıza teşekkür ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan Gazi
Mustafa Kemal

* *Dertli,* 10 Temmuz 1923, Numara: 175, s.2. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 *Dertli*'de telgrafın tarihi yer almamaktadır. 10 Temmuz 1923, telgrafın *Dertli*'de yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

THE SATURDAY EVENING POST YAZARI ISAAC F. MARCOSSON İLE MÜLAKAT*

(13 TEMMUZ 1923)

[...]

Bir zamanlar Ankara, sadece kedileri ve keçileriyle ünlüydü. Bugün, Anadolu'nun uzak tepelerindeki bu ağır ilerleyen, eski şehrin başka, dünya çapında bir önemi var. O, sadece yeniden inşa edilmiş Türk devletinin başkenti ve dolayısıyla bütün muasır demokrasi tecrübelerinin en renklisinin mekânı değil, aynı zamanda Dünya Savaşı'nın nihayet bulmasından sonraki acılı vaziyetin ortaya çıkardığı az sayıda önemli şahsiyet arasında sivrilen –tam unvanıyla– Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın da yaşadığı yerdir.

[...]

Bu şahsiyetle, savaş içinde doğmuş Türk devletinin dönüm noktasında olduğu bir vakitte Ankara'da konuştum. Lozan Konferansı dağılmak üzereydi. Savaş veya barış hâlâ muallaktaydı. Daha dün Başvekil Rauf Bey bana şunları söyledi: "Eğer Müttefikler savaş istiyorlarsa, savaşırız." Hava, gerginlik ve belirsizlik yüklüydü. Bu tedirgin görüntünün üzerinde, kendisini görmek için bu kadar yol gittiğim Reis'in taviz vermez varlığı kol kanat germişti. Bizzat hükümet gibi, olaylar da onun etrafında dönüp duruyordu.

[...]

Ayın on üçü Cuma günüyle birlikte, Kemal'le uzun zamandır beklediğim mülakat da geldi. Kendisi, Ankara'dan yaklaşık beş mil ötede bir çeşit yazlık yer olan Çankaya'da, Türklerin köşk dedikleri bir villada oturuyordu. Ankara'da otomobil az olduğu için, üstü açık bir binek arabasıyla gitmek zorunda kaldım.

[...]

Gazi'nin İkametgâhı

Kemal'in ikametgâhına yaklaştıkça askerlere rastlamaya başladık; ilerledikçe, bunların sayıları arttı. Bu askerler, Kemal'in hayatını korumak için alınan birçok tedbirlerden biriydi; çünkü kendisi, her an kızgın bir Yunanlı veya Ermeni tarafından

* Isaac F. Marcosson, "Kemal Pasha", *The Saturday Evening Post*, 20 Ekim 1923, s.8-9, 141-149. Ayrıca bkz. Prof. Dr. Ergun Özbudun, "Türkiye'nin Kuruluş Yıllarında Bir Yabancı Gazetecinin Ankara Yolculuğu ve Atatürk'le Görüşmesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Kasım 1984, c.1, sayı 1, s.167-191. *The Saturday Evening Post*'taki İngilizce metin Şule Perinçek tarafından Türkçeye çevirilmiştir. Ara başlıklar *The Saturday Evening Post*'ta yer almaktadır.

öldürülme tehlikesi altındaydı. Onu vurmak için birkaç teşebbüste de bulunulmuş, bir seferinde yanındaki bir Türk subayı, suikastçı tarafından ağır yaralanmıştı.

[...]

Az sonra, yeşil bir tepe üzerinde, düzenli bir bahçe ve hadem ağaçlarıyla çevrili, cephesi kırmızı, güzel bir beyaz taş bina göründü. Sağda daha küçük bir taş ev vardı. Daha önce buraya gelmiş olan Reşat Bey, buranın Türk milletince Kemal'e hediye edilen ev olduğunu söyledi. O söylemeseydi de, nöbetçilerin sıklaşmasından bunu anlayabilirdim. Giriş kapısına vardığımızda bir çavuş bizi durdurup ne işimiz olduğunu sordu. Reşat Bey, adama, Gazi ile randevum olduğunu söyledi; o da, kartımı alıp içeri götürdü.

Çavuş birkaç dakika sonra dönerek bizi küçük taş eve götürdü; Kemal burayı kabul odası olarak kullanıyordu. Burada, Gazi'nin kayınpederi olan Muammer Uşakî Bey'i gördüm; kendisi, İzmir'in en zengin tüccarı, aynı zamanda New York ve New Orleans pamuk borsalarının ilk Türk üyesiydi. Amerika'yı sık sık ziyaret etmiş olduğundan İngilizce konuşuyordu. Kemal'in kabine toplantısında olduğunu ve beni az sonra göreceğini söyledi.

[...]

Kemal'in Çelik Gözleri

Tam Muammer Bey'le Türkiye'nin ekonomik geleceği hakkında bir tartışmaya başlamıştım ki, Kemal'in yaveri, haki üniformalı, iyi giyimli genç bir teğmen içeri girerek, Gazi'nin beni görmeye hazır olduğunu söyledi. Onunla birlikte küçük bir avludan ve dar bir geçitten geçtik ve kendimi esas ikametgâhın kabul salonunda buldum. En makbul Avrupa tarzında döşenmişti. Bir köşede bir kuyruklu piyano vardı; onun karşısında, çoğu Fransızca ciltlerle dolu bir kitap rafı bulunuyordu; duvarlarda ise hediye kılıçlar asılıydı.

Bitişik odada, geniş yuvarlak bir masa etrafında oturmuş, hızlı hızlı konuşan bir grup insan görüyordum. Bu, toplantı halindeki Türk kabinesiydi ve Lozan'dan gelen son telgrafları tartışıyorlardı; Hariciye Vekili ve kabinenin orada bulunmayan tek üyesi olan İsmet Paşa, bir gün önce, Chester İmtiyazı ve Türk dış borçları hakkındaki Türk ültimatomunu vermişti. Ekonomik savaş veya daha kötüsü muallaktaydı.

Ben yaklaşınca Rauf Bey dışarı çıktı ve beni kabinenin toplandığı odaya götürdü. Grupla kısa bir tanıştırma faslı oldu. Ama benim gözlerim tek bir kişinin üzerindeydi. O da, masanın başındaki yerinden kalkıp elini uzatarak bana doğru gelen büyük şahsiyetti. Kemal'in sayısız resimlerini görmüş olduğumdan, görünüşüne aşinaydım. O, insanlara ve topluluklara hâkim olacak tipti: Bir defa, hemen hemen 1.80'lik boyu, mükemmel göğsü, omuzları ve askerce tavrıyla insanı etkileyen fizik yapısıyla; sonra bir insanda gördüğüm –ki ben, merhum J.P. Morgan, Kitchener ve Foch'la görüşmüştüm– en dikkate değer gözlerin esrarengiz kudretiyle. Kemal'in gözleri, çelik mavisi, sert, taş gibi, affetmez olduğu kadar nüfuz ediciydi.

[...]

Pek az kişi, Kemal'i gülerken görmüştür. Kendisiyle geçirdiğim iki buçuk saat içinde hatları, ancak bir defa bir parça gevşer gibi oldu. Demir maskeli bir adama benziyordu; maske de, onun tabii yüzüydü.

Onu üniformalı göreceğimi zannediyordum. Oysa, çizgili gri pantolon ve rugan ayakkabılarla siyah bir jaketataydan oluşan çok şık bir kıyafet içerisindeydi. Kanat yaka ve mavili sarılı bir kravat taşıyordu.

[...]

Rauf Bey, kabine odasında beni Kemal'e takdim etti. Alışılmış selamlaşmaları Fransızca olarak teati ettikten sonra, şöyle dedi: "Belki, konuşmak için bitişik odaya geçip, kabineyi tartışmalarıyla baş başa bıraksak daha iyi olur." Bunları söylerken bitişik salonu gösterdi. Rauf Bey sağımda, Kemal solumda, küçük bir masaya oturduk. Efendisinden daha az şık olmayan bir erkek hizmetkâr her zamanki gibi koyu Türk kahvelerini ve sigaraları getirdi. Mülakat başladı.

Gazi, Fransızca ve Almanca bilmekle beraber, bir tercüman aracılığıyla Türkçe konuşmayı tercih ediyordu. Ben, gene sözde Fransızcamla, onunla tanışmaktan duyduğum büyük memnuniyeti ifade ettikten sonra, Rauf Bey araya girerek, büyük adamın kendi diliyle konuşmasının belki en iyisi olacağını söyledi. Bunda mutabık kalındı ve o andan itibaren Başvekil, tercümanlık yaptı.

Kemal, nasılsa, benim Ankara yolculuğuma refakat eden zorlukları ve gecikmeleri işitmişti. Ankara gibi bir yerde yönetimin etrafını saran engeller içinde böyle şeylerin ihtimal dahilinde olduğunu söyleyerek hemen özür diledi. Sonra şunları ekledi: "Geldiğinize çok memnun oldum. Biz, Amerikalıları Türkiye'de görmek istiyoruz; çünkü bizim gayelerimizi en iyi onlar anlayabilirler."

Sonra, dobra dobra, kısa ve açık ifadesiyle, adeta emir veren bir subay gibi, sordu: "Size ne söylememi istiyorsunuz?"

"Her şeyden önce" diye cevap verdim, "bana, Amerikan halkı için bir mesaj verebilir misiniz?"

Bu, yönteme ilişkin bir soruydu; çünkü onun Amerikalılara karşı dostça duyguları olduğunu ve böyle bir sorunun, konuşmanın akıcılığının önünü açacağını biliyordum. Bu, suskun kişilerle mülakat yaparken kullandığım ve konuşma dalgaları doğurmakta nadiren başarısız kalan bir manevraydı.

Washington İçin Takdir Duygusu

En ufak bir tereddüt geçirmeksizin –şunu da ekleyebilirim ki, bütün konuşma sırasında bir cevap için hiçbir zaman duraklamadı– şöyle dedi:

"Büyük memnuniyetle. Birleşik Devletler'in ideali, bizim idealimizdir. Meclisi Mebusan'ın 1920 Ocak'ında ilan ettiği Misakı Milli'miz, sizin Bağımsızlık Beyannamenize çok benzer. Talep ettiği, sadece, Türk ülkesinin istiladan kurtulması ve kendi kaderimize hâkim olmamızdır. Bağımsızlık, hepsi bu. O, halkımızın misakı, anayasasıdır ve ne pahasına olursa olsun, bu misakı korumaya kararlıyız.

Türkiye ve Amerika, ikisi de demokrasidir. Hakikatte, şu andaki Türk hükümeti, dünyadaki en demokratik hükümettir. Halkın mutlak hâkimiyetine dayanır ve onun temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi, yargı, yasama ve yürütme organıdır. Kardeş demokrasiler olarak, Türkiye ile Amerika arasında en yakın münasebetler olmalıdır.

İktisadi münasebetler sahasında Türkiye ile Birleşik Devletler, her iki taraf için de en büyük faydayı temin edecek şekilde, birlikte çalışabilirler. Zengin ve çeşitli milli kaynaklarımızın, Amerikan sermayesi için çekici olması gerekir. Biz, gelişmemizde Amerikan yardımını memnuniyetle karşılarız; çünkü bütün başka ülkelerin sermayesinden farklı olarak Amerikan parası, Avrupa milletlerinin bizimle münasebetlerinin can damarı olan siyasal entrikalardan uzaktır. Başka bir ifadeyle Amerikan sermayesi, yatırılır yatırılmaz bayrağını çekmeye kalkmaz.

Amerika'ya olan inanç ve güvenimizin somut bir delilini, Chester İmtiyazı'nı vermek suretiyle gösterdik. Hakikaten bu, Amerikan halkına bir teveccühtür.

Hayatım boyunca, Washington ve Lincoln'ün hayat ve eserlerinden ilham aldım. İlk on üç devletle yeni Türkiye arasında ilginç bir benzerlik vardır. Sizin atalarınız, İngiliz boyunduruğunu kaldırıp attı. Türkiye de, üzerindeki bütün rüşvet ve yiyicilikle birlikte taşıdığı eski imparatorluk boyunduruğunu ve daha da kötü olan başka milletlerin bencil müdahalelerini kaldırıp attı. Amerika bağımsızlık ve refah için sonuna kadar mücadele etti. Biz şimdi, yeni bir milletin doğumuna şahitlik eden sancıların içindeyiz. Amerikan yardımıyla amacımıza ulaşacağız."

Sonra, öne doğru eğilip, bütün mülakat sırasında yaptığı tek hareketle şunları söyledi:

"Biliyor musunuz, Washington ve Lincoln niçin bana daima hitap etmiştir? Sebebini söyleyeyim size. Onlar, sadece Birleşik Devletler'in şerefi ve kurtuluşu için çalıştılar; oysa, öbür başkanların çoğu, öyle görünüyor ki, kendilerini ilahlaştırmak için çalıştılar. Kamu hizmetinin en yüce şekli, bencil olmayan çabadır."

Bunun üzerine sordum: "Sizin devlet idaresinde idealiniz nedir? Başka bir deyişle, Panislamizm ve Panturanizm fikirlerine hâlâ inanıyor musunuz?"

"Kısaca söyleyeyim" *dedi.* "Panislamizm, din ortaklığını temel alan bir federasyon demekti. Panturanizm ise, ırkı temel alan aynı çeşit bir çaba ve ihtiras ortaklığını temsil ediyordu. Her ikisi de yanlıştı. Panislamizm fikri, asırlar önce Viyana kapılarında, Türklerin Avrupa'da ulaştıkları en kuzey noktada öldü. Panturanizm de, Doğu ovalarında mahvolup gitti.

Bu hareketlerin her ikisi de yanlıştı; çünkü, kuvvet ve emperyalizm anlamına gelen fetih fikrine dayanıyorlardı. Uzun yıllar emperyalizm, Avrupa'ya hâkim oldu. Ancak emperyalizm ölüme mahkûmdur. Bunun cevabını, Almanya'nın, Avusturya'nın, Rusya'nın ve geçmişteki Türkiye'nin yıkılışında bulursunuz. Demokrasi, insan ırkının ümididir.

Bir Türkün ve savaş için yetişmiş benim gibi bir askerin böyle konuşması size garip gelebilir. Oysa, yeni Türkiye'nin temelindeki fikir aynen budur. Biz, ne zor kul-

lanmak, ne de fetih istiyoruz. Yalnız bırakılmamızı ve kendi ekonomik ve siyasal kaderimizi kendimizin tayin etmesine müsaade edilmesini istiyoruz. Yeni Türk demokrasisinin tüm binası, bunun üzerine kuruludur. Şunu da ilave edeyim ki, bu demokrasi, Amerikan düşüncesini temsil eder; şu farkla ki, siz kırk sekiz devletsiniz, biz bir tek büyük devletiz.

Benim milliyetçilik fikrim, aynı soydan, dinden ve tabiattan bir halkın milliyetçiliğidir. Yüzlerce yıl boyunca Türk İmparatorluğu, Türklerin azınlıkta olduğu karmaşık bir insan yığınıydı. Daha başka sözde azınlıklarımız da vardı ve bunlar, sıkıntılarımızın büyük kısmının kaynağı olmuşlardı; bu ve eski fetih düşüncesi... Türkiye'nin gerilemesinin bir sebebi, bu ziyadesiyle zor hükümdarlık meselesi yüzünden kendisini tüketmiş olmasıydı. Eski imparatorluk çok büyüktü ve her an başına bir bela açılmasına müsaitti.

Fakat bu, eski zor, fetih ve yayılma fikri, Türkiye'de ebediyen ölmüştür. Eski imparatorluğumuz, Osmanlı'ydı. Bu da, zor demekti. Bu kelime artık lügatımızdan atılmıştır. Biz şimdi Türküz, sadece Türk. İşte bunun içindir ki, Woodrow Wilson'un gayet iyi ifade ettiği kendi kaderini tayin idealine dayanan, Türklere ait bir Türkiye istiyoruz. Bu, milliyetçilik demektir, ama Avrupa'nın pek çok yerlerinde kendi kaderini tayini engelleyen bencil cinsten bir milliyetçilik değil. Ne de keyfi gümrük duvarları ve sınırlar demek. Bizim milliyetçiliğimiz, ticarette açık kapıyı, ekonominin yeniden canlandırılmasını, bir anavatanda şekil bulan, memleketi üzerindeki gerçek bir vatanseverliği ifade eder. Kan ve fetihle dolu bunca yıldan sonra nihayet Türkler, bir anavatana kavuşmuşlardır. Bunun sınırları belirlenmiş, dert kaynağı olan azınlıklar ayrılmıştır. İşte bu sınırların içinde mevkiimizi korumak ve kendi kurtuluşumuz için çalışmak, kendi evimizin efendileri olmak niyetindeyiz."

Kemal'in Yapıcı Programı

Gene bana doğru eğildi ve keskin, kısa ve sert üslubuyla şunları söyledi:

"Biliyor musunuz, Avrupa'da barışı ve yeniden inşayı engellemiş olan şey nedir? Sadece şu: Bir milletin diğerine müdahalesi. Daha önce bahsettiğim, haris, bencil milliyetçiliğin bir parçası. Bu, ekonominin yerine siyasetin geçmesi neticesini doğurmuştur. Alman tazminat kördüğümü, bunun sadece bir misalidir. Küçük hesaplı siyaset, dünyanın baş belasıdır.

Bizim güçlükle kazandığımız Türk bağımsızlığını engellemeye çalışan, milliyetçiliğimizi kötüleyen, bunun doğu komşularımızı fethetme arzusunu saklayan bir örtüden ibaret olduğunu söyleyen, ekonomiyi idare edecek kabiliyette olmadığımızı ileri süren milletler var. Pekâlâ, görecekler.

Yeni Türkiye'nin ilk ve en mühim düşüncesi, siyasal değil, ekonomiktir. Biz, dünya tüketiminin olduğu gibi, üretiminin de bir parçası olmak istiyoruz."

"Birleşik Devletler, sizin bu yeni Türkiye'nize somut olarak ne gibi yardımlarda bulunabilir?" diye sordum.

Solumdaki sarışın dev, "birçok şeyler" *dedi.* "Türkiye, esas itibariyle köylük bir ülke. Başarı veya başarısızlığımız tarıma bağlı. Canlandırma programında başlıca üç faaliyet önde geliyor. Bunlar, tarım, ulaştırma ve sağlık; çünkü köylerimizdeki ölüm oranı, dehşet verecek kadar yüksek.

İlk önce tarımı alalım. Birincisi, tarım okulları açmak ki, bunda Amerika yardımcı olabilir; ikincisi traktör ve diğer modern tarım makinelerini getirmek suretiyle, tamamen yeni bir çiftçilik ilmi geliştirmek zorundayız. Pamuk gibi yeni ürünleri geliştirmemiz, tütün gibi eski ürünlerimizi de yaygınlaştırmamız gerekiyor. İster karayolunda, ister çiftlikte olsun, motor bizim ilk yardımcımız olacaktır.

Ulaşım da aynı derecede hayatidir. Dünya Savaşı'ndan önce Almanlar, Türkiye'nin ulaşımı için kapsayıcı bir plan hazırlamışlardı; ancak bu, ülkenin onlar tarafından ekonomik bakımdan sömürülmesi fikrine dayanıyordu. Almanlardan kurtulmamız memnuniyet vericidir; bana sorarsanız da, hiçbir zaman bu otoriteyi tekrar ele geçiremeyeceklerdir. Çok ihtiyaç duyduğumuz demiryollarımızı geliştirmek için gözlerimizi Amerika'ya çevirdik. Onlara Chester İmtiyazı'nı vermemizin bir sebebi budur. Bu imtiyazın bizim için ne ifade ettiğini Amerikalıların anlayacaklarını ümit ediyorum. Bu, sadece yeterli bir ulaşım değil, aynı zamanda yeni limanların inşası ve milli kaynaklarımızın, özellikle petrolün işletilmesi ümididir.

Sağlık konusunda zaten, kabinemizin bir unsuru olarak, bir Sıhhiye Vekâleti kurduk. Çocuk ölümlerini önlemek için her türlü çaba gösterilecektir. Bu konuda da gene Amerika yardımcı olabilir.

Ekonomiden söz ederken, yeni Türkiye için hayati önem taşıyan başka bir meseleye de değineyim. Geçmişte Türkiye'nin felaketi, büyük Avrupa devletlerinin, onun ticari gelişmesi konusunda birbirlerine karşı olan bencil tutumlarıydı. Bu, büyük imtiyazlar koparma oyununun kaçınılmaz neticesiydi. Devletler, ahır yemliğindeki köpekler gibiydiler; kendi istediklerine ulaşamadıkları zaman, rakiplerini de bundan uzak tutmaya çalışıyorlardı. Yıllardır Çin'de olup bitenler de aynen böyledir. Ancak onlar, Türkiye'yi Çin'e çeviremeyeceklerdir. John Hay tarafından ortaya atılmış bulunan, herkese açık kapı ve herkes için fırsat eşitliği üzerinde ısrar edeceğiz. Eğer Avrupa devletleri bu usulden hoşlanmazlarsa, bunun dışında kalabilirler."

Bundan sonraki sorum şuydu: "Dünyanın bugünkü hastalığı için ilacınız nedir?"
Hemen cevapladı: "Aptalca şüphe ve güvensizlik değil, akıllıca işbirliği."
"Milletler Cemiyeti bir çare mi?" diye devam ettim.
"Hem evet, hem hayır" *cevabı geldi Kemal'den.* "Cemiyet'in hatası, belli bazı milletleri yönetmek, diğer milletleri de yönetilmek üzere ayırmış olmasıdır. Wilson'un kendi kaderini tayin fikri, garip şekilde ortadan kaybolmuş görünüyor.
Kemal'e, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesine taraftar olup olmadığını sorduğumda, şu cevabı verdi:

"Şarta bağlı; ancak şu andaki işleyiş şekliyle Cemiyet, bir tecrübe olarak mevcuttur."

Kemal'in iki mühim konuda özel alakaya değer görüşü var. Bunlar Almanya ve Bolşevizm.

Şunu söylemekle bir sırrı açığa vurmuş oluyorum ki, Kemal, Alman tertipleri yüzünden memleketine çok pahalıya mal olmuş bulunan Büyük Savaş'tan çok daha önceleri, İstanbul'daki Alman entrikalarına sürekli muhalefet etmişti. Kemal'in Almanlarla alakalı her şeye karşı şiddetli itirazı yüzünden, savaş sırasında hükümetin kontrolünü Talât Paşa ile paylaşan Enver Paşa, onu ordu hizmetinde harcayıp bertaraf etmeye çalışmıştı. Halbuki Enver, Kemal'in kariyerini sona erdirecek yerde, ona Türkiye'yi kurtarma ve kendisini milli kahraman yapma fırsatını vermişti.

[...]

Dünya çapında ilgi çeken bir konuda, Türk kadınının kurtuluşu konusunda Kemal'in kesin fikirleri var. Yalnız peçenin nihai olarak yasaklanmasına taraftar olmakla kalmıyor, kadının kamusal hayatın bir parçası olmasını da istiyor. Bu konudaki görüşleri şöyle:

"Kadınlarımız, eğitimde ve çalışmada erkeklere eşit olmalı. İslamiyetin en eski günlerinden beri, kadın bilginler, yazarlar, hatipler ve bunun gibi okul açıp ders veren kadınlar olmuştur. Hatta İslam dini, kadınlara, kendilerini erkeklerle aynı derecede eğitmelerini emreder. Yunanlılarla olan savaşta Türk kadınları, cephedeki erkeklerin yerine geçerek evlerinde her türlü işi yapmış, hatta ordunun ikmal ve mühimmat taşınması işini üstlenmişlerdir. Bu, gerçek bir sosyolojik prensibin, yani toplumu daha iyi ve daha güçlü kılmak için kadınların erkeklerle işbirliği etmesi gerektiği prensibinin bir neticesi olmuştur.

Türkiye'de kadınların hayatlarını tembellik ve aylaklık içinde geçirdikleri sanılmaktadır. Bu bir iftiradır. Büyük şehirler hariç, bütün Türkiye'de kadınlar, erkeklerle yan yana tarlalarda çalışmakta ve genel olarak milli çalışmaya katılmaktadırlar. Sadece büyük şehirlerde Türk kadınları kocaları tarafından inzivaya çekilmektedir. Bu da, kadınlarımızın, dinin emrettiğinden daha fazla örtünüp kapanmalarından ileri gelmektedir. Gelenek, bu noktada fazla ileri gitmiştir."

Bütün mülakat sırasında, sözlerini vurgulamak için öne doğru eğildiği iki an dışında Kemal, koltuğunda dimdik oturmuş ve sürekli olarak sigara içmişti. Bu sert hatlarda en ufak bir yumuşama belirtisinin görüldüğü tek an, konuşmanın sonunda az çok kişisel nitelikle meseleleri tartışmaya başladığımız zamandı; kendisine, evlenmemiş olduğumu, çünkü çok seyahat ettiğimi ve hiçbir kadının böyle sonu gelmez bir faaliyete tahammül etmeyeceğini söyledim. Bunun üzerine, "Ben de, ancak son zamanlarda evlendim" *dedi.*

Bayan Kemal

Bu, tabiatıyla, bizi Kemal'in hayatındaki romantikliğe götürüyor. Bütün diğer demir adamlar gibi, onun da hassas bir noktası var; Bayan Kemal'e rastlayınca, onun nasıl olup da teslim olduğunu anladım. Bütün hikâyeyi ilk ağızdan ve aşağıdaki şekilde işittim:

Mülakatın ortasındayken hizmetkâr içeri girdi ve Kemal'in kulağına bir şey fısıldadı. Kemal derhal döndü ve gururla "Bayan Kemal geliyor" *dedi.*

Birkaç saniye sonra, şimdiye kadar rastladığım en çekici Türk kadını odaya girdi. Orta boylu, tam Doğulu yüzlü ve parlak siyah gözlüydü. Her hareketi zerafetin ta kendisiydi.

[...]

Kemal, beni eşine Türkçe olarak takdim etti. Kendisine Fransızca hitap ettim ve mükemmel bir İngilizceyle cevap verdi; aslında, İngiliz aksanıyla konuşuyordu. Bunun sebebi de, okul hayatının bir kısmını İngiltere'de geçirmiş olmasıydı. Daha sonra Fransa'da okumuştu. Bayan Kemal hemen masanın yanındaki koltuğa oturdu ve eşiyle karşılıklı görüşmemi ilgiyle izledi.

Onun gelişinden az sonra Kemal, kabinenin hâlâ toplantı halinde olduğu bitişik odaya çağrıldı; onun yokluğu sırasında Bayan Kemal, bana hayat hikâyesini anlattı.

[...]

Bu esnada Kemal döndü ve mülakatımız, bıraktığımız yerden tekrar başladı. Bitirdiğimizde akşam oluyordu ve gitmek zamanı gelmişti. Gazi'nin Ankara'da ele geçirdiğim bir fotoğrafını yanımda getirmiştim. 1920'nin ilk günlerinde çekilmişti. Baktığında, düşünceli şekilde, "bu bana gençliğimi hatırlatıyor" dedi. Fotoğrafı imzaladı ve isteğim üzerine iki başka resmini daha verdi.

Veda edildi ve ayrıldım. Gece olmaktayken Ankara'ya geri döndüm. Aralıklarla süvari nöbetçilerince selamlandım; zira karanlıkta Kemal'in güvenlik tedbirleri artırılıyordu. Durgun havada borazan sesleri yansırken, güçlü ve hâkim bir şahsiyetle, insanlar arasında eşi olmayan bir liderle tanışmış olduğumu idrak ettim.

[...]

ASKERLİKLERİ ERTELENMİŞ MATBUAT MENSUPLARI HAKKINDA ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE RİYASETİ'NE*

(16 TEMMUZ 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti — Ankara
Kalemi Mahsus Müdüriyeti — 16.7.339 [1923]
Adet

Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti Celilesine

Türkçe yayımlanan günlük ve haftalık gazetelerden Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi'nce isimleri tayin olunacak gazetelerin imtiyaz sahibi, başyazar ve yazıişleri müdürleriyle, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi'ne bağlı istihbarat müdürleri ve Anadolu Ajansı yazarları ve matbaa mürettiplerinin zaruri olan miktarının 312 [1896-1897] doğumlulara kadar tecili ve 313 [1897-1898] ve daha yukarı doğumluların fiili hizmetlerinin ertelenmesi 337 [1921] senesinde kararlaştırılmış idi. Bu kere Müdafaai Milliye Vekâleti'nden gelen tezkerede o zaman matbuat mensuplarının bu suretle tecili ve sevklerinin tehiri matbuat mensuplarının azlığından ve Dersaadet'in henüz Anadolu'ya iltihak etmemiş olmasıyla beraber yirmi senelik yükümlülerin silah altında bulunmasından kaynaklanmış olduğu ve halbuki bugün 313 [1897-1898] doğumlulara kadar olan efrat terhis edilmiş ve silah altında ancak dört senelik fiili hizmet erbabı kalmış olduğu gibi, İstanbul'un anavatana iltihakıyla matbuat mensupları da ziyadeleşmiş olduğundan, şu anda ihtiyaç kalmamış olduğu beyanıyla memlekette kanunun eşit olarak tatbiki için vaki olan müsaadenin kaldırılması lüzumu bildirilmiştir. Bu konudaki yüksek görüşlerinin süratle bildirilmesini rica ederim, Efendim.

Başkumandan
Gazi M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 69-2'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: Hasan Şimşek, "Atatürk ve Basın". İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1987, s.216-217. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen, Erol Şadi Erdinç ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

MEBUS ADAYLIĞI HAKKINDA URFA'DA SÜVARİ KUMANDANI MİRALAY SAMİ SÂBİT BEY'E*

(16 TEMMUZ 1923)

Urfa'da Süvari Kumandanı
Miralay Sami Sâbit Beyefendi'ye

Trabzon adaylarımız, mahallin oylarına müracaatla tespit ve ilan edilmiştir. Oradan zatıâlileri hakkında bir bildirim vuku bulmuş olsaydı, tercihan olacağınıza şüphe yoktu, Efendim.

Gazi M. Kemal
16.7.339 [1923]

* General Sami Sabit Karaman, *İstiklâl Mücadelesi ve Enver Paşa, Trabzon ve Kars Hatıraları 1921-1922*, Selüloz Basımevi, İzmit, 1949, s.160.

BARIŞIN İMZALANMASINI İSTEYEN YUNUS NADİ'NİN MEKTUBUNA NOT*

(18 TEMMUZ 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti

Dersaadet
15.7.39 [1923]

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Lozan'ın yeniden neticesizliğe uğrayabilmesi endişesinin verdiği huzursuzlukla zatı devletlerini rahatsız ediyorum. Vaziyetin Ankara haricindeki değerlendirilmesi faydasız olmayabilir. Lozan'ın son safhasında vaziyeti cidden acınacak kadar müşkül olan bir zat vardır ki, o da İsmet Paşa'dır. Görüyorum ki, bugün ortada onu zatı samilerinden başka düşünecek ve tutacak kimse yoktur. İsmet Paşa'nın düşürüldüğü utanç, haysiyet sahibi herhangi bir adamı öldürecek kadar ağırdır. Hiçbir antlaşma ebediyete ulaşacak teyit kudreti ile vücut bulmaz ve her antlaşma nihayet bir paçavradır. Bağımsızlığımızı bir antlaşma ile mi kurtardık ve antlaşma ile mi idare edeceğiz. İyi bir antlaşma yapabilmek hayaliyle yarattığınız büyük işin hatıra hayale gelmedik müşkülat ile karşılaşmasından çok korkuyorum. Dolayısıyla kalan meseleler zararsız şekle sokularak ve yalnız onların değil başka zararların dahi ortadan kaldırılmasını ve giderilmesini, yalnızca milletimizin hayatiyetinden bekleyerek şu Lozan'a nihayet vermekliğiniz lüzumuna şiddetle kaniim. Genel vaziyetimizden aldığım intibaa göre hükümeti Lozan'ın halline ve neticelendirilmesine sevk etmekle memlekete birincisi kadar ehemmiyetli ikinci bir hususi hizmeti yapmış olacaksınız. Sekiz on gün burada kalacağım. Bir emri devletleri olur ise, polis müdüriyeti bendenize ulaştırabilir. Tazimatımı teyit eylerim, Efendim.

Yunus Nadi

Barış olmuştur. 24'te imza olunacaktır, tebrik ederim, Efendim.

Gazi Mustafa Kemal

Kapadım, 18'de

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Ahmet Hezarfen, "Lozan Konferansı'nın Son Günlerinde Yunus Nadi Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya Mektupları", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Ocak 1998, sayı 12, s.90. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BARIŞIN İMZALANMASI HAKKINDA İSMET PAŞA'YA*

(19 TEMMUZ 1923)

Hariciye Vekâleti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
L/380
Şifre
Makine başında

İsmet Paşa Hazretleri'ne

18 Temmuz 39 [1923] tarihli telgrafnamenizi aldım.

Hiç kimsede tereddüt yoktur. Kazandığınız muvaffakiyeti en sıcak ve samimi hissiyatımızla tebrik etmek için, usulen imzalandığının bildirilmesini bekliyoruz, kardeşim.

Ankara: 19 Temmuz 39 [1923]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-10-b-2, D: 47, F: 50-26'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Ahmet Hezarfen tarafından Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ne verilmiştir. Aynı telgrafın Lozan'da alınan örneği için bkz. D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Lozan Konferansı'ndan fotokopisiyle birlikte aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Lozan Telgrafları (Şubat-Ağustos 1923)*, c.2, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s.584, Belge No: 644. Ayrıca bkz. Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.2, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.257; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.2, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.788. Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki eski yazı belge Ahmet Hezarfen, *Lozan Telgrafları*'ndaki ise Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

ANKARA'YA GELMELERİ HAKKINDA ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE REİSİ VE BATI CEPHESİ KUMANDAN VEKİLİ MÜŞİR FEVZİ PAŞA'YA*

(19 TEMMUZ 1923)

Ayın 24'ünde usulen antlaşmanın imzalanacağı yüksek malumunuzdur. Bundan sonra, ihtimal bir hafta içinde delege heyetimiz Ankara'ya döner. Aynı günlerde yeni Meclis dahi toplanacaktır. Buna göre, yeniden Divanı Riyaset, Heyeti Vekile seçimi önemlidir. Yapılması tasarlanan askeri tertip ve teşkillerin, Ankara'da yüz yüze müzakere ve tespitini uygun görüyorum. Terhisin Ankara'dan idaresinin mümkün olduğunu sanırım. Bunun için, pek önemli sayılması gereken bugünlerde yüksek şahıslarınızın merkezde bulunmaları ve bütün işlerde hepimizi yararlandırmaları gerekecektir. Buna göre, Erkânıharbiyei Umumiye'nin ve Batı Cephesi Karargâhı'nın nakilleri için şimdiden tedbirler alınmasının uygun olacağını arz eder ve cevap beklerim, Efendim.

* Harp Tarihi Dairesi Arşivi, 27, 4, H. 57, 5-1'den yukarıdaki şekilde aktaran: *Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 6 ncı Kısım IV Kitap İstiklâl Harbinin Son Safhası*, T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harb Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, Ankara, 1969, s.263-264. Ayrıca bkz. *Atatürk Komutan, İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle*, Hazırlayan: Cihat Akçakayalıoğlu, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s.478.
Belge, kaynakta şu açıklamayla yer almaktadır: "Başkumandan, yeni seçimlere büyük önem veriyor ve bu münasebetle en çok güvendiği, fikir ve otoritelerinden yararlanma umduğu kimseleri, Ankara'da yanında bulundurmak istiyordu. Bunun içindir ki, 19 Temmuz'da, İzmir'de bulunan Erkânıharbiyei Umumiye Reisi ve Batı Cephesi Kumandan Vekili Müşir (Mareşal) Fevzi (Çakmak) Paşa'ya da şu mesajı göndermişti:" (Y.N.)

SİVAS TÜRK OCAĞI RİYASETİ'NE TEŞEKKÜR*

(23 TEMMUZ 1923)[1]

Sivas Türk Ocağı Riyaseti'ne

Türk Ocağı'nın açılışı vesilesiyle hakkımda gösterilen bağlılık hislerine teşekkür eder, Ocağınızın milli gelişmeye faydalı hizmetler yapmaya muvaffakiyetini temenni ile herkese selam ederim, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan Gazi
Mustafa Kemal

* *Birlik*, 23 Temmuz 1923, sayı 1, s.2. Eski yazı metin Ercan Dolapçı tarafından okunmuştur.

1 *Birlik*'te belgenin tarihi yer almamaktadır. 23 Temmuz 1923, belgenin *Birlik*'te yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

LOZAN'DA DELEGE HEYETİ REİSİ HARİCİYE VEKİLİ İSMET PAŞA'YA TEBRİK TELGRAFI*

(24 TEMMUZ 1923)

Lozan'da Delege Heyeti Reisi
Hariciye Vekili İsmet Paşa Hazretleri'ne

Millet ve hükümetin zatıâlilerine tevcih etmiş olduğu yeni vazifeyi muvaffakiyetle tamamladınız. Memlekete bir dizi faydalı hizmetlerden ibaret olan ömrünüzü bu defa da tarihi bir muvaffakiyetle taçlandırdınız. Uzun mücadelelerden sonra vatanımızın barış ve bağımsızlığa kavuştuğu bugünde parlak hizmetiniz dolayısıyla zatıâlinizi, muhterem arkadaşlarımız Rıza Nur ve Hasan Beyleri ve mesainizde size yardım eden bütün delege heyeti üyelerini müteşekkirane tebrik ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

* Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.2, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.257-258; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.2, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.789; telgrafın Lozan'da alınan 25 Temmuz 1923 tarihli örneği için bkz. D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Lozan Konferansı'ndan fotokopisiyle birlikte aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Lozan Telgrafları (Şubat-Ağustos 1923)*, c.2, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s.607. Ayrıca bkz. *Ulus*, 24 Temmuz 1952, sayı: 11160, s.2. *Lozan Telgrafları*'ndaki eski yazı belge Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur. Telgraf, *Nutuk*'ta şu açıklamayla yer almaktadır:

> "Efendiler, İsmet Paşa 24 Temmuz 1923 günü antlaşmayı imzaladı. Kendisini tebrik etmek zamanı gelmişti. Aynı günde şu telgrafnameyi yazdım:"

Bkz. aynı yerde. (Y.N.)

BAYRAM MÜNASEBETİYLE ORDULARA TEBRİK TELGRAFI*

(24 TEMMUZ 1923)

Ankara, 24, Anadolu Ajansı - Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri bayram[1] *münasebetiyle ordulara aşağıdaki tebrik telgrafını çekmişlerdir:*

1. Bayramı idrak ettiğimiz bugünde Delege Heyetimizle İtilaf devletleri arasında Lozan'da barış imza ediliyor. Sayısız müşkülatla dolu bir yolun nihayetine muvaffakiyetle ve şerefle ulaştık. Harp sahasında olduğu kadar siyasi sahada da Türk milletinin hakları, metanetle ve ehliyetle müdafaa edilmiştir. Şimdiye kadar hiçbir ordunun tahammül etmediği derecede ağır bir vazifeyi, büyük mazinin şöhretine layık bir surette yerine getirmiş olan kahraman ordumuz, bugün kurtulan vatanın ufuklarında bayram ve barış güneşinin beraber doğduğunu görüyor. Dünya ve tarih karşısında Türk milletine[2] karşı taahhüt ettikleri vazifeyi muvaffakiyetle başarmaktan dolayı şimdi pek haklı olarak mesut olan ve iftihar eden aziz silah arkadaşlarımın aynı saadet ve iftihar hissiyle bayramlarını tebrik ediyorum.

2. Bütün ordulara ve cephelere tebliğ buyurulmasını rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan Gazi
Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 24 Temmuz 1923, Numara: 873, s.1; *İkdam*, 25 Temmuz 1923, Numara: 9467, s.3. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.512. Eski yazı metinler Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 24 Temmuz 1923 günü, hem kurban bayramına hem de "Hürriyet Bayramı" olarak kutlanan 2. Meşrutiyet'in ilanının (24 Temmuz 1908) yıldönümüne rastlamaktadır. (Y.N.)

2 *İkdam*'da "Türk halkına". (Y.N.)

BAYRAM VE BARIŞIN İMZALANMASI DOLAYISIYLA BÜTÜN MÜDAFAAİ HUKUK VE BELEDİYE RİYASETLERİNE TEBRİK TELGRAFI*

(24 TEMMUZ 1923)

Makine başında

Paşa Karargâhı
24 Temmuz

Bütün Müdafaai Hukuk ve Belediye Riyasetlerine

İdrak ettiğimiz bayram,[1] Lozan'da barışın imza edildiği güne tesadüf ediyor. Memleketin felaketle bunaldığı bir zamanda milleti kurtuluş ve bağımsızlığa eriştirmek için giriştiğimiz mücadele, silahlarımızın ve siyasetimizin kazandığı muvaffakiyetlerle ilk büyük merhalesine ulaşmıştır. Türk milletinin, hür olduğu kadar hakiki bir toplumsal nizam içinde zengin, müreffeh, irfan ve sanat sahibi olarak yaşamasını kendisine gaye edinen Cemiyetimiz ve Fırkamız barışın tamamen akdinden sonra yapacağı yeni vazifelere hazırlanırken, seçimlerde milletin aynı fikirler etrafında toplanmış zevata oyunu vermek suretiyle gösterdiği birlik ve dayanışmanın, barışın imzasını mühim bir nispette çabuklaştırmış olduğunu beyan ve aziz vatandaşlarımızı milli tarihimizin büyük bir muvaffakiyet merhalesi olan bu mesut bayramdan dolayı bütün kalbimle tebrik ederim.

Gazi Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 24 Temmuz 1923, Numara: 873, s.1; *İkdam*, 25 Temmuz 1923, Numara: 9467, s.2; *Vakit*, 25 Temmuz 1923, Numara: 2018, s.1; *Paşaili*, 25 Temmuz 1923. Numara: 42, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.512-513. Eski yazı metinler Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 24 Temmuz 1923 günü, hem kurban bayramına hem de "Hürriyet Bayramı" olarak kutlanan 2. Meşrutiyet'in ilanının (24 Temmuz 1908) yıldönümüne rastlamaktadır. (Y.N.)

ISPARTA'DA MEBUS İBRAHİM BEY'İN TEBRİKİNE CEVAP*

(25 TEMMUZ 1923)

Ankara: 15915

Isparta'da Mebus İbrahim Beyefendi'ye

Kurban ve barış bayramını[1] tebrik vesilesiyle gösterilen hissiyata tebrik arz v bilmukabele tebrikler takdim eylerim, Efendim. 25 Temmuz 339 [1923]

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* *Hafiz İbrahim Demiralay'ın Hatıratı ve Isparta'da Milli Mücadele İle İlgili Belgeler*, Yayına Hazırlayanlar: Bayram Kodaman-Hasan Babacan, Yeni Matbaa, Isparta. 1998. s.288.

1 Lozan'da barışın imzalanması kastediliyor. (Y.N.)

HALİFE ABDÜLMECİT'E TEBRİK TELGRAFI*

(25 TEMMUZ 1923)[1]

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nden zatı Hazreti Hilafetpenahi'ye çekilen telgrafın suretidir:

Şanlı bir barışın imza gününe tesadüf etmiş olarak idrak ettiğimiz bayram[2] dolayısıyla zatı akdesi Hazreti Hilafetpenahi'lerine[3] en kalbi özel tebriklerimi arz ve takdim ederim.

Gazi Mustafa Kemal

* *İkdam*, 25 Temmuz 1923, Numara: 9467, s.2; *Tevhidi Efkâr*, 25 Temmuz 1923, Numara: 3792-764, s.1. Eski yazı metinler Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Gazetelerde telgrafın tarihi yer almamaktadır. 25 Temmuz 1923, telgrafın gazetelerde yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

2 24 Temmuz 1923 günü, hem kurban bayramına hem de "Hürriyet Bayramı" olarak kutlanan 2. Meşrutiyet'in ilanının (24 Temmuz 1908) yıldönümüne rastlamaktadır. (Y.N.)

3 "Mukaddes Halife Hazretleri'ne" anlamında. (Y.N.)

ALİ FUAD VE REFET PAŞALARIN TERFİLERİ HAKKINDA İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ HÜSEYİN RAUF BEYEFENDİ'YE*

(26 TEMMUZ 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
Zata mahsustur

İzmir
26.7.339 [1923]

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Beyefendi'ye

C. 25.7.39 [1923] şifreye:

Ali Fuad ve Refet Paşa arkadaşlarımızın taltifleri hakkındaki yüksek teklifinize, Fevzi Paşa Hazretleri'yle birlikte hissen iştirak ederiz. Hatta bu, benim eski bir arzumdur. Ancak adı geçenler için bugün tasavvur edilebilecek bir terfiin resmi mahiyeti fevkaladeden bir terfi olacaktır. Fevkalade terfilerin icrası için ise barışın imzası bir vesile teşkil edemez. Bunun tespit edilmiş bir askeri vazifeye dayanması icap eder. Bu üzücü zaruretin tarafı âlilerinden de teslim buyurulacağına eminim, Efendim.

Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Cemal Kutay, *Osmanlıdan Cumhuriyete Yüzyılımızda Bir İnsanımız Rauf Orbay (1881-1964)*, c.5, Kazancı Matbaası, İstanbul, 1992, s.198-200. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

DELEGE HEYETİNİN ANKARA'YA GELMESİ HAKKINDA İCRA VEKİLLERİ REİSİ RAUF BEYEFENDİ'YE*

(27 TEMMUZ 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalem Mahsus Müdüriyeti
Adet

Göztepe
27.7.339 [1923]

İcra Vekilleri Reisi Rauf Beyefendi'ye

1. Amerika ile antlaşma imzası için Delege Heyeti'nin kısmen bile Lozan'da ikametini uzatmasına lüzum yoktur.[1] Amerikalılar Lozan Konferansı'nı başından beri takip etmiş olup, hasıl olan neticeden farklı talepler ortaya koymaları kabul edilemeyeceği ve bu gibi incelenmesi zamana bağlı taleplerin İstanbul'da veya Ankara'da münakaşa edilmesi mümkün bulunduğu aşikârdır.

2. Yakında açılacak Meclis'te barış antlaşmasını izah eylemek ve lazım gelen müdafaaları yapmak ve bu suretle söz konusu antlaşmanın bir an evvel kabul ve tasdikini ve dolayısıyla İstanbul'un süratle tahliyesini temin eylemek üzere Delege Heyeti'nin tamamen ve acilen Lozan'dan hareketi icap eylediğinden, icabı lazımdır, Efendim.

Gazi
Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-10-b-2, D: 47, F: 58-23'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: Dr. Kıvanç Akkaya, "Lozan Konferansı'nda Amerika Birleşik Devletleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Şubat 1998, sayı 13, s.87. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 ABD, Lozan Antlaşması'nı imzalamadı. (Y.N.)

AFGAN SEFİRİ AHMET HAN'DAN ALINAN TEBRİK TELGRAFI HAKKINDA HARİCİYE VEKÂLETİ'NE*

(27 TEMMUZ 1923)

Tel.

İzmir, 27.7.39 [1923]

Afgan Sefiri Ahmet Han'dan aldığım bir telgrafnamede gerek Afgan emiri ve gerek Afgan milleti namına barış bayramımız tebrik edilmektedir. Gösterdikleri hissiyata ve temennilere teşekkür ettiğimin lütfen bildirilmesini rica ederim. 27.7.39 [1923]

Gazi Mustafa Kemal

* T.C. Dışişleri Bakanlığı Arşivi (D.B.A.) - MÜT. Tebrikler. — Teşekkürler. 3/59'dan aktaran: *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, c.1, Hazırlayan: Bilâl N. Şimşir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara. 1993, s.12.
Belge, kaynakta "İzmir'de Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan Hariciye Vekâleti'ne" başlığı altında yayımlanmıştır. (Y.N.)

İZMİR'DE HALKA NUTUK*

(27 TEMMUZ 1923)

İzmir, 28 Temmuz (AA) – Dün gece dahi her sınıf halktan meydana gelen büyük bir kalabalık otomobil ve arabalarla şehri dolaşarak tezahürat icra etmişlerdir. Otomobil ve arabaları, süvariler, mızıkalar ve yaya olarak tezahürata iştirak eden binlerce halk takip etmiş ve alay İzmir'i dolaştıktan sonra Göztepe'de Gazi Paşa Hazretleri'nin köşkü önüne gelmiştir. Halk burada uzun alkışlar ve hararetli temennilerle büyük kurtarıcımızı selamlamışlardır. Bu esnada Gazi Paşa Hazretleri refakatlerinde Latife Hanımefendi ve Dahiliye Vekili Fethi, Nafıa Vekili Fevzi Beyefendiler ve Mebus Salih, Mahmut Beyler bulunduğu halde köşkün caddeye bakan bahçesine inmişler ve halk tarafından samimi ve sürekli surette alkışlanmışlardır.

Paşa Hazretleri mühim bir nutuk irat ve halkın tezahüratına teşekkür eyledikten sonra İzmirlilere dikkat ve teyakkuz tavsiye etmiş, ahlaken ve iktisaden ve her hususta kuvvetli bulunmaları lazım geldiğini beyan etmişlerdir. Gazi Paşa Hazretleri, nutuklarında memleket ve milletimizin düşmanlarından bahsederken "bilhassa memleket ve milletin nefsine yan bakanların yeri ya denizin dibi yahut toprakların altıdır" *demişlerdir. Adı geçen, millet ve memleketin dost ve düşmanlarına ait yüksek fikirlerini ve hissiyatını ifadeye devam ederek, bize en gizli bir düşmanlık hissi besleyenlerin mutlaka kahredileceğini, bizi sevenlerin dostluğumuzdan emin olabileceklerini ve dostluğumuza güvenebileceklerini tekrar ile İzmir Mebusu sıfatıyla halka teşekkür etmişler ve önümüzdeki günlerin refah ve saadet devresi olduğunu ilave buyurmuşlardır.*

* *Hâkimiyeti Milliye*, 30 Temmuz 1923, Numara: 875, s.1; *Vakit*, 30 Temmuz 1923, Numara: 2020, s.1; *Vatan*, 30 Temmuz 1923, Numara: 127, s.1. Ayrıca bkz. Ahmet Bekir Palazoğlu, *Başöğretmen Atatürk (1919-1928)*, c.1, TC Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları ve Donatım Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1991, s.138. Eski yazı metinler Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

DEMİRYOLLARI MÜDİRİ UMUMİSİ BEHİÇ BEYEFENDİ'YE*

(28 TEMMUZ 1923)

Şifre çözümü 28.7.39 [1923]

Demiryolları Müdiri Umumisi Behiç Beyefendi'ye

27.7.39 [1923] tarihli şifrenin[1] tekrarıdır. Teşekkür ederim, Efendim. (İmza: Latife Mustafa Kemal)

Gazi Mustafa Kemal

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, Kutu 152, Belge 1. Eski yazı belge Dr. Derviş Kılınçkaya tarafından okunmuştur.

1 Bahsedilen şifreye dosya içinde rastlanmadı. (Y.N.)

AYDIN'DA EŞKIYALIĞIN ÖNLENMESİ HAKKINDA ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE RİYASETİ'NE*

(30 TEMMUZ 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

Göztepe
30.7.339 [1923]

Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne

1. Aydın Livası'nda eşkıyalık endişe verici dereceyi bulmuştur. En zengin olan bu livanın mahsul zamanında iktisadi hayatının felce uğramasından memleketçe büyük zararlar hasıl olacağından, eşkıyalığın kökünden giderilmesi için Meclis'çe ileride alınacak kati tedbirleri bekleyerek halka emniyet ve sükûnet bahşetmek için en seri bir zamanda bir alay piyade kuvvetinin Aydın livasına ve bir tabur piyadenin dahi Ödemiş kazasına sevki mecburi derecededir. Bu kuvvetler, mülki hükümet ile istişare ederek icap eden noktalarda sabit karakollar tesis eyleyecek ve bundan istifade ederek jandarma kuvvetleri seyyar müfrezeleri eşkıyayı takip eyleyecektir. Bu hususta icap eden seri emirlerin verilmesini rica ederim.

2. Aydın jandarmasını takviye etmek maksadıyla silahlı efrattan üç yüz seçilmiş neferin jandarma kaydolunmak üzere söz konusu livaya teslimi için icap edenlere emir buyurulmasını rica ederim.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 16886'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Erol Şadi Erdinç ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

KAYSERİ'DE ADLİYE VEKİLİ RİFAT BEYEFENDİ'YE*

(31 TEMMUZ 1923)

Tebrik ve iyi dileklerinizden memnun oldum. Teşekkür ederim, Efendim.

* *Kurtuluş Savaşında Adalet Bakanı Ahmet Rifat Çalıka'nın Anıları*, Yayıma Hazırlayan-Yorumlayan: Hurşit Çalıka. İstanbul, 1992, s.144.
Belge, kaynakta şu açıklamayla yer almaktadır: "İzmir'den 'Gazi Mustafa Kemal' imzasıyla 'Kayseri'de Adliye Vekili Rifat Beyefendi'ye gönderilen 31 Temmuz 1923 tarihli şifre mesaj: (Y.N.)

AMERİKAN MİSYONERLİK TALEPLERİ HAKKINDA HARİCİYE VEKÂLETİ'NE*

(31 TEMMUZ/1 AĞUSTOS 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
Hariciye Vekâleti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
3370

İzmir
31 Temmuz 39 [1923]
1 Ağustos 39 [1923]

Hariciye Vekâleti'ne

C. 30.7.39 [1923] şifreye:

Amerika ticaret şirket ve cemiyetlerinin talepleri sırasında misyoner cemiyetlerinin taleplerine maruz kalmak ihtimali pek kuvvetli olduğundan, Lozan'da buna benzer müesseseler için kabul edilmiş hükümler haricinde hiçbir taahhüte girişilmemesi için Delege Heyeti'nin nazarı dikkatini çekmek uygun olur.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Gazi M. Kemal

Suat Beyefendi'ye

Son talimatlarda buna dair nazarı dikkat çekilmişti zannediyorum. Çekilmemiş ise ikazını rica ederim. 1.8.39 [1923]

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Dr. Kıvanç Akkaya, "Lozan Konferansı'nda Amerika Birleşik Devletleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Şubat 1998, sayı 13, s.92. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

RUM PATRİKHANESİ REİSİ KAYSERİ METROPOLİTİ NICOLAUS EFENDİ'YE*

(1 AĞUSTOS 1923)

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, barışın imzası münasebetiyle Patrikhane tarafından gönderilen tebrik telgrafına dün akşam aşağıdaki cevabı göndermiştir:

Rum Patrikhanesi Reisi Kayseri Metropoliti Nikolaus[1] Efendi'ye

Cemaat namına gösterdiğiniz hissiyattan dolayı memnuniyet beyan ve teşekkür ediyorum, Efendim.

Gazi Mustafa Kemal

* *Tanin*, 2 Ağustos 1923, Numara: 287, s.1. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.
1 Nicolaus. (Y.N.)

GALATA RUM CEMAATİ MÜTEVELLİİ UMUMİSİ DAMYANUS DAMYANİDİS EFENDİ'YE*

(3 AĞUSTOS 1923)[1]

Kurban bayramı ve barışın imzalanması dolayısıyla Başkumandan'ımız Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ni tebrik eden Galata Rum Cemaati Mütevellii Umumisi Damyanus Efendi'ye cevaben adı geçen aşağıdaki telgrafnameyi çekmiştir:

Galata Rum Cemaati Mütevellii Umumisi
Damyanus Damyanidis Efendi'ye

Gösterdiğiniz hissiyattan dolayı teşekkür ederim, Efendim.

Gazi Mustafa Kemal

* *Akşam*, 3 Ağustos 1923, Numara: 1744, s.1. Eski yazı metin Ercan Dolapçı tarafından okunmuştur.
1 *Akşam*'da telgrafın tarihi yer almamaktadır. 3 Ağustos 1923, telgrafın *Akşam*'da yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

İZMİR HAVALİSİNDEKİ SIĞIR VEBASI HAKKINDA İKTİSAT VEKÂLETİ'NE*

(4 AĞUSTOS 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
6/1123
Tezkere

Ankara
4.8.339 [1923]

İktisat Vekâleti Celilesine

5.7.339 [1923] tarih ve 6/1038 numaralı tezkereye cevaptır.

İzmir ve havalisinde devam eden sığır vebasının sürat ve kolaylıkla yok edilmesi için alınması ve tatbiki gerekli tedbirler hakkında mühim malumat ve görüşleri ihtiva eden Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'nden alınan cevabi yazının bir sureti ekte takdim kılınmıştır, Efendim.

Başkumandan
Gazi

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-11, D: 48, F: 9'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

YENİ MEBUSLARA DAVET*

(5 AĞUSTOS 1923)[1]

Halk Fırkası'na mensup mebuslar Salı günü Meclis'te toplanacaklardır.

Ağustos'un yedinci Salı günü Halk Fırkası'na mensup yeni Meclis üyelerinin bazı hususların müzakeresi için öğleden sonra saat 3'te Meclis binasında hazır bulunmaları rica olunur.

Gazi Mustafa Kemal

* *Anadolu'da Yenigün*, 5 Ağustos 1923, Numara: 866, s.1. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 *Anadolu'da Yenigün*'de belgenin tarihi yer almamaktadır. 5 Ağustos 1923, belgenin *Anadolu'da Yenigün*'de yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

SIHHİYE MÜFETTİŞİ TABİP KAYMAKAM HÜSEYİN HÜSNÜ BEY'İN TERFİİ HAKKINDA MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKÂLETİ'NE*

(5 AĞUSTOS 1923)

Adet: 6/1174 5.8.39 [1923]

Müdafaai Milliye Vekâleti Celilesine

10 Mart 39 [1923] tarih ve Sıhhiye, Şube 1, 815 numaralı yüksek tezkereleri cevabıdır.

Harekâtın başından beri Anadolu ordusunun sıhhiye teşkilatını tanzimde ve ordu gerisinde bulaşıcı hastalık mücadelelerinde Afyon ve Adana hastanelerini teftiş ve yaralıları iyi karşılama ve tedavi hususunda fevkalade seçkin hizmetleri geçtiği bildirilen Sıhhiye Müfettişi Tabip Kaymakam (323-14) Hüseyin Hüsnü Bey'in yüksek teklifleri doğrultusunda fevkaladeden miralaylığa terfii uygun görülmüş bu konudaki teklif varakası ilişikte iade kılınmıştır. O doğrultuda gerekli muamelenin yapılmasını rica ederim, Efendim.

Başkumandan
Gazi M. Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Necdet Sakaoğlu, "Atatürk'ün Yanındaki Doktor", *Toplumsal Tarih*, Ekim 1998, sayı 58, s.28. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen ve Erol Şadi Erdinç tarafından okunmuştur.

TAHRAN SEFİRİ MUHİDDİN PAŞA'NIN TELGRAFI HAKKINDA HARİCİYE VEKÂLETİ'NE*

(5 AĞUSTOS 1923)

1.8.339 [1923] tarih ve Umuru Siyasiye 6995/17011 numaralı yüksek tezkereleri cevabıdır:

Tahran Sefiri Muhiddin Paşa'dan daha evvel kurban bayramı ve barış münasebetiyle doğrudan doğruya gelen tebrik telgrafına[1] münasip cevap verilmiştir, Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

* D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Lozan Sulhu. Tebrikât'tan aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk İle Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.497.
Belge, kaynakta, Tahran Sefiri Muhiddin Paşa'nın telgrafının ardından şu açıklamayla yer almaktadır: "Dışişleri Bakanlığı bu telgrafı Atatürk'e sunmuş ve kendisinden 5 Ağustos 1923 günlü, 6/1172 sayılı şu yazıyı almıştır:" (Y.N.)

1 Tahran Sefiri Muhiddin Paşa'nın söz konusu telgrafı şudur:

"Tel — Tahran, 29 Temmuz 339 [1923]
No: 182

Barış haberi müjdesine yürekten teşekkür ederken dünyanın en büyük milletlerinden olduğunu her suretle ispat eden milletimizin ilerlemeye ve saadete mazhar olmasını Cenabı Hak'tan niyaz eder ve bu kurtuluş ve sevinç gününü millete idrak ettiren büyük Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'yle mesai arkadaşlarına borçlu olduğumuzdan, şükran ve minnet borcunu ödemeyi vazife bilirim, Efendim.

Muhiddin"

Bkz. aynı yerde. (Y.N.)

İRAN SEFİRİ'NE CEVAP*

(7 AĞUSTOS 1923)

İran hükümetinden şehrimiz İran Sefareti'ne gelen bir telgrafnamede, barışın akdi hasebiyle sözü edilen hükümet namına Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekilmesiyle tebriklerde bulunulması lüzumu bildirilmiş olduğundan, şehrimizdeki İran Sefiri Mufahhamuddevle, Doktor Adnan Bey vasıtasıyla Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektup göndermişti. Mustafa Kemal Paşa, Adnan Bey vasıtasıyla İran Sefiri'ne cevap vermiştir. Bu mektupta

"Barış antlaşmasının imzası münasebetiyle tarafı âlii sefiranelerinden verilen mektupta kardeş İran hükümeti tarafından gösterilen samimiyet ve dostluğa aynı hissiyat ile iştirak ve teşekkür ederim" *denilmektedir.*

* *Tevhidi Efkâr*, 7 Ağustos 1923, Numara: 3802-774, s.3. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

DERSAADET'TE SERPİSKOPOS METROPOLİT MELETİ EFENDİ'YE*

(7 AĞUSTOS 1923)

Şehrimizdeki Bulgar cemaati namına Serpiskopos Meleti Efendi tarafından Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne aşağıdaki telgrafname çekilmiştir:

Ankara'da Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Milli bayram ve imzalanan şerefli barış münasebetiyle tebrik arz eder ve sevincinize yürekten iştirak ile bu barışın sürüp gitmesini Cenabı Hak'tan temenni ederim, Efendim.

Bulgar Cemaati Namına
Serpiskopos Meleti

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri bu telgrafnameye aşağıdaki cevabı vermiştir:

Dersaadet'te Serpiskopos Metropolit Meleti Efendi'ye

Tebriklerinizden mütehassis oldum. Teşekkür ederim, Efendim.

Gazi Mustafa Kemal

* *İkdam*, 7 Ağustos 1923, Numara: 9477, s.1. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

SERGİ HAKKINDA
BURSA VİLAYETİ'NE*

(9 AĞUSTOS 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti — Ankara
Kalemi Mahsus Müdüriyeti — 9.8.339 [1923]
Adet
Şifre

Bursa Vilayeti'ne

Sergi heyetinin 4 Ağustos 339 [1923] tarihli mektubunu aldım. Maarif Vekâleti, Mektebi Şultani'nin sergi için terkine olur vermiştir ve icap edenlere tebligat yapılmak üzeredir. Keyfiyetin heyete tebliğini rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: 111-11, D: 48, F: 14'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

HİNT HİLAFET KOMİTESİ'NİN YARDIMLARININ DÖKÜMÜ*

(9 AĞUSTOS 1923)[1]

Makbuz tarih ve numarası	Türk lirası (adet)	İngiliz lirası (adet)
26.12.921 305484	144.400	26.000
6.02.922 - 313022	36.300	6.000
18.02.922 - 313033	25.320	4.000
20.02.922 - 313035	32.300	5.000
22.02.922 - 313039	64.700	10.000
2.03.922 - 313042	32.300	5.000
28.03.922 - 313061	131.500	20.000
18.04.922 - 313085	33.150	5.000 x
2.05.922 - 313097	32.000	5.000
31.05.922 - 325508	26.800	4.000
26.06.922 - 325525	42.120	6.000
5.07.922 - 325530	35.500	5.000
12.08.922 - 325546	35.900	5.000 xx
13.02.923 - 325356	14.000	2.000
19.03.923 - 324729	19.410	3.000
27.03.923 - 324736	68.000	10.000
9.08.923 - 324940	7.770	1.000
Yekûn	781.570	122.000

x) x.20.4.922 tarih ve 6/179 No.lu yazısıyla Komite'nin Londra temsilciğine bildirilmiştir.

xx) 10.07.922 tarih ve 325536 nolu makbuz yekûnda dahildir.

* Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, D.107, F.1/346'dan yukarıdaki şekilde aktaran: Yrd. Doç. Dr. Mustafa Keskin. *Hindistan Müslümanları'nın Millî Mücadele'de Türkiye'ye Yardımları (1919-1923)*. Kayseri, 1991, s.90-91.
Belge kaynakta şu açıklamayla yer almaktadır: "Mustafa Kemal Paşa tarafından tutulan ve 'Doğrudan Doğruya Emrime Hint Hilâfet Komitesi'nden Gelen Meblağlar' başlığını taşıyan döküm cetveli de şu şekildedir."
Aynı konuda Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 12292'de bulunan "Hint Hilafet Komitesinden Gelen Meblağların Hesabıdır" başlıklı eski yazı belgenin fotokopisi için bkz. aynı eser, s.144. (Y.N.)

1 Belgede tarih bulunmamaktadır. Belgede yer alan son bağış tarihi esas alınmıştır. (Y.N.)

HİMAYEİ ETFAL CEMİYETİ'NE YAPILAN YARDIM HAKKINDA NEW YORK TÜRK TEAVÜN CEMİYETİ'NE*

(12 AĞUSTOS 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
6/1201
Tahrirat

Ankara
12.8.339 [1923]

Nevyork Türk Teavün Cemiyeti'ne[1]

Telgrafnamenizi aldım. Türkiya Himayei Etfal Cemiyeti'ne[2] gönderildiği bildirilen 6 395 dolar 27 sent gelmiş ve Cemiyete teslim edilmiştir. Cemiyetinizin, muhterem şehitlerimizin kimsesiz yavrularına karşı pek büyük bir şefkat ve alakadarlık göstermekte olduğunu büyük bir takdir ile görmekteyim. Muhterem üyelere ve bütün bağışta bulunanlara teşekkürlerimin tebliğ buyurulmasını rica ve hayırlı mesainizde tevfikatı ilahiyeye mazhariyetinizi temenni ederim, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: V-7, D: 83-1, F: 39'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 21 Ekim 1923, Numara: 943. s.3. Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki eski yazı belge Musa Sarıkaya, *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin ise Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

1 New York Türk Yardımlaşma Cemiyeti. Bilgi için bkz. 12 Mart 1923 tarihli "Türk Teavün Cemiyeti'ne" başlıklı belge, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.15, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 2005, s.201. (Y.N.)

2 Çocuk Esirgeme Kurumu. (Y.N.)

RANGUN'DA HİLAFET KOMİTESİ VASITASIYLA AHMED MOLLA DAVUD EFENDİ'YE*

(12 AĞUSTOS 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti — Ankara
Hususi — 12.8.339 [1923]

Rangun'da Hilafet Komitesi Vasıtasıyla Ahmed Molla Davud Efendi'ye

21 Temmuz 1923 tarihli telgrafnamenizi aldım. Rangun Hilafet Komitesi'yle ulema cemiyeti tarafından geçen sene gönderilen 3 000 sterlin, 8 Teşrinisani [Kasım] 1923 tarihinde[1] ulaşmıştır. Bu suretle gösterilen muhabbet ve hayırseverlik eserlerine teşekkür ederim, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi M. Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Orhan Koloğlu, *Gazi'nin Çağında İslâm Dünyası*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1994, s.182. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Belgede tarihin yılı "1923" olarak yazılmıştır. Doğrusu "1922" olmalıdır. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA
MECLİS REİSLİĞİNE SEÇİLMESİ ÜZERİNE*
(13 AĞUSTOS 1923)

Reis Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri: Efendiler! Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ikinci seçim devresine dahil olmuş bulunuyoruz. Yeni Meclis'imizi teşkil eden yüksek heyetinizi büyük bir hürmetle selamlarım. *(Teşekkürler ederiz sesleri.)* Bu seçim devresi, aynı zamanda, yeni Türkiye devletinin, yeni tarihinde mesut bir intikal zamanına tesadüf ediyor. Bunu memleketimizin, milletimizin saadet ve selameti için, yüksek heyetinizin muvaffakiyeti için uğur sayıyorum.

Hakikaten dört senelik bağımsızlık mücahedemiz, milletimizin şanına layık bir barış ile neticelenmiştir. Lozan'da imza edilmiş olan antlaşmanın yüksek heyetinizin tasdikine kavuştuğu takdirde bütün manasıyla hür ve bağımsız olarak mesut bir mesai sahasına dahil olmuş bulunacağız. Elde edilen mesut neticelerin muhafazasında, Lozan Antlaşması'ndan ayrı tutulan meselelerin kati hallinde ve milletimizi huzur ve refaha nail edecek feyizli hizmetlerde tam muvaffakiyetinizi bütün kalbimle temenni ederim.

Efendiler! Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin toplanmasından önceki milli faaliyet devrinde milletimizin teveccüh ve itimadına nail olmuştum. İlk Meclis'in riyasetini ve kahraman ordularımızın başkumandanlığını ifa etmiştim. Bu suret ve sıfat ile büyük milli şereflere mazhar oldum. *(Hakkınızdır sesleri.)* Yüksek heyetiniz tarafından riyaset makamına seçilmekliğim, kalbimdeki minnet ve şükran hislerini uyandırmıştır. Bu asil milli teveccühün yüksek kıymetiyle orantılı bir surette çalışmaya devam edeceğimi ve barışın açacağı mesai sahasında da desteğinize ve bütün miletin itimadına dayanarak –muvaffakiyeti temin için– bütün maddi ve iradi kuvvetlerimi sarf edeceğimi huzurunuzda, milletin karşısında taahhüt eylerim. *(Sürekli alkışlar.)*

Efendiler! Seçilmiş ve itimat edilen reisiniz olmak şerefi, bugün uhdeme bazı maruzatta bulunmak vazifesini yüklüyor. Bugünün öncesindeki vaziyet ve vazifelerim itibariyle de bu maruzatımın iyi karşılanacağını ümit ederim. Bütün acı ve ıstıraplarını ve muvaffakiyetlerinin bütün huzurunu milletle beraber yaşadığımız mücadele safhalarının tafsilatı malumunuzdur. Ben bu tafsilatı başlıca üç safha üzerinde özetleyeceğim ve değerlendireceğim:

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, c.1, TBMM Matbaası, Ankara, 1961, s.36-42. Ayrıca bkz. Kâzım Öztürk, *Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumlarındaki Konuşmaları II*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.987–1002.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 13 Ağustos 1923 günü öğleden sonra saat 1.45'te açılan ve riyasetini kendisinin yaptığı 3. toplantı 1. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

Mondros Mütarekesi'nden Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve hükümetinin tesis olunmasına kadar ve ilk Meclis'imizin geçirdiği seneler ve nihayet yeni Meclis'imizin dahil bulunduğu devir.

Öyle zannediyorum ki, bizi bugüne getiren ve bugünün vaziyetini doğuran milli hadiselerin mühim noktalarını ve yeni vazifelerimizin azamet ve kapsamını bu üç safha ihtiva edebilir. Yeni Türkiye devletinin açtığı barış devrinin ilk Meclis'i olan yüksek heyetiniz karşısında batmış ve çökmüş Osmanlı İmparatorluğu'ndan ve onun son büyük hadisesi olan Harbi Umumi'den bahsetmeyi lüzumsuz sayıyorum.

Onun için sözlerime Mondros Mütarekesi'nden başlayacağım.

Efendiler!

Mondros Mütarekenamesi'nin imzalanmasından ilk milli Meclis'imizin açılışına kadar geçen devir bir milletin şeref ve haysiyetine vuku bulmuş en ağır tecavüzlerin feci maceralarıyla doludur. Malum olduğu üzere Osmanlı hükümetiyle müttefikler arasında imzalanmış olan bu Mütareke, imzalanmasının ertesinden itibaren galip devletler tarafından fiilen ve hükmen parçalandı. İngiliz, Fransız, İtalyan istila orduları vatanımızın aziz parçalarına çöktüler, İstanbul ve Boğazlar düşman kara ve deniz kuvvetlerine gezinti yeri oldu.

Yunan orduları İzmir rıhtımını kana boyadı... En güzel şehirlerimizi tahribe başladı. Kadın ve çocuklarımız, namus ve iffetimiz ve pek çok mabetlerimiz, eserlerimiz ve abidelerimiz dahil olduğu halde Türk namı altındaki her şeye tecavüz edildi. Her gün Ayasofya'ya haç asmak tehdidiyle ince hislerimiz rencide edildi. Esirler hakkında bile reva görülmeyen bir cebirle asırların şeref yükünü omuzlarında taşıyan subaylarımız, düşman subaylarına ihtiram merasimi yapmaya mecbur tutuldu. Namus timsalimiz olan sancağımız hakaret gördü.

Bu uğursuz Mütareke'nin tatbikatına nezaret etmek üzere Anadolu'nun en ücra yerlerine kadar nüfuz tesis eden yabancı subayları, istihbarat şebekeleri namı altındaki fesat ocakları, dahili düşmanlarımızın teşvikiyle halkımıza hatıra gelmeyen zulüm ve hakaretleri reva gördüler. Hükümetin nüfuzu, milletin haysiyeti bu mütecaviz subayların elinde oyuncak oldu.

Kısaca, Türklüğün vicdanı müthiş bir imtihan karşısında kaldı. Bu nihayeti gelmeyen tecavüzlerin varacağı neticeyi, bu neticenin fecaatini idrak etmemek mümkün değildi. Tarihin ve ananelerin sevki ile vatanın yiğitlik tahtında oturan Osmanlı padişahı ve halife ve onun hükümeti ise yalnız şahsi ve hasis menfaatlarını temin için tamamıyla düşmanlara kendini teslim etmişti... Vatana hıyanet hususunda onların izinden gitmişti.

Vaziyet tamamen ümitsiz görünüyordu. Düşmanların kuvvet ve kudreti ezici, felaketi büyük ve tahammül edilemez idi. Her halde esaret veya ölümden birini tercih eylemek mecburiyeti karşısında bulunuyorduk. Hürriyet ve bağımsızlık için dünyada hiçbir milletin karşı karşıya bulunmadığı müşkülat ile mücadele etmek lazım geliyordu. İdrak sahipleri, manzaranın mağlup bir devletin mukadderatının tayini sınırından çıktığını gördü. Galip devletlerce Osmanlı devletinin kati çöküşüne karar verildiğini anlamakta müşkülat kalmadı.

Hakikaten Türkiye halkının haysiyet ve şerefine riayete asla lüzum görülmüyor, onu esaret altına almak, Türkiye'yi taksim etmek işine mâni tasavvur edilmiyordu.

Halkta bir uyanış başlamıştı. Memleketin bazı taraflarında muhtelif unvanlar altında cemiyetler teşekkül ediyor ve düşmanlara karşı bizzat millet tarafından silahlı müdafaanın esasları kuruluyordu. Batıda, doğuda yapılan kongreler genel uyanışı şiddetlendirdi. Nihayet Sivas Genel Kongresi belli noktalar üzerinde, bariz prensipler dairesinde muhtelif milli teşkilatı "Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti" namı altında düzene sokarak ve yaygınlaştırarak milletin bütün kuvvetlerini birleştirdi.

Efendiler! Dikkate değer bir ciddiyet ve kapsam kazanan bu mesai, düşmanların, bilhassa padişah ve halife olan zatın mukabil tedbirini doğurdu. Milli harekât müteşebbisleri hakkında takibat emirleri verildi. Bastırma tedbirlerinin fiili tatbikatına geçildi. Düşmanlar karşısında aciz ve alçaklığı kabul eden saray ve hükümeti şanının bütün kalıntılarıyla, bütün sefil vasıtalarıyla milli uyanışı öldürmek, hakkına ve namusuna tecavüz edenler aleyhinde milleti mücahededen men etmek istiyor, memleketi parçalatmak için düşmana öncülük ediyordu.

Fakat efendiler! Sivas Kongresi'ni yapanların azmi kati ve millete dayanması kuvvetli idi. Korkusuzca mesaiye devam olundu.

Evvela mebus seçimleri ve Meclis'in toplanması temin edildi. Bu suretle millet mevcudiyetini ispat için ilk esaslı muvaffakiyetini istibdada karşı kazanmış oldu.

Efendiler! Sarayın ve hükümetin vatan ve millet aleyhine yönelik bütün bu cinayetlerine rağmen millet yine padişah ve halifeyi kurtarmak ve Osmanlı devletini canlandırmak için tam bir saflıkla çalıştı ve seçilen mebusların Osmanlı hükümetinin kanunları dairesinde toplanmasını temin ile yetindi. Mebusların yabancı süngüleri altında mutlak bir fikri bağımsızlıkla vazife yapmalarına imkân olmayacağı açık iken, henüz çoğunluğu kapsayan tereddüt ve sathi değerlendirmeler, Meclis'in, maalesef İstanbul'da toplanmasına razı olmasını zaruri kıldı.

Efendiler!

Düşmanlarca ve Babıâli'ce İstanbul'da bulunacak bir meclisin kahramanca hareketi muhtemel görülmüyordu. Onlar gözünde bu Meclis'in toplanmasıyla artık Anadolu'da milli bir teşekküle meydan bırakılmayacak ve milli heyecan bu suretle teskin edildikten sonra facia yine devam edecekti. Bu hakikati görenler Anadolu'daki mücahidane mesaiye devam ettiler. Bu sayede Anadolu teşkilatı şekilleniyor, kuvvetleniyordu. Anadolu'ya dayanan Meclis de müsait olmayan vaziyetine rağmen vazifesine devam ediyordu.

Bu vaziyet düşmanlar için müsait bir manzara arz etmiyordu. Aldatıcı tedbirlerle maksada nail olmaktan ümidi kırılan düşmanlar, kararlarını açıkça verdiler ve 16 Mart 1336'da [1920] İstanbul'un feci işgali vuku buldu. Osmanlı devletinin hayatına fiilen son verildi. Bu hadise Anadolu'da çalışanlar için beklenmiyor değildi. Artık Osmanlı devletini kurtarmak ve onun imanı sayesinde vatanın kurtuluşunu, milletin bağımsızlığını temin etmek imkânı külliyen yok olmuş bulunuyordu.

Milli bir meclisin toplanmaya daveti zaruri bir iş haline girdi. Nihayet 23 Nisan 1336 [1920] tarihinde bugün toplandığımız bu salonda yüksek heyetinize selef olan Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi toplandı.

Türkiye tarihinde daima yüksek bir şeref mevkii muhafaza edecek ve gelecek kuşakların takdirlerini kazanacak olan ilk Meclis'imiz milletin kendi mukadderatına bizzat el koyduğunu ilan etti. Milli hâkimiyet esaslarını harekât düsturu kabul etti ve kuvvetli bir halk hükümetinin esasını ortaya koydu. *(Şiddetli alkışlar.)*

Efendiler! Anadolu'da yeniden milli bir devletin kurulması milletimizin anlayışının olgunluğunu gösteren takdire değer bir uyanış eseri idi. Fakat düşmanlarla beraber padişah ve halife olan zat, bundan memnun olmadı. Paris'te imza ettikleri Sevr Antlaşması'nı cebren millete kabul ettirmek için müşterek tedbirler aldılar. Anadolu'nun milli heyecanlarını bastırmak için müracaat olunmadık şeytanlık bırakmadılar.

Bir taraftan dini siyasete alet ederek Anadolu mücahitlerini idama mahkûm ettiler, ahaliyi bilinen fetvalarla boğazlaşmaya teşvik eylediler; bir taraftan da bazı pespayelerin ceplerini doldurarak Kuvayi İnzibatiye veya Hilafet Ordusu namıyla üzerimize saldırdılar. Saf ve masum halkı birçok düzmecelerle aldatarak dahilde yer yer isyan ateşleri yaktırdılar.

Efendiler! İlk Meclis'imizin açıldığı gün İstanbul'dan idare olunan isyan, Ankara'nın sekiz saat mesafesine kadar gelmiş bulunuyordu. Samsun ve havalisinde siyasi ve zalim bir isyan, bütün muhite hâkim olmak eğilimini gösteriyordu. Vatanın doğusu, batısı ve güneyi düşman ateşleri içinde yanıyordu. İşte hareketimizin başlangıcındaki manzara!..

Muhterem efendiler! Bugünkü parlak neticeye varmak kolay olmadı. Hareketin başlangıcı ile varış noktası arasındaki mesafenin azametini ve kullanılan zamanın azlığını nazarı dikkati âlinize arz etmek isterim.

Bu hususlaki hatıramızı daima kuvvetle muhafaza edelim. Çünkü bu, bizim için gelecekteki mesaimizde azim ve metanet kaynağıdır.

Efendiler! Görüşlerimin ikinci safhasına geçerken arz edeyim ki, selefiniz olan yüce Meclis ilk günlerin dehşeti karşısında ümitsizliğe düşmedi. Milletten aldığı büyük salahiyet ve kudretle vazifesine devam etti. Yeni devletin hükümeti kahramanca mücadeleye atıldı. Teşviklere kurban olan halk tekrar masumiyet dairesine sokuldu. Topsuz, tüfeksiz, cephanesiz, vasıtasız enkaz haline getirilmiş olan ordu canlandırıldı.

İlk mücadele günlerinde acı bir zaruret ile vücuda getirilen muntazam olmayan kuvvetler derhal nizami kuvvetlere dönüştürüldü.

Bu intikali, menfaatlarına ve düşüncelerine aykırı bulan bazı müfrezelerin ihanetkârane mukavemeti sökülüp atıldı, memleket talihi ve huzuru, muntazam bir ordunun emin ellerine verildi.

Efendiler! Milli ordunun daha ilk teşkili günlerinde gördüğü büyük ve kıymetli hizmetler, milletin daima minnet ve şükranla hatırladığı izler olacaktır. *(Şiddetli alkışlar.)*

Yekdiğerini takiben üstün düşmanlara karşı kazanılan Ermenistan zaferi, Birinci İnönü Zaferi, İkinci İnönü Zaferi ve Güney Cephesi muharebelerinde gösterilen fedakârane mukavemet safhaları, milli ordunun şeref tarihinde ilk kıymetli hadiseler olarak daima parlaklığını muhafaza edecektir. *(Alkışlar.)*

Efendiler! Mücadele seneleri takip ettikçe genç ordumuz kahramanlık temelleri üzerinde durmadan yükseldi. Milli iradenin tevcih ettiği en mühim vazifeleri kahramanca yapma kudret ve haşmetini gösterdi. Ankara'ya yürüyen mağrur Yunan ordu-

sunu Sakarya Meydan Muharebesi'nde mağlup ve ricata mecbur etti. Nihayet tekmil Yunan Küçük Asya ordusunu Afyon Karahisar-Dumlupınar Meydan Muharebesi'nde tamamen boğdu ve bütün kısımlarıyla Anadolu topraklarına serdi, imha etti. *(Şiddetli alkışlar.)* Her safhası vatan için, milli tarihimiz için, torunlarımız ve gelecek nesillerimiz için şerefli hadiselerle dolu büyük bir kahramanlık menkıbesi teşkil eden Anadolu muharebelerinin heyecan verici tafsilatını tarih lisanına terk ediyorum.

Fakat efendiler! Millet, milletin sanat ruhu, musikisi, edebiyatı ve bütün güzel sanatları bu kutsi mücadelenin ilahi teranelerini teyit eden bir vatan aşkının coşkularıyla daima söylenmelidir. *(Alkışlar.)*

Efendiler!

Arz eylediğim harp vakalarına, pek mühim siyasi faaliyetlerimiz refakat etmiştir. Bu arada Ruslarla halen hükümleri geçerli bir dostluk antlaşmasını imzaladık; Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan ve Afganistan ile de aynı mahiyette antlaşmalar imzaladık. Doğu Cephesi'nde kazandığımız zafer neticesinde Ermenilerle barış antlaşması yaptık.

O zaman Batı devletleriyle temasımıza gelince: Yalnız Fransızlarla sınırlı şartları ihtiva eden Ankara Anlaşması'nı yapabildik. Halbuki her büyük muharebeden evvel veyahut sonra barışı sağlamak için samimane çalıştığımız halde müracaatlarımız ya retle veyahut soğuklukla mukabele gördü.

Efendiler!

Ne yapalım ki, maddi kuvvetler ile teyit edilmeyen hakların neticesizliğe mahkûmiyetini ifade eden genelgeçer kaide, bizim hakkımızda müsamahakâr bir istisna göstermedi. Milletin iradesi, fiili ve kati bir zaferin timsali halinde somutlaşmadıkça barış perisi huzur kucağını bize açmadı.

Efendiler!

İlk Meclis'imiz, memleketi düşman ayaklarından kurtarmak, milleti hayat veren bir barışa götürmek gayesine yürürken aynı zamanda yeni Türkiye devletinin binasını tesis ediyor ve sağlamlaştırıyordu. Bu maksatla kanunlar koydu, kararlar aldı, devletin muhtelif şubelerinin ihtiyaç gösterdiği bir hayli meseleleri de halletti.

Efendiler!

Giden Meclis –dahili vaziyetimizi ve askeri harekâtımızı karıştırmaktan ve barışımızı zorlaştırmaktan geri durmamış olan bazı sınırlı sayıdaki kimselerin vücuduna rağmen– vazifesini iyi yapmış ve genel olarak vatan ve millet için kurtuluş ve hayat vasıtası olmuştur. *(Alkışlar.)*

Muhterem efendiler!

Dört senelik mesaiden sonra son ve kati muzafferiyetimiz üzerine Mudanya Askeri Mukavelesi yapıldı. Ve barış müzakereleri devresine geçildi. Bu müzakerelerin cereyanında da tesadüf ettiğimiz müşkülat pek çoktur. Fakat, ben bunu pek tabii buluyorum. Çünkü bu barış müzakerelerinde görülen hesaplar dört senelik değil dört yüz senelik bir devrin günahlarının mirası idi. *(Doğru sesleri.)*

Hakikaten Osmanlı İmparatorluğu en haşmetli, azametli ve kuvvetli devirlerinden itibaren milletin bağımsızlığı zararına, hayati menfaatları zararına o kadar çok şey feda edilmiş idi ki, netice yalnız kendisinin mahvolmasından ve çökmesinden ibaret kalmadı, belki kendinden sonra da memleketin hakiki sahibi olan milleti hak ve mevcudiyetini ispat için büyük müşkülata maruz bıraktı. *(Çok doğru sesleri.)*

Müşkülat, muvaffakiyetle göğüslendi. Neticede imza olunan antlaşma yüksek heyetinizce görülecek ve öğrenilecektir. Ben burada yalnız bugüne kadar olan mesai ile onun neticelerini özetlemek isterim.

Efendiler, doğuda Trabzon'u, güneyde Adana'yı ihtiva edecek büyük Ermenistan'dan eser kalmamıştır. Ermeniler, tabii olan sınırları dahilinde bırakılmıştır. 1293 [1877] seferinde Türk vatanından cebren ayrılan Elviyei Selâse[1] tekrar sancağımız altına alınmıştır. *(Alkışlar.)* Kuzeyde Karadeniz'in en güzel ve en zengin sahilleri üzerinde tesis edilmek istenilen Pontus hükümeti taraftarları ile beraber tamamen bertaraf edilmiştir. *(Alkışlar.)* Güneyde nüfuz mıntıkaları unvanı altında memleketimizi parçalamak ümitleri kâmilen kırılmış ve milletin azim ve kahramanlığı karşısında Türkiye'yi parçalamanın ham bir hayal olduğu kabul ettirilmiştir. *(Alkışlar.)* Türkiye'ye, her medeni memleketin istifade ettiği haklar tanıttırılmıştır. *(Alkışlar.)* Yine güneyde servet ve kabiliyeti itibariyle vatanımızın en parlak bir ümidi olan Adana ve onun gibi birçok güzel şehirlerimiz, mustarip oldukları istiladan kurtarılmıştır.

Batıda en mamur yerlerimiz, İzmir ve Bursa gibi şehirlerimizle Paşaeli ve tarihi Edirne'miz ve dünyanın arzusunu çeken güzel İstanbul'umuz esaret ve işgal boyunduruğundan kurtarılmıştır. Bundan başka bizi diğer medeni milletler sırasından geri bıraktıran adli, siyasi, iktisadi ve mali zincirler kırılmıştır, parçalanmıştır. *(Bravo sesleri, alkışlar.)*

Efendiler! Bugüne kadar kazandığımız muvaffakiyet, bize ancak ilerleme ve medeniyete doğru bir yol açmıştır. Yoksa ilerleme ve medeniyete henüz ulaştırmış değildir. Bize ve torunlarımıza düşen vazife bu yol üzerinde tereddütsüz ilerlemektir. *(Bravo sesleri, alkışlar.)*

Şurasını hatırdan çıkarmamalıdır ki, bu kadar fedakârlıkların semeresini elimizden kaçırmamak ve geçen musibet ve felaketlerin bir daha dönmesini imkânsız kılacak tedbirleri almak bizim için her günün düşüncesi olmalıdır. Fakat emin olalım ki, bunun için kuru bir dikkat ve uyanıklık safdilane bir kıskançlık kâfi değildir.

Efendiler! Asırlarca devam eden bir kötü idarenin bu nesle yüklediği vazifeler sayılamayacak çeşitlilik ve müşkülat arz eylemektedir. Bu sebeple yapmaya mecbur olduğumuz mühim ve çok işleri salim ve netice verici bir sisteme bağlamak mecburiyetindeyiz. Sınırlı vasıtalarla büyük işler görmenin tecrübe olunan yegâne usulü, kuvvetlerimizi dağıtmamak, mevcut vasıtaların büyük kısmını gayelerimizden en mühim olanlar üzerinde yoğunlaştırmaktır. Şüphesiz dahil olacağımız barış devrinde bütçemizin bahşedeceği müsaadeyi evvelemirde yeni devletimizin bekasını temine, şevket ve kudretle sonsuza kadar baki olmasına hasredeceğiz; fakat bunun için esas olan bazı noktalar vardır ki, onları daima göz önünde tutmalıyız! Benim, ilk hatırıma gelen mühim nokta asayiştir.

Efendiler! Hükümetin mevcudiyetinin hikmeti, memleketin asayişini, milletin huzur ve rahatını temin eylemektir. Bütün memlekette istikrarlı bir asayişin feyizleri hükümran olmalıdır.

Millet, geniş bir huzur ve emniyet içinde müsterih bulunmalıdır. Memleketimizin herhangi bir köşesinde halkın emniyetini, devletin birlik ve asayişini ihlale kalkışanlar devletin bütün kuvvetlerini karşılarında bulmalıdırlar. *(Alkışlar.)*

1 Üç vilayet (Kars, Ardahan, Batum). (Y.N.)

Sonra efendiler!

Türkiye Devleti'nin bağımsızlığı mukaddestir. O, ebediyen emniyette ve dokunulmaz olmalıdır.

Devlet bağımsızlığının, millet hayatının ve memleketin yegâne bekçisi ise kahraman ordumuzdur. Dolayısıyla askeri teşkilatımızın özel itinayla tanzimi ve yüceltilmesi en mühim esaslardandır.

Efendiler! Bugün ulaştığımız barışın, ebedi barış olacağına inanmak, elbette saf-dillik olur. *(Çok doğru sesleri.)* Bu, o kadar mühim bir hakikattir ki, ondan bir an bile gaflet milletin bütün hayatını tehlikeye sokar.

Şüphesiz haklarımıza, şeref ve haysiyetimize hürmet edildikçe mütekabil hürmette katiyen kusur etmeyeceğiz. Fakat ne çare ki, zayıf olanların haklarına hürmetin noksan olduğu veya hiç hürmet edilmediğini çok acı tecrübelerle öğrendik. Onun için efendiler, bütün ihtimallerin talep edeceği hazırlıkları yapmakta asla gecikemeyiz. *(Bravo sesleri.)*

Efendiler!

Memleketin dahili ve harici emniyeti vasıtaları tamamlanırken adli usulümüzün mümkün sürat ile ıslahına özel ehemmiyet atfolunmalıdır. *(Çok doğru sesleri.)* Nafıa, iktisat ve maarif işlerinin ne kadar hayati olduğunu, milletin muvaffakiyetini, refah ve saadetini temin hususunda ne kadar acil ve kaçınılmaz bulunduğunu takdir buyurursunuz.

Efendiler!

Millete karşı, taahhüt etmiş olduğumuz ve her biri başlı başına ehemmiyete sahip diğer bütün meseleleri pratik ve ilmi usuller dairesinde halle girişmek vazifelerimiz cümlesindendir.

Harici münasebetlerimiz hakkında fazla bir şey söylemeye lüzum görmüyorum. Bu hususta kati şiarımız cihanca malum olmuştur. Bütün komşularımızla, diğer devletlerle dostane geçinmeye ve mütekabil hürmet ve vefakârlığa dayanan siyasetimizin devam edeceğine şüphe yoktur. Şurasını açıklamak isterim ki, barış devrine hakiki bir samimiyetle ve ciddi bir sükûn arzusuyla giriyoruz.

Yüksek heyetinizin dinlemek lütfunda bulunduğunuz bütün bu görüşlerime, müsaade buyurursanız birkaç söz daha ilave edeyim. *(Buyurun sesleri.)*

Efendiler! Bir an için teferruattan ayrılarak vatan dediğimiz kutsi mevcudiyete genel bir bakışla bakalım. Onun hayat namına, ümran namına her mazhariyetten mahrum bir siyah toprak sahasından ibaret bırakılmış olduğunu görürüz. O siyah toprak sahasının altında defineler ve üstünde asil ve kahraman bir millet yaşıyor. *(Sürekli alkışlar.)* İşte biz, bütün bu uzun ve tahammülü müşkül mücadeleleri bu aziz ecdat mirasının hür ve bağımsız sahibi olduğumuzu ve ilelebet olacağımızı ispat için yapmış bulunuyoruz. Vatanın ve milletin bağımsızlığının dokunulmazlığı namına yapmış bulunuyoruz. Bundan sonraki faaliyetlerimizin de asıl hedefi aynı dokunulmazlığın ve huzur ve emniyetin temin ve teyidi olacaktır.

Bu sayede memleketimizi mamur ve halkımızı mesut ve müreffeh edeceğiz. *(İnşallah sesleri.)* Ümidimiz, azmimiz ve bilhassa milletimizin ve yüce Meclis'inizin göstereceği birlik ve dayanışma, ilerleme ve medeniyet yolundaki mesaimizde elbette muvaffakiyetin teminatı olacaktır.

Muhterem arkadaşlar! Maruzatıma son vermeden evvel hepinizi büyük bir vazifenin yapılmasına davet etmek istiyorum. Geçirdiğimiz buhranlı günlerin şerefli kahramanlarını hep beraber takdis edelim. *(Alkışlar.)*

Onlar arasında muharebe meydanlarında düşman silahıyla göğüsleri delinmiş bahtiyarlar olduğu gibi, yangınlarda, ateşlerde yakılmış bedbaht çocuklar, kadınlar ve ihtiyarlar vardır.

Onlar arasında namuslarına tecavüz edilmiş, ebediyen ağlamaya mahkûm genç kızlar da vardır.

Onlar arasında yurtlarını kaybetmiş aileler, evlatlarını gömmüş analar vardır ve yine onlar arasında muharebedeki namus vazifesini şerefle yaparak bugün memleketlerine dönmüş gaziler vardır.

Onlardan şehadet şerbetini içmiş olanların ruhlarına fatihalar ithaf edelim.

(Ayağa kalkılarak fatiha ithaf olundu.)

Efendiler! Bugün haklı olarak iftihar edebileceğimiz bütün muvaffakiyetlerin sırrı yeni Türkiye devletinin yapısındadır.

Hakikaten Türkiye devletinin, bu yeni müessesenin dayandığı esaslar mahiyet itibariyle kendinden önceki tarihi müesseselerin esaslarından başkadır.

Bunu bir kelime ile ifade etmek lazım gelirse, diyebiliriz ki, yeni Türkiye devleti bir halk devletidir, halkın devletidir. Mazinin müesseseleri ise bir şahıs devleti idi, şahısların devleti idi.

Bir milletin yeryüzünden tamamen silinmesi için, bir milletin insanlık âleminden tamamen yok edilebilmesi için Nuh Tufanı kadar harikulade musibetler ve hadiseler lazımdır. Fakat şahıslar, kendiliğinden yok olmaya mahkûmdur. Dolayısıyla halk müessesesi ile şahıs müessesesi arasında hayat ve yok olma nispetleri de bunun aynıdır. *(Alkışlar.)*

Efendiler! Dünyanın belli başlı milletlerini esaretten kurtararak hâkimiyetlerine kavuşturan büyük fikir cereyanları, köhne müesseselere ümit bağlayanların, çürümüş idare usullerinde kurtuluş kuvveti arayanların amansız düşmanıdır.

Avusturya, Almanya, Rusya ve hatta dünyanın en muhafazakâr bir medeniyetine mensup Çin imparatorlukları o büyük fikir cereyanının kahredici darbeleriyle gözlerimizin önünde devrilmiştir.

İşte efendiler, yeni Türkiye devleti de cihana hâkim o büyük ve kudretli fikrin Türkiye'de tecellisidir, tahakkukudur.

Cihanın toplumsal ve siyasi icaplarından doğan ve binlerce senedir Türk tarihinin gelişmesi neticesi olan devletimiz, devam ve istikrarın bütün vasıflarına ve şartlarına sahiptir.

Efendiler! Bu şartların mesut gelişmesini teminde, yüksek heyetinizin muvaffakiyete mazhar olmasını Cenabı Hak'tan niyaz ederim. *(Sürekli ve şiddetli alkışlar.)*

SİVAS'TA HEYETİ VEKİLE REİSİ RAUF BEYEFENDİ'YE*

(13 AĞUSTOS 1923)

Şifre
Makine başında

Ankara
13.8.339 [1923]

Sivas'ta Heyeti Vekile Reisi Rauf Beyefendi Hazretleri'ne

Riyasete seçilmem dolayısıyla gönderdiğiniz tebrik telgrafını aldım. Teşekkürlerimi sıhhat ve afiyetiniz hakkındaki özel temennilerimle beraber beyan ederim, Efendim.

Gazi M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 155'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

İSMET PAŞA, MAHMUD NEDİM VE DOKTOR MEHMED HİLMİ BEYLERİN ÜYELİKLERİNİN KABULÜ*

(13 AĞUSTOS 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi *Ankara*
... Şube
Adet

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Malatya mebusluğuna seçilen zevattan İsmet Paşa Hazretleri'yle Kaymakam Mahmud Nedim ve Doktor Mehmet Hilmi Beylere ait olup telgrafla gelen mazbata, şubemizin özel encümen ve genel kurulunca incelenerek kanun usulüne uygun görülmüş olmakla kabulü ve tasdiki için genel kurula arz olunur. 13 Ağustos 39 [1923]

Beşinci Şube Reisi
Sinob Mebusu
Yusuf Kemal

İsmet Paşa, Mahmud Nedim ve Doktor Mehmed Hilmi Beylerin üyelikleri kabul edilmiştir. 13.8.39 [1923]

Geçici Kâtip Geçici Katip Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Gazi Mustafa Kemal

* Aslı, TBMM Kütüphanesi, Mikrofilm Arşivi, M.F. No: 10'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

DENİZLİ MEBUSU HAYDAR RÜŞTÜ BEYEFENDİ'YE*

(13 AĞUSTOS 1923)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Başkitabeti Kavanin Müdüriyeti
Adet
21-19-27

Ankara
13.8.1339 [1923]

Muhterem Denizli Mebusu Haydar Rüştü Beyefendi'ye

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ikinci seçim devresi münasebetiyle 13.8.39 [1923] tarihli üçüncü toplantısında icra olunan seçimler neticesinde 182 oy ile Riyaset Divanı Kâtipliği'ne seçildiğinizi bildirir ve muvaffakiyet temenni eylerim, Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Gazi Mustafa Kemal

* Haydar Rüştü Öktem, *Mütareke ve İşgal Anıları*, Hazırlayan: Prof. Dr. Zeki Arıkan, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.19.

İHTİYAT ZABİTLERİ TEAVÜN CEMİYETİ MERKEZİ UMUMİSİ'NE*
(14 AĞUSTOS 1923)[1]

Büyük Millet Meclisi Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa yakın zamanda İzmir'de teşekkül eden İhtiyat Zabitleri Teavün Cemiyeti Merkezi Umumisi'ne[2] *şu iltifatnameyi göndererek fahri riyasetlerini kabul eylediklerini tebliğ buyurmuşlardır:*

Cemiyetinizin fahri riyasetini kabul ettim. Bu riyasetin gerektireceği meşguliyetleri bizzat yapmaya güzide meşguliyetlerim mâni olduğundan, eski Adliye Vekili İnceoğlu Refik Şevket Beyefendi'yi cemiyetinizle temas etmek, işlerinizi takip eylemek üzere vekil tayin ediyorum. Cemiyetinizin ilk teşebbüslerinde kolaylık sağlamak üzere emrimde bulunan hayır işlerine sarfı lazım gelen paradan on bin lirayı cemiyetinize veriyorum. Bu para Refik Şevket Beyefendi aracılığıyla cemiyetinize teslim edilecektir. Cemiyetiniz faaliyetinin tam kudretini bularak ihtiyaç kalmadığı zaman diğer bir hayır işinde kullanılmak üzere söz konusu on bin liranın emrime iadesi şarttır. Bu müddeti dört sene olarak tayin ediyorum. Ayrıca şahsıma hibe edilmiş olan iki otomobili de cemiyetinizce istifade olunmak üzere size hediye ediyorum. Söz konusu otomobiller İzmir'de Hilal Tamirhanesi'nde olup, Refik Şevket Bey aracılığıyla cemiyetinize teslimi tamirhane müdüriyetine emredilmiştir. Muvaffakiyetinizi temenni ederim, Efendim.

* *Vatan*, 14 Ağustos 1923, Numara: 136, s.3. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.
1 *Vatan*'da belgenin tarihi yer almamaktadır. 14 Ağustos 1923, belgenin *Vatan*'da yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)
2 Yedek Subaylar Yardımlaşma Cemiyeti Genel Merkezi. (Y.N.)

HEYETİ İLMİYE ŞEREFİNE VERİLEN ÇAY ZİYAFETİNDE SOHBET*

(14 AĞUSTOS 1923)

Bugün saat 5'te Türk Ocağı'na gittim. Geniş ve kibarca süslenmiş salonda biri büyük, ikisi küçük üç mükellef masa bulunuyordu. Salon, heyeti ilmiye üyeleri ve mebuslarla dolmuştu. [...] Bu sırada Gazi Paşa Hazretleri de teşrif ettiler ve salondakilerin ayrı ayrı ellerini sıktılar. Biraz kenarda Kâzım Karabekir Paşa ile konuştuktan sonra küçük masalardan birine geldiler. Mebuslar ve bütün heyeti ilmiye üyeleri, davetliler, Gazi Paşa'nın etrafında toplandılar. Gazi Paşa, samimi ve iltifatkâr bir eda ile Ali Sami Bey'den spor teşkilatımız hakkında izahat istedi. Verilen izahatı dikkatle dinliyordu. Ali Sami Bey, Avrupalılarca sporun en kuvvetli bir propaganda vasıtası olduğunu söylediği zaman, Gazi Paşa:

"Biz henüz o dereceye gelmedik. Sporda tek ve açık bir gaye gözetmek lazımdır. Sporu ya propaganda için yapacağız yahut da bedeni gelişmemizi temin için yapacağız" *dediler.*

Ali Sami Bey, spordaki milli gayelerini uzun uzadıya anlattı.

Bundan sonra Paşa Hazretleri, heyeti ilmiye müzakerelerine dair sorular sordu. Müzakereler ile pek yakından alakadar olduğunu söylediler. Darülmuallimin Müdürü İhsan Bey, heyeti ilmiye tarafından tertip edilen maarif umdelerini ve programının matbu bir tanesini Paşa Hazretleri'ne verdi. Paşa Hazretleri, bu özeti derin ve tahlilkâr bir dikkatle okudular ve bazı noktaları sordular.

Bu arada medreseler meselesi üzerinde münakaşalar yapıldı. İmamlığın bir meslek olup olmadığını soran Paşa Hazretleri, verilen muhtelif cevaplara karşı:

-Mesela burada hepimiz Müslümanız. Şimdi namaz kılmak icap etse, birimiz, imamlık eder miyiz, edemez miyiz?

Hepsi:
-Evet! cevabını verdiler.
Paşa:

-O halde imamlık, bir meslek değildir.

* *Vakit*, 17 Ağustos 1923, Numara: 2038, s.1. Özeti için bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 16 Ağustos 1923, Numara: 890, s.2. Ayrıca bkz. Ahmet Bekir Palazoğlu, *Başöğretmen Atatürk (1919-1928)*, c.1, TC Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları ve Donatım Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1991, s.139-142. Eski yazı metinler Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

Daha sonra Kur'anı Kerim'in tefsir ve tercümesi üzerinde saatlerce süren münakaşalar yapıldı.

Akşam çoktan olmuştu. Fakat, herkes bu tatlı sohbetin görünmeyen sihirli derinliğine o kadar inmişti ki, ortalığın karardığını kimse fark etmiyordu. İki saattir beklenen vekiller, toplantılardan çıkamadıkları için gelemediler. Hamdullah Suphi Bey, Gazi'yi, hazır bulunanları çaya davet ettiler. Gazi Paşa:

-Bu münakaşa çaydan daha tatlı! Burada oturmama müsaade ediniz, *dediler ve münakaşalarına devam ettiler.*

Çaylar içildikten, pastalar, bisküviler, pandispanyalar yenildikten sonra, Hamdullah Suphi Bey ayağa kalktı. Hâlâ görüşünü anlatan Paşa Hazretleri'nden müsaade rica ettikten sonra heyeti ilmiye üyelerine hitaben aynen şu nutku irat eylediler: [...]

Bu nutkun üzerine Darülfünun Müderrisi İsmail Hakkı Bey kalkarak: [...]

Bu nutuk da alkışlarla karşılandı. Herkes derin bir sükûnetle Gazi Paşa Hazretleri'ni beklediler. Sessizliğe bürünen dakikalar geçti fakat Gazi Paşa Hazretleri bugün söylememeyi tercih buyurdular. Ve yine Kur'an'ın tefsiri bahsine döndüler. Münakaşalar yine kızıştı ve tam beş buçuk saat, geç vakte kadar bu samimi ve dostluk dolu mahfilin muhitinde, Büyük Kahramanımızın muhabbet samimiyeti içinde ömürlerimizin en mesut dakikalarının saadetiyle hislendik.[1]

Paşa Hazretleri, saat 9.30'da Ocak'tan döndükleri esnada heyeti ilmiyeye hitaben aşağıdaki kısa nutku irat ederek heyet üyeleriyle vedalaşmışlardır:

"Efendiler, sizinle müşerref olmak ve bu toplantımızı daha devam ettirmek benim için büyük bir saadet teşkil ederdi. Görüyorsunuz ki, vakit ilerlemiştir. Sizin kıymetli zamanlarınızı daha ziyade almak istemem.

Sizinle müşerref olmak, benim için memnuniyet sebebi olmuştur. İnşallah yakında, yakından temas etmeye nail olurum.

Şimdiye kadar askerlik ve siyaset sahasında vücuda getirilen zaferin irfan sahasında da temin edileceğini ümit ederim. Allahaısmarladık."

1 Buraya kadarki kısım *Vakit*'te, sonrası *Hâkimiyeti Milliye*'de yer almaktadır. (Y.N.)

SOFYA'DA GENERAL S. KOVAÇEF'E TEŞEKKÜR*

(15 AĞUSTOS 1923)

Ankara, 15.8.339 [1923]

Giriştiğimiz hayat ve bağımsızlık mücadelesi neticesinde hak kazandığımız şerefli barışın akdi münasebetiyle hissiyat ve tebrikler beyanını ihtiva eden mektubunuzu memnuniyetle aldım. Bu suretle gösterilen sevgi ve iyilikseverlik eserlerine teşekkür ve afiyet ve saadetinizin devamını temenni eylerim, Efendim.[1]

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

* D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Lozan sulhu. Tebrikât'tan aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk İle Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.517.
Belge, kaynakta "TBMM Reisi Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan Sofya'da General S. Kovaçef Cenablarına" başlığı altında yayımlanmıştır. (Y.N.)

1 General Kovaçef'in Atatürk'e gönderdiği mektup bulunamadı. (Bilâl N. Şimşir'in notu.)

HALİFE'YE*

(17 AĞUSTOS 1923)[1]

Milli Meclis'in ikinci açılış devresi münasebetiyle Halife Hazretleri'nin vaki olan tebrikine cevaben Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nden şu telgrafname çekilmiştir:

Milli Meclis'in ikinci devresine dahil olması ve Türkiya Büyük Millet Meclisi riyasetine seçilmem dolayısıyla tarafı hazreti hilafetpenahilerinden vuku bulan tebriklere mukabil özel teşekkürlerimi takdim ve yüce Meclis'in muhterem üyelerine ithaf buyurulan yüce selamlarının bildirileceğini arz ederim, Efendimiz.

Gazi Mustafa Kemal

* *Vakit*, 23 Ağustos 1923, Numara: 2044, s.2; *İkdam*, 23 Ağustos 1923, Numara: 9493, s.1; *Vatan*, 23 Ağustos 1923, Numara: 145, s.2. *Vakit* ve *İkdam*'daki eski yazı metinler Musa Sarıkaya, *Vatan*'daki ise Hüseyin Gültekin tarafından okunmuştur.

1 Gazetelerde telgrafın tarihi yer almamaktadır. Ancak, aynı konuda "Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne" yazılan 17 Ağustos 1923 tarihli yazıdan önce çekildiği anlaşılmaktadır. Bkz. elinizdeki ciltte, s.89. (Y.N.)

HALİFE'NİN TELGRAFI HAKKINDA TÜRKİYA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ'NE*

(17 AĞUSTOS 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

Ankara
17.8.339 [1923]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne

Milli Meclis'in yeni devresi ve riyasete seçilmem münasebetiyle zatı hazreti hilafetpenahi tarafından gelen telgrafnameye cevap yazılmış olmakla beraber, değerli üyelere de selam ithafını bildirmek itibariyle, malumat için yüce Meclis'e arz ediyorum, Efendim.

Gazi M. Kemal

* Aslı, TBMM Arşivi, Devre: 2, Sicil No: 19'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: M.F. Kırzıoğlu, "Atatürk'e Ait Bilinmeyen 7 Vesika", *Türk Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, sayı 164, s.479, 486. Ayrıca bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, c.1, TBMM Matbaası, Ankara, 1961. s.96. Eski yazı belge Alımet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Mustafa Kemal Paşa'nın bu tezkeresi, Büyük Millet Meclisi'nin 19 Ağustos 1923 günü öğleden sonra saat 1.55'te açılan ve riyasetini Birinci Reis Vekili Mehmed Sabri Beyefendi'nin yaptığı 6. toplantı 1. celsesinde okunmuştur.
Halife'ye yazılmış olan söz konusu cevabi telgrafname için bkz. elinizdeki ciltte, s.88. (Y.N.)

EMİR ÇAVUŞU ALİ EFENDİ'YE VERİLEN VESİKA*

(18 AĞUSTOS 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Başkitabeti
Kavanin Müdüriyeti
Adet

Ankara
18.8.339 [1923]

Mihalıççık kazasının Çukurviran köyünden Hacı İsmail oğlu Ali Efendi ta Erzurum'dan, yani[1] 335 [1919] senesinden beri hizmetimde bulunmuş ve hiçbir suretle sadakat ve fedakârlıktan ayrılmamış, akıllı ve namuslu bir efendidir. Hakkında icabı takdirinde iyi muamele ve yardım edilmek üzere işbu vesika kendisine verilmiştir.

Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk'ün Şimdiye Kadar Yayınlanmamış Anıları*, Anlatan: Ali Metin (Atatürk'ün Emir Çavuşu), Yazan: Ziya Oranlı, Alkan Matbaası, Ankara, 1967, s.7, 9. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak-Dr. Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s.204. Eski yazı metin Kemal Şenoğlu ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Sözcük, *Atatürk'ün Şimdiye Kadar Yayınlanmamış Anıları*'nda yanlış olarak "beni", *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*'te ise "benim" olarak okunmuş. (Y.N.)

MACAR MİLLET MECLİSİ'NE*

(22 AĞUSTOS 1923)[1]

Eski Macar Başvekili, Parlamento üyelerinden Mösyö Istvan Friedrich 24 tarihinde Macar Milli Meclisi'nin toplantısında irat ettiği nutukta şu beyanatta bulunuyor:

"Bazı Macar vatanperverleri tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya bir iftihar kılıcı takdimine memur edilmiştim.[2] Paşa'dan, Macar Millet Meclisi'ne imzaları ile süslenmiş bir fotoğraflarının verilmesini rica etmiştim. Şu cevabı aldım:

'Kavimler göçü sırasında kardeş Macar halkı Tuna'ya geldikleri vakit, biz Anadolu'da kaldık. Ve bu suretle iki kardeş birbirinden koptu. Çok defa umutsuzluk içindeki zor savaşlarımız sırasında, birbirimizden böylesine uzakta olmamızın hem bizim hem de sizin için ne kadar dezavantajlı olduğunu hissettik.[3] Ancak mesajla münasebetler temin edebiliyoruz. Macar kardeşlerimizin burada, hatta harp meydanlarında şans temennileriyle bizi ziyaretlerini hiçbir zaman unutmayacağız. Bu konuda Ankara'da, Meclis'te memnuniyetle malumat vereceğim ve Macar Meclisi'ne cevap olarak şunları söyleyeceğim: Doğruluk, metanet ve nefisten fedakârlık zafere ulaştırır. Orada, Tuna kıyısında acı çeken kardeş halkın geleceğine inanıyor ve güveniyoruz.[3] Ümitsiz olmayınız, zira gelecek, arzu ve imanı olana vaat olunmuştur.' *(Tasdik sesleri.)*

'Bu resmi, kardeş Macar Meclisi'ne selamlama olarak kabul edin.[3] Bu resim, samimi ve kardeşçe sevgi ve hürmetimin bir sembolü olsun.[3] Bu şerefli kılıcı ömrümün nihayetine değin iftiharla muhafaza edeceğim. Bu kılıcı, kardeş dostluğunun ifadesi olarak, sevgi ve minnetle kabul ediyorum.[3] Milyonlarca Macar'ın layık olmadıkları esarete düşürülmüş olduklarını biliyorum. Onlara dayanma gücü diliyorum.[3] Kurtuluş zamanları bizimki gibi gelecektir. Şansımız, sizlerin iyi kardeş olarak şimdi bizlerle sevindiğiniz gibi, bizlerin de sizlerle sevinmesi olacaktır.[3] Macar Millet Meclisi'ne feyizli mesai temenni ediyorum. Bugünkü fırtınalar sükûnet bulunca Budapeşte'de ziyaretinizi iade edeceğim.' *(Uzun alkış ve takdirler.)"*

* Mustafa Kemal Paşa'nın Macaristan Cumhuriyeti Parlamentosu zabıtlarında yer alan konuşmasının Türkçe çevirisi, Macaristan Cumhuriyeti Büyükelçiliği Müsteşarı Katalin Papp tarafından Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ne verilmiştir. Ayrıca bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 22 Ağustos 1923, Numara: 895, s.3; *İleri*, 24 Ağustos 1923, Numara: 1993, s.2. *Hâkimiyeti Milliye*'deki Eski yazı metin Musa Sarıkaya, *İleri*'deki ise Hüseyin Gültekin tarafından okunmuştur.

1 *Hâkimiyeti Milliye*'deki haberde, Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuşmasının tarihi hakkında bir kayıt yer almamaktadır. 22 Ağustos 1923, haberin *Hâkimiyeti Milliye*'de yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

2 Bu konuda *Hâkimiyeti Milliye*, 5 Kasım 1922, Numara: 652, s.3'te şu haber yer almaktadır:

> "[...] Bugün Macar Milli Meclisi'nin bizi minnetlere boğan kararına dair aldığımız bir telgrafı yayımlıyoruz:
> İstanbul (özel muhabirimizin telgrafıdır) Macar Milli Meclisi, dün Gazi Başkumandan Hazretleri'ne Macar milleti namına bir iftihar kılıcı takdimine karar vermiştir. Macar gazeteleri bu karar üzerine pek dostça değerlendirmeler yazmaktadırlar."

Eski yazı metin Hüseyin Gültekin tarafından okunmuştur. (Y.N.)

3 Zabıttaki bu cümle gazetelerde yer almamaktadır. (Y.N.)

MECLİS'İN ORDUYA SELAMI HAKKINDA ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE VEKÂLETİ'NE*

(24 AĞUSTOS 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
Telgraf

Ankara
24.8.339 [1923]

Erkânıharbiyei Umumiye Vekâleti Celilesine

Barışın elde edilmesinde en büyük etken olan şanlı ve kahraman ordumuza Meclis'in selam ve şükranlarının bildirilmesi, belirtilen Meclis'çe müttefikan karar altına alındığı için, keyfiyetin tamimen tebliğini rica ederim, Efendim.

Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

Hatıra: Erkânıharbiye 1. Şube'ye telgrafla yazdırılacaktır.

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 158'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

ISLAMIC NEWS GAZETESİ SAHİBİ HİNTLİ GAZETECİ ABDÜL'KAYYUM MALİK EFENDİ'YLE GÖRÜŞME*

(26 AĞUSTOS 1923)[1]

İslamik Niyuz[2] *gazetesi sahibi Hintli dindaşımız Abdülkayyum Malik Efendi namında bir Hintli gazeteci on beş günden beri Ankara'da bulunmaktadır. Adı geçen, harp zamanında Londra'da çıkardığı İngilizce gazete ile davamızı kuvvetle müdafaa etmiş ve İngiltere'de aleyhimizde yapılan şiddetli propaganda ile mücadele etmiştir. Hindistan'a dönmek için Türkiya yolunu seçmiş ve bütün İslam âleminde derin bir uyanış yaratan milli cereyanı yakından görmek üzere Ankara'ya gelmiştir. Abdülkayyum Malik Efendi Ankara'da gördüğü faaliyetten pek şaşırdığını, Ankara'da bütün ricalin ve bütün fertlerin işten başka bir şey düşünmediklerini görmekle pek sevindiğini söylemektedir.*

Adı geçen, Hindistan'a dönmeden evvel bir defa da Mustafa Kemal Paşa'yı görmek arzusunu göstermiş ve Gazi Paşa evvelki gün Meclis'te 15 dakika kadar kendisini kabul etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, zaferden beri ilk görüştüğü bu İslam Hintli kardeşimize derhal Hindistan'dan Türkiya'ya uzatılan dost yardımından dolayı milletin duyduğu minnet ve şükranı bildirmekle söze başlamışlardır:

-Biz Türkler en felaketli zamanlarımızda imdadımıza koşan ve bize hiçbir yardımını esirgemeyen Hintli kardeşlerimizin yaptıkları hizmetlerden dolayı pek minnettarız. Onların bize yaptıkları hizmetlerin milletçe nihayetsiz memnuniyetle karşılandığını, orada din kardeşlerimize ve bilhassa Hint Hilafet Komitesi üyelerine bildirmenizi isterim.

Gazi Paşa milletin minnet ve şükranını ifadeden sonra beyanatına devam ederek demiştir ki:

-Biz zaferimizi kazandık. Diğer kardeşlerimizin de milli emellerine kavuştuklarını görmek, bizim için sevinç sebebi olacaktır.

Hindistan'da cereyan eden vakaları yakından takip ediyoruz. Hintli din kardeşlerimizin milli mücadeleleriyle yakından alakadarız. Onları da emellerinde muvaffak olmuş görmek, en samimi temennimizdir.

* *Akşam*, 28 Ağustos 1923, Numara: 1769, s.1. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Haberde yer alan "evvelki gün" ifadesinden, görüşmenin 26 Ağustos 1923'te yapıldığı anlaşılmaktadır. (Y.N.)

2 *Islamic News*. (Y.N.)

Abdülkayyum Malik Efendi, Gazi Paşa'nın bu beyanatı üzerine Hint Müslümanlarının Anadolu'daki milli hareketin feyizlerinden pek ilham aldıklarını ve Gazi Paşa'nın bizzat onlar için bir kuvvet ve azim kaynağı olduğunu söylemiş ve sözüne Hintlilerin Türk kardeşlerine şimdiye kadar olduğu gibi yardımda devamı en büyük vazife kabul ettiklerini bildirmekle nihayet vermiştir.

İngilizce cereyan eden bu konuşmada Latife Hanımefendi tercümanlık etmiştir. Abdülkayyum Malik Efendi tam bir İngiliz lehçesiyle konuşan Latife Hanım'ın tercüme esnasında gösterdiği sürat ve zekâya hayran olduğunu söylemektedir.

BATI CEPHESİ KARARGÂHI'NIN KALDIRILMASI HAKKINDA ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE RİYASETİ'NE*

(29 AĞUSTOS 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
6/1260
Tezkere

Ankara
29.8.339 [1923]

Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti Celilesine

25.8.1339 [1923] tarih ve şube 1, 7887 numaralı devletlilerinin tezkeresi cevabıdır. Yüksek bildirimleri üzere Batı Cephesi Karargâhı'nın 1 Eylül 1339 [1923] tarihinden itibaren kaldırılması uygun olmakla, gereğinin yapılmasını rica ederim, Efendim.

Başkumandan
Gazi

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7-a, D: 19, F: 140'ta bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKÂLETİ'NE*

(29 AĞUSTOS 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
6/1264

Ankara
29.8.339 [1923]

Müdafaai Milliye Vekâleti Celilesine

23.8.339 [1923] tarih ve M.Z. eski 6409/31849 numaralı yüksek tezkereleri cevabıdır.

Piyade Mülazımı Sani[1] Abdurrahman Efendi bin Gulam Samedani (163-333) önce memleketine dönmek arzusunu gösterdiğinden, dönüşüne müsaade edilerek alakası kesilmiş ve ancak bir müddet hizmetimizde bulunmuş olmasına cemile[2] olmak üzere kendisine Afganistan'da bir vazife verilmiş idi. Daha sonra Fahri Paşa'nın[3] Kâbil Sefareti'ne tayini esnasında adı geçenin sefaret maiyetinde istihdamı söz konusu olmuştu. Kendisinin Türkiya'ya dönüş sebebi ve sureti hakkında malumat mevcut değildir ve yabancı devlet mensuplarını orduda istihdam edemeyiz. Şu hale göre hakkında yapılacak bir muamele kalmamıştır, Efendim.

Başkumandan
Gazi M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 87'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Mülazımı Sani: Teğmen. (Y.N.)

2 Cemile: Bir kimsenin gönlünü hoş etmek için yapılan hareket. (Y.N.)

3 Fahrettin (Türkkan) Paşa. (Y.N.)

İZMİR MEBUS ADAYLARI HAKKINDA İZMİR MÜDAFAAİ HUKUK HEYETİ MERKEZİYESİ'NE*

(1 EYLÜL 1923)[1]

Çıkış yeri: Ankara
Numarası: 543
Makine başında
6/1271

İzmir Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziyesi'ne

İzmir livasında boşalan bir mebusluk için Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin ve Halk Fırkası'nın adayları isimleri aşağıda yazılı zevattır. Bu üç adaydan birinin tercihi muhterem halkın isabetli oyuna bırakılmıştır. Gruba teveccühkâr olan muhterem ahalinin siyasi vazifelerini yerine getirmekte muvaffakiyeti Samedaniye[2] mazhariyetlerini temenni eylerim. Keyfiyetin bütün cemiyet teşkilatına ve liva halkına bildirilmesiyle, adaylarımızın muvaffakiyetinin teminine elden geldiğince mesai sarf edilmesini ve neticeden malumat verilmesini rica ederim.

1. Eski Ertuğrul Mebusu Osmanzâde Hamdi Bey
2. Eski İzmir Mebusu Enver Bey
3. Harun Aliçe Bey

Gazi Mustafa Kemal

* Aslı, Hacı Hüseyin Özel Arşivi'nde bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Telgrafın tarihi silik olduğundan okunamadı. Ancak üzerinde varış tarihi olarak "2 Eylül 1923" damgası bulunmaktadır. Telgraf, 1 Eylül 1923 tarihli olmalıdır. (Y.N.)

2 "Allah'ın muvaffakiyetine" anlamında. (Y.N.)

ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE RİYASETİ'NE*

(1 EYLÜL 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti — Ankara
Kalemi Mahsus Müdüriyeti — 1.9.339 [1923]
Adet
Tezkere
6/1276

Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti Celilesine

27.8.1339 [1923] tarih ve 8010 numaralı devletlilerinin tezkeresi cevabıdır. Askeri tarihimiz için şeref ve iftihar sebebi olan Birinci ve İkinci İnönü, Sakarya ve son Büyük Taarruz muharebeleriyle doğuda Kars'ın geri alınması ile neticelenen muharebelerin devletlilerinin bildirimleri üzere orduca her yıldönümünde kutlanması ve Sakarya Muharebelerinin kutlanma gününün 12 Eylül olması uygun görülmekle gereğinin yapılmasını rica ederim, Efendim.

Başkumandan
Gazi

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7-a, D: 19, F: 12'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

İZMİR'İN KURTULUŞ BAYRAMI MÜNASEBETİYLE İZMİR BELEDİYE RİYASETLERİNE*

(8 EYLÜL 1923)

İzmir, 8 (AA) - İzmir'in kurtuluş bayramı münasebetiyle Latife Gazi Mustafa Kemal Hanım ile Gazi Paşa Hazretleri, belediye riyasetlerine hitaben aşağıdaki mektupları göndermişlerdir:

[...]

Samimi ve nazikane davetnamenizi özel hürmet ve memnuniyet ile aldım. Güzel İzmir'imizin kurtuluş bayramının yıldönümüne tesadüf eden 9 Eylül 339 [1923], senelerce elem ve hasretini çektiğimiz bu müstesna şehrimizde, sevgili hemşerilerimizin samimi muhitinde bulunmak benim için bir saadet olurdu. Ne çare ki, yine millet ve memleketimizin selamet ve refahıyla alakalı bulunan mühim meşguliyetlerim, beni bu saadete nailiyetten, bu şerefli vazife men ediyor. Bundan doğan derin teessürlerimi arz ederken, Milli Meclis'imizden gönderilen mebuslar heyetinin hüviyetinde benim de iştirak hissem bulunduğunun kabulünü rica ederim, Efendim.

Gazi Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 10 Eylül 1923, Numara: 911, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.513. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

HALK FIRKASI NİZAMNAMESİ*

(9 EYLÜL 1923)

GENEL ESASLAR

Madde 1. Halk Fırkası, Cemiyetler Kanunu icabınca teşekkül etmiş siyasi bir cemiyettir. Gayesi, milli hâkimiyetin halk tarafından ve halk için icrasına rehberlik etmek ve Türkiye'yi asri bir devlet haline yükseltmek ve Türkiye'de bütün kuvvetlerin üzerinde kanunun velayetini hâkim kılmaya çalışmaktır.

Madde 2. Halk Fırkası gözünde halk kavramı, herhangi bir sınıfla sınırlı değildir. Hiçbir imtiyaz iddiasında bulunmayan ve genel olarak kanun karşısında mutlak bir eşitliği kabul eden bütün fertler halktandır. Halkçılar, hiçbir ailenin, hiçbir sınıfın, hiçbir cemaatin, hiçbir ferdin imtiyazlarını kabul etmeyen ve kanunları koymaktaki mutlak hürriyet ve bağımsızlığı tanıyan fertlerdir.

Madde 3. Halk Fırkası'na her Türk ve hariçten gelip Türk tabiiyet ve kültürünü kabul eden her fert dahil olabilir.

Madde 4. Halk Fırkası'na dahil olan her fert, fırkanın nizamnamesi ile programına tabi olacağına imza verecektir. Bununla beraber, nizamname ile programda görüşüne muhalif maddeler varsa, fırkanın kongrelerinde mutlak bir serbesti ve hürriyetle görüşlerini beyan ederek o gibi maddeleri değiştirmeye veya kaldırmaya çalışabilecektir.

Madde 5. Halk Fırkası Umumi Reisini, toplantı halinde bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üyeleri arasından Büyük Kongre seçer. Riyaset vazifesi, yeniden seçilecek Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin toplantıya başlamasını müteakip ilk toplanacak Büyük Kongre'ye kadar devam eder. Umumi Reis'in tekrar seçilmesi caizdir.

* *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi*, Şehremaneti Matbaası, İstanbul, 1926, s.3-17. Ayrıca bkz. Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s.362-369. *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi*'ndeki eski yazı metin Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur. *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi*'nin kapağında şu kayıt yer almaktadır: "Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Halk Fırkası üyeleri tarafından müzakereyle tamamı 9 Eylül 339 [1923] tarihinde kabul olunmuştur." (Y.N.)

Madde 6. Bu genel esaslara muhalefet eden üyeler mensup oldukları idare heyetinin gerekçeye dayalı teklifi üzerine Fırka Divanı'nın kararıyla Fırka'dan ihraç olunur.

Madde 7. Genel esasları gösteren işbu maddeler, ancak Büyük Kongre'nin üçte iki oyuyla değiştirilebilir ve kaldırılabilir.

FIRKA TEŞKİLATI
BİRİNCİ BÖLÜM

Merkez Teşkilatı
Büyük Kongre

Madde 8. Büyük Kongre senede bir defa Fırka Divanı'nın tayin edeceği mahalde Nisan'ın 23'ünde toplanır. Fevkalade zorlayıcı bir sebep altında Büyük Kongre'nin toplanma zamanını yalnız bir defaya mahsus olmak üzere bir sene ertelemek caizdir. Bu takdirde gerekçesi Vilayet İdare Heyetlerine bildirilmek şartıyla ertelemeye Fırka Divanı üçte iki çoğunlukla karar verir.

Madde 9. Halk Fırkası'na mensup bütün mebuslarla mutemetler Büyük Kongre'nin tabii üyelerindendirler. Her vilayetten seçilen ikişer temsilci Büyük Kongre'nin seçilmiş üyeleridir.

Madde 10. Kongre'nin açılışında üçte iki çoğunluk mevcut olmadığı takdirde müzakereye beş gün sonra mutlak çoğunluk ile başlanılır.

Madde 11. Kongre, Umumi Reis'in riyaseti altında toplanarak, ikinci reisi ve üç kâtibini ve birer reis, altışar üyeden meydana gelmek üzere, Program, Aydınlatma ve Neşriyat, Nizamname, Denetleme, Raporları İnceleme, Bütçe ve Hesapları İnceleme Encümenlerini seçer. Büyük Kongre encümenlerine Fırka faal teşkilatında bulunan zevat seçilemez.

Madde 12. Kongre teşkilatı vücuda geldikten sonra Umumi Reis geçen seneye ait icraata ve gelecek seneye ait[1] tasavvurlara dair bir nutuk irat eder veyahut bir beyanname okutturur.

Madde 13. Program Encümeni, programa ait görüşleri teklif, Aydınlatma ve Neşriyat Encümeni de Kongre kararlarını kamuoyuna arz eder ve yayımlar. Nizamname Encümeni dahi, nizamnamelerde lüzumu anlaşılan değişiklikleri ve tasavvurlarını tespit ve teklif eyler. Denetleme Encümeni, Fırka'ya mensup hükümet üyeleriyle, mebuslar ve Fırka İdare Heyeti'nde bulunan zevatın bir sene zarfındaki faaliyet ve hareket tarzlarını inceler. Raporları İnceleme Encümeni, vilayet kongrelerinden gelecek raporları inceler ve görüşleriyle beraber Kongre'nin genel kuruluna bildirir. Bütçe En-

1 *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi*, İstanbul, 1926'da "icraata ve gelecek seneye ait" sözcükleri yok. (Y.N.)

cümeni Fırka'nın gelecek sene bütçesini tanzim ederek Kongre'nin tasvip nazarına arz eyler. Hesapları İnceleme Encümeni, Fırka sandığının hesaplarını inceler.

Madde 14. Encümenler hazırladıkları projeleri gerekçesiyle beraber Büyük Kongre'ye arz eder. Büyük Kongre'de madde madde müzakere edilerek kabul veya reddedilir. Lüzum görülürse bazı maddeler derinliğine incelenmek üzere yeniden encümene gönderilir. Büyük Kongre, kararlarını mevcut üyelerin mutlak çoğunluğu ile verir. Oylar eşit olduğu takdirde reisin oyu eklenen taraf çoğunluk kazanır.

Madde 15. Kongre, encümenler raporunun incelenmesinden sonra icap edenleri takdir edebilir veya hatalı bulabilir. Hatalı bulunanların belirli müddet fırkanın faal teşkilatında bulundurulmamasına veya derecesine göre fırkadan ihracına Kongre'ce karar verilebilir.

Madde 16. Büyük Kongre'nin müzakereleri ve kararları zapt ve tescil edilir. Her toplantının zabıt özeti müteakip celsede okunarak oya konulur. Esas zabıtlarla zabıt özetleri ve kararlar, Kongre reisi ve kâtipleri tarafından imza edilerek Kongre'ye iştirak etmiş olan üyelerin isimlerini ihtiva eden bir defterle beraber saklanır.

Madde 17. Kongre nihayetinde Umumi Reis, Kongre'nin faaliyeti neticesiyle Fırka'ya verilen yeni istikamet hakkında bir nutuk irat eder veya bir beyanname yayımlar.

Umumi Riyaset

Madde 18. Umumi Reis, Büyük Kongre'nin, Fırka Divanı'nın ve Meclis'teki Fırka Grubu ile Umumi İdare Heyeti'nin tabii reisidir. Umumi Reis, Fırka'nın yüksek idaresini elinde tutar ve Fırka'yı temsil eder. Fırka namına söz söylemek salahiyetine de ancak Umumi Reis sahiptir. Umumi Reis, lüzum görürse bu hususta Fırka'dan münasip zatları vekil tayin edebilir.

Madde 19. Umumi Reis, bizzat veyahut Fırka Divanı kararına uyarak Büyük Kongre'yi fevkalade olarak toplantıya davet edebilir.

Fırka Divanı

Madde 20. Fırka Divanı, fırkaya mensup vekillerle, Umumi İdare Heyeti ve Fırka Grubu İdare Heyeti üyelerinden meydana gelir.

Madde 21. Fırkanın dahili ve harici siyaset ve idaresinden Fırka Divanı Fırka'ya karşı mesuldür.

Madde 22. Büyük Kongre toplanmış bulunmadığı zamanlarda, Fırka Divanı, Fırka programıyla nizamnameyi yorumlamak salahiyetine sahiptir.

Madde 23. Fırka Divanı'nın bütün müzakereleri ve kararları zapt ve kaydedilir ve toplantıda hazır bulunan üyeler tarafından imza olunur.

Madde 24. Fırka Divanı'nın kararlarına muhalefet eden bir fırka üyesi Büyük Kongre'nin ve dolayısıyla bütün fırkanın kararlarına muhalefet etmiş gibidir. Bu gibiler hakkında hareketinin mahiyetine göre ihtar ve fırkadan ihraç cezaları tatbik olunur. İhraç olunanların Kongre'ye müracaata hakları vardır.

Madde 25. Fırka'nın heyetleri arasında anlaşmazlık çıktığında Fırka Divanı hakem olur.

Madde 26. Fırka Divanı en az ayda bir defa toplanır. Toplantılar Umumi Reis tarafından vaki olan davet üzerine vuku bulur. Bu toplantılarda memleketin harici ve dahili vaziyeti, fırkaya ait meseleler müzakere olunur. Fırka Divanı, Millet Meclisi seçimlerini idare ve bütün fırka mebus adaylarını tayin eder. Fırka beyannamelerini tanzim ve aydınlatma ve uyarmanın icrası suretini tespit eyler. Müzakere ancak belirlenmiş üyelerin üçte ikisinin hazır bulunmasıyla olacağı gibi, kararlar da mevcut üyelerin mutlak çoğunluğuyla verilir.

Madde 27. Fırka Divanı haricinde resen seçimlere müdahale eden veyahut Fırka Divanı tarafından verilen istikamet hilafında hareket eden Fırka'ya mensup herhangi zat veya teşkilat, Fırka Divanı tarafından ihtar, üyeliğini düşürme veya Fırka'dan ihraç ile muamele görür. Bu suretle muameleye uğrayanların Kongre'ye[1] müracaat hakları vardır.

Madde 28. Fırka ile Heyeti Vekile vesair fırkalar arasındaki münasebet ve alakaları Fırka Divanı tayin eder.

Madde 29. Büyük Kongre'nin toplantı halinde bulunmadığı zaman, Fırka Divanı, Umumi İdare Heyeti üyelerinden boşalma vukuunda yerine münasibini seçer.

Madde 30. Umumi Riyaset'ten, Umumi İdare Heyeti'nden, Grup İdare Heyeti'nden ve Heyeti Vekile'den havale olunan ve Fırka Divanı'nca müzakere ve karar alınmasını gerektiren işleri ve muameleleri yürütmek ve özel olarak Fırka Divanı'nın kararlarını tespit ve mahallerine sevk etmek ve benzer vazifeleri yerine getirmek üzere Fırka Divanı'nın bir Kalem Heyeti vardır. Söz konusu heyet, Kâtibi Umumi'nin riyaseti altında bulunup, Umumi Reis tarafından seçilir ve icabı kadar üyeden meydana gelir ve lüzumu kadar muvazzaf memur dahi istihdam eyler.

Umumi İdare Heyeti

Madde 31. Umumi İdare Heyeti dokuz üyeden meydana gelir. Umumi İdare Heyeti daimi toplantı halindedir.

1 *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması*'nda "fırkaya". (Y.N.)

Madde 32. Umumi[1] İdare Heyeti, belirlenmiş adedinin mutlak çoğunluğu ile kararlar alır.

Madde 33. Bu heyetin tabii reisi Umumi Reistir. Umumi İdare Heyeti üyelerinden birisi Umumi Reis tarafından Kâtibi Umumiliğe seçilir. Kâtibi Umumi, Umumi[1] Reis namına vazife yapar.

Madde 34. Umumi İdare Heyeti üyeleri Büyük Kongre tarafından müteakip kongreye kadar vazife yapmak üzere seçilirler. Müddetleri bitiminde bu zevatın yeniden seçilmeleri caizdir.

Madde 35. Umumi İdare Heyeti, Vilayet İdare Heyetleri ile haberleşir ve bu heyetlerle Fırka mutemetlerine Fırka Divanı'nın tayin ettiği istikameti verir ve[2] en az ayda bir kere halkın aydınlatılmasına ve bilgilendirilmesine ait tebligatta bulunur.

Madde 36. Umumi İdare Heyeti, Büyük Kongre'ye ait nizamname ve program tasarıları ile Büyük Kongre'de okunacak genel raporları hazırlar ve Fırka Divanı'na verir. Umumi İdare Heyeti en az iki ayda bir kere Fırka Divanı'na memleketteki Fırka hayatına, Fırka faaliyetine ait rapor takdim eder.

Madde 37. Umumi İdare Heyeti, vilayet mutemetlerini seçerek, vilayet idare heyeti üyelerinin seçimlerini inceleyerek Fırka Divanı'nın tasdikine arz eder.

Madde 38. Umumi İdare Heyeti üyeleri mebus olmadıkları halde şahsi tahsisat alırlar. Umumi İdare Heyeti üyelerinin tahsisatını Fırka Divanı takdir eder.

Madde 39. Mutemetlerin mahallini değiştirmek, yahut mutemetliğine son vermek icap eylediği takdirde Umumi İdare Heyeti gerekçesiyle Fırka Divanı'na arz eder.

Madde 40. Umumi İdare Heyeti, üyelerinden birisini Fırka'nın muhasipliğine seçer ve bütçe dahilinde yapılacak sarfiyatı tasdik eyler.

Madde 41. Umumi İdare Heyeti'nin muvazzaf bir muhasebecisi, lüzumu kadar muvazzaf kâtibi, özel dairesi ve müstahdemleri bulunur.

İKİNCİ BÖLÜM

Vilayet Teşkilatı
Vilayet Kongresi

Madde 42. Senede bir kere Umumi Kongre'nin toplanmasından üç ay evvel, yani Kânunusani'nin [Ocak'ın] 23'ünde vilayet kongreleri toplanır.

1 *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi*'nde "Umumi" sözcüğü yok. (Y.N.)
2 *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi*'nde "ve" bağlacı yok. (Y.N.)

Madde 43. Vilayet mutemedi Vilayet Kongresi'nin tabii üyesidir.

Madde 44. Vilayet Kongresi, kaza kongreleri tarafından gönderilen üçer temsilciden meydana gelir.

Madde 45. Kongrenin müzakereye başlaması için belirlenmiş üyelerin yarısından bir fazlasının hazır bulunması şarttır.

Madde 46. Vilayet Kongresi, vilayet şûralarında[1] takip edeceği özel programı tanzim eder. Genel program içinde Büyük Kongre'ye gönderilmek üzere teklif tasarıları hazırlar. Büyük Kongre'ye vilayetten gidecek üyeleri seçer.

Madde 47. Vilayet kongrelerinde, kongre reislerinin, kâtiplerinin, encümenlerinin seçimleri ve faaliyetleri aynıyla Büyük Kongre'de olduğu gibidir.

Madde 48. Vilayet Kongresi beş üyeden meydana gelmek üzere Vilayet İdare Heyeti'ni seçer ve bu heyete vilayet mutemedi riyaset eder.

Vilayet İdare Heyeti

Madde 49. Vilayet İdare Heyeti, Vilayet Kongresi'ne genel program ve nizamname değişikliğine ait tekliflerle vilayet şûrası ve belediye program tasarılarını hazırlar. Kaza İdare Heyetlerini tasdik eder ve bunlara lazım gelen fikri istikametleri verir.

Madde 50. Vilayet İdare Heyeti daimi toplantı halindedir ve mutlak çoğunluk ile kararlar alır.

Vilayet Mutemedi

Madde 51. Vilayet Mutemedi Fırka'nın vilayette temsilcisidir. Vazifelerinin sınırı, fırkanın teşekkül gayesi ve genel esaslarıyla belirli olup, hükümet işlerine ve hükümete ait ahali işlerine müdahaleden men edilmiştir.

Madde 52. Umumi İdare Heyeti ile vilayet mutemedi haberleşir.

Madde 53. Vilayet mutemedi, her kaza merkezine Fırka mutemedi tayin eder ve Umumi İdare Heyeti'ne bildirir.

Vilayet Seçim Teşkilatı

Madde 54. Büyük Divan'ın talebi üzerine Vilayet İdare Heyetlerinin mebus adayları hakkında Kaza İdare Heyeteriyle icra edeceği haberleşmeler neticesine göre adaylar hakkında vilayet mutemedi Umumi İdare Heyeti'ne tekliflerde bulunur. Ancak adaylar hakkında Büyük Divan'ın nihai şekildeki tebligatına uyulması mecburidir.

1 1921 Anayasası'nın öngördüğü vilayet meclisi. (Y.N.)

Madde 55. Vilayet İdare Heyeti, vilayet şûralarına seçilecek üyelerin adaylığını Kaza İdare Heyetleriyle haberleşerek nihai surette kararlaştırır.

Madde 56. Nahiye ve belediye meclislerinde Fırka programını takip edecek nahiye ve belediye üyelerinin seçilmesinde de Kaza İdare Heyetleriyle haberleşerek nihai surette adayları tayin eder. Aynı surette belediye ve nahiye üyeleriyle mahalle ve köy muhtarlarının ve ihtiyar heyetlerinin Fırka mensuplarından seçilmesine çalışır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Kaza Teşkilatı

Kaza Kongresi

Madde 57. Vilayet Kongresi'nden bir ay evvel, yani Kânunuevvel [Aralık] 23'te kaza kongreleri toplanır.

Madde 58. Kaza Kongresi, kazaya bağlı nahiyelerden gönderilecek üçer temsilciden meydana gelir. Kongre, ancak belirlenmiş üylerinin yarısından bir ziyadesi ile müzakereye başlar. İstanbul'da her belediye dairesi birer kaza ve her belediye memurlukları birer nahiye sayılacaklardır. Vilayet merkezlerine gelince, bunlar da birer kaza ve etraflarındaki köylerle beraber büyüklükleri nispetinde nahiyelere taksim olunurlar ve kaza ve nahiyelerin teşkilat ve hukukuna aynen sahip bulunurlar.

Madde 59. Fırka'nın kaza mutemedi, Kaza Kongresi'nin tabii üyesidir.

Madde 60. Kaza Kongresi'nin teşkilatı vilayet kongrelerinde ve Büyük Kongrelerde olduğu gibi vücuda geldikten sonra beş zattan ibaret olmak üzere Kaza İdare Heyeti seçilir ve kaza mutemedi bu heyetin tabii reisidir.

Madde 61. Kaza Kongresi, Vilayet Kongresi'ne gönderilecek temsilcileri seçer.

Madde 62. Kaza Kongresi Fırka'nın genel programı ile Vilayet Şûrası programına ait görüşlerini Vilayet Kongresi'ne arz eyler.

Kaza Heyeti İdaresi

Madde 63. Kaza İdare Heyeti, Kaza Kongresi'ne, program ve nizamname değişikliğine, belediye[1] ve nahiye şûralarına ait program ve tekliflerini arz eyler.

Madde 64. Kaza İdare Heyeti, kendisine bağlı ocak heyetlerini tasdik eder ve onlara lazım gelen fikri istikameti verir.

1 *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması*'nda "belde". (Y.N.)

Kaza Mutemedi

Madde 65. Kaza mutemedi Fırka'yı kazada temsil eder.

Madde 66. Kaza mutemedi ocak heyetlerine rehberlik eder ve vilayet mutemedi ile haberleşir.

Kaza Seçim Teşkilatı

Madde 67. Kaza İdare Heyeti, aynı zamanda Fırka'nın kazadaki seçim teşkilatı merkezidir.

Madde 68. Kaza İdare Heyeti, mebus, şûralar, belediye, nahiye vesaire seçimlerinde bir taraftan Vilayet İdare Heyeti ile diğer taraftan[1] ocak heyetleriyle haberleşir ve Fırka adaylarının muvaffakiyetini temine çalışır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Nahiye Teşkilatı
Nahiye Kongreleri

Madde 69. Nahiye Kongresi her köy ve mahalle ocağından gelecek birer[2] temsilciden meydana gelir ve kaza kongresinden bir ay evvel, yani Teşrinisani [Kasım] 23'te toplanır.

Madde 70. Nahiyede Fırka'yı temsil etmek üzere kaza mutemedi tarafından seçilmiş bir fırka mutemedi bulunur, bu mutemet kaza mutemedi ile haberleşir. Nahiye Kongresi'nin tabii üyesidir ve nahiye ocağına riyaset eyler.

Madde 71. Nahiye Kongresi, üyelerinin toplamının yarısından bir fazlası ile müzakereye başlar.

Madde 72. Nahiye Kongresi, beş kişiden ibaret nahiye ocağını seçer.

Madde 73. Nahiye Kongresi'nin vazifeleri ve salahiyetleri diğer kongrelerin aynıdır.

1 *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi*'nde "Vilayet İdare Heyeti ile diğer taraftan" sözcükleri yok. (Y.N.)
2 *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi*'nde "bir". (Y.N.)

BEŞİNCİ BÖLÜM

Köy ve Mahalle Teşkilatı

Madde 74. Köy ve mahalle, mensup bulunduğu Nahiye Kongresi'nin toplanmasından bir ay evvel, yani Teşrinievvel [Ekim] 23'te Halk Kongresi yapar.

Madde 75. Fırka'ya mensup ve 18 yaşına dahil olan köy ve mahalle ahalisinden her zat Halk Kongresi'nin tabii üyesidir.

Madde 76. Kongre, mahallinin[1] şartlarına göre münasip bir yerde veya bir meydanda toplanır.

Madde 77. Kongre'nin müzakereye başlaması için köy ve mahalle ocağı tarafından tutulan[2] defterde isimleri kayıtlı ve Fırka'ya mensup olanların yarısından fazlasının hazır bulunması şarttır.

Madde 78. Kongre toplanınca reis ile kâtibini seçer ve Nahiye Kongrelerine teklif edeceği maddeleri tayin eder ve ocak üyelerini seçer.

Madde 79. Köy ve mahalle ocakları üç zattan meydana gelir.

Madde 80. Köy ve mahalle ocaklarının tasdiki nahiye ocağına aittir.

Madde 81. Köy ve mahalle ocakları, doğrudan doğruya halkın aydınlatılması ve bilgilendirilmesi, Fırka'nın maksat ve emellerinin yayılması ve tahakkuku ile uğraşır. Nahiye ocağından aldığı emirleri icra eder. Mahalli ve genel seçimlerde Fırka programının ve adaylarının muvaffakiyetini temine çalışır.

ALTINCI BÖLÜM

Teftiş Daireleri

Madde 82. Birden fazla vilayet bir teftiş dairesi olmak üzere memleket teftiş mıntıkalarına taksim olunacak ve her mıntıkada bir müfettiş bulundurulacaktır. Mıntıka müfettişi o mıntıkadaki mutemetler ile Fırka teşkilatına bağlı heyetleri teftiş eder ve denetler.

1 *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması*'nda "mahallenin". (Y.N.)
2 *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi*'nde "tutulan ve". (Y.N.)

YEDİNCİ BÖLÜM

Meclis'te Grup Teşkilatı

Madde 83. Fırka'ya mensup mebusların tamamı Fırka Grubu namını taşır.

Madde 84. Fırka Grubu'nun tabii reisi Fırka'nın Umumi Reisidir.

Madde 85. Fırka Grubu kendi içinden bir reis ve iki reis vekili ile dokuz üyeden ibaret bir İdare Heyeti seçer. İdare Heyeti kendi arasından iki kâtip ve bir veznedar ayırır.

Madde 86. İdare Heyeti, üyelerinin yarısından bir fazlası ile toplanır ve çoğunlukla karar alır.

Madde 87. Fırka Grubu İdare Heyeti'nin seçimi senede bir yenilenir. Sene başı Mart ayıdır. Aynı zevatın tekrar seçilmesi caizdir.

Madde 88. İdare Heyeti haftada en az bir kere toplanır. Gruba ait işleri müzakere eder. Grup binasına, Grup kütüphanesine nezaret eyler.

Madde 89. Umumi Reis'in, Grup Reisi'nin, İdare Heyeti'nin veyahut Gruba mensup olan 15 üyenin talebi üzerine Grup toplanır.

Madde 90. Umumi Reis riyaset etmediği halde Grup Reisi veya reis vekilleri riyaset eder. Grup kâtipleri Grup müzakerelerini kayıt ve tespit eder.

Madde 91. Grup toplantılarında Gruba ait genel meseleler ile riyaset makamı, İdare Heyeti veyahut üyeler tarafından ileri sürülen hususlar müzakere edilip kararlaştırılır.

Madde 92. Grup toplantılarında Grup üyeleri fikir ve görüşlerinde tamamen serbesttirler. Gruba mensup vekiller ile mebuslara ait veyahut ortaya çıkan devlet ve hükümet meseleleri hakkında kayıtsız şartsız fikir beyan ederler ve vekillerin herhangi birinden izahat talep edebilirler.

Madde 93. Grupta müzakereyle kabul olunan kararlara Gruba mensup bütün üyelerce itaat edilir. Grup müzakeresinde azınlıkta kalanlar çoğunluk kararına tabi olmakla mükelleftirler.

Madde 94. Grup müzakeresi esnasında hazır bulunmayan üyeler Grubun kararlarından haberdar olmakla mükelleftirler. Grup üyeleri Grup kararına karşı çekimser kalamaz ve Meclis'te hazır olduğu halde oya iştirakten kaçınamaz.

Madde 95. Grup İdare Heyeti tarafından seçilen icabı kadar muharrikler Meclis'te Fırka üyelerinin Meclis'e devamlarına, grubun kararlarına uygun hareket edip etmediklerine nezaret ederler. Meclis'te mühim meselelerin müzakereleri esnasında üyelerin toplu bulunmalarını, toplu oy vermelerini temin eylerler.

Madde 96. Grup üyeleri Meclis müzakerelerinde Fırka görüşünü teyit ile mükellef oldukları gibi, Meclis riyasetine, Meclis riyaset divanına, Heyeti Vekile'ye, encümen üyeliklerine seçim esnasında da[1] Fırka'ya mensup zevatın seçilmesini temin ile vazifelidirler.

Madde 97. Yukarıdaki maddede kaydolunan makamlara seçilen zevat Grupça kararlaştırılmışsa, Grup üyeleri Grup kararı icabınca hareket etmekle mükelleftirler.

Madde 98. Grupça müzakere edilip kararlaştırılmamış meselelerde Grup üyeleri fikir ve görüşlerinde serbesttirler. Meclis müzakerelerinde Grup namına reislerden ve Grupça seçilmiş zevattan başka kimse söz söylemek salahiyetine sahip değildir.

Madde 99. Fırka üyeleri Fırka İdare Heyeti'nden evvelce müsaade almaksızın mezuniyet alamazlar.

Madde 100. İşbu nizamnameye riayet etmeyenler hakkında riyaset makamı veyahut İdare Heyeti tarafından birinci defa rica, ikinci defa ihtar ve üçüncü defa Fırka divanının kararıyla Fırka'dan ihraç cezası tatbik olunur.

Genel Seçim Teşkilatı

Madde 101. Millet Meclisi üyeliği adayları, Büyük Divan'la Fırka'ya bağlı idare heyetleri arasında haberleşilerek kararlaştırılır.

Madde 102. Fırka namına mebus adaylığı ilan olunan zatlara Halk·Fırkası'nın bütün üyeleri oy vermekle mükelleftirler.

Madde 103. Fırka adaylarına oy vermeyen Fırka mensupları Fırka'dan usulüne uygun olarak ihraç olunurlar.

Genel Madde

Madde 104. Fırka'ya mensup üyeler şahsi kazançlarının yüzde birini yardım akçesi olarak verecektir. Talepsiz olan karşılıksız bağışlar kabul edilir.[2]

1 *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması*'nda "esnasında". (Y.N.)
2 *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması*'nda "kabul edilecektir". (Y.N.)

BARIŞ SONRASINDAKİ VAZİFELER HAKKINDA BEYANAT*

(10 EYLÜL 1923)[1]

Ankara'dan yeni geldim. Bugün Ankara Türkiya'nın kalbi, beyni ve ruhudur. Bize iyilik ve fenalık oradan gelecektir. Biz Ankara'yı ne kadar iyi anlar isek sabır ve imanımız da o kadar artacaktır. Bugün Ankara devlet ve hükümet merkezidir. Memleketin yükselmesi için düşünen, çalışan, zahmet çeken Türkler hep oradadır. Bunların işi ne kadar büyük ve mukaddes ise mesuliyetleri de o kadar çoktur. Biz, muhaliflere ve muhalefetlere fazla ehemmiyet vermeyerek Ankara'da dün memleketi kurtaranları, yarın için de bize hür ve mesut bir Türkiya hazırlayanları itimat ile, hürmetle takdir etmeliyiz. Çünkü onlar kararlarında muvaffak olmak için bütün Türklerin muhabbet ve yardımına muhtaçtırlar. Bu ise muhalefetle değil bilakis taraftarlıkla mümkündür. Dün Yunana karşı birleşik bir cephemiz vardı ve ancak bu sayede muvaffak olduk. Bugün de bin türlü sefalete, parasızlığa, cehalete, acze, suistimallere, alışkanlıklara ve ananelere karşı birleşik bir milli cephe kurmak mecburiyetindeyiz. Bu cepheyi yine Gazi Paşa kuruyor. Milletin düşmanı yalnız Yunan değildi, bizim bugünkü düşmanlarımız içimizdedir. Parasızlık, yolsuzluk, konforsuzluk, mektepsizlik, asayişsizlik vesaire birer düşmandır. Yunan'dan hem de daha beterdirler. İşte bütün bu dahili düşmanlara karşı koyabilmek ve akıbeti muvaffak olmak için yine Gazi Paşa'nın açmış olduğu barış ve ıslahat bayrağı altına toplanmak, yine mücadele ve muharebe etmek, yine galip ve muzaffer olmak lazımdır. Bu ise kolay değildir. Daha geçen gün Gazi Paşa Çankaya'da şunları diyordu:

"Delice, denizin kıyısında ve ellerimiz demir zincirler ile bağlı bir halde bulunuyor ve ah bir kere hür olsak da şu denizde bir yüzsek diyorduk. İşte bugün hürriyetimizi aldık, zincirlerimizi kırdık ve denizde yüzmemize bir mâni kalmadı. Fakat bir türlü suya giremiyoruz. Ayağımızı denize sokuyoruz, soğuk var. Dalsak, yüzme bilmediğimiz için batacak, boğulacağız. Demek, gaye hür olmaktan ibaret değilmiş. İş yüzmeyi öğrenmekte ve kurtulmanın çaresine bakmakta imiş. İşte meydan, ordu vazifesini yaptı. Memleketin ilim ve irfan erbabı, memurları, mebusları, işadamları işbaşına geçsinler. Kendilerini göstersinler, bu vatanı hür ve mesut bir hale getirsinler."

* Suphi Nuri, "Sabır ve İman", *Müşterek Gazete*, 10 Eylül 1923, Numara: 5, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak-Dr. Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s.30-31. Özeti için bkz. Ahmet Bekir Palazoğlu, *Başöğretmen Atatürk (1919-1928)*, c.1, TC Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları ve Donatım Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1991, s.143. *Müşterek Gazete*'deki eski yazı metin Ercan Dolapçı, Musa Sarıkaya ve Hüseyin Gültekin tarafından okunmuştur.

1 *İleri* Gazetesi Başyazarı Suphi Nuri'nin makalesinde beyanatın tarihi belirtilmemektedir. 10 Eylül 1923, beyanatın *Müşterek Gazete*'de yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözleri pek mühimdir. Yalnız hürriyet ve bağımsızlık kâfi değildir. İlim ve irfan, seciye ve iktidar da lazımdır. Bu ise bir günde elde edilmez. Biz bugün vatanımızı yükseltmek için kâfi derecede sermayeye, ilme, iktidara sahip değiliz. Bunun için ilerlememiz de bir günde olamaz. Uzun senelere muhtacız. Yine Gazi Paşa'nın bir sözünü zikreyleyerek sabır ve imanınıza kuvvet vermek isterim. Paşa diyor ki:

"Biz pek müthiş ve amansız düşmanlara göğüs gerdik ve nihayet galebe çaldık. Bugünkü idari müşkülatımız hakikaten pek büyüktür. Fakat çalışmakla biz bunları da Yunanlıları olduğu gibi tepeleyeceğiz ve nihayet galebe çalacağız. Bu galebemizin temini için beş on sene kâfi değildir.

Bugünkü memurlarımız, fen adamlarımız, ilmimiz ve kudretimiz de kâfi değildir. Galebe yavaş yavaş hasıl olacak ve memleket, yetiştireceği memurlarıyla, fen adamlarıyla, eserleriyle nihayet birçok sene sonra barış ve ıslahat vadisinde de muzaffer olacaktır."

[...]

TEKFURDAĞI TÜRK OCAĞI RİYASETİ'NE TEŞEKKÜR*

(10 EYLÜL 1923)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti — Ankara
6/1312 — 10.9.339 [1923]

Tekfurdağı[1] Türkocağı Riyaseti'ne

Ocağınızın açıldığına dair olan mektubunuzu memnuniyetle aldım. Hakkımda gösterilen muhabbet ve samimiyet eserlerine teşekkür ederim. Arzunuz üzere bir kıta fotoğraf gönderilmiştir. Millet ve memleketin yükselmesine yönelik mesainizde muvaffakiyetinizi dilerim, Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

* Aydın Oy, *Tekirdağ'da Atatürk: Anılar, Belgeler, Fotoğraflar*, Ekin Basımevi, İstanbul, 1965, s.16.
1 Tekirdağ. (Y.N.)

TAHRAN'DA İRAN HARBİYE NAZIRI VE BAŞKUMANDAN RIZA HAN'A TEŞEKKÜR*

(15 EYLÜL 1923)

Tel. Ankara, 15.9.1339 [1923]

Tebriklerinize ve temennilerinize bilhassa teşekkür ederim. İran'ın yükselmesi ve refahı ve zatı devletleri gibi mümtaz bir reisin kumandası altında ordusunun ve şevketinin gelişmesi hakkındaki en samimi temennilerimin kabulünü rica ederim.[1]

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

* D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Lozan Sulhü - Tebrikler'den Fransızca aslıyla birlikte aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk İle Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.520-521. Çeviri, Bertan Onaran ve Martı Şahin tarafından kontrol edilmiştir.
Belge, kaynakta "Tahran'da İran Harbiye Nazırı ve Başkumandan Rıza Han Hazretlerine" başlığı altında yayımlanmıştır. (Y.N.)

1 Telgrafın aslı Fransızcadır. Fransızca aslının altında Gazi'nin imzası da bulunmaktadır. Çevirisi, zamanında Hariciye Vekâleti'nce yapılmıştır. (Bilâl N. Şimşir'in notu.)

KEMALETTİN EFENDİ'NİN HATIRA DEFTERİNE YAZI*

(19 EYLÜL 1923)

Ankara - Çankaya
19 Eylül 1339 [1923]

Oğlum Kemalettin,

Babanın iyi tabiatlı bir insan, temiz bir asker olduğunu öğrendim. Seni fotoğrafından değerlendirmekle fikir çıkarmaya kalkışmayacağım. Babanın verdiği nasihatler kıymetlidir. Ben yalnız şunu ilave edeceğim:

Hatırat defterini başkalarının yazıları ile doldurmaya heves etmektense, hayat defterini kendi faaliyet ve fazilet eserinle doldurmaya bak!

Gazi Mustafa Kemal

* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Arşivi. Dosya: 23, Klasör: 58'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, TC Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Kasım 1984, sayı 1, s.286-287. Ayrıca bkz. Ali Mithat İnan, *Atatürk'ün Not Defterleri*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1998, s.128. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

Belge kaynakta şu açıklamayla yer almaktadır:

> "Harbiye Nezareti'nde çalışmakta olan Kaymakam [yarbay] İbrahim Bey'in oğlu Kemalettin Efendi, kendisine hitaben yazılacak öğütleri kapsamak üzere bir hatıra defteri hazırlamış ve defterin başına da iki fotoğrafını yapıştırmıştır.
> 22 Ekim 1921 ile 19 Eylül 1923 tarihleri arasında otuza yakın kişiye sunulan defterde bazı şair ve yazarların, hocaların ve hekimlerin yazıları bulunmakta. ayrıca defter sahibinin babasının da öğüt şeklinde bir şiiri yer almaktadır. İsmet Paşa da 11 Eylül 1923 tarihiyle yazdığı yazıda 'Kemalettin, evladım. Mefkûre sahibi, doğru, çalışkan ve sebatkâr ol. İyi Türk olabilmenin, hayat mücadelesinde muzaffer olmanın esrarı bunlardır' demektedir.
> Kemalettin Efendi, hatıra defterini yazması dileğiyle son olarak Mustafa Kemal Paşa'ya sunmuştur. Mustafa Kemal Paşa, defterdeki yazıları okuduktan sonra genç Kemalettin Efendi'ye hitaben –defterin sondan bir evvelki sayfasına– şunları yazmıştır:"

Bkz. aynı yerde. (Y.N.)

EDİRNE BELEDİYE RİYASETİ'NE*

(21 EYLÜL 1923)[1]

Edirne Belediye Riyaseti Âliyesine

Fedakâr millet ve kahraman ordumuzun muvaffakiyetlerinin mesut neticelerinden olarak Karaağaç'ın da anavatana ilhakı münasebetiyle hakkımda gösterilen samimi muhabbet ve itimat hislerine teşekkür arz eder ve herkese selam ve tebriklerimin tebliğine aracılık etmenizi rica eylerim, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Gazi Mustafa Kemal

* *Paşaeli*, 21 Eylül 1923, Numara: 58, s.1. Eski yazı metin Kemal Şenoğlu ve Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

1 *Paşaeli*'nde belgenin tarihi yer almamaktadır. 21 Eylül 1923, belgenin *Paşaili*'nde yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

NEUE FREIE PRESSE MUHABİRİNE CUMHURİYET HAKKINDA BEYANAT*

(22 EYLÜL 1923)[1]

Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Viyana'da yayımlanan Nöye Fraye Prese[2] namındaki Avusturya gazetesine vaki beyanatının asıl metni.

[...]

Ankara, 26 Eylül, (AA) - İki üç günden beri Ankara ve İstanbul gazetelerinde Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne atfedilen beyanat, salahiyettar olmayan zevat tarafından yayımlanmıştır. Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin şehrimizde bulunan Nöye Fraye Prese Muhabiri Mösyö Jozef Hans Lazar'a[3] vaki olan beyanatı aynen aşağıdadır:

Yazarın, Türkiya Teşkilatı Esasiye Kanunu'ndaki gelecekteki değişikliğin ne olacağı hakkındaki sorusuna Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri şu suretle cevap vermiştir:

-Yeni Türkiya Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun ilk maddelerini size tekrar edeceğim:

"Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir. İcra kudreti, kanun yapma salahiyeti, milletin yegâne hakiki temsilcisi olan Meclis'te tecelli etmiş ve toplanmıştır."

Bu iki maddeyi bir kelimede özetlemek mümkündür: "Cumhuriyet". Yeni Türkiya'nın yenileşme işi daha nihayet bulmamıştır. Ancak yolun sonuna kadar gidilmelidir.[4] Harpten sonra Türk Teşkilatı Esasiye'sinin gelişmesi henüz kati bir şekil almış sayılamaz. Değişiklikler ve düzeltmeler yapmak ve daha mükemmel bir hale getirmek elzemdir. Tamamlanmasına başlanan bu iş henüz bitmemiştir. Kısa bir zaman zarfında Türkiya'nın bugün fiilen almış bulunduğu şekil kanunen de tespit

* *Neue Freie Presse*, 2 Ekim 1923, Numara: 21215, s.1-2; *Hâkimiyeti Milliye*, 27 Eylül 1923, Numara: 926, s.1; *Vakit*, 27 Eylül 1923, Numara: 2064, s.1; *Tanin*, 27 Eylül 1923, Numara: 343, s.2; Vatan, 27 Eylül 1923, Numara: 165, s.1; Anadolu Ajansı Bülteni, 27 Eylül 1923. Özeti için bkz. *İkdam*, 23 Eylül 1923, Numara: 9509, s.1; *Vatan*, 24 Eylül 1923, Numara: 162, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*, Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü Yayımları, Ankara, 1954, s.63-65; Ahmet Bekir Palazoğlu, *Başöğretmen Atatürk (1919-1928)*, c.1, TC Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları ve Donatım Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1991, s.143-144. *Neue Freie Presse*'deki Almanca metin Sadık Usta tarafından Türkçeye çevrilmiş, *Hâkimiyeti Milliye* ve *Vakit*'teki eski yazı metinler Musa Sarıkaya, *Tanin* ve *İkdam*'dakiler Hadiye Yılmaz, *Vatan*'dakiler Hüseyin Gültekin tarafından okunmuş, Anadolu Ajansı Bülteni'ndeki Fransızca metin Em. Tnk. Kd. Alb. Ercan Güner tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

1 Haber, ilk olarak 23 Eylül 1923 tarihli *İkdam*'da "Ankara, 22" kaydıyla yer almıştır. (Y.N.)

2 *Neue Freie Presse*. (Y.N.)

3 Josef Hans Lazar. (Y.N.)

4 Bu cümle yalnız *Neue Freie Presse*'de yer almaktadır. (Y.N.)

edilecektir.[1] Yakın bir gelecekte bu meseleye ait hükümet teklifleri Meclis'e arz edilecektir. Bu tekliflerin bütün maddeleri Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun gelişmesine ve tamamlanmasına ait bulunacaktır.

Bütün Avrupa ve Amerika'daki cumhuriyetler nasıl esas itibariyle yekdiğerinden ayrı değilse ve aralarındaki fark nasıl yalnız şekle ait bulunuyorsa, Türkiya'nın da bu cumhuriyetlerden farkı sırf bir şekil meselesidir. Diğer cumhuriyet usulüyle idare edilen memleketlerde olduğu gibi, bizim de hâkimiyete sahip bir parlamentomuz vardır. Yalnız bizde Büyük Millet Meclisi hem kanun yapma hem de icra salahiyetine sahiptir. Başka yerde olduğu gibi, bizde de vekiller kendi vekâletlerine ait işlerden mesuldürler. Başka yerlerde yeni Türkiya devleti icra vekillerinin Millet Meclisi elinde bir oyuncak olduğu zannediliyor; bu, hatadır. Vekillerin mesuliyetine ve vazifesine ait mesele de Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda yapılacak değişikliklerle tespit edilmiş olacaktır. Netice itibariyle reisicumhurdan, hükümet reisinden ve mesul vekillerden müteşekkil bir hükümet teşkil edeceğiz.[2]

Yeni Türkiya'nın payitahtı meselesine gelince, bunun cevabı kendiliğinden ortaya çıkar: Ankara, Türkiya Cumhuriyeti'nin payitahtıdır.

S - Avrupa'da Türkiya'nın Avrupa'ya ve Batılılığa düşmanlığı bulunduğu fikri vardır. Türk matbuatında da bu nokta hakkında bir münakaşa açılmıştı. Bu münakaşada Batılılık müdafaa ediliyor veya aleyhinde bulunuluyordu. Bu hususta ne düşünülüyor?

C - Asırlardan beri düşmanlarımız Avrupa milletleri arasında Türklere karşı kin ve düşmanlık fikirleri telkin etmişlerdir. Batı zihinlerine yerleşmiş olan bu fikirler, özel bir zihniyet vücuda getirmişlerdir. Bu zihniyet hâlâ her şeye ve bütün hadiselere rağmen mevcuttur. Ve Avrupa'da hâlâ Türk'ün her türlü ilerlemeye düşman bir adam olduğu, manen ve fikren gelişmeye kabiliyetsiz bir adam olduğu zannedilmektedir. Bu, büyük bir hatadır. Cevabımı basitleştirmek için size şu misali vereceğim: Farz ediniz ki, karşınızda iki adam var; bunlardan biri zengin ve emrine her türlü vasıtalar hazır, diğeri de fakir ve elinde hiçbir vasıta mevcut değil. Bu vasıta yokluğundan başka ikincinin manevi ruhu da diğerinden hiç farkı ve geriliği yoktur. İşte Avrupa ile Türkiya yekdiğerine karşı bu vaziyettedir. Bizi geri olmaya mahkûm bir kavim olarak tanımakla yetinmemiş olan Batı, haraplığımızı çabuklaştırmak için ne yapmak lazımsa yapmıştır. Batı ve Doğu zihinlerinde[3] yekdiğeriyle çatışan iki prensip söz konusu olduğu vakit, bunun en mühim kaynağını bulmak için Avrupa'ya bakmalı. İşte Avrupa'da devamlı olarak mücadele ettiğimiz bu zihniyet mevcuttur.

1 Bu cümle *Neue Freie Presse*'de şu şekildedir: "Türkiye, bugün mevcudiyet itibariyle neyse, çok kısa bir süre içinde şeklen de o olacaktır: Bir cumhuriyet!" (Y.N.)

2 Bu paragraf. 23 Eylül 1923 tarihli *İkdam*'da ve 24 Eylül 1923 tarihli *Vatan*'da şu şekildedir: "Bu iki cümleyi bir kelimede izah edebilmek için hangi lügatta aranırsa aransın, zikredilen kelime cumhuriyet olcaktır. Dolayısıyla Türkiya'nın dahili gelişmesi tamamen bitmemiştir. Daha değişiklikler ve ilerlemeler vuku bulacak ve bütün gelişmeler cumhuriyet esasıyla neticelenecektir. Türkiya'da halihazırda olduğu kadar, ileride de daha ziyade demokratik bir cumhuriyet teşkil edecek ve bu cumhuriyet hiçbir suretle Batı cumhuriyetleri esaslarından farklı olmayacaktır." (Y.N.)

3 *Tanin, Vatan* ve Anadolu Ajansı Bülteni'nde "arasında". (Y.N.)

İmparatorluk zamanında sultanın hükümetleri Türk milletinin Avrupa ile temasına mâni olmak için ellerinden geleni yapmışlar ve milletin arzu ve iradesinden uzak ve ayrı olarak hükümet icra etmişler ve Türk milletini ilerlemeden hariç bırakmışlardır.

Biz milliyetperverler gözleri açık adamlarız. Gözlerimizi her gün daha ziyade açmaktayız ve gerek dahilde ve gerek hariçte olup biteni görüyoruz. Milletimizin medeni milletlerle temasını kolaylaştırmak menfaatlarımız gereklerindendir.

Bu temasın, münasebetlerin yeniden tesisini yalnız arzu etmekle kalmıyoruz, onları geliştirmek için her şeyi yapıyoruz. Bu tavrımız, çok açık ve tartışmasız olarak, Türklerin zenofobisi[1] bulunduğu şeklindeki yanlış zannı çürütmektedir.[2]

Matbuatla milliyetperver Türkiya'nın yabancı düşmanı olduğu ilan edilirse, büyük bir hata işlenmiş ve hakikaten mevcut olan şeyin aksi iddia edilmiş olur.

İkinci noktaya gelince, yani Türk matbuatında da Batılılık ve Doğululuk münakaşası açıldığına gelince, matbuat, istediği bahiste istediği şekilde yorumlarda bulunabilir. Matbuat, hiçbir şekilde tahakküm ve nüfuza tabi tutulamaz. Benim bu hususta şahsi görüşüm şudur ki, muhafazakâr olan ve bu hususta yalnız olan *Tevhidi Efkâr*'ın karşısında Türk matbuatının çoğunluğu var. Bu matbuat Batılılaşmak yönünü müdafaa ediyor. *Tevhidi Efkâr*'ın fikri bizim gelişmemizin Batı usulünde vaki olmasını değiştiremez. Onun hareketi Batı matbuatına karşı tepki diye kabul edilebilir. O Batı matbuatı ki, çoğunluğu başlangıçta bizim aleyhimizde bulunuyordu. Vaki olan değişikliklere rağmen eski metotlarını değiştirmiyorlar.

S - Lozan barışı hakkındaki devletlilerinin fikri?

C - Lozan barışı bütünü itibariyle bizi tatmin ediyor. Biz bu antlaşmaya tamamıyla riayet edeceğiz. Buna rağmen şunu söylemekten kendimizi men edemeyiz ki, daha taleplerimiz[3] vardır ve bunların düşünceden fiile çıktığını son zamanda Avrupa milletlerinin zihinlerinde vaki olan Türkiya'ya müsait yeni bir eğilim vasıtasıyla görmek istiyoruz.

Muallak meseleler için dostane çözüm tarzları bulunacağını ümit etmek istiyoruz. Uzak bir gelecekte değil yakın bir gelecekte şimdiye kadar halledilemeyen meselelerin kati hal şekline kavuştuğunu görmek istiyoruz.

1 Zenofobi: Yabancı korkusu. (Y.N.)
2 Bu cümle yalnız *Neue Freie Presse* ve Anadolu Ajansı Bülteni'nde yer almaktadır. (Y.N.)
3 *Neue Freie Presse*'de "taleplerimiz" (Wünsche) olan sözcük, bütün yerli kaynaklarda yanlışlıkla "düşmanlarımız" yazılmış. (Y.N.)

YAPILAN BAĞIŞ HAKKINDA CELAL MUHAMMED SAHİB EFENDİ'YE TEŞEKKÜR*

(23 EYLÜL 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti — Ankara
Hususi — 23.9.1339 [1923]

Celal Muhammed Sahib Efendi[1] Hazretleri'ne

30 Ağustos 1923 tarihli mektubunuzu ve içindeki dört bin yüz otuz dört İngiliz lirası on üç şilin ve altı peniyi ihtiva eden çeki aldım. İşbu meblağ, bağışta bulunanların niyet ve arzusu üzere son harpte şehit olanların dulları ve yetimleriyle İzmir vilayetinde Yunan gadrine ve zulmüne uğrayan biçarelere sarf edilecek ve dağıtılacaktır. Dini bir emri yerine getirirken, felaketzede din kardeşlerine karşı insanlık ve kardaşlık vazifelerini unutmamak suretiyle bize olan derin muhabbet ve bağlılıklarını gösteren muhterem bağış sahiplerine, yardımlarına koştukları biçareler namına teşekkürlerimin tebliğ buyurulmasını rica eder, bütün İslam âlemine eltafı kerimeden[2] daimi refah ve saadet tazarru eylerim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: V-7, D: 80-1, F: 46'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Hindistan'da Madras şehrinde Türkiye Dul ve Yetimlerine Yardım Komitesi Reisi. (Y.N.)

2 "Allah'ın lütuflarından" anlamında. (Y.N.)

İSLAM ÂLEMİNE BEYANNAME*

(25 EYLÜL 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi *25.9.39 [1923]*
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet: 6/2900

Hilali Ahmer Cemiyeti Riyaseti Âliyesine

Gazi Paşa Hazretleri tarafından İslam âlemine hitaben yazılan beyannameyi aynen takdim ediyorum. Hemen icabına girişilmesini rica eyler ve teşebbüslerinizde muvaffakiyete mazhar olmanızı tazarru eylerim, Efendim.

İslam Âlemine Beyanname

Türk milleti, Allah'ının yardımına güvenerek hayatını kurtarmaya, yaşamak hakkına sahip olduğunu dünyaya göstermeye azmettiği gün, biliyorsunuz ki, bütün vasıtalardan mahrum, yalnız iman ve bağımsızlık aşkı kuvvetine sahip idi. Türkler bu sayede kazandıkları zaferle mücahedelerini taçlandırırken İslam âleminin pek ulvi bir alaka ile mütehassis olduklarını şükranla görmüş ve bunu daima minnetle yâd etmekte bulunmuştur. İşte bu alakaya dayanarak şimdi de bütün din kardaşlarımızdan yine kendi kardaşları için şefkat ve merhamet ricasında ve aracılığında bulunacağım. Türk milleti zafere kavuştu, fakat şimdi muazzam bir iş karşısındadır: Yunan idaresi altındaki mazlum dindaşlarımızın mübadelesi ve Türk toprağında iskânları...

Bu kardaşlarımız bugün Yunan zulmü altında inliyor. Bütün gün muhtelif mahallerden gelen feryatnameler her Müslüman kalbinde merhamet yaratacak, her Müslümanı ağlatacak derecede acıklıdır. Bunların bir an evvel kurtarılmaları artık her şeyden evvel bir dini vecibe olmuştur. Bizler gibi birer yuva sahibi olan ve yekûnu altı yüz bini geçen bu kardaşlarımızı Türk toprağına kavuşturmak, sefaletlerine son ver-

* Aslı, TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 25.9.1923, 030.10-1.1.4, Sıra No: 3'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 28 Eylül 1923, Numara: 927, s.1; *Vakit*, 28 Eylül 1923, Numara: 2065, s.1; *İkdam*, 28 Eylül 1923, Numara: 9514, s.1; *Tevhidi Efkâr*, 28 Eylül 1923, Numara: 3839-811, s.3; *Anadolu'da Yenigün*, 28 Eylül 1923, Numara: 914, s.1. TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki eski yazı belge ve *Vakit*'teki eski yazı metin Ahmet Hezarfen, *Anadolu'da Yenigün*'deki Hüseyin Gültekin, diğerleri ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

mek, pek büyük bir iştir. Kardaşlar, Türk milleti ne kadar vasıtalara sahip olursa olsun, bu vasıtalar yine kâfi değildir. Harp esnasında Yunanlıların ayak bastıkları Anadolu mamureleri bugün birer virane olmuştur. Yunan hırs ve cinayetine kurban giden kardaşların toprakları da harabeye dönmüştür.

İşte kardaşlar! Bu yerleri imar etmeye, düştükleri mahrumiyet ve sefaletten bir dakika evvel kurtarılmaları lazım gelen Yunan idaresindeki Müslümanları buralarda iskâna, altı yüz bin kişiye ekmek vermeye, yuva bulmaya çalışan Türkler, kardaşlarının sefaletten telef olmamaları için İslam âleminin mürüvvetine müracaat ediyor.

Kutsal dindaşlık bağının feyizli tecellilerine ümitvar olan ve bekleyen bu zavallı kardaşlarımız için müşterek hayır ve şefkat müessesesi olan Hilali Ahmer'in vaki olacak teşebbüslerine bütün İslam âleminin seve seve ve büyük bir iftiharla destek olacağında şüphem yoktur. Hilali Ahmer bu dini vazifesinde de muvaffak olması için İslam âleminin lütuf ve yardımına ihtiyaç arz ediyor. Yapacağınız en ufak bir yardımın birkaç Müslüman ailesinin hayatını kurtaracağını düşününüz.

Doğrudan doğruya aynen ve nakden gönderilecek yardımlar şükranla kabul edilecektir. Bugün ezici bir cereyan içinde bulunan ve yarın iskân ve iaşe edilmek için bin müşkülatla pençeleşecek olan Rumeli Müslümanlarının yegâne dayanakları imanları ve yegâne ümitleri din kardaşlarının ulviyet ve asaletidir. Cenabı Kibriyâ hepimizin yardımcısı olsun.

İZMİR MUHACİRİN CEMİYETİ KONGRESİ'NE*

(25 EYLÜL 1923)

Ankara, 25 (AA) - Gazi Paşa Hazretleri, İzmir Muhacirin Cemiyeti Kongresi'nin toplanması münasebetiyle çekilen telgrafa aşağıdaki cevapnameyi göndermişlerdir:

Umumi Kongre'nin hakkımda gösterdiği hissiyata teşekkür ve üyelere selam ederim.

* *Hâkimiyeti Milliye*, 26 Eylül 1923, Numara: 925, s. 1. Eski yazı metin Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

İSTANBUL, ÜSKÜDAR, BEYOĞLU MÜDAFAAİ HUKUK LİVA HEYETLERİ REİSLERİ HACI EVLİYA, MEHMET RIZA, SEYİT BEYLERE TEŞEKKÜR*

(3 EKİM 1923)

İstanbul hürriyetine kavuşması münasebetiyle Gazi Paşa'ya Müdafaai Hukuk Heyeti tarafından bir davetname gönderildiği yazılmıştı. Mustafa Kemal Paşa, bu telgrafnameye şu cevabı vermiştir:

İstanbul Müdafaai Hukuk Liva Heyeti Reisi
Hacı Evliya Efendi Hazretleri'ne

C. Hakkımda gösterilen samimi hissiyata teşekkür ederim. Hürriyetine kavuşan sevgili İstanbul'u ortaya çıkacak ilk fırsatta ziyarete koşacağım, Efendim.

3 Teşrinievvel 339 [3 Ekim 1923]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan Gazi
Mustafa Kemal

* *Vatan*, 5 Ekim 1923, Numara: 173. s.2; *Hâkimiyeti Milliye*, 5 Ekim 1923, Numara: 922, s.1; *Akşam*, 5 Ekim 1923, Numara: 1793, s.1; *Tevhidi Efkâr*, 5 Ekim 1923, Numara: 3846-818, s.2; *Paşaeli*, 5 Ekim 1923, Numara: 62, s.1. *İleri*, 5 Ekim 1923, Numara: 2020, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak-Dr. Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s.147. *Vatan*'daki eski yazı metin Hüseyin Gültekin, *Paşaeli*'ndeki Kemal Şenoğlu, diğerleri Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.
Haberi Anadolu Ajansı'ndan aktaran *Hâkimiyeti Milliye*, *İleri* ve *Paşaeli*'de belge şu açıklamayla yer almaktadır:

> "Ankara, 4 Teşrinievvel [4 Ekim] (AA) - Kahraman ordumuzun İstanbul'a dahil olacağı gün Gazi Paşa Hazretleri'nin de İstanbul'a teşriflerini rica eden İstanbul. Üsküdar ve Beyoğlu Müdafaai Hukuk liva heyetleri reisleri Hacı Evliya, Mehmet Rıza ve Seyit Beyefendilere Gazi Paşa Hazretleri cevaben aşağıdaki telgrafı çekmişlerdir:" (Y.N.)

KONYA'DAN HACI HÜSEYİN AĞA İLE SÖYLEŞİ*

(3 EKİM 1923)

Gazi Paşa, Büyük Millet Meclisi'nin riyaset odasında iki gün evvel beyaz sakallı olmasına rağmen kırmızı yüzlü, dinç ve pür sıhhat, abani sarıklı, yetmiş beşlik bir ihtiyarı kabul etmiştir.

İhtiyar, Gazi Paşa'ya hürmet arz etmek ve bazı maruzatta bulunmak üzere Konya'dan şehrimize gelmiştir. Dün bir yazarımız ihtiyarla tanışmış ve kendisiyle görüşmüştür. Yazarımız mülakatını şöyle anlatıyor:

Muhatabım, çok sevgili ve tatlı dilli bir ihtiyardır. İsmi Hacı Hüseyin Ağa'dır. Gazi Paşa ile neler görüştüğünü sorduğum zaman bana dedi ki:

-Paşa Efendi'yi ben Konya'dan tanırım. Ona diyeceklerim vardı. Beni huzuruna aldı. Dedim ki, seninle burada mı söyleşelim evine varayım mı?

-"Bizim ev kalabalıktır, orada rahat rahat görüşemeyiz" *dedi. "Peki" dedim. Sonra dedim ki "Paşa! Sana diyeceklerim var. Biz çiftçiler pek batkındırlar. Bu yakınlarda Konya'da bir kanal açtılar. Bizim çiftliğin yanından akan suya başka bir su karıştırdılar. Bu karışan su için bizden çiftçi dönümü hesabınca yetmiş beş kuruş alıyorlar. Bunu bizim vermemizin imkânı yoktur. Ahali bunu veremez. Bu işin hakkından gelemeyeceğiz. Bunu aza indiriniz". Paşa, beni dinledi sonra da* "olur, düşünürüz" *dedi.*

Sonra "Paşa Hazretleri, bizim boynumuzu büken bir şey daha vardır" dedim. "Bizim Konya'mızda ne öküz kaldı ne de tohum. Bizim köylülere öküz ve tohum alıverin." Paşa Efendi de:

"Onlara para ayırarak, öküz ve tohum alacağız" *dedi. Dedim ki:*

"Paşa Hazretleri, bizi cefalara düşüren bir şey daha var. Bu son günlerde malımızdan, canımızdan emin değiliz. Ahırlarımızdan atlarımızı, evlerimizden mallarımızı çalıyorlar. Eşkıyalar türemiş, bunları ne edeceksen hemen ediver". Dedi ki:

"Bugün onun müzakeresini yaptık, kanun yapacağız. Onları her halde hızlandıracağız."

-"Allah seni millete bağışlasın. Sen her işi yaparsın" dedim.

Paşa Efendi bana sordu:

"Hüseyin Ağa, batak yerleri yaptırıyor musunuz?"

* *Anadolu'da Yenigün,* 5 Ekim 1923, Numara: 920, s.1. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.
Mustafa Kemal Paşa, 1 Ocak 1925 günü Ankara'dan hareketle Anadolu seyahatine çıkar ve 3-13 Ocak 1925 tarihleri arasında Konya'da kalır. 12 Ocak 1925 günü Hacı Hüseyin Ağa'yı evinde ziyaret eder. "Konya'da Hacı Hüseyin Ağa'yla Sohbet" başlıklı bu görüşme için bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri,* c.17. (Y.N.)

"Belediye yardım ediyor. Allah'ın inayetiyle hepsi olur. Belediye Reisi Kâzım Bey'den hepimiz memnunuz. Allah işinde daim etsin" dedim. Sonra dedim ki "Paşa Efendi, validenin sana çok selamı vardır. Sana altı okka bal hediye gönderdi. 'Bizim ağzımızı Paşa tatlandırdı, al bu balı Paşa'ya ver, onun da ağzı tatlansın' dedi. Kadınına da bir namaz bürgüsü, Konya işi bir yün çorap ile bir de çalık gönderdi. Latife Hanımefendi bu örtüyü örtsün ve kışın çoraplarımızı giysin dedi".

Paşa Efendi çok memnun oldu; güldü. Ben de çok sevindim, dedim ki "Paşa Hazretleri, validemin sana çok selamı var. Bana, Paşa'nın gözlerinden öp dedi. Gel Paşam seni öpeyim" dedim. Ayağa kalktı, masanın önünden bana doğru eğildi. Mübarek gözlerinden öpü öpüverdim. Sonra selamlaştık birbirimizden ayrıldık. Oğlum, Paşa'mızdan çok memnunuz. Biz Konyalılar Paşa'yı canımızdan fazla seviyoruz. Yetmiş beş yaşına geldim. Böyle büyük adam görmedim. Bizi kâfirin elinden kurtardı. Ben onun ellerini değil ayaklarını bile öperim.

İZMİR MEBUS ADAYLARI HAKKINDA İZMİR MÜDAFAAİ HUKUK RİYASETİ'NE*

(4 EKİM 1923)

Çıkış yeri: Ankara 4.10.39 [1923]
Numarası: 1652

İzmir Müdafaai Hukuk Riyaseti'ne

İzmir'de boşalan mebusluk için Enver, Osmanzade Hamdi ve Harun Aliçe Fırka namına aday gösterilmişlerdi. Bunlardan Enver Bey'in kendi yerine Rahmi Bey'e oy verilmesi hakkındaki tebligatı haber alındı. Muhterem ahalinin arzu ettiği adaya oy vermekte tam serbestisi malum olup, Fırka namına aday gösterilenlerden Enver Bey'in kendi yerine diğer bir zatı göstermesi, yeni gösterilen zatın Fırkamız adayı olarak anlaşılmasına imkân verebileceğinden, söz konusu ihtimali düzelterek Enver Bey'in göstereceği zat her kim olursa olsun Fırkamız namına aday olarak kabul edilemeyeceğinin yayımlanmasını ve ilanını ve haber verilmesini rica ederim.

4.10.39 [1923]

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Reisi Gazi Mustafa Kemal

* Aslı, Hacı Hüseyin Özel Arşivi'nde bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

16. FIRKA SERTABİBİ KAYMAKAM HAŞİM BEY'İN TALTİFİ HAKKINDA TEZKERE*

(4 EKİM 1923)

TBMM Riyaseti Celilesine

16. Fırka Sertabibi künyesi aşağıda arz olunan Kaymakam Haşim Bey'in (1322 - 21) bir defa Sakarya Muharebelerindeki hizmetlerinden dolayı İstiklal Madalyası'yla taltif edildiği halde, son taarruz harekâtındaki hizmetine mükâfatan da ikinci defa olarak aynı madalya ile taltif edildiği anlaşılmış ve ikinci vesika iptal edilmiştir. Ancak adı geçenin 26-27 Ağustos 1338 [1922] ve Başkumandan Muharebelerinde ateş altında gezerek sıhhiye işlerini iyi idare ve yaralıların nakline bilfiil nezaret ve hizmet eylediği ve her halde taltife değer bulunduğu art arda tasdik edildiğinden ve bildirildiğinden, işbu hizmetlerinden dolayı takdirname ile taltifi uygun görülmüştür. Gereğinin yapılmasına müsaade buyurulmasını rica ederim, Efendim.

4.10.1339 [1923]

Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

Fırka 16 Sertabibi
Kaymakam
Ahmet Haşim bin İbrahim
Yanbolu
(1322 - 21)
Girişi: 14 Kânunuevvel 1332 [27 Aralık 1916]
Tayini: 15 Teşrinievvel 1337 [15 Ekim 1921]

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, c.2, TBMM Matbaası, Ankara, s.553.
Mustafa Kemal Paşa'nın bu tezkeresi, Büyük Millet Meclisi'nin 8 Ekim 1923 günü öğleden sonra saat 2.00'de açılan ve riyasetini Reisi Sani Ali Fuad Paşa'nın yaptığı 33. toplantı 1. celsesinde okunmuştur. (Y.N.)

LE TEMPS MUHABİRİ J. NILIZON'LA MÜLAKAT*

(7 EKİM 1923)

Tan[1] *gazetesinin Ankara'ya gelen muhabirlerinden Mösyö J. Nilizon Mustafa Kemal Paşa ile bir mülakat yapmış ve mülakatın bir suretini de İstanbul*[2] *gazetesine vermiştir. Gazi Paşa'nın beyanatını Fransızca İstanbul'dan naklediyoruz:*

Paşa'ya ilk sorduğum soru, hükümet merkezinin neresi olacağı idi. Kamuoyunu bu kadar işgal eden ve haftalarca matbuat tarafından münakaşa edilen bu mesele hakkında Mustafa Kemal Paşa'nın görüşü pek açıktır:

Ankara Türkiya'nın payitahtı olarak kalmalıdır. Şurası açıktır ki, Ankara bir iki gün içinde bir payitahtın ihtiva etmesi gereken bütün şartları temin edemez. Bununla beraber, şimdiden bazı şartlara sahip bulunmaktadır. Nitekim, bir şehrin gelişmesi için lazım olan esaslı şartlardan biri nüfusun yoğunluğudur. Bu meselede Ankara iyi talihe mazhardır. Milli hükümetin merkezi olduğu zamandan beri nüfusu yaklaşık üç misli artmıştır. Görüyorsunuz ki, her tarafta yeni binalar inşa ediliyor. Kelimenin tam manasıyla yeni bir şehir doğuyor. Bu ise ancak bir başlangıçtır. Hükümete gelecekteki inşaat hakkında birçok teklifler yapılmıştır. Bu teklifleri incelemekteyiz. Fakat bu hususta kararlar alınması beklenmeksizin, özel şahıslar ile hükümet payitahtımızı muhtaç olduğu vasıtalar ile donatmak için faaliyete koyulmuştur. Ankara bir göz bakışıyla görülür ki, değişmekte ve gelişmektedir. Bir defa daha tekrar ediyorum ki, bu bir başlangıçtır; fakat ümitlerle dolu bir başlangıç.

Türk Milletinin Geleceği

Gazi Paşa, memleketin gelecekteki refah ve saadetini bilhassa Türkiya'nın iktisadi gelişmesinde görüyor. Adı geçen, bu hususta diyor ki:

Türk milleti bütün mesaisini iktisadi gelişmeye hasretmektedir. Ve ancak bu sayede üst üste harplerin düşürdüğü haraplıktan kurtulup yükseleceğini his ve idrak ediyor. Türk milleti hareket serbestisini kazandığı ve kapitülasyonların yarattığı engellerden kurtulduğu için, Türkiya'nın parlak bir iktisadi geleceğe aday olduğundan eminim.

* *Vakit*, 7 Ekim 1923, Numara: 2074, s.3; *İleri*, 7 Ekim 1923, Numara: 2022, s.1. Eski yazı metinler Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 *Le Temps*. (Y.N.)

2 *Stamboul*. (Y.N.)

Paşa, bu hususta şu sözleri söylemekle yetindi:

Bu sorunuzun cevabını birkaç güne kadar alacaksınız. Bu meselenin Büyük Millet Meclisi'nin kürsüsünde bütün genişliğiyle inceleneceğini biliyorsunuz. İşte o zaman Teşkilatı Esasiye'nin ne şekilde değiştirileceğini göreceksiniz.

Cemiyeti Akvam'a gelince, Mustafa Kemal Paşa cemiyetin düşünülmeye muhtaç gördüğü bazı hükümleri hakkında çekince kayıtları öne sürmekle beraber faydalı bir müessese olarak kabul etmektedir.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA

İSTANBUL'A GİDEN MEBUS HEYETİNE YÖNELİK MUAMELE HAKKINDA*

(8 EKİM 1923)

İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Dahiliye Vekili Ali Fethi B. (İstanbul): [...] Malumuâlileri olduğu üzere tahliyeyi müteakip muzaffer ordumuzun bir fırkası İstanbul'a dahil olmak üzere bulunduğu halde bütün İstanbul halkı ayaklanmış ve bu kahraman ordumuzun bir birliğine layık olan karşılama merasimi yapmak için fevkalade büyük hazırlıklarda bulunmuşlardır. [...]

Bu hazırlıklara, bu gösterilere, bu tezahürata iştirak etmek üzere İstanbul Müdafaai Hukuk Cemiyeti tarafından yüce Meclis'inize bir davet vaki olmuştur. Yüce Meclis'iniz riyaset divanından icabı kadar üye ile aynı zamanda kura ile seçilmiş daha on üye bu hazırlıklarda, bu merasimde bulunmak üzere İstanbul'a sevk edilmiş. Deniliyor ki ve gazetelerdeki neşriyat da bunu gösteriyor ki, heyetimiz Haydarpaşa Garı'na ulaştığı zaman karşısında kendisini karşılayacak kimse bulamamıştır... Bu itibarla bu meseleyi genelleştirip yayarak Meclis'in haysiyetine ve dolayısıyla milletin haysiyetine vurulmuş bir darbe gibi kabul edecek olursanız, zannederim biraz acele etmiş olursunuz. [...] Heyetimiz buradan hareket ettiği günün akşamı riyaset divanı Şehremaneti'ne ve davet eden Müdafaai Hukuk Cemiyeti'ne heyetin hareketini tebliğ etmiştir. Nasıl tebliğ etmiştir, efendiler? Bu noktayı incelemek lazımdır. Denilmiştir ki: "Kurtuluş gününde yapılmakta olan merasime yüce Meclis namına iştirak etmek üzere Ankara'dan Sabri Bey'in riyaseti altında özel bir heyet hareket etmiştir." [...]

Bu heyetin Cumartesi günü İstanbul'a ulaşması lazım gelir. (Cuma günü vardılar sesleri.) Yani Cumartesi günü ordunun İstanbul'a dahil olması beklenmekteydi. İstanbul, evvelce de arz ettiğim gibi, orduyu şanlı bir surette karşılamak için hazırlıklarda bulunduğu için bu hazırlıklarda, bu merasimde, bu sevinç bayramında Milli Meclis'i temsil etmek üzere gönderilmekte olan heyetin ordu ile beraber ulaşacağına dair İstanbul matbuatında bazı neşriyata tesadüf edilmekteydi. Yani gönderilen heyet ordu ile beraber İstanbul'a ulaşacaktır denmiştir. İstanbul gazeteleri böyle yazmıştır.

[...]

Dr. Mazhar B. (Devamla): [...] Şehremaneti telgraf almıştır, Müdafaai Hukuk heyeti telgrafı almıştır ve bunlar gazetelerde yayımlanmıştır. Meclis'in İstanbul'a gelece-

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, c.7, TBMM Matbaası, Ankara, 1970, s.565, 577.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 8 Ekim 1923 günü öğleden sonra saat 3.45'te açılan ve riyasetini İkinci Reis Vekili İsmet Beyefendi'nin yaptığı 33 toplantı 2. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

ği veyahut bir heyet göndereceği veyahut gelmesi beklendiği, bir valinin, bir şehreminin kafasında yer tutması lazım gelir. Bir an için incelemek ve araştırmak, onun için çok mühim bir vazifedir. Acaba hakikaten böyle bir muhterem heyet geliyor mu, gelecek mi? Böyle bir ihtimalin kafasında yer tutması lazım gelir. Hiç olmazsa, bir vali iki saat zarfında Ankara'yla haberleşebilir ve dolayısıyla işini vaktiyle yapmış olabilirdi. Dolayısıyla bu suretle en kati surette şüphelerini gidererek kendi sınırına girdiği zaman, daha evvelden kaymakam veya nahiye müdürüne emir vermiş olabilirdi.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Böyle heyetleri karşılamak için bir kanun mu var? Böyle şeyleri nereden çıkarıyorsunuz? Mutlaka her memur, her heyetin karşılanmasına memur mudur? Bunu nereden çıkarıyorsunuz?

MARMADUKE PICKTHALL İLE ARTHUR FIELD'E*

(11 EKİM 1923)

Tel *Ankara, 11.10.1923*

Aşağıdaki telgrafın Marmaduke Pickthall ile Arthur Field'e iletilmesi rica olunur:

"Barışın imzalanması dolayısıyla göndermiş olduğunuz tebrik telgrafınız için size ve İngiliz-Türk Cemiyeti'ne samimi olarak teşekkür eder ve en iyi temennilerimle selamlarımın kabulünü dilerim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal"

Hariciye

* D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Lozan Sulhu. Tebrikler'den Fransızcası ve tercümesiyle birlikte aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk İle Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.524. Fransızca metin Martı Şahin tarafından Türkçeye çevrilmiştir.
Belge, kaynakta "Dışişleri Bakanlığı'ndan Paris'te Türk Diplomatik Temsilciliği'ne" başlığı altında yayımlanmıştır. (Y.N.)

İSTANBUL ŞEHREMANETİ'NİN DAVETİNE TEŞEKKÜR*

(12 EKİM 1923)[1]

İstanbul'un kurtarılması münasebetiyle şehrimize daveti ihtiva eden Belediye Meclisi tarafından Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne önce çekilen telgrafnameye adı geçen aşağıdaki cevabı göndermiştir:

İstanbul Şehremanetii Âliyesine

Cevap: Belediye Meclisi'nin samimi hissiyat ve temmennilerine teşekkür ederim. İlk fırsatta hür ve sevgili İstanbul'u ziyaret emelindeyim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

* *Tanin*, 12 Ekim 1923, Numara: 358, s.1; *İleri*, 12 Ekim 1923, Numara: 2027, s.2; *Tevhidi Efkâr*, 12 Ekim 1923, Numara: 3853-825, s.3. *Tanin*'deki eski yazı metin Kemal Şenoğlu, diğerleri ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Gazetelerde telgrafın tarihi yer almamaktadır. 12 Ekim 1923, telgrafın yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA

ASKERİYE MEMURLARI VE MENSUPLARI VE SUBAYLARIN MAAŞLARINA ZAMLAR İCRASINA DAİR KANUN TASARISI HAKKINDA*

(21 EKİM 1923)

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Muhterem efendiler! Subaylarımızın ve kumandanlarımızın refahlarının temini hususunda gerek Heyeti Vekile'nin, gerek Muvazenei Maliye Encümeni değerli üyelerinin ve gerek bütün değerli arkadaşların tamamen müttefik olduğunu büyük şükranlarla görüyorum.

Efendiler! Çok kıymetli ve çok yüksek ordumuzun Başkumandanı sıfatıyla, hakiki ve asıl olan başkumandanın, yani yüce Meclis'in huzurunda bulunduğumu arz etmekle pek iftihar etmekteyim. *(Alkışlar.)* Bu itibarla zaten sizin olan ordunun, subaylar ve kumanda heyetinin halinin beyanı hakkında vekilinizin, asıla beyanatta, değerlendirmelerde bulunmasını belki mazur görmezsiniz. Fakat bu mesele üzerinde bazı arkadaşlarımız münakaşa açmış olduklarından, ben de vekiliniz olmak sıfatıyla bu münakaşaya birkaç kelime ile iştirak etmeyi uygun gördüm.

Arkadaşlar! Heyeti Vekile'niz, yüksek heyetinizden aldığı yön dairesinde ordunun ve devleti teşkil eden şubelerin mensuplarını refaha erdirmek için düşündüğü ve bu meyanda yapmış olduğu teklifi, Muvazenei Maliye Encümeni'ne gönderdi. Fakat ortaya koyulan görüşlerden yüksek heyetinizce anlaşıldı ki, Heyeti Vekile'nin Muvazenei Maliye Encümeni'ne vermiş olduğu bu teklif üzerinde gerek Müdafaai Milliye Vekâleti ve gerekse Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti ittifak etmemiş bulunuyorlardı. Bu münasebetle meseleye temas etmek mecburiyetinde kaldım ve Heyeti Vekile'nin yaptığı teklifi hakikaten maksadı teminden uzak gördüm. Heyeti Vekile'yi bir noktada mazur görmek uygundur. O da, bütün devlet bütçesinde bir denge tesisine ait kanaat ve eğilimdir. Bizzat bu teklifler üzerinde inceleme yaptıktan sonra, subaylarımızın ve ordumuzun hayatına yakından vukufum itibariyle vardığım kanaat şu oldu ki, Heyeti Vekile'nin teklifinden başka bir zemin üzerinde, meseleyi değerlendirmek. Bunun üzerine Müdafaai Milliye Vekâleti'yle ve Erkânıharbiyeyi Umumiye Riyaseti'yle meseleyi beraber inceledik. Birbirimizden ayrı olarak değil, Başkumandan sıfatıyla ben ve Müdafaai Milliye Vekili ve Erkânıharbiyei Umumiye Reisi'yle bir diğer teklif üzerinde ittifak ettik ki, Muvazenei Maliye Encümeni'nin müzakere ettiği

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, c.2, TBMM Matbaası, Ankara, s.851-853, 857, 859. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayımları, İstanbul, 1945, s.309-313. Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 21 Ekim 1923 günü öğleden sonra saat 2.08'de açılan ve riyasetini Reisi Sani Ali Fuad Paşa'nın yaptığı 40. toplantı 1. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

teklif, en nihayet bu olmuştur. Bu teklifte Muvazenei Maliye Encümeni ve Heyeti Vekile ittifak etti. Ve en nihayet yüksek huzurunuza kadar ulaştırılabildi.

Arkadaşlar! Yüksek huzurunuza, Muvazenei Maliye Encümeni tarafından sevk olunan bu teklif, en makul bir tekliftir. Ve bu teklifi ortaya koyarken, zannederim, bütün o arkadaşlar ve bendeniz, hiçbir vakitte hissiyata tabi olmadık. Bilakis kendimizi, tamamıyla hissiyattan maddiyata sevk ettik. Maddiyata dayandık, hakikate baktık. Madde ve hakikat, bu teklifin kabulünü zaruri kılmaktadır. Birçok arkadaşlarımızın tekrar ettikleri gibi, ben de arz etmek isterim ki, ordumuzun başında ölüme giden, seve seve kanını akıtan, vücutlarını parça parça etmekten zevk alan subaylar ve kumandanlarımızın kahramanlığını söylemek abestir. Fakat buna bir kelime daha ilave ederek, söz konusu olan bir fikri aydınlatmak isterim: Memleketimiz ve milletimiz her ne vakit felaketlere maruz kaldıysa, hiç şüphesiz ki, bütün vatan evladı, memleket evladı en büyük fedakârlığa katlanmaktan çekinmemiştir. Yalnız bütün bu memleket evladını, vatanın müdafaası için ölüme sevk etmek mesuliyetini üzerine alan ve aynı zamanda onların ilerisinde göğsünü düşman kurşunlarına geren, subaylardır, kumandanlardır. *(Bravo sesleri, alkışlar.)* Eğer bizim subaylarımızın ve kumandanlarımızın bu memlekete ve bu millete yaptıkları mühim vazifeleri, gösterdikleri hudapesendane[1] fedakârlıkları nazarı dikkate alarak bunlara bir şey vermek söz konusu olursa, bittabi çok mahcup kalabiliriz. Esasen subaylarımızı ve kumandanlarımızı taltif etmek lazımdır. En büyük mükâfata layık olan subaylarımızdır, kumandanlarımızdır. Ve zannederim ki, bunda bütün arkadaşlarımız müttefiktirler. Halbuki arkadaşlar, bugün burada... *(Şüphesiz sesleri.)*

Ali Rıza B. (İstanbul): Bütün millet müttefiktir, millet...

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Burada söz konusu olan mesele, bu memleketi kurtarmış olan, milletin bağımsızlığını kurtarmış olan subaylar ve kumandanlarımızın taltifi değildir, efendiler, refahlarının teminidir. Dolayısıyla efendiler, çok rica ederim, sefaletten ve perişanlıktan subaylar ve kumandanlarımızın kurtarılması görüşüne yönelik olan bir teklif üzerinde fazla münakaşayı caiz görmeyiniz! *(Doğru sesleri.)* Bunu da ilave etmek mecburiyetindeyim ki efendiler, millet güzide evlatlarına, kahraman evlatlarına hakikaten mükâfat etmek ister ve bunu yapamayacağından ötürü belki de çok çok ümitsiz ve kederlidir. *(Çok doğru sesleri.)* Fakat bu millet, bu fedakâr evlatlarının hiç olmazsa refahlarını temin etmek için, en son lokmasını dahi vermekten zevk alabilir. Arkadaşlar! Hepinizce malumdur ki, bugüne kadar devam etmekte bulunan sefer, sefer halleri yarın nihayet bulacaktır. Bunun manası şudur ki, vatanın müdafaası için silah altında duran, maddi kuvveti teşkil eden askerlerimizden birçoğu, memleketlerine, köylerine gidecekler, tarlalarında çalışacaklardır. Bu, ordunun maddeten zayıflamasıdır. Fakat bu memleketin müdafaasını emniyetle omuzlarına almış olan yüksek heyetinizin elinde, güvendiği bir nokta vardır. Ben, yüksek heyetinize tercüman olarak arz edeyim ki, bu nokta manevi kuvvettir. İşte efendiler! O manevi kuvvet, ordunun kumandasını üstlenmiş olan subayların ve

1 Hudapesendane: Allah'ın beğeneceği şekilde. (Y.N.)

kumandanların yarattığı kuvvettir. Subaylarımızın manevi ve yüksek kudret ve kuvvetine güvenerek efradın birçoğunu memleketlerine bırakabiliyoruz. Bununla bittabi devletin orduya tahsis etmiş olduğu paranın yarıdan ziyadesini de devletin diğer şubelerine vermiş oluyoruz.

Arkadaşlar! Devlet makinesini emniyetle yürütebilmek için bazı arkadaşlarımızın dediği gibi, diğer idare şubelerini de düşünmek lazımdır. Zannederim ki, bu bariz hakikate karşı çıkacak hiçbir arkadaşımız mevcut değildir. Elbette bu idare şubelerimize mensup olanların da refahını temin etmek lazımdır, vazifemizdir ve bunu yapacağız. Çünkü bütün millete ve kâinata karşı ifade etmişizdir, taahhüt etmişizdir; bunu yapamamak elbette bizim için bir namus ve haysiyet meselesi olacaktır. *(Bravo sesleri, alkışlar.)*

Fakat efendiler, subayların, o memurları da, o devlet şubelerini de ve bütün millet ve memleketi de kurtarmış olan, vatanı daima emniyet içinde tutacak olan subaylar heyetinin maaşları ve refahlarının temini söz konusu olurken mi bu meseleyi halletmek isteyeceğiz? Onlar için zaman mı yoktu?

Bazı arkadaşlarımız subaylara yapılacak maaş zammı ve tahsisat zammı üzerindeki fikri ve vicdani kanaatini bir noktada toplayabilmek için diğer memurların ne aldıklarını, ne alacaklarını, bunlarla mukayeseyi düşünüyor... Şüphe yok, denge ve denklik, aynı derecede refah temini düşünülebilir. Fakat neden dolayı subaylar falan ve filan şubelerin tahsisatına göre maaş almalıdır veyahut ancak onlar gibi refaha mazhar olmalıdır. Zannediyorum ki efendiler, bütün milletin hakiki eğilimi ve vicdani hissi herkesin üzerinde olarak kendisinin hayatını, haysiyetini, bağımsızlığını müdafaa eden ve daima müdafaa edecek olan subaylar ve kumanda yüksek heyetinin refahıdır, saadetidir. *(Bravo sesleri.)* Hiç şüphe etmem ki, diğer devlet şubelerine mensup olanlar, büyük bir iftihar ve sevinçle bunu, subayların halini ölçü alabilirler ve bu hiç kimsenin izzetinefsine ağır gelmez ve gelmemelidir.[1] Para verirken mi mukayese yapacağız efendiler?

Niçin efendiler, ölüme giderken mukayese yapılmıyor? *(Bravo sesleri, alkışlar.)* Ölmek lazım geldiği vakit bütün milleti önüne katarak veyahut arkasına düşürerek[2] ölüme giderken böyle münakaşalar, mukayeseler söz konusu olmuyordu? *(Bravo sesleri.)*

Arkadaşlar! Gerek benim söylediğim bu sözler ve gerek diğer bazı arkadaşların yapmış olduğu münakaşalar, hiç şüphe yok ki, müşterek olan görüşü teminden başka bir şeye yönelik değildir. Zannetmiyorum, subayların refahının teminine taraftar olmayacak bir fert bulunabilsin. İçimizden yalnız bir karşı çıkan olduğunu gördük; o da Hilmi Bey biraderimiz. Fakat öne sürdüğü fikirlere nazaran hakikaten karşı çıkmakta haklı imiş. Eğer maddi imkân olsaydı hepimiz kendisine iştirak ederdik... Fakat demin de arz ettiğim gibi, biz mümkün olmayanı elde etmek için uğraşmıyoruz, mümkün olabilen bir şeyin tahsilini temenni ve rica ediyoruz.

Muhterem efendiler! Yüksek heyetiniz ki başkumandansınız, başkumandanlığı manevi şahsiyetinizde toplıyorsunuz, ben sizin geçici bir vekilinizim, size karşı maruzatta bulunduğumdan beni mazur göreceksiniz ve bu teklifi kabul ederek orduya karşı kadirşinaslığınızı göstereceksiniz. *(Hay hay sesleri, alkışlar, müzakere kâfi sesleri.)*

1 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I*'de "gelmemektedir". (Y.N.)
2 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I*'de "düşerek". (Y.N.)

[...]

Reis [Reisi Sani Ali Fuad Paşa]: Efendim! Müzakerenin kifayeti hakkında bir önerge vardır. (Kâfi sesleri.) Müzakerenin kifayetini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Müzakere kâfi görülmüştür.

Riyaseti Celileye

Kaymakamdan yukarı rütbedeki erkân maaşlarından veya tahsisatından münasip miktarda indirim yapılarak buradan yapılacak tasarrufların –geçinmek ve ihtiyaç hususunda erkân ve ümeradan pek cüzi farkları olan– küçük rütbeli subayların maaş ve muhassasatlarına eklenmesi için cetvelin encümen tarafından hemen değiştirilmesini teklif ederim.

Karesi
Ahmed Süreyya

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Arkadaşlar! Gayet samimi ve açık bir söz söyleyeceğim. Beni mazur görünüz! Bunda hiçbir mana ve hiçbir maksat yoktur, belki özel bir görüş vardır. Bunu açık ve kati söylüyorum. Kaymakam beyden kaç para kesiyorsun ve bundan yüzbaşıya kaç para zammediyorsunuz ve bundan yüzbaşı ne kazanacak zannediyorsunuz? Arkadaşlar, subayların hepsi aynı bakımdan değerlendirilmelidir. Hepsinin faziletine ve liyakatine hürmet lazımdır. Aynı zamanda birbirinden büyük olanların emeği o nispettedir.

Ahmet Süreyya B. (Karesi): Rica ederim, şahsımla alakalı olan bir mesele vardır. İzah edeceğim.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Ben hakikati söylüyorum, budur. Ondan keseceksin bundan...

[...]

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendiler! Subaylar ve kumanda heyetinin refahlarının teminiyle alakalı olan bu kanunu kabul etmekle, yüksek heyetiniz orduya karşı zaten taşımakta olduğumuz büyük takdiri ve kadirşinaslığı göstermiş oldunuz. Bundan dolayı ordu namına teşekkür arz ederim. *(Haklarıdır sesleri.)* Ordu, bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da memleket ve milletin yüksek menfaatlarını müdafaada, yüksek heyetinizin takdirlerine layık olacak surette çalışmakla bahtiyar olacaktır, mesut olacaktır. *(Teşekkür ederiz, eminiz sesleri.)*

İZMİR MÜDAFAAİ HUKUK HEYETİ MERKEZİYESİ RİYASETİ'NE TEŞEKKÜR*

(22 EKİM 1923)

Çıkış yeri: Ankara
Numarası: 78
Tarihi: 22.10.39 [1923]

Makine başında.

İzmir Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziyesi Riyaseti'ne

Halk Fırkası adaylarından Osmanzade Hamdi Bey'i mebusluğa seçmek suretiyle İzmir halkının Cemiyet ve Fırkamız hakkında gösterdiği teveccühlere özel olarak teşekkürler takdim eyler ve icap edenlere tebliğ buyurulmasını rica ederim, Efendim.

22.10.39 [1923]

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi
Gazi Mustafa Kemal

* Aslı, Hacı Hüseyin Özel Arşivi'nde bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Aynı telgrafın İzmir Belediyesi'ne çekilen örneği için bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 26 Ekim 1923, Numara: 951, s.1; *Vakit*, 26 Ekim 1923, Numara: 2093, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak-Dr. Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s.147. Hacı Hüseyin Özel Arşivi'ndeki eski yazı belge Ahmet Hezarfen, *Hâkimiyeti Milliye* ve *Vakit*'teki eski yazı metinler Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BİRİNCİ SEÇİM DEVRESİ ÜYELERİNE İSTİKLAL MADALYASI VERİLMESİ HAKKINDA TEZKERE*

(22 EKİM 1923)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

22.10.1339 [1923]

Türkiye Büyük Millet Meclisi birinci seçim devresi üyelerinden oldukları halde cephede ve bilfiil kıtada kahramanlık ve fedakârlık eserleri gösterdiklerinden dolayı Bozok Mebusu Süleyman Sırrı, Kozan Mebusu Ali Saip ve Gaziantep Mebusu Kılıç Ali Beylere İstiklal Madalyası Kanunu'nun ikinci ve beşinci maddelerine uygun olarak yarısı yeşil ve diğer yarısı kırmızı şeritli İstiklal Madalyası verilmesi rica ve belirtilen Meclis'in kalan üyelerine de kanunun ikinci maddesine uygun olarak yeşil kurdeleli madalya verileceği arz olunur, Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Gazi Mustafa Kemal

Reis [İkinci Reis Vekili İsmet Beyefendi]: Efendim, bu hususta görüş var mı? (Hayır sesleri.) Kabul buyuranlar lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, c.3, TBMM Matbaası, Ankara, s.9-10.
Mustafa Kemal Paşa'nın bu tezkeresi, Büyük Millet Meclisi'nin 24 Ekim 1923 günü öğleden sonra saat 1.55'te açılan ve riyasetini İkinci Reis Vekili İsmet Beyefendi'nin yaptığı 41. toplantı 1. celsesinde okunmuştur.
Bu karar üzerine İzmir Mebusu Tahsin Bey'e verilen 9 Nisan 1924 tarihli İstiklal Madalyası için bkz. *50 Ünlü Vali, Meşhur Valiler*, Hazırlayan ve Sunanlar: Hayri Orhun-Celal Kasaroğlu-Mehmet Belek-Kâzım Atakul, İçişleri Bakanlığı Merkez Valiler Bürosu Yayınları, 1969, s.525. (Y.N.)

HİNDİSTAN'DA BOMBAY HİLAFET KOMİTESİ'NE*

(28 EKİM 1923)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdiriyeti
Adet
6/1426

Ankara
28.10.339 [1923]

Hindistan'da Bombay Hilafet Komitesi'ne

22 Teşrinievvel [Ekim] 1923 tarihli telgrafnamenizi aldım. Mescidi Aksa'da yapılacak tamirat için vaki olan yardım toplama teşebbüslerine Halife Hazretleri'nin iştirakinden haberdar değilim. Bahis buyurulan mühendis de tarafımızdan memur edilmiş değildir. Ankara için bugün en mühim olan meselenin Yunanistan'dan gelmeye başlayan felaketzede muhacir kardeşlerimizin iskân ve refahı keyfiyeti olduğunu bu vesile ile de beyan eder, hamiyetli din kardeşlerimize selamlarımı hediye eylerim, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: IV-17, D: 68, F: 10'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

TEŞKİLATI ESASİYE KANUNU'NDA CUMHURİYETLE İLGİLİ YAPILAN DEĞİŞİKLİKLERİN MÜSVEDDESİ*

(28/29 EKİM 1923)

Teklif

Devletimizin ilerlemesi ve hükümet işlerinin[1] sürat ve intizamını temin için Teşkilatı Esasiye Kanunu'muzun açıklanmasına, tamamlanmasına ve genişletilmesine ihtiyaç barizdir. Yüce Meclis'çe bu hususun icabı gibi düşünüleceği ve temin oluna-

* Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 165-1-4'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı*, Hazırlayan: Hüseyin Tosun, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2003, s.314-315. Ayrıca bkz. Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.268-269; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, 803-804. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.
Eski yazı belgenin üzerinde el yazısıyla şu not yer almaktadır:

> "28/29 Teşrinievvel 339 [28/29 Ekim 1923] gecesi saat 12.00'den sonra not ettirdim. 29 günü malum şekilde kabul olundu. Evvela Fırka'da sonra Meclis'te. M. Kemal"

Bu tasarı, 29 Ekim 1923'te önce Halk Fırkası Grup Toplantısı'nda, sonra Meclis'te tartışılmış ve kabul edilmiştir. Kabul edilen şekli için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, c.3, TBMM Matbaası, Ankara, s.90-99. Atatürk, yukarıdaki kanun tasarısı müsveddesine *Nutuk*'ta şu açıklamayla yer vermektedir:

> "[...] Gece olmuştu. Çankaya'ya gitmek üzere Meclis binasını terk ederken, koridorlarda beni beklemekte olan Kemalettin Sami ve Halit Paşalara tesadüf ettim. Ali Fuat Paşa, Ankara'dan hareket ederken bunların Ankara'ya ulaştıklarını o günkü gazetede 'bir uğurlama ve bir karşılama' başlığı altında okumuştum. Henüz kendileriyle görüşmemiştim. Benimle mülakat için geç vakte kadar orada beklediklerini anlayınca akşam yemeğine gelmelerini Müdafaai Milliye Vekili Kâzım Paşa vasıtasıyla tebliğ ettim. İsmet Paşa ile Kâzım Paşa'ya ve Fethi Bey'e de Çankaya'ya benimle beraber gelmelerini söyledim. Çankaya'ya gittiğim zaman, orada, beni görmek üzere gelmiş Rize Mebusu Fuat, Afyon Karahisar Mebusu Ruşen Eşref Beylere tesadüf ettim. Onları da yemeğe alıkoydum. Yemek esnasında, 'yarın cumhuriyet ilan edeceğiz!' dedim. Hazır bulunan arkadaşlar derhal fikrime iştirak ettiler. Yemeği terk ettik. O dakikadan itibaren hareket sureti hakkında kısa bir program tespit ettim ve arkadaşları vazifelendirdim. [...]
> Efendiler, görüyorsunuz ki, cumhuriyet ilanına karar vermek için Ankara'da bulunan bütün arkadaşlarımı davete ve onlarla müzakere ve münakaşaya asla lüzum ve ihtiyaç görmedim. Çünkü onların zaten ve tabiaten benimle bu hususta hemfikir olduklarına şüphe etmiyordum. Halbuki o esnada Ankara'da bulunmayan bazı zevat, salahiyetleri olmadığı halde, kendilerine haber verilmeden ve görüş ve rızaları alınmadan cumhuriyetin ilan edilmiş olmasını gücenme ve ayrılık vesilesi saydılar.
> O gece birlikte bulunduğumuz arkadaşlar, erkenden beni terk ettiler. Yalnız İsmet Paşa Çankaya'da misafir idi. Onunla yalnız kaldıktan sonra bir kanun tasarısı müsveddesi hazırladık. Bu müsveddede 20 Kânunusani [Ocak] 1921 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun devlet şeklini tespit eden maddelerini şu suretle değiştirmiştim:"

Bkz. *Nutuk*, aynı yerde. (Y.N.)

1 "Hükümet işlerinin" sözcüklerinin aslı olan "umuru hükümetin" sözcükleri *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı*'nda yanlışlıkla "ümid-i hükümetin" şeklinde okunmuş. (Y.N.)

cağı tabiidir. Ancak, kaçınılmaz ve acil gördüğüm aşağıdaki açıklamaların evvelemirde acele olarak müzakere ve kabulünü teklif eylerim.

1. Teşkilatı Esasiye Kanunu'muzun birinci maddesinin nihayetine:

"Türkiya devletinin hükümet şekli cumhuriyettir" açıklamasının ilavesi ile söz konusu maddeyi:

"Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir. İdare usulü, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına dayalıdır.[1] Türkiye devletinin hükümet şekli cumhuriyettir" haline sokmak.

2. Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 1. maddesinden sonra aşağıdaki maddenin ilavesi:

Madde: Türkiya Cumhuriyeti'nin dini, İslam dinidir. Resmi lisanı Türkçedir.

3. Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 3. maddesinin aşağıdaki gibi düzeltilmesi:

Madde: Türkiya Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur. Meclis hükümetin bölündüğü idare şubelerini İcra Vekilleri vasıtasıyla idare eder.

4. Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 9. maddesi yerine aşağıya konulan maddelerin arkasına:

Madde: Türkiya Reisicumhuru Türkiya Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu tarafından ve kendi üyeleri arasından bir seçim devresi için seçilir. Riyaset vazifesi yeni Reisicumhurun seçimine kadar devam eder. Tekrar seçilmek caizdir.

Madde: Türkiya Reisicumhuru devletin reisidir. Bu sıfatla lüzum gördükçe Meclis'e ve Heyeti Vekile'ye riyaset eder.

5. Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 9. maddesinin müsveddeleri kısmen üçüncü maddede ifade olunmuştur. Heyeti Vekile'ye ait olan husus aşağıdaki madde ile açıklanmalı ve tespit olunmalıdır:[2]

Madde: Başvekil, Reisicumhur tarafından Meclis üyeleri arasından seçilir. Diğer vekiller başvekil tarafından seçildikten sonra tamamı reisicumhur tarafından Meclis'in tasvibine arz olunur. Meclis toplantı halinde değilse tasvip keyfiyeti Meclis'in toplanmasına bırakılır.

Görüş: Meclis'in, Cumhur Riyasetinin, Heyeti Vekile'nin vazife ve salahiyetleri ve yekdiğerleriyle münasebet suretleri girişte arz olunduğu üzere Teşkilatı Esasiye Kanunu'muzun tamamlanması ve genişletilmesi sırasında yüce Meclis'çe nazarı dikkate alınmak tabiidir. Reisicumhur devlet reisi sıfatıyla Meclis'in tabii reisi olmakla beraber, yüce Meclis'çe şimdi yürürlükte bulunan Dahili Nizamname'nin beşinci maddesi icabınca ikinci bir reis seçilmek lüzumludur.

Gazi M. Kemal

1 "Dayalıdır" sözcüğünün aslı olan "müsteniddir" sözcüğü *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı*'nda yanlışlıkla "mesneddir" şeklinde okunmuş. (Y.N.)

2 *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı*'nda buradan sonraki bölüm yer almamaktadır. (Y.N.)

HALK FIRKASI GRUP TOPLANTISI'NDA TEŞKİLATI ESASİYE'DE YAPILACAK DEĞİŞİKLİKLER HAKKINDA KONUŞMA*

(29 EKİM 1923)

Muhterem arkadaşlar, hallinde müşkülata uğradığınız meselenin sebep ve illeti, bütün arkadaşlarca meydana çıkmış olduğu kanaatindeyim. Noksan, kusur, takip etmekte olduğumuz usul ve şekildedir. Hakikaten mevcut Teşkilatı Esasiye Kanunu'muza göre bir Heyeti Vekile teşkiline teşebbüs ettiğimiz zaman bütün arkadaşların her biri vekiller ve Heyeti Vekile seçimi mecburiyetinde bulunuyor. Hepinizin birden Heyeti Vekile seçimine mecbur olmanızda görülen müşkülatın halli zamanı gelmiştir. Geçen devrede de aynı suretle müşkülata tesadüf ediliyordu. Görülüyor ki, bu usul bazen birçok karışıklıklara sebep oluyor. Yüce heyetiniz bu müşkülün halline beni memur kıldınız. Ben de bu arz ettiğim kanaatten ilham alarak düşündüğüm şekli tespit ettim. Onu teklif edeceğim. Teklifim kabule mazhar olursa, kuvvetli ve dayanışma halinde bir hükümet teşkili mümkün olacaktır. Devletimizin şekil ve mahiyetini tespit eden ve hepimiz için gaye olan Teşkilatı Esasiye Kanunu'muzun bazı noktalarını açıklamak lazımdır. Teklif şudur:

* Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s. 272; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.808-809.
Atatürk, yukarıdaki konuşmasına *Nutuk*'ta şu açıklamayla yer veriyor:

> "Pazartesi günü, öğleden evvel saat 10'da Halk Fırkası Grubu, Grup Heyeti İdare Reisi Fethi Bey'in riyasetinde toplandı. Heyeti Vekile seçimi müzakeresine başlandı.
> [...]
> Müzakerenin cereyanı esnasında Çankaya'da ikametgâhımda bulunuyordum. Kemalettin Sami Paşa'nın önergesinin kabul edilmesi üzerine, toplantıya davet edildim. Toplantı salonuna girer girmez doğru kürsüye çıktım ve şu kısa görüş ve teklifi ortaya koydum:
> Efendiler! dedim, Heyeti Vekile seçiminde fikir ayrılığı hasıl olduğu anlaşılmıştır. Bana bir saat kadar müsaade buyurun. Bulacağım hal suretini arz ederim.
> Reis Fethi Bey teklifi oya koydu. Kabul olundu.
> Efendiler, bu bir saat zarfında icap eden zevatı Meclis'teki odama davet ederek onlara 28/29 Teşrinievvel [Ekim] gecesi hazırladığım kanun teklifi müsveddesini gösterdim ve fikir alışverişinde bulundum.
> Öğleden sonra saat bir buçukta Fırka Genel Kurulu tekrar Fethi Bey'in riyasetinde toplandı. İlk söz bende idi. Kürsüye çıktım ve şu beyanatta bulundum:
> [...] dedikten sonra malum müsveddeyi okutmak üzere kâtip beylerden birine uzatarak kürsüyü terk ettim."

Bkz. *Nutuk*, aynı yerde. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA
CUMHURİYETİN İLANI VE REİSİCUMHUR SEÇİMİ ÜZERİNE*
(29 EKİM 1923)

Reis [İkinci Reis Vekili İsmet Beyefendi]: [...] Efendim! Yoklama suretiyle ve gizli oy ile reisicumhur seçimi yapacağız.

[...]

Reis [İkinci Reis Vekili İsmet Beyefendi]: Türkiye Cumhuriyeti için yapılan seçimde oya iştirak eden üyelerin adedi 158'dir. 158 üye oybirliğiyle Ankara Mebusu Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ni Cumhuriyet riyasetine seçmişlerdir. (Sürekli alkışlar ve yaşasın sesleri.)

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Ankara): *(Alkışlar arasında kürsüye gelerek)* Muhterem arkadaşlar, mühim ve dünya çapında fevkalade hadiseler karşısında muhterem milletimizin hakiki teyakkuz ve uyanıklığına kıymettar bir vesika olan Teşkilatı Esasiye Kanunu'muzun bazı maddelerini açıklamak için özel encümen tarafından yüksek heyetinize teklif olunan kanun tasarısının kabulü münasebetiyle yeni[1] Türkiye Devleti'nin, zaten cihanca malum olan, malum olması lazım gelen mahiyeti, milletlerarası bilinen unvanıyla yâd edildi. Bunun tabii icabı olmak üzere bugüne kadar doğrudan doğruya Meclis'inizin riyasetinde bulundurduğunuz arkadaşınıza yaptırdığınız vazifeyi, reisicumhur unvanıyla yine aynı arkadaşınıza, bu âciz arkadaşınıza *(estağfurullah, hakkınızdır sesleri)* tevcih buyurdunuz.

Tunalı Hilmi B. (Zonguldak): Gazi arkadaşım...

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Bu münasebetle şimdiye kadar mükerreren hakkımda göstermiş olduğunuz muhabbet ve samimiyet ve itimadı bir defa daha göstermekle yüksek kadirşinaslığınızı ispat etmiş oluyorsunuz. Bundan dolayı yüce heyetinize bütün ruhi samimiyetimle teşekkürler arz ederim. *(Estağfurullah, Allah muvaffakiyet versin sesleri.)*

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, c.3, TBMM Matbaası, Ankara. s.99-100. Ayrıca bkz. Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.275-277; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.813-815; *Vakit*, 30 Ekim 1923, Numara: 2097. *Vakit*'teki eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 29 Ekim 1923 günü öğleden sonra saat 6.00'da açılan ve riyasetini İkinci Reis Vekili İsmet Beyefendi'nin yaptığı 43. toplantı 1. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

1 "Yeni" sözcüğü *Nutuk*'ta yok. (Y.N.)

Efendiler! Asırlardan beri Doğu'da mağdur ve mazlum olan milletimiz, Türk milleti hakikatte yaratılıştan sahip olduğu hasletlerden yoksun kabul ediliyordu. Son senelerde milletimizin fiilen gösterdiği kabiliyet, eğilim, idrak, kendi hakkında kötü zanda bulunanların ne kadar gafil ve ne kadar incelemeden uzak, görünüşe aldanan insanlar olduğunu pek güzel ispat etti. Milletimiz, sahip olduğu vasıfları ve liyakatini, hükümetinin yeni ismiyle medeniyet cihanına daha çok kolaylıkla göstermeye muvaffak olacaktır. *(İnşallah sesleri.)*

Türkiye Cumhuriyeti, cihanda işgal ettiği mevkiye layık olduğunu eserleriyle ispat edecektir. *(İnşallah sesleri.)*

Arkadaşlar, bu yüce müesseseyi vücuda getiren Türk milletinin son dört sene zarfında kazandığı zafer, bundan sonra da birkaç misli olmak üzere tecellilerini gösterecektir. *(İnşallah sesleri.)* Âcizleri mazhar olduğum bu emniyet ve itimada[1] layık olmak için pek mühim gördüğüm bir noktadaki ihtiyacımı arz etmek mecburiyetindeyim. O ihtiyaç, yüksek heyetinizin şahsım hakkındaki teveccüh ve itimadının ve yardımının devamıdır. *(Hiç şüphe yok, daima sesleri.)* Ancak bu sayede ve Allah'ın inayetiyle şahsıma tevcih buyurduğunuz ve buyuracağınız vazifeleri iyi yapmaya muvaffak olabileceğimi ümit ederim. *(Allah muvaffak etsin sesleri.)* Daima muhterem arkadaşlarımın ellerine çok samimi ve sıkı bir surette yapışarak onların şahıslarından kendimi bir an bile uzak görmeyerek çalışacağım. Milletin teveccühünü daima dayanak noktası kabul ederek hep beraber ileriye gideceğiz. Türkiye Cumhuriyeti mesut, muvaffak ve muzaffer olacaktır. *(Şiddetli ve sürekli alkışlar.)*

1 *Vakit*'te burada "bi-hakkın" (hakkıyla) sözcüğü yer almaktadır. (Y.N.)

FRANSIZ GAZETECİ MAURICE PERNOT'YA DEMEÇ*

(29 EKİM 1923)

Gazi Mustafa Kemal Paşa, bir Fransız yazarına yenilik ve ilerleme, hilafet ve dindarlık meseleleri hakkında dikkat çekici beyanatta bulunmuştur.

Fransız yazarlarından Moris Perno,[1] *Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ile Cumhuriyet ilanından evvel icra ettiği mülakatı Revu de dumond*[2] *ile yayımlamıştır. Bu mülakat esnasında Mustafa Kemal Paşa Türkçe konuşmuş ve İstanbul Mebusu Hamdullah Suphi Bey tercümanlık vazifesini yapmıştır. Mösyö Moris Perno, mülakatı şu suretle nakletmiştir:*

"Ankara'ya varır varmaz Mustafa Kemal Paşa'dan bir mülakat için müsaadede bulunmalarını rica ettim. Birkaç gün sonra Meclis'te celse esnasında bir subay, temsilcimiz Miralay Mojen'in[3] *büyük bir âlicenaplıkla bana yer gösterdiği siyasi ricale tahsis edilmiş mahalde, Paşa Hazretleri'nin kabinesinde beni beklediğini haber verdi.*

Mustafa Kemal Paşa, bütün eşyası bir kanepe iki koltuktan ibaret olan bu küçük odada elini masaya dayamış, ayakta duruyordu.

Bana elini uzattı, oturmak için yer gösterdi ve bir sigara verdi. Nazikane bir tavırla beni dinlemeye hazır olduğunu hissettirdi.

Derhal konuya geçerek Fransa'nın, bağımsızlığını kaybetmektense ölüme karar vermiş olan bir milletin azim ve gayretini nasıl muhabbetli bir alaka ile takip ettiğini hatırlattım.

Mustafa Kemal Paşa:

-Türkler, memleketinizin muhabbetine itimat edebileceklerini bilirler. Her zaman Fransa, hürriyet için kahramanca mücadelede dünyaya misal teşkil etmiştir, *dedi.*

-Fakat, dedim, zatı asilanelerine itiraf ederim ki, son aylar zarfında Fransızların Türklere karşı hissiyatı daha az umumi idi. Türkiye'nin hasımları, vatandaşlarımın muhabbetini Türkiye'nin üzerinden çekip almaya çalıştılar. Ve evvela Türk hükümetinin, Türkiye'de mekteplerimizin, lisanımızın, nüfuzumuzun gelişmesine mâni olacak tedbirler alacağını, sonra Türk milliyetperverlerinin güya yabancı düşmanı olduklarını ileri sürdüler. Bu iki nokta hakkında zatı asilaneleri bana açıklamalarda bulunabilirler mi?

* *Tevhidi Efkâr*, 11 Şubat 1923, Numara: 3975-947, s.2; *Tanin*, 11 Şubat 1924, Numara: 480, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*, Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü Yayımları, Ankara, 1954, s.66-70. *Tevhidi Efkâr*'daki eski yazı metin Hüseyin Gültekin. *Tanin*'deki ise Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

1 Maurice Pernot. (Y.N.)

2 *Revue des Deux Mondes.* (Y.N.)

3 Mougin. (Y.N.)

Mustafa Kemal Paşa bir saniye düşündü, gözleri uzaklara daldı, dedi ki:

-Mektepleriniz için bu biraz da eski bir hikâyedir. Fransız mektepleri, Türk milletine büyük hizmetler etmiştir. Biz, hepimiz Fransa'nın kültür menbaından içtik. Ben bile çocukken bir müddet bir Fransız mektebine gittim. Fakat bazen yabancı mekteplerinin vazife sınırlarını geçtiğini, rollerinden çıktıklarını, fenni olmayan propaganda gayeleri takip ettiklerini ve bunun için halkımızın Türk olmayan unsurlarına dayandıklarını gördük.

Bu ithamı derhal kaydettim:

-Bu şikâyet, belki bazı yabancı mektepleri için varit olabilir. Merzifon'daki Amerikan mektebini kapattığınız için kimsenin size bir diyeceği yoktur. Fakat, Türkiye'de bir Fransız mektebine karşı gerek siyasi, gerek dini herhangi bir propaganda isnat edildiğini bilmiyorum.

Paşa, hafifçe güldü ve cevap verdi:

-Fransız mekteplerinin çoğunluğu rahipler ve hemşireler tarafından idare edilmektedir. Şu halde, mesleki bir mahiyeti vardır. Dolayısıyla, dini bir propagandada bulunduklarından endişe edebiliriz. Bununla beraber, istiyoruz ki, mektepleriniz kalsın. Fakat, Türkiye'de bizim mekteplerimizin bile sahip olmadıkları imtiyazlara yabancı mekteplerinin sahip olması kabul edilemez. Müesseseleriniz, aynı sınıftaki Türk müesseselerine konulmuş olan kanun ve nizamlara riayet ettikçe baki kalabilir. Zaten bu mesele, Ankara delegeleri ile Fransız temsilcileri arasında müzakere edilmiş ve esaslı prensipler üzerinde anlaşma hasıl olmuştur.

Bu sırada sessizlik oldu. Mustafa Kemal Paşa, sıcaktan başındaki astragan kalpağı çıkardı. Karşımda büsbütün başka bir adam gördüğümü zannettim. Sarışın ince saçları, kalpak altında göremediğim geniş ve ortaya çıkmış alnını açık bırakıyordu. Kendi kendime karşımda bir Türk mü, yahut bir Slav mı mevcut olduğunu düşündüm. Yavaş yavaş evvela bilerek kapalı duran bu çehre canlandı, sesteki titreşimler değişti, Paşa devam etti:

-İkinci, yabancı düşmanlığı noktasına gelince: Şu bilinsin ki, biz yabancılara karşı herhangi hasmane bir his beslemediğimiz gibi, onlarla samimane münasebetlerde bulunmak arzusundayız. Türkler bütün medeni milletlerin dostlarıdır. Yabancılar memleketimize gelsinler; bize zarar vermemek, hürriyetimize müşkülat çıkarmaya çalışmamak şartıyla burada daima iyi kabul göreceklerdir. Maksadımız yeniden yakınlık kurmak, bizi başka milletlere bağlayan bağları artırmaktır. Memleketler muhteliftir, fakat medeniyet birdir ve bir milletin ilerlemesi için de bu yegâne medeniyete iştirak etmesi lazımdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun düşüşü, Batı'ya karşı elde ettiği muzafferiyetlerden çok mağrur olarak, kendisini Avrupa milletlerine bağlayan bağları kestiği gün başlamıştır. Bu bir hata idi, bunu tekrar etmeyeceğiz.

Bu maksatlardan, Fransa'da pek büyük memnuniyetlerle malum olacak şey, siyasetimizin, ananelerimizin, menfaatlarımızın bizi fikir ve eğilim itibariyle bir Avrupa Türkiye'si, daha doğrusu Batı'ya yönelmiş bir Türkiye arzu etmeye meylettirmesi olacaktır.

Şüphe mi ediyorsunuz? Fakat siz, tarihimizi nazarı itibare almalısınız. Türklerin asırlardan beri takip ettiği hareket, devamlı bir istikamet muhafaza etti. Biz daima Doğu'dan Batı'ya doğru yürüdük. Eğer bu son senelerde yolumuzu değiştirdikse, itiraf etmelisiniz ki, bu bizim hatamız değildir. Bizi siz mecbur ettiniz. Ricat sonradan ve ister istemez oldu. Tasdik etmelisiniz ki, doğuda ikametgâh seçmeye mecbur olduğumuz için, ırkımızın beşiği ile alakadar olması itibariyle mümkün olduğu kadar batıda bir ikametgâh seçtik. Fakat vücutlarımız Doğu'da ise fikirlerimiz Batı'ya doğru yönelik kalmıştır.

Memleketimizi asrileştirmek istiyoruz. Bütün mesaimiz Türkiye'de asri, dolayısıyla Batılı bir hükümet vücuda getirmektir. Medeniyete girmek arzu edip de, Batı'ya yönelmemiş millet hangisidir? Bir istikamette yürümek azminde olan ve hareketinin ayağında bağlı zincirlerle müşküle sokulduğunu gören insan ne yapar? Zincirleri kırar, yürür.

Fakat, ortaya çıkan vakalar, Türkiye'nin kayıtsız şartsız bağımsız hâkimiyetine sahip olması neticesine vardı. Bundan sonra memleketimize gelecek yabancılar, samimiyetle bizi hüküm ve esaretlerine almaktan feragat ederlerse, iyi kabul göreceklerdir. İlga edilen kapitülasyonlar, Türk milletinin bir hezimeti neticesi değildi. Bu, Türkiye'ye zorla kabul ettirilmiş bir boyunduruk değil, padişahlarımızın birkaç yabancı devlete büyük bir lütuf ve mürüvvetle takdim ettikleri bir hediye idi. Devletler bu hediyeden aleyhimize istifade ettiler. Kapitülasyonlar, memleketimizi fakirleştirdi, harap etti. Eğer yabancı düşmanlığından, o kadar pahalı elde edilen bir bağımsızlığa halel verecek her şeyden nefret manası çıkarılıyorsa, evet, bizim yabancı düşmanı olduğumuz söylenebilir. Size açıkça söyledim ve sonuna kadar açık sözlü olacağım. Henüz emniyetimiz yerinde değildir, evvelce Türkiye'de yabancı teşebbüslerinin, yabancı maksatlarının bize telkin ettiği endişeler tamamen yok olmuş değildir. Eğer bazen ihtiyatkâr hareket ediyorsak, ifrat derecede şüpheli davranıyorsak, bize çok pahalıya mal olan hürriyetimizi kaybetmek hususundaki korkumuzdandır. Bu hürriyetin bir küçük kısmını sakat etmektense, hepsini birden feda etmeyi tercih ederiz."

Bu son sözler nazarı dikkatimi çeken bir samimiyet ve azimle söylendi.

Mustafa Kemal Paşa, yeni bir soru bekliyordu. Dini mesele karşısında aldığı tavır ve hareketi bizzat tarif etmesini dinlemek merakında idim. Bu vadide alınan bazı tedbirlerden ne maksat takip edildiğini izah etmesini rica ettim.

-Aldığımız bütün tedbirler bir cümle ile özetlenebilir: Milli hâkimiyeti ilan ettik. Kelimeler üzerinde oynamayalım. Bugünkü Türk hükümeti az çok cumhuriyettir. Bu bizim hakkımızdır, fenalık nerede? Menşelerimizi hatırlayınız. Tarihimizin en mesut devresi, hükümdarlarımızın halife olmadıkları zamandır. Bir Türk padişahı hilafeti her nasılsa kendisine mal etmek için nüfuzunu, itibarını, servetini kullandı. Bu, sırf bir tesadüf eseridir. Peygamberimiz, tilmizlerine[1] dünya milletlerine İslamiyeti kabul ettirmelerini emretti; bu milletlerin hükümeti başına geçmelerini emretmedi. Peygamberin zihninden asla böyle bir fikir geçmemiştir. Hilafet demek, idare, hükümet demektir. Hakikaten vazifesini yapmak, bütün Müslüman milletlerini idare etmek is-

1 Tilmiz: Talebe. (Y.N.)

teyen bir halife. buna nasıl muvaffak olur. İtiraf ederim ki, bu şerait dahilinde beni halife tayin etseler, derhal istifamı verirdim.

Fakat tarihe gelelim, hakikatleri inceleyelim. Araplar Bağdat'ta bir hilafet tesis ettiler, fakat Kurtuba'da bir hilafet daha vücuda getirdiler. Ne Acemler, ne Afganlılar, ne Afrika Müslümanları, İstanbul halifesini asla tanımadılar. Bütün İslam milletleri üzerinde ulvi ruhani vazifesini yerine getiren yegâne halife fikri, hakikatten değil, kitaplardan çıkmış bir fikirdir. Halife, hiçbir zaman Roma'daki Papa'nın Katolikler üzerindeki kuvvet ve iktidarını gösterememiştir.

Son ıslahatımızın sebep olduğu eleştiriler, hakiki olmayan, vehmedilmiş bir fikirden, İslam birliği fikrinden ilham almaktadır. Bu fikir asla hakikat olmamıştır.

Biz, halifeyi eski ve muhterem bir ananeye hürmeten yerinde bıraktık. Halifeye hürmetimiz vardır; gerek kendi, gerek ailesinin ihtiyaçlarını temin ediyoruz. İlave edeyim ki, İslam âleminde Türkler halifenin maddi ihtiyaçlarını fiilen temin eden yegâne millettir. Dünya çapında bir hilafeti destekleyenler, şimdiye kadar her türlü iştirakten kaçınmışlardır. O halde, ne iddia ediyorlar? Yalnız Türkler bu müessesenin yüküne tahammül etsinler ve yine yalnız onlar halifenin hâkimane nüfuzuna riayet etsinler... Bu iddia aşırıdır.

-Şu halde yeni Türkiye'nin siyasetinde dine aykırı hiçbir eğilim ve mahiyet olmayacak demek?

-Siyasetimizi dine aykırı olmak şöyle dursun, din bakımından eksik bile hissediyoruz.

-Zatı asilaneleri düşündüklerini bendeniize daha iyi izah buyururlar mı?

-Türk milleti daha dindar olmalıdır, yani bütün sadeliği ile dindar olmalıdır demek istiyorum. Dinime, bizzat hakikate nasıl inanıyorsam, buna da öyle inanıyorum. Şuura muhalif, ilerlemeye mâni hiçbir şey ihtiva etmiyor. Halbuki, Türkiye'ye bağımsızlığını veren bu Asya milletinin içinde daha karışık, suni, batıl inançlardan ibaret bir din daha vardır. Fakat bu cahiller, bu âcizler, sırası gelince aydınlanacaklardır. Onlar eğer aydınlığa yaklaşamazlarsa, kendilerini mahv ve mahkûm etmişler demektir. Onları kurtaracağız."

HEYETİ VEKİLE HAKKINDA TEZKERE*

(30 EKİM 1923)

TBMM Riyaseti Celilesine

Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun özel maddesi icabınca Başvekâlet'e Malatya Mebusu İsmet Paşa Hazretleri seçilmiştir. Adı geçenin seçtiği diğer vekillerin isimleri aşağıdadır. Tamamı yüce Meclis'in tasvibine arz olunur.

Başvekil ve Hariciye Vekili: (Malatya Mebusu) İsmet Paşa,
Şer'iye Vekili: (Saruhan Mebusu) Mustafa Fevzi Efendi,
Erkânıharbiyei Umumiye Vekili: (İstanbul Mebusu) Müşir Fevzi Paşa,
Dahiliye Vekili: (Kütahya Mebusu) Ferid Bey,
Maliye Vekili: (Gümüşhane Mebusu) Hasan Fehmi Bey,
Müdafaai Milliye Vekili: (Karesi Mebusu) Kâzım Paşa,
İktisat Vekili: (Trabzon Mebusu) Hasan Bey,
Adliye Vekili: (İzmir Mebusu) Seyid Bey,
Maarif Vekili: (Adana Mebusu) Safa Bey,
Nafıa Vekili: (Trabzon Mebusu) Muhtar Bey,
Sıhhiye Vekili: (İstanbul Mebusu) Dr. Refik Bey,
Mübadele, İmar ve İskân Vekili: (İzmir Mebusu) Necati Bey.

30 Teşrinievvel 1339 [30 Ekim 1923]

Türkiye Reisicumhuru
Gazi Mustafa Kemal

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, c.3. TBMM Matbaası. Ankara, s.103. Ayrıca bkz. *Atatürk Ansiklopedisi*, Hazırlayan: Kemal Zeki Gençosman, c.9, May Yayınları, İstanbul, basım tarihi yok, s.128.
Mustafa Kemal Paşa'nın bu tezkeresi, Büyük Millet Meclisi'nin 30 Ekim 1923 günü öğleden sonra saat 4.10'da açılan ve riyasetini Birinci Reis Vekili Sabri Beyefendi'nin yaptığı 44. toplantı 1. celsesinde okunmuştur. (Y.N.)

CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ DOLAYISIYLA TEBRİKLERE AÇIK TEŞEKKÜR*

(31 EKİM 1923)

Ankara, 31 (AA) - Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, Cumhuriyet riyasetine seçilmelerinden dolayı aldıkları tebrik telgraflarına aşağıdaki gibi teşekkür beyan etmektedirler:

Cumhuriyet Riyaseti'ne seçilmem münasebetiyle memleketin her tarafından aldığım samimi tebriklere ayrı ayrı cevap yetiştirmekte gecikmeler olabilmesi ihtimalinden dolayı genel olarak alenen teşekkürler takdim eylerim.

Reisicumhur Gazi
Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 1 Kasım 1923, Numara: 906, s.1; *Açıksöz*, 1 Kasım 1923, Numara: 914, s.1; *İkdam*, 1 Kasım 1923, Numara: 9548, s.2; Anadolu Ajansı Bülteni, 31 Ekim 1923. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.515. Eski yazı metinler Musa Sarıkaya ve Hadiye Yılmaz tarafından okunmuş, Anadolu Ajansı Bülteni'ndeki Fransızca metin Em. Tnk. Kd. Alb. Ercan Güner tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ DOLAYISIYLA ÇEŞİTLİ KİŞİ VE KURUMLARA TEŞEKKÜR*

(31 EKİM 1923)

İstanbul'da Denizli Mebusu Mazhar Müfit Bey'e

C. Teşekkür ve milletimiz için mübarek olmasını niyaz ederim.

31 Teşrinievvel 339 [31 Ekim 1923]

Reisicumhur Gazi
Mustafa Kemal

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Kutu No: 93, Belge No: 12. Aynı telgrafın "Eskişehir'de Anadolu-Bağdad Demiryolları Müdiri Umumisi Behiç Bey'e" çekilen örneği için bkz. TİTE Arşivi. Kutu No: 152, Belge No: 1; "Edirne Türk Ocağı İdare Heyeti'ne" çekilen örneği için bkz. *Paşaeli*, 2 Kasım 1923, Numara: 69, s.1; "Türkiye Umum Amele Birliği Kâtibi Umumisi Şakir Rasim Bey'e" çekilen örneği için bkz. Mete Tunçay, *1923 Amele Birliği*, BDS Yayınları, İstanbul, 1989, s.81; "Kastamonu Valisi Fatin Beyefendi'ye" ve "Kastamonu'da Doktor Fazıl Berki Bey'e", "Kastamonu Mebusu Mehmet Beyefendi'ye", "Kastamonu Belediye Reisi Necip Bey'e", "Kastamonu Darülmuallimin Talebesine" çekilen örnekleri için bkz. *Açıksöz*, 3 Kasım 1923, Numara: 915, s.1-2; "Maraş'ta Fekeli Cezmi Celal Bey'e" çekilen örnekleri için bkz. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, Kutu No: 100, Belge No: 44; "Konya'da Abdülhalim Çelebi Efendi Hazretleri'ne" çekilen örneği için bkz. Mevlana Müzesi Arşivi, 104-01A; "Cemiyeti Umumiyei Belediye Reisi Sezai Bey'e" çekilen örneği için bkz. *Tanin*, 5 Kasım 1923, Numara: 382, s.2; "Dersaadet'te Fatih Parkı Karşısındaki Dairede Umum İnşaat Usta ve Kalfaları Cemiyeti'ne" çekilen örneği için bkz. *Tanin*, 7 Kasım 1923, Numara: 384, s.3; "İzmir'de Cumhuriyet Halk Fırkası Reisi Hüseyin Bey'e" çekilen ve aslı Hacı Hüseyin Özel Arşivi'nde bulunan eski yazı belgenin fotokopisi için bkz. Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi; "Mardin Livası Halk Fırkası Üyelerinden Receb Bey'e" çekilen örneği için bkz. Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Müzesi Arşivi, Envanter No: 305; "Sivas Darülhilâfe Medresesi Müdürü Mehmet Fazlullah Efendi'ye" çekilen örneği için bkz. Ahmet Bekir Palazoğlu, *Başöğretmen Atatürk (1919-1928)*, c.1, TC Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları ve Donatım Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1991, s.146; "Mülga Şûrayı Devlet Tanzimat Dairesi Üyelerinden Mehmet Receb Bey'e" çekilen örneği için bkz. Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Müzesi Arşivi, Envanter No: 304. Eski yazı belge ve metinler Ahmet Hezarfen, Dr. Derviş Kılınçkaya, Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

HALK FIRKASI'NIN RESMİ İZNİNİN VERİLMESİ HAKKINDA DAHİLİYE VEKÂLETİ'NE*

(EKİM 1923)

Dahiliye Vekâleti Celilesine

Halk Fırkası nam ve unvanıyla tesis ve teşkil ve tasdikli nizamnamesi takdim edilen siyasi cemiyetin ilgili kanununa uygun olarak Türkiya dahilinde teşkilatta bulunmak üzere resmi müsaadesinin verilmesi rica ve Umumi Heyeti İdare üyelerinin Erzincan Mebusu Sabit, İstanbul Mebusu Doktor Refik, İzmir Mebusu Celal, Erzurum Mebusu Münir Hüsrev, Tekfurdağ Mebusu Cemil, Konya Mebusu Kâzım Hüsnü, İzmit Mebusu Saffet, Diyarbekir Mebusu Zülfü Beylerden meydana geldiği ve Halk Fırkası Kâtibi Umumisi'nin de Kütahya Mebusu Recep Bey bulunduğu arz olunur, Efendim.

Teşrinievvel 339 [Ekim 1923]

Halk Fırkası Kâtibi Umumisi
Recep

Halk Fırkası Umumi Reisi
Gazi Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *Millet Hizmetinde 40 Yıl CHP*, Ankara Basımevi, Ankara, 1963, s.11-12. Ayrıca bkz. *Ulus*, 22 Haziran 1953, Sayı: 11488, s.1; Hikmet Bilâ, *CHP Tarihi 1919-1979*, Doruk Matbaacılık Sanayii, Ankara, 1979, s.61. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

İSTANBUL'DA HALİFEİ MÜSLİMİN ABDÜLMECİT'E*

(1 KASIM 1923)

Ankara, 1 Teşrinisani [1 Kasım] (AA) - Hükümet şeklinin değiştirilmesi ve tespiti münasebetiyle zatı hilafetpenahi, Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne aşağıdaki telgrafı göndermişlerdir:

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Bu kere yenilenen hükümet şeklinin memleket ve millet hakkında hayırlı olmasını Cenabı Hak'tan niyaz ve temenni eylerim.

31 Teşrinievvel 39 [31 Ekim 1923]

Abdülmecit İbni Abdülaziz Han

Bu telgrafa Gazi Paşa şu cevabı göndermişlerdir:

İstanbul'da Halifei Müslümin Abdülmecit Hazretleri'ne

Türkiye Cumhuriyeti hakkındaki hilafetpenahilerinin hayırhahane temennilerine teşekkürler takdim ederim.

1 Teşrinisani 39 [1 Kasım 1923]

Türkiye Reisicumhuru
Gazi Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 2 Kasım 1923, Numara: 907, s.1; *İkdam*, 2 Kasım 1923, Numara: 9549, s.1; *Vakit*, 2 Kasım 1923, Numara: 2100; *Tanin*, 2 Kasım 1923, Numara: 379, s.1; Anadolu Ajansı Bülteni, 3 Kasım 1923. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*. Hazırlayan: Nimet Arsan. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.515. *Hâkimiyeti Milliye* ve *İkdam*'daki eski yazı metinler Musa Sarıkaya, *Vakit*'teki Ahmet Hezarfen, *Tanin*'deki Kemal Şenoğlu tarafından okunmuş, Anadolu Ajansı Bülteni'ndeki Fransızca metin Em. Tnk. Kd. Alb. Ercan Güner tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

İSTANBUL VALİSİ HAYDAR BEY'İN TEBRİKİNE TEŞEKKÜR*

(1 KASIM 1923)

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin cumhur riyasetine seçilmesi dolayısıyla İstanbul Valisi Haydar Bey tarafından çekilen tebrik telgrafına, Paşa Hazretleri aşağıdaki cevabı vermiştir:

Cumhur riyasetine seçilmemden dolayı gösterilen teveccühlere teşekkürler arz ederim. Milletimiz hakkında da hayırlı olmasını Cenabı Hak'tan bütün kalbimle temenni ederim.

Gazi Mustafa Kemal

* *Vakit*, 2 Kasım 1923, Numara: 2100, s. 1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak-Dr. Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s.148. *Vakit*'teki eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

RUSYA MERKEZİ İCRA KOMİTESİ REİSİ KALİNİN'İN TEBRİKİNE TEŞEKKÜR*

(4 KASIM 1923)

Ankara, 4 (AA) - Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, Rusya Sosyalist Sovyetler Cumhuriyeti Reisi Kalinin'in tebrik telgrafına şu cevabı göndermişlerdir:

Moskova'da Rusya Merkezi İcra Komitesi Reisi Mösyö Kalinin Hazretleri'ne

Türk milletinin mukadderatını doğrudan doğruya ve tam bir hâkimiyet dairesinde bizzat idare hakkını kati bir surette tespit eden ve mazide son derece zarar görmüş olduğu istibdada ilelebet nihayet veren Cumhuriyet'in ilanı dolayısıyla vaki olan tebriklerinize Türk millet ve hükümeti namına halisane ve samimiyetle teşekkür ederim. Reisicumhurluğa seçilmem münasebetiyle ifa ettiğiniz tebrikler ve hakkımda gösterdiğiniz hissiyattan dolayı son derece mütehassis oldum. İki millet ve iki hükümeti birleştiren dostane bağların bozulmaz olduğu hakkındaki emniyetinize tamamıyla iştirak ederim ve işbu bağların gittikçe sağlamlaştırılarak ve takviye edilerek her iki devletin gelişmesi namına ve iki milletin saadetine hizmet edeceğine kaniim.

Türkiya Reisicumhuru
Gazi Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 5 Kasım 1923, Numara: 959, s.1; *İkdam*, 5 Kasım 1923, Numara: 9552, s.1; *Vakit*, 5 Kasım 1923, sayı: 2103; *Tanin*, 5 Kasım 1923, Numara: 382, s.1; Anadolu Ajansı Bülteni, 4 Kasım 1923. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.515-516. *Hâkimiyeti Milliye* ve *İkdam*'daki eski yazı metinler Musa Sarıkaya, *Vakit*'teki Ahmet Hezarfen, *Tanin*'deki ise Hüseyin Gültekin tarafından okunmuş, Anadolu Ajansı Bülteni'ndeki Fransızca metin Em. Tnk. Kd. Alb. Ercan Güner tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

SAĞLIK DURUMU HAKKINDA SALİH BEY'E*

(12 KASIM 1923)

Türkiye Cumhuriyeti
İstanbul Vilayeti

İstanbul Valisi Haydar Beyefendi'ye

1. Zatıâlinize müracaat edecek olan Salih Bey'e,

2. Hasta krizini geçirdi. Şimdilik doktor ve ailenin gelmesine lüzum yoktur. Şayia üzerine hasıl olan tesirleri giderirsiniz. Sonraki bildirime kadar orada kalınız. Vali Beyefendi ile temasta bulununuz. Herkese selamlarımı bildiririz. 12.11.39 [1923]

Gazi Mustafa Kemal
Riyaset Seryaveri Rüsuhi

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: S. Eriş Ülger, *Latife Gazi Mustafa Kemal/ Bilinmeyen Yönleri ve Yayımlanmamış Fotoğraflarıyla Atatürk-Latife Hanım Evliliği*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2004, s.118, 172. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.
Mustafa Kemal Paşa'nın rahatsızlığı üzerine çektiği yukarıdaki telgrafı, kaynakta şu açıklamayla yer almaktadır:

> "Lâtife Hanım ve Salih Bey dışında herkes köşkteydi; heyecanlı ve tedirgindi. Anadolu Ajansı o günkü haberlerde Gazi'nin durumunu dünyaya duyurmuş, olay dış basında geniş yer bulmuştu. Ankara'dan İstanbul'a dönen Doktor Ömer Neşet (İrdelp), birkaç gün sonra basına Paşa'nın rahatsızlığı ile ilgili şu açıklamayı yaptı:
> 'Gazi Paşa Hazretleri, çok çalışmadan dolayı biraz yorgunluk belirtileri göstermişlerdir; fakat altı günlük bir istirahatten sonra tamamıyla sağlığına kavuşmuştur. Bu sebeple kendisinin rahatsızlığı 'anjin dö puatrin' ve benzeri bir hastalık değildir. Gazi Paşa'nın rahatsızlığına tıp terminolojisinde 'yorgunluk' denir.'
> Bu sırada haber kaçınılmaz olarak Lâtife Hanım'a da ulaşmıştı. Lâtife Hanım, hemen Ankara'ya hareket etmek, mutlaka Paşa'nın yanında bulunmak istiyordu. Ancak bu sefer Salih Bey dikkatliydi. Paşa'dan izin alınmadan böyle bir geri dönüşün sakıncalarını dili döndüğü kadar Hanımefendi'ye anlatmaya çalıştı. Ancak Lâtife Hanım dinleyecek gibi görünmüyor, Salih Bey gelmese de tek başına gideceğini söylüyordu. Salih Bey aynı gün Ankara'dan Gazi Mustafa Kemal imzalı, şifreli bir mektup aldı. Mektupta şöyle denmekteydi:
> [...]
> Mektupta kelimeler dikkatle seçilmişti. Paşa ilk rahatsızlığında durumu pek ciddiye almamış, gerek Doktor Ömer Neşet (İrdelp)in gerekse Lâtife Hanım'ın Ankara'ya gelmesini istememişti. Dr. Ömer Neşet, 13 Kasım 1923 günü Ankara'ya İsmet Paşa'nın ısrarı üzerine gelmiş, Neşet Ömer'in muayenesinden sonra Gazi. Salih Bey'e şifreli bir mektup daha göndermişti:"

Bkz. aynı eser, s.117-118. Salih Bey'e gönderdiği ikinci mektup için bkz. elinizdeki ciltte. s.159. (Y.N.)

SAĞLIK DURUMU HAKKINDA BOZOK MEBUSU SALİH BEY'E*

(13 KASIM 1923)

Türkiye Cumhuriyeti
İstanbul Vilayeti

İstanbul Valisi Haydar Beyefendi'ye

1. İkinci maddenin Bozok Mebusu Salih Bey'e tebliğini rica ederim.

2. Neşet Ömer Bey bugün geldi. Diğer arkadaşlarla beraber muayene ve icap eden tedbirleri tatbik ettiler. Hastalık tabii seyrini takip ediyor. Endişe verici bir hal görülmedi. Daha üç gün kadar rahatsızlığın devamı tahmin olunuyor. Valideleri mutlaka gelmek arzu ediyorlar mı? Bizi tereddüte sevk eden, buradaki hayat şartlarıdır. Evvelemirde bu konudaki hakiki eğilimlerin bildirilmesini rica ederim. 13 Teşrinisani 39 [13 Kasım 1923]

Gazi Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: S. Eriş Ülger, *Latife Gazi Mustafa Kemal/ Bilinmeyen Yönleri ve Yayımlanmamış Fotoğraflarıyla Atatürk-Latife Hanım Evliliği*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2004, s.119, 173. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.
Açıklama için önceki sayfada yer alan 12 Kasım 1923 tarihli belgenin dipnotuna bkz. (Y.N.)

SAĞLIK DURUMU HAKKINDA MÜTEKAİDİNİ ASKERİYE CEMİYETİ'NE*

(13 KASIM 1923)

Reisicumhur Paşa Hazretleri iyileşmişlerdir. Bu haber, kendileri tarafından Mütekaidini Askeriye Cemiyeti'ne[1] *çekilen telgraftan anlaşılmaktadır. Mütekaidini Askeriye Cemiyeti evvelki gün Ankara'da Reisicumhur Gazi Paşa Hazretleri'ne bir telgraf çekerek sıhhatlerini sormuşlar ve serian iyileşmeleri için temennide bulunmuşlardır. Dün, Gazi Paşa'dan Mütekaidini Askeriye Cemiyeti'ne şu cevap gelmiştir:*

Hatır sormak suretiyle gösterdiğiniz hissiyata teşekkür ederim. Rahatsızlığım esasen ehemmiyetli değildi. Şimdi tamamen iyileştim.

13 Teşrinisani 339 [13 Kasım 1923]

Türkiye Reisicumhuru
Gazi Mustafa Kemal

* *Vakit*, 15 Kasım 1923, Numara: 2113, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak-Dr. Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s.148. *Vakit*'teki eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Asker Emeklileri Cemiyeti. (Y.N.)

HALK FIRKASI UMUMİ REİSLİĞİNE VEKİL TAYİN EDİLDİĞİ HAKKINDA İSMET PAŞA'YA*

(19 KASIM 1923)

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri evvelki gün Başvekil İsmet Paşa Hazretleri'ne aşağıdaki mektubu göndermişlerdir:

İsmet Paşa Hazretleri'ne

Halk Fırkası Reisi Umumiliği ile fiilen meşgul olmaya şimdiki vazifem müsait olmadığından, zatı devletlerini vekil tayin ediyorum.

19 Teşrinisani 339 [19 Kasım 1923]

Gazi Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 21 Kasım 1923, Numara: 973, s. l; *Vakit*, 21 Kasım 1923, Numara: 2119, s. l; Anadolu Ajansı Bülteni, 21 Kasım 1923. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.516. *Hâkimiyeti Milliye ve Vakit*'teki eski yazı metinler Musa Sarıkaya tarafından okunmuş, Anadolu Ajansı Bülteni'ndeki Fransızca metin Em. Tnk. Kd. Alb. Ercan Güner tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

BİRİNCİ SEÇİM DEVRESİ ÜYELERİNDEN BAZI ZEVATIN İSTİKLAL MADALYASI İLE TALTİFLERİNE DAİR TEZKERE*

(21 KASIM 1923)

TBMM Riyaseti Celilesine

Türkiye Büyük Millet Meclisi birinci seçim devresi üyelerinden oldukları halde cephede ve İzmir mıntıkası Şimal grubunda kahramanlık ve fedakârlık eserleri gösteren aşağıda yazılı asker mebuslar ile değerli sivil zevata dahi İstiklâl Madalyası Kanunu'nun ikinci ve beşinci maddelerine uygun olarak yarısı yeşil ve diğer yarısı kırmızı şeritli İstiklâl Madalyası verilmesini rica ederim, Efendim.

TBMM Reisi
Gazi Mustafa Kemal

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Ankara)
Fevzi Paşa (Kozan)
İsmet Paşa (Edirne)
Kâzım Karabekir Paşa (Edirne)
Ali Fuad Paşa (Ankara)
Kâzım Paşa (Karesi)
Refed Paşa (İzmir)
Fahrettin Paşa (Mersin)
Ali Bey (Karahisarı Sahib)
Avni Bey (Saruhan)
Hüsrev Bey (Trabzon)
Cavit Bey (Kars)
Cafer Tayyar Paşa (Edirne)
Hacı Şükrü Bey (Diyarbekir)
Hoca Esat Efendi (Aydın)
Memduh Bey (Karahisarı Sahib)
Salâhaddin Bey (Mersin)

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, c.3, TBMM Matbaası, Ankara, s.494.
Mustafa Kemal Paşa'nın bu tezkeresi, Büyük Millet Meclisi'nin 21 Kasım 1923 günü öğleden sonra saat 1.40'ta açılan ve riyasetini Birinci Reis Vekili Sabri Beyefendi'nin yaptığı 56. toplantı 1. celsesinde okunmuştur. (Y.N.)

Mahmut Celâl Bey (Saruhan)
Mustafa Necati Bey (Saruhan)
Reşad Bey (Saruhan)
Vehbi Bey (Karesi)
Hamdi Bey (Ertuğrul)
Hüseyin Bey (Elâziz)
Rıza Bey (Muş)

YENİGÜN'ÜN HİLAFET KONUSUNDAKİ YAYINI ÜZERİNE SAMSUN'DAN ÇEKİLEN TELGRAF HAKKINDA BAŞVEKÂLET'E*

(21 KASIM 1923)

Tezkere
6/82

Ankara
21.11.339 [1923]

Başvekâlet Canibi Samisine

Hilafet hanedanı hakkında yayımladığı bir makaleden dolayı *Yenigün* gazetesinden şikâyeti ve bu vesile ile Büyük Millet Meclisi'ne ve hükümete taşlamaları ihtiva ederek Samsun'dan birçok imzalarla çekilen tafsilatlı telgrafnamenin sureti ekte gönderildi. Vaki olan müracaat ve şikâyetin gizli bir teşkilatın fesatçılık ve aldatmalarının tezahürleri olduğuna kaniim. Bu hususta hükümetçe sürat ve ehliyetle tahkikat icrasını ve elde edilecek neticeye göre fail ve müteşebbisleri hakkında şiddetli takibat yapılarak neticeden malumat verilmesini rica ederim, Efendim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi

* Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: IV-17-a, D: 68, F: 12-3'ten aktaran: Yrd. Doç. Dr. Dursun Ali Akbulut, "Hilafetin Kaldırılması Üzerine Erzurum'dan Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Çekilen Telgraflar", *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi Atatürk Özel Sayısı*, Kasım 1988, Sayı: 2, s.75.

YENİGÜN'ÜN HİLAFET KONUSUNDAKİ YAYINI ÜZERİNE SAMSUN'DAN ÇEKİLEN TELGRAF HAKKINDA CANİK VALİSİ OSMAN BEY'E*

(21 KASIM 1923)

Şifre
Acele ve zata mahsustur
2/13

Ankara
21.11.339 [1923]

Canik Valisi Osman Beyefendi'ye

Bir makalesinden dolayı *Yenigün* gazetesinden şikâyeti ihtiva ederek Samsun'dan Kılıncızâde Ahmed ve arkadaşları imzasıyla çekilen telgrafnamenin gizli teşviklerin eseri olduğuna işaret edecek haber vardır. Bu konudaki malumat ve görüşünüzün ve imza edenler arasındaki "Erzurumlu Necati"nin eski Erzurum Mebusu Necati Bey olup olmadığının süratle bildirilmesini rica ederim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi M. Kemal

* Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: IV-17-a, D: 68, F: 12-2'den aktaran: Yrd. Doç. Dr. Dursun Ali Akbulut, "Hilafetin Kaldırılması Üzerine Erzurum'dan Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Çekilen Telgraflar", *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi Atatürk Özel Sayısı*, Kasım 1988, Sayı: 2, s.76.
Canik Valisi Osman Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın yukarıdaki telgrafına cevaben çektiği 24 Kasım 1923 ve 27 Kasım 1923 tarihli telgraflarında, Erzurumlu Necati'nin eski Erzurum Mebusu olmayıp, askeriyeden emekli bir zat olduğunu belirtmekte, telgrafı çekenlerin hiçbirinin siyasi kanaat ve meslek sahibi olmadığının, *Tanin* ve *Sebilürreşad* gazetelerinin değerlendirmesinden duygulanarak ve heyecanlanarak söz konusu telgrafın yazıldığının, mevcut müracaatın gizli bir maksat ve tahrik eseri olmayıp, İstanbul matbuatının yayınından kaynaklanan dini taassup olduğunun anlaşıldığını belirtmektedir. Bkz. aynı eser, s.76-78. (Y.N.)

AMERİKALI CURTIS LAFRANCE'IN MEKTUBUNA CEVAP*

(27 KASIM 1923)

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti
Hususi

Ankara
27.11.1339 [1923]

Mister Curtis LaFrance'a,

Mektubunuzu aldım. Türk vatanı hakkındaki alaka ve temennilerinize teşekkür ederim. Arzunuz üzere bir adet fotoğrafımı ilişikte gönderiyorum. Amerika'nın zeki ve çalışkan çocuklarına yegâne tavsiyem, Türkler hakkında her işittiklerine hakikat gözüyle bakmayıp kanaatlerini mutlaka ilmi ve esaslı incelemelere dayandırmaya bilhassa ehemmiyet vermeleridir. Hayatta muvaffakiyet ve saadete nail olmanızı temenni ederim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Muhtar Enata, "Atatürk'ten Bir Amerikan Çocuğuna", *Hayat*, c.1, sayı 1, 1959, s.22. Ayrıca bkz. Uzm. Yrd. Berna Türkdoğan, "Mustafa Kemal Atatürk'ten Bir Amerikalı Çocuğa", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Mart 1999, sayı 43, s.192. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Mustafa Kemal Paşa'nın bu mektubu, Curtis LaFrance'ın şu mektubuna cevaben yazılmıştır:

"Elmira, New York
28 Ekim 1923

Gazi Mustafa Kemal Paşa
Ankara
Asyatik Türkiye

Muhterem efendim,
On yaşında Amerikalı bir çocuğum. Türkiye'de olup bitenlere ve oradaki yeni hükümete karşı büyük bir ilgi duymaktayım. Birkaç gün evvel sizinle ve Madam Kemal'le yapılmış ve buradaki gazetelerde yayımlanmış bir röportajı okudum.
Türkiye hakkında yazılan yazıları bir araya topluyorum. Bunlar arasında bir sürü makale, sizin ve eşinizinkiler de dahil olmak üzere birçok resimler bulunmaktadır.
Amerikalı bu çocuğa lütfen imzalı bir resminizi ve ufak bir mesaj gönderir misiniz? Bir gün Türkiye'yi ziyaret etmek arzusundayım.

Hürmetlerimle
Curtis LaFrance"

Bkz. aynı yerde. (Y.N.)

ZİRAAT BANKASI BÜTÇE KANUNU HAKKINDA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ'NE*

(29 KASIM 1923)

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
6/105
Tezkere

Ankara
29.11.1339 [1923]

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

27.11.1339 [1923] tarih ve 234/1517 numaralı tezkerei devletleri cevabıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 26.11.1339 [1923] tarihinde toplanan elli sekizinci toplantısının birinci celsesinde kabul edildiği bildirilen 375 numaralı Ziraat Bankası bütçe kanunu yayımlanmak ve tamim edilmek üzere başvekâlete verilmiş ve tebliğ kılınmıştır, Efendim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: IV-4-a, D: 52-1, F: 11-7'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

İSTANBUL'DA SİNOP MEBUSU RIZA NUR BEY'E*

(KASIM 1923)[1]

İstanbul'da Sinop Mebusu Rıza Nur Bey'e

İsmet Paşa Hazretleri'ne olan mektubunuzu okudum. Muhabbet ve hatırımı sormanıza teşekkür ederim. İnebolu'dan tarafınızdan telgraf aldığımı hatırlamıyorum. Sıhhatimiz iyidir. Gözlerinden öperim.

Gazi Mustafa Kemal

* Dr. Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım,* c.4, Altındağ Yayınevi, İstanbul, 1967, s.1273.

1 Kaynakta, telgrafın tarihi yer almamaktadır. Ancak Rıza Nur, Mustafa Kemal ve İsmet Paşalara cumhuriyet ve yeni mevkilerini tebrik eder birer telgraf çektiğini, Mustafa Kemal Paşa'dan cevap alamayınca bunu İsmet Paşa'ya mektupla bildirdiğini, ardından Mustafa Kemal Paşa'dan yukarıdaki telgrafı, İsmet Paşa'dan da 1 Aralık 1923 tarihli mektubu aldığını kaydetmektedir. Telgraf, Kasım ayı içinde çekilmiş olmalıdır. (Y.N.)

FİLORİNALI NÂZIM BEYEFENDİ'YE TEŞEKKÜR*

(1 ARALIK 1923)

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti — Ankara
Hususi — 1.12.1339 [1923]

Filorinalı Nâzım Beyefendi'ye

25 Teşrinisani 1339 [25 Kasım 1923] tarihli mektubunuzla eki gazete kupürlerini memnuniyetle aldım. Şahsıma karşı her vesile ile gösterilen samimi bağlılıktan pek mütehassis olmaktayım. Büyük milletimizin yüksek azim ve heyecanından doğan eşsiz zaferi tasvir ve terennüm hususundaki kudret ve muvaffakiyetinizi takdir ve hakkımdaki hislerinize teşekkür ederim, Efendim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi M. Kemal

* Klişesiyle birlikte aktaran: Filorinalı Nâzım, *Türkün Büyük Zaferi*, Şirketi Mürettebiye Matbaası, 1928. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

AĞIR TOPÇU KAYMAKAMI EYÜP VE SAHRA TOPÇU KAYMAKAMI HALİL KEMAL BEYLERİN TERFİLERİ HAKKINDA MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKÂLETİ'NE*

(1 ARALIK 1923)

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
6/106
Tezkere

Ankara
1.12.1339 [1923]

Müdafaai Milliye Vekâleti Celilesine

24.11.1339 tarih ve M.Z.[1] Kıdem Şubesi 7105/46046 numaralı tezkerei âlileri cevabıdır.

İstanbul'un işgal altında bulunduğu esnada ordumuzun muhtaç olduğu silahların ve mühimmatın hazırlanmasında ve sevkinde ve bilhassa son zaferin etkenlerinden bulunan İmalatı Harbiye Fabrikamızın tezgâhlarını ve halen harp nizamımızda mevcut birçok topları ve birçok muhimmat ve malzemeyi İtilaf devletlerinin kontrolüne rağmen ve şahıslarını tehlikeye atarak kaçak suretiyle Anadolu'ya ulaştırmak hususunda fevkalade hizmetleri geçen Ağır Topçu Kaymakamı Eyüp (2-319) ve Sahra Topçu Kaymakamı Halil Kemal (2-314) Beylerin işbu fedakârane hizmetleri dolayısıyla fevkaladeden terfileri teklif ve yazılması ve gerçi daha önce bu gibi terfilere nihayet verilmesi bildirilmiş ise de adı geçenler hakkındaki teklifin bazı haberleşmelerden dolayı geciktiği malum ve hizmetleri de her halde taltife layık bulunmuş olması dolayısıyla, teklif olunduğu üzere fevkaladeden terfilerinin icrası uygun görülmüştür. Gerekli muamelelerin yapılmasını rica ederim, Efendim.

Türkiye Reisicumhuru
Başkumandan
Gazi

* Aslı. Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-8-f, D: 30, F: 60 ve 60-1'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Erol Şadi Erdinç ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 "M.Z." başharfleriyle "Muamelatı Zatiye" kastedilmektedir. (Y.N.)

AĞIR TOPÇU KAYMAKAMI EYÜP VE SAHRA TOPÇU KAYMAKAMI HALİL KEMAL BEYLERİN TERFİLERİ HAKKINDA ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE RİYASETİ'NE*

(1 ARALIK 1923)

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
6/106
Tezkere

Ankara
1.12.1339 [1923]

Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti Celilesine

30.9.1339 [1923] tarih ve 9231 numaralı tezkerei devletleri cevabıdır.

Ağır Topçu Kaymakamı[1] Eyüp (2-319) ve Sahra Topçu Kaymakamı Halil Kemal (2-314) Beylerin bildirilen fedakârane hizmetlerinden dolayı fevkaladeden terfilerinin icrası uygun görülerek gerekli muamelesinin yapılması Müdafaai Milliye Vekâleti'ne tebliğ kılınmıştır, Efendim.

Türkiye Reisicumhuru
Başkumandan
Gazi

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-8-f, D: 30, F: 60-2'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Kaymakam: Yarbay. (Y.N.)

TERCÜMANI HAKİKAT GAZETESİ BAŞYAZARI HÜSEYİN ŞÜKRÜ BEY'E DEMEÇ*

(2 ARALIK 1923)[1]

Tercümanı Hakikat gazetesi Başyazarı Hüseyin Şükrü Bey, okuyucuların Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne bir minnet hatırası olarak hediye ettikleri kılıcı kendisine takdim ettiğinde, Mustafa Kemal Paşa Hazretleri:

İstanbul halkının bu kılıncını bana göndermekle gösterdiği muhabbet ve teveccühe müteşekkirim. *Tercümanı Hakikat*'in böyle bir iş için önayak olması beni cidden mütehassis etmiştir.[2]

İstanbul'un saf, samimi ve mütevazı kitlesine minnettarım. En müşkül dakikalarımızda kalbimiz onlarla beraber çarpmıştır. İstanbul ahalisi son senelerde çok elemli ve felaketli dakikalar geçirmişlerdir. Bir halde ki, elde ettikleri bağımsızlık ve hürriyet nimetini takdir etmeyecek vaziyette değillerdir.[3] Her zaman masum insanları baştan çıkarmak için uğraşanlar olmuştur. Böylelerinin sözlerine kulak asmamak, onlara tertip olunacak en iyi cezadır.

Mücadele hayatımızda acı dakikalar yaşadık. Konya'ya bir aralık gitmiştim. Orada ahaliye, halka, kötü çobanlarının sözlerine kanmamalarını[4] tavsiye ettim. Fakat ne yazık ki, o zamanki tavsiyem netice vermedi ve bildiğiniz acı akıbeti verdi. Emin olunuz ki, hiç kabahati olmayan masumların gadre uğraması kadar beni üzen bir hadise yoktur.

Cumhuriyet'imiz öyle zannolunduğu gibi zayıf değildir. Cumhuriyet bedava da kazanılmış değildir. Bunu kazanmak için çok kan döktük. Her tarafta kırmızı kanımızı akıttık. İcabında müesseselerimizi müdafaa için lazım olanı yapmaya hazırız.

Cumhuriyet fikir serbestisi taraftarıdır. Samimi ve meşru olmak şartıyla her fikre hürmet ederiz. Her kanaat bizce muhteremdir. Yalnız bize karşı olanların insaflı olması lazımdır.

* *Vakit*, 2 Aralık 1923, Numara: 2130, s.1; *İkdam*, 2 Aralık 1923, Numara: 9579, s.2; *Hâkimiyeti Milliye*, 4 Aralık 1923, Numara: 984, s.1; *Açıksöz*, 8 Aralık 1923, Numara: 945, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*, Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü Yayımları, Ankara, 1954, s.70-71. *Vakit*'teki eski yazı metin Ahmet Hezarfen, *İkdam* ve *Hâkimiyeti Milliye*'dekiler Musa Sarıkaya, *Açıksöz*'deki ise Hüseyin Gültekin tarafından okunmuştur.

1 Gazetelerde beyanatın verildiği tarih yer almamaktadır. 2 Aralık 1923, beyanatın yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

2 Bu paragraf *Vakit*'te yer almaktadır. (Y.N.)

3 Bu cümle *Vakit*'te yok. (Y.N.)

4 *Açıksöz*'de "kapılmamalarını". (Y.N.)

Bu memleket, dünyada hiçbir milletin başına gelmeyen bir badireden yıkık dökük kurtulmuştur. Müşkülatla ancak canımızı[1] kurtardık. Şimdi şu şartlar dairesinde ve henüz resmen barış devresine bile girinemiş iken hükümetleri hiçbir şey yapmamakla itham etmek bilmem ne dereceye kadar haklıdır? Memleket baştan başa çoraktır. Hain düşman, taş taş üstünde bırakmamıştır. Bütün buraları imara mecburuz. Memlekette eşkıyalık vardır. Bunu tamamen kökünden sökeceğiz. Pek az zamanda memlekette tam emniyeti tesis edeceğiz.

Şöyle böyle pamuk ipliğine bağlanmış bir intizam ve asayiş değil, en ileri sayılan memleketlerdeki kadar sükûn gelecektir. Bu noktada Fransa'ya veya İngiltere'ye gıpta etmeyecek bir hale mutlaka geleceğiz. Zaten bu yolda hayli yürüdük.

Memleket mutlaka asri, medeni ve yenilikçi olacaktır. Bizim için bu, hayat davasıdır. Bütün fedakârlığımızın semere vermesi buna bağlıdır. Türkiya ya yeni fikirlerle donanmış namuslu bir idare olacaktır veyahut olamayacaktır. Halk ile çok temasım vardır. O saf kitle, bilmezsiniz ne kadar yenilik taraftarıdır.

İcraatımızda hiçbir zaman engeller bu yoğun tabakadan gelmeyecektir. Halk müreffeh, bağımsız, zengin olmak istiyor; komşularının refahını gördüğü halde fakir olmak pek ağırdır. İrticakâr fikirler besleyenler belli bir sınıfa dayanabileceklerini zannediyorlar. Bu, katiyen bir vehimdir, bir zandır. İlerleme yolumuzun önüne dikilmek isteyenleri ezip geçeceğiz. Yenilik vadisinde duracak değiliz. Dünya müthiş bir cereyanla ilerliyor. Biz bu ahengin haricinde kalabilir miyiz?

1 *Açıksöz*'de "hayatımızı". (Y.N.)

KİTABI HAKKINDA
DARÜLFÜNUN TÜRK EDEBİYATI TARİHİ MÜDERRİSİ KÖPRÜLÜZADE MEHMET FUAD BEYEFENDİ'YE*

(6 ARALIK 1923)

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti
Hususi
6/141

Ankara
6 Kânunuevvel 1339 [6 Aralık 1923]

Darülfünun Türk Edebiyatı Tarihi Müderrisi
Köprülüzade Mehmet Fuad Beyefendi'ye

Türkiye Tarihi'nizin, gönderilen birinci kitabını büyük zevk ve istifade ile okudum. Eser kıymetlidir, mühimdir. Bunu vücuda getirmek için sarf ettiğiniz ve edeceğiniz mesaiyi takdir ederim. İhtisasınızın tecelli edecek eserleri, millete, Cumhuriyet'e yapılabilecek hizmetlerin en kıymetlileri mertebesinde bulunacaktır.

İlim ışığına susamış olanlarla beraber müteakip kitaplarınızın yayımlanmasını beklerim, Efendim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi M. Kemal

* Prof. Fuad Köprülü, "Bir Hâtıra", *Belleten*, Nisan 1939, sayı 10, s.278.

İSTANBUL İSTİKLAL MAHKEMESİ HAKKINDA BAŞVEKÂLET'E*

(8 ARALIK 1923)

Tezkere
6/150

Ankara
8.12.339 [1923]

Başvekâlet'e

İstanbul ve ona bağlı yerlerde teşkiline lüzum görülen İstiklal Mahkemesi için 8.12.339 [1923] tarihli altmış dördüncü toplantıda adı geçen mahkeme riyasetine 102 oy ile İhsan Bey (Cebelibereket) ve müddeiumumiliğine[1] 105 oy ile Vasıf Bey (Saruhan), üyeliklerine 116 oy ile Refik Bey (Konya), 109 oy ile Asaf Bey (Hakkâri) ve 106 oy ile Cevdet Bey (Kütahya) seçildikleri ve seçim keyfiyetinin adı geçenlere de ayrıca tebliğ kılındığı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesinden gelen 8.12.339 [1923] tarihli tezkere ile bildirilmiştir, Efendim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-10-a-2, D: 43, F: 235'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Müddeiumumilik: Savcılık. (Y.N.)

YENİ AÇILAN
TEKİRDAĞ TÜRK OCAĞI RİYASETİ'NE TEŞEKKÜR*

(10 ARALIK 1923)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti
6/1312

Ankara
10.12.1339 [1923]

Tekirdağ Türk Ocağı Riyaseti'ne

Ocağınızın açıldığına dair olan mektubunuzu memnuniyetle aldım. Hakkımda gösterilen muhabbet ve samimiyet hislerine teşekkür ederim. Arzunuz üzere bir kıta fotoğraf gönderilmiştir. Millet ve memleketin yükselmesine yönelik mesainizde muvaffakiyetinizi dilerim, Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan Gazi
Mustafa Kemal

* Hikmet Çevik, *Tekirdağ Tarihi Araştırmaları*, Ahmet Sait Basımevi, İstanbul, 1949, s.208.

YENİ AÇILAN KASTAMONU TÜRK OCAĞI'NA TEŞEKKÜR*

(11 ARALIK 1923)

Kastamonu Türk Ocağı'na

C. Memleketimiz için kıymetli hizmetler yapmakta muvaffakiyetini ümit ettiğim ocağın açılışını tebrik ve hakkımda gösterilen hissiyat ve temennilere teşekkür ederim.

11 Kânunuevvel 339 [11 Aralık 1923]

Türkiye Reisicumhuru
Gazi Mustafa Kemal

* *Açıksöz*, 12 Aralık 1923, Numara: 949, s.1. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

KASTAMONU VİLAYET GENEL MECLİSİ'NE TEŞEKKÜR*

(13/14 ARALIK 1923)[1]

Kastamonu Valisi Fatin Beyefendi'ye

C. Vilayet Genel Meclisi'nin açılışı münasebetiyle hakkımda gösterilen samimi hissiyat ve temennilerden dolayı teşekkürlerimin ve vatani menfaatlara uygun kararlar almaya muvaffakiyetler temennisinde bulunduğumun muhterem heyete tebliğ buyurulmasını rica ederim, Efendim.

13/15.12.39 [1923]

Gazi Mustafa Kemal

* *Açıksöz*, 19 Aralık 1923, Numara: 955, s.1. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.
1 Eski yazı metinde tarih "13/15.12.39"olarak yer alıyor. "13/14.12.39"olmalı. (Y.N.)

BULGARİSTAN KRALI'NIN TEBRİKİNE CEVAP VERİLMESİ HAKKINDA HARİCİYE VEKÂLETİ'NE*

(22 ARALIK 1923)

No. 6/242

Ankara, 22.12.1339 [1923]

18.12.1339 [1923] tarih ve 1320/2115 numaralı tezkerei devletleri cevabıdır.

Yarı resmi Bulgaristan maslahatgüzarlığına tayin edilip İstanbul'a geldiği bildirilen Mösyö Simon Radef vasıtasıyla Bulgaristan Kralı'nın vaki olan tebriklerine İstanbul'daki temsilcilik vasıtasıyla münasip cevap verilmesini rica ederim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi M. Kemal

* D.B.A. (TC Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Bulgaristan, 1923-1924'ten aktaran: *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, c.I, Hazırlayan: Bilâl N. Şimşir, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara, 1993, s.494.
Belge, kaynakta "Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti'nden Hariciye Vekâleti'ne" başlığı altında yayımlanmıştır. (Y.N.)

MUSSOLINI'NİN TEBRİKİNE CEVAP VERİLMESİ HAKKINDA HARİCİYE VEKÂLETİ'NE*

(24 ARALIK 1923)

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
6/253
Tezkere

Ankara
24.12.1339 [1923]

Hariciye Vekâleti Celilesine

23.12.1339 [1923] tarih ve 1392/2429 numaralı tezkerei devletleri cevabıdır. Cumhuriyet riyasetine seçilmemden dolayı İtalya hükümeti ile bizzat Mösyö Mussolini tarafından dolaylı olarak vaki olan tebriklere Roma Temsilciliği vasıtasıyla münasip cevap verilmesini rica ederim, Efendim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: IV-6, D: 54, F: 4'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

RUM PATRİĞİ'NE TEŞEKKÜR*

(24 ARALIK 1923)

Politiya gazetesinde okunduğuna göre, dün Patrikhane'ye Türkiye Cumhuriyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nden bir telgrafname ulaşmıştır. Zatı Samii Riyasetpenahileri, Patriğin[1] *makamına oturması münasebetiyle Cumhuriyet'e ve onun reisine dualarda ve temennilerde bulunduğuna dair çekilen telgrafa teşekkür eylemektedir. Telgrafın metni aşağıdadır:*

Vatanımızın yükselmesi ve ilerlemesi için duada bulunduklarını bildiren 13 Kânunuevvel [13 Aralık] tarihli telgrafnameniz memnuniyetimize sebep oldu. Teşekkür ediyorum.

Türkiye Cumhuriyeti Reisi
Gazi Mustafa Kemal

* *Tanin*, 25 Aralık 1923, Numara: 432, s.3; *Babalık*, 30 Aralık 1923, Numara: 1383, s.2. *Tanin*'deki eski yazı metin Musa Sarıkaya, *Babalık*'taki ise Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

1 Fener Patriği VII. Gregorius. 6 Aralık 1923'te makamına oturmuştur. (Y.N.)

LADISLAS TAHY'NİN MACARİSTAN SEFİRLİĞİNİN KABULÜ HAKKINDA BAŞVEKÂLET'E*

(27 ARALIK 1923)

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
6/261
Tezkere

Ankara
27.12.1339 [1923]

Başvekâlet Canibi Samisine

25.12.1339 [1923] tarih ve 6/740 numaralı tezkerei devletleri cevabıdır.

Macaristan tarafından Türkiye Cumhuriyeti nezdine ortaelçi sıfatıyla sefir gönderilmesi teklif edilmiş. Mösyö Ladislas Tahi'nin[1] devletlilerinin bildirimi üzere memuriyetinin kabulü uygundur, Efendim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-10-b, D: 45, F: 53'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Ladislas Tahy. (Y.N.)

CUMHURİYET ESASLARI DAHİLİNDE EĞİTİM YAPILMASI HAKKINDA MAARİF VEKÂLETİ'NE*

(29 ARALIK 1923)

Türkiye Cumhuriyeti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
6/271
Tezkere

Ankara
29.12.1339 [1923]

Maarif Vekâleti Celilesine

26 Kânunuevvel 1339 [26 Aralık 1923] tarih ve orta eğitim 2156/519 numaralı yüksek tezkereleri cevabıdır.

Bütün mekteplerde gerek tarih, gerek hukuk ve kanunlar derslerinde Cumhuriyetimizin esasları dahilinde eğitim icra olunması için vaki olan tebligat çok uygundur. Teşekkür ederim, Efendim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: IV-11, D: 59, F: 4'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: Ahmet Bekir Palazoğlu, *Başöğretmen Atatürk (1919-1928)*, c.1, TC Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları ve Donatım Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1991, s.149-150, 360. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

BOŞALAN MALİYE VEKÂLETİ'NE ÇANKIRI MEBUSU MUSTAFA ABDÜLHALİK BEYEFENDİ'NİN SEÇİLDİĞİ HAKKINDA MECLİS'E TELGRAF*

(2 OCAK 1924)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne

Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Beyefendi'nin Maliye Vekâleti'nden istifasının vukuundan dolayı adı geçen vekâlete Başvekâlet'çe Kangırı[1] Mebusu Mustafa Abdülhalik Beyefendi seçilmiştir. Keyfiyeti yüce Meclis'in tasvibine arz eylerim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi
Mustafa Kemal

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, c.4, TBMM Matbaası, Ankara, 1968, s.631. Ayrıca bkz. *İkdam*, 5 Ocak 1924, Numara: 9612, s.3. *İkdam*'daki eski yazı metin Musa Sarıkaya ve Hüseyin Gültekin tarafından okunmuştur.
Mustafa Kemal Paşa'nın bu telgrafı, Büyük Millet Meclisi'nin 2 Ocak 1924 günü öğleden sonra saat 1.43'te açılan ve riyasetini Birinci Reis Vekili Sabri Beyefendi'nin yaptığı 78. toplantı 1. celsesinde okunmuştur. (Y.N.)

1 Çankırı. (Y.N.)

İNÖNÜ ZAFERİNİN YILDÖNÜMÜ ÜZERİNE *HÂKİMİYETİ MİLLİYE*'YE DEMEÇ*

(10 OCAK 1924)

Hâkimiyeti Milliye bu şerefli ve tarihi günü, değil yalnız zaferlerin, aynı zamanda yeni devletimizin tesisinin en kuvvetli etkeni saymış ve Birinci İnönü Meydan Muharebesi'nin yıldönümlerini daima artan bir heyecanla kutlamıştır. Tarih sayfalarını dikkatli bir gözle takip etmekten başka bir şey olmayan bu teşebbüsümüzde ne kadar isabet ettiğimizi, Türk vatanının kurtuluş ve ihyasında kalplerindeki kahramanlık, beyinlerindeki deha ile etkili ve etken olan kıymetli idarecilerimizin aşağıdaki kıymetli değerlendirmeleri, tabloları bize gösterecektir. Mücadele ateşi Türkün kalbini sardığı anda bir hamleyle teşekkül eden kahramanlar sınıfının ilk neferi olan ve aynı hamle ile yeni bir devleti kurmaya yöneldiği an dehasıyla bu teşkilat kudretinin başına geçen büyük Gazi'miz, yüce Reisicumhur'umuz Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, İnönü'nün mana ve ehemmiyetini ricamız üzerine İzmir'den lütuf buyurdukları şu telgrafla izah buyurmaktadırlar:

İzmir - Birinci İnönü Meydan Muharebesi 6 Kânunusani 337 [6 Ocak 1921] günkü vaziyet üzerinden değerlendirilmelidir. O gün, Batı Cephesi asli kuvvetleri Gediz ve doğusunda toplanmış bulunuyordu. Bu kuvvet, yeni Türkiye devletinin kuruluşuna ve Millet Meclisi'nin mevcudiyet ve meşruiyetine isyan eden hain kuvvetleri tepelemek vazifesini almıştı. Bursa genel istikametine karşı Bilecik-Pazarcık hattında zayıf bir fırka terk edilmişti. Uşak-Afyon istikametinin temini için de toplanmış asli kuvvetlerin tesiri kâfi görülmüştü. Ankara'da henüz teşekkül halinde yalnız bir fırka vardı. Yunan ordusunun mühim kuvvetler ile Bursa'da ve Uşak'ta bulunduğu malum idi. Âsi kuvvetler büyük kısmı ile Simav'da ve bir kısım kuvvetle Emet'te toplanmış duruyordu. İşte bu vaziyet içinde bulunduğumuz gün, düşman ordusunun mühim faaliyetinden haberdar olduk. Hakikaten, üç kuvvetli düşman fırkası, Bursa'dan İnegöl ve Yenişehir yollarıyla yürüyüşe geçti. Bu istikametteki münferit fırkamıza temas etti. Uşak-Dumlupınar yolundan da iki düşman fırkası harekete başladı. Kânunusani'nin [Ocak] altıncı günü öğleden sonra şu karar verildi: Gediz'den bir fırka ve Ankara'daki fırka İnönü mevzilerinde toplanacak; Bilecik-Pazarcık hattındaki münferit fırka belirtilen mevzilere kadar çekilerek orada toplanacak olan fırkalar ile birleşe-

* *Hâkimiyeti Milliye*, 10 Ocak 1024, Numara: 1915, s.1; *Hâkimiyeti Milliye*'deki kimi dizgi hatalarının düzeltisi için bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 15 Ocak 1924, Numara: 1020, s. 1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*, Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü Yayımları, Ankara, 1954, s.72-73. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

cek; Bursa'dan ilerleyen düşman kuvvetleriyle İnönü mevzilerinde kati muharebe kabul olunacak; Gediz'de bırakılacak olan yalnız bir fırka Kütahya'ya kadar çekilecek; Dumlupınar mevzilerinden gelmiş olan kuvvetler tekrar oraya dönecek ve Afyonkarahisar istikametini müdafaa edecek. Zaten Batı Cephesi genel kuvvetleri de bundan ibaretti. Bu planın tatbikine 7 Kânunusani'den [7 Ocak] itibaren başlandı. 8 Kânunusani [8 Ocak] günü iki tarafın kuvvetleri İnönü mevzilerinde muharebe temasına geldi. Dokuzuncu ve onuncu günlerde İnönü mevzilerini ihtiva eden Gündüzbey-Kavalca genel hattında kanlı ve buhranlı safhalar oldu. Meydan muharebesi iki tarafın kuvvetlerinin müteakiben yetişmesiyle bir tesadüfi meydan muharebesi şeklinde gelişti. Dokuzuncu günü yalnız sol kanatta vuku bulan ciddi muharebeler onuncu günü bütün cephe boyunca ve bütün şiddetiyle cereyan etti.

Hayat ve bağımsızlık gayemiz istila ve tecavüz hırsıyla çarpışıyordu. Nihayet ayın on birinci günü sabahı muharebe meydanı meşru gayenin zaferle doğuşuna bir tecelli sahası oldu. Yeni Türkiye devletinin küçük, fakat milli mefkûreli genç ordusu, en dar bir hesapla üç misli düşmanı İnönü Meydan Muharebesi'nde mağlup etti. Strateji sanatının en nazik icaplarını isabetle tatbik etti. Dahili hatların kullanımında harp tarihine parlak bir misal yazdı.

Yeni Türkiye devletinin bağımsızlığının bekçisi, mütevazı bir mevcudiyet içinde söndürülemez bir ateşin imha edici alevleriyle kendini ve yeni devletin bünyesindeki ulvi sağlamlığı Birinci İnönü Meydan Muharebesi'nde cihana ispat etti.

MUALLİMLER VE MUALLİMELER BİRLİĞİ'NE TEŞEKKÜR*

(13 OCAK 1924)

Türkiye Muallime ve Muallimler Birliği, Birinci İnönü Zaferi'nin üçüncü yıldönümü münasebetiyle Başvekil İsmet Paşa Hazretleri şerefine bir çay ziyafeti verdikleri gibi, Reisicumhurumuz Gazi Paşa Hazretleri'ne de bir tebrik telgrafı çekmiş ve bu vesile ile Türkiye muallimlerinin tazimatını arz etmişti. Gazi Paşa Hazretleri şu cevabi telgrafnameyi lütfetmişlerdir:

İzmir, 13 - C.

Ankara'da Muallimler ve Muallimeler Birliği'ne

C. Birinci İnönü Zaferi'nin yıldönümünü tesit ve tebrik vesilesiyle gösterilen hissiyata teşekkür ederim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi M. Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 17 Ocak 1924, Numara: 1022, s. 1. Ayrıca bkz. Ahmet Bekir Palazoğlu, *Başöğretmen Atatürk (1919-1928)*, c.1, TC Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları ve Donatım Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1991, s.150.

İZMİR'DEKİ ÇEŞİTLİ MEKTEPLERE TEŞEKKÜR HAKKINDA İZMİR MAARİF MÜDÜRİYETİ'NE*

(14 OCAK 1924)

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, dün aşağıdaki mektubu İzmir Maarif Müdüriyeti'ne göndermişlerdir:

İzmir Maarif Müdüriyeti'ne

İzmir Dumlupınar Numune, İzmir Şehit Fethi, Duatepe, İstiklâl Numune, İsmet Paşa, Turan, Bornova Kars Numune, Karşıyaka Ankara, Buca, Muhtelit İbtidai, 9 Eylül Kız, Oltu, Sakarya Kız Numune, Karşıyaka Türk Birliği Numune, Rüştiyei Müdafaai Hukuk, Darülmuallimat, Misakı Milli Kız Numune, Aras Kız Mektepleri erkek ve kız talebeleri yazılı olarak hoş geldiniz beyanında bulunmuşlardır. Fırsat bulduğumda idareniz altındaki mektepleri ayrı ayrı ziyaret etmek niyetindeyim. Zatıâlinizin şimdiden kendilerine gerek benim ve gerek eşimin memnuniyetimizi bildirmenizi rica ederim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi M. Kemal

* *İkdam*, 15 Ocak 1924, Numara: 9622, s.1. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

TRABZON ÇİFTÇİLERİ BİRLİĞİ'NE YARDIM HAKKINDA İKTİSAT VEKÂLETİ'NE*

(15 OCAK 1924)

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
6/31
Tahrirat

Ankara
15.1.1340 [1924]

İktisat Vekâleti Celilesine

8 Kânunusani 1340 [8 Ocak 1924] tarih ve Kalemi Mahsus 27/334 numaralı tahriratı âlileri cevabıdır.

Trabzon Çiftçileri Birliği'nin mektubu ile nizamnamesi ekte iade kılındı. Her halde bunları teşvik etmek ve özendirmek için vekâleti celilelerince mümkün olan maddi yardımda bulunulması uygun olur. Ne yapılacağının bildirilmesini rica ederim, Efendim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-11, D: 48, F: 10'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

İSTANBUL HİLALİ AHMER MECLİSİ UMUMİSİ REİSİ İSTANBUL MEBUSU ABDURRAHMAN ŞEREF BEYEFENDİ'YE*

(15 OCAK 1924)[1]

Hilali Ahmer Cemiyeti Kongresi bu cuma Darülfünun Konferans Salonu'nda toplanarak mesai ve faaliyete devam edecektir. Birinci kongrede Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa'ya Hilali Ahmer'in himayesinin teklif edildiğini yazmıştık. Gazi Paşa, sonradan Hilali Ahmer'e suretleri aşağıda bulunan telgrafnameleri göndermiştir:

İstanbul Hilali Ahmer Meclisi Umumisi Reisi
İstanbul Mebusu Abdurrahman Şeref Beyefendi'ye

Hilali Ahmer Meclisi Umumisi'nin hakkımda gösterdiği muhabbetten pek mütehassis oldum. Hayırlı mesaisinde tam muvaffakiyete mazhariyetini temenni eylediğim Meclis muhterem heyetine memnuniyet ve teşekkürlerimin tebliğini rica ederim, Efendim.

Gazi Mustafa Kemal

* *Tevhidi Efkâr*, 24 Ocak 1924, Numara: 3957-929, s.3. Aynı konudaki haber için ayrıca bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 17 Ocak 1924, Numara: 1022, s.1. Eski yazı metinler Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 *Tevhidi Efkâr*'da telgrafın tarihi bulunmamaktadır. Ancak *Hâkimiyeti Milliye*'de konuyla ilgili haber "İstanbul, 15 (AA)" kaydıyla yer almaktadır. (Y.N.)

HİLALİ AHMER'İN HİMAYE TEKLİFİNİN KABULÜ HAKKINDA İSTANBUL HİLALİ AHMER MECLİSİ UMUMİSİ'NE*

(15 OCAK 1924)[1]

Vatanın felaketli günlerinde kıymettar ve faydalı hizmetlerini ve faaliyetini takdirle izlediğim muhterem Hilali Ahmer Cemiyeti'yle daima alakadar bulunmaya vesile olabilecek teklifi âlileri memnuniyetle kabul edilmiştir, Efendim.

Gazi Mustafa Kemal

* *Tevhidi Efkâr*, 24 Ocak 1924, Numara: 3957-929, s.3. Aynı konudaki haber için ayrıca bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 17 Ocak 1924, Numara: 1022, s.1. Eski yazı metinler Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 *Tevhidi Efkâr*'da telgrafın tarihi bulunmamaktadır. Ancak *Hâkimiyeti Milliye*'de konuyla ilgili haber "İstanbul, 15 (AA)" kaydıyla yer almaktadır. (Y.N.)

İZMİR SANATLAR MEKTEBİ HATIRA DEFTERİ'NE YAZILAN YAZI*

(16 OCAK 1924)

İzmir, 17 (AA) - Dün Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ve muhterem eşleri Latife Hanımefendi Sanatlar Mektebi'ni ziyaret buyurmuşlardır. Gazi Paşa Hazretleri'ne Vali Vekili Murat ve Hayati Beyler refakat ediyorlardı. Misafirler bir müddet mektep müdüriyeti odasında istirahat buyurduktan sonra dökümhane, tesviyehane, marangozhane, modelhane ve doğramacılık şubelerini, elektrik dairelerini birer birer gezmişler ve ondan sonra talebe tarafından verilen müsamerede hazır bulunmuşlardır.

Mektebin talim heyeti bu esnada kendilerine takdim olunmuştur. Reisicumhur Hazretleri muallim heylere eğitim hakkında bazı sorular sordukları gibi, fabrikayı gördükleri esnada talebeye de sorular sormuşlardır. Bu esnada talebe tarafından mektep mamullerinden bir hediye takdim olunmuş ve bir efendi tarafından kendilerine hitaben bir nutuk irat edilmiştir. [...] Paşa Hazretleri bilmukabele nutuk irat ile müdür ve muallim heylere talebe arasında bulunduğundan dolayı memnuniyetini ifade ettikten sonra geçen seneye nispetle bu sene mektepte ilerleme eserleri gözlemlediklerini, sanatın memleketimizde ilkel halde bulunduğu ve dolayısıyla bu yolda gelişmeye muhtaç olduğumuzu beyan buyurmuşlardır. Ondan sonra müdüriyet odasına teşrif ve hatıra defterine aşağıdaki hissiyatı kayıt buyurmuşlardır:

16 Kânunusani 1340 [16 Ocak 1924]

On bir ay evvel mektebi ziyaret etmiştim. O zamanki gördüklerimle bugün gördüklerim arasında mühim, olumlu farklar vardır. Çalışılıyor. Mesai ümit verici noktaya doğru memnuniyet verici bir surette yürüyor. Türkiya Cumhuriyeti bu sanat mekteplerinin tam gelişmesine çok muhtaçtır.

Mensuplarının daima bu hakikati, bu ciddi ihtiyacı nazarı dikkatte bulundurmalarını bu vesile ile de hatırlatırım.

Gazi M. Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Ahmet Bekir Palazoğlu, *Başöğretmen Atatürk (1919-1928)*, c.1, TC Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları ve Donatım Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1991, s.150-151, 361; *Hâkimiyeti Milliye*, 18 Ocak 1924, Numara: 1023, s.1; *Vakit*, 18 Ocak 1924, Numara: 2177; *Anadolu'da Yenigün*, 18 Ocak 1924, Numara: 1014, s.1. *Başöğretmen Atatürk* ve *Hâkimiyeti Milliye* ile *Anadolu'da Yenigün*'deki eski yazı belge ve metinler Musa Sarıkaya, *Vakit*'teki ise Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

İSTANBUL GAZETECİLERİNİ KABUL HAKKINDA İSTİKLAL MAHKEMESİ REİSİ İHSAN BEYEFENDİ'YE*

(18 OCAK 1924)

İstanbul'da İstiklal Mahkemesi Reisi İhsan Beyefendi'ye,

Mektubunuzu aldım. İstanbul gazete sahip ve yazarlarının İzmir'de tarafımdan kabulüne aracı olmalarını rica etmiş olduklarına nazaran kendilerini kabul edeceğim. Yalnız, tarafımdan davet olunmuşlar gibi bir yoruma kalkışmaları tabii doğru olmaz.

Bu noktanın uygun şekilde hatırlatılması ile birlikte kimlerin ve ne vakit geleceklerinin bildirilmesini rica eder, zatıâlinizin ve diğer arkadaşların gözlerinden öperim kardeşim.

* *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, Derleyen: Hulûsi Turgut, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Ocak 2005, s.248.
Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul gazetecilerini 5 Şubat 1924 günü İzmir'de kabulü için bkz. elinizdeki ciltte, s.207-209.
Kılıç Ali, anılarında, telgrafa şu açıklamayla yer vermektedir:

> "Meşhur Hintli Ağa Han, Büyük Millet Meclisi tarafından kaldırılan hilafeti övücü bir mektubu yayımlanmak üzere İstanbul'daki gazetelere göndermişti. Bu mektubu önce hiçbir gazete yayımlamadı. Yalnız Hüseyin Cahit Bey, bir gün bu mektubu *Tanin* gazetesinde yayımlandı. Ertesi gün *İkdam* ve *Tasviri Efkâr* gazeteleri de ondan alıntı yaparak mektuba sayfalarında yer verdiler. İsmet Paşa hükümeti bunu açık bir vatana ihanet kabul etti ve Meclis'in yalnız bu sorunu incelemek ve sorumlularını yargılamak üzere İstiklal Mahkemesi oluşturmasını önerdi.
> Meclis bu öneriyi kabul ederek, Topçu İhsan'ın başkanlığında, Refik (Konya), Asaf (Bursa), Cevdet (Kütahya) ve Başsavcı olarak da Vasıf (Saruhan) Beylerden oluşan bir İstiklal Mahkemesi oluşturdu. Mahkeme'nin Ankara'dan İstanbul'a hareketi sırasında uğurlayıcılar arasında ben de vardım. İstasyonda İsmet Paşa ile İhsan Bey'in yanında duruyordum. İsmet Paşa, İhsan Bey'in koluna girdi ve 'İhsan, bu yayının hilafet için bir olay çıkarmak amacıyla kasten yapıldığına şüphe etme. Haydutların defterlerinin mutlaka dürülmesi lazım' dedi. İhsan Bey de, 'Paşam, dendiği gibi bu adamların vatana ihanetlerine kanaat verici bir sonuç alırsam, herhalde gerekeni yapacağıma şüphe etmezsiniz' cevabını verdi.
> Mahkeme heyeti İstanbul'a gitti ve Hüseyin Cahit Bey'i yargılamaya başladı. Mektuptan başka bir delil olmadığı ve Hüseyin Cahit Bey'in sadece bu nedenle mahkûm edilemeyeceğine kanaat getirdi. Bu kanaat İsmet Paşa'yı çok sinirlendirmişti. Fuat (Bulca)'yı İstanbul'a göndererek sanıkların mutlaka cezalandırılması gerektiğini bildirdi. Fakat mahkeme, sonuçta Hüseyin Cahit Bey'in ve diğer sanıkların beraatine karar verdi.
> Atatürk o sırada harp oyunları için İzmir'deydi. İhsan Bey, Atatürk'e bir şifre yazarak, Hüseyin Cahit Bey'in ve diğer bazı gazetecilerin İzmir'e davet edilmelerinin onlar üzerinde olumlu etki yapacağını arz etti. Atatürk, İhsan Bey'in mektubuna 18 Ocak 1924'te şu cevabı gönderdi:
>
> [...]

Atatürk'ün bu şifre mektubuna İhsan Bey'in 26 Ocak 1924 tarihli şifre cevabı şöyle idi:

'Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne,

Ahmet Emin, Hüseyin Cahit, Asım, Velid, İsmail Müştak, Suphi Nuri ve Necmettin Sadak Beyler zatıâlilerince kabule mazhar olacakları ümidiyle ziyareti davetlerine geleceklerdir.
Hepsine ve Hüseyin Cahit'e iltifat buyurulması ve özel mülakata nail olması pek etkili olacağı düşüncesiyle durumu arz eder, büyük bir hürmetle ellerinizden öperim, efendim.'

Hüseyin Cahit'in beraat etmesi yetmiyormuş gibi, İzmir'e, Atatürk'ün yanına götürülmesi İsmet Paşa'yı çileden çıkarmıştı. Aleyhindeki dedikodulardan rahatsız olan İhsan Bey, hemen İzmir'e gitti ve Atatürk'e gerekli açıklamaları yaptı. Atatürk şöyle diyordu:

'Çok haklısın. Bence hiçbir mesele yoktur. Yalnız bunları İsmet Paşa'ya da anlat, onu tatmin et.'

İhsan Bey, o günlerde İzmir'de olan İsmet Paşa ile de görüşmek istedi ama başaramadı. Çünkü İsmet Paşa her seferinde 'evde yok' dedirtiyordu."

Bkz. aynı eser, s.247-249.
Asım Us, aynı konuda şu bilgiyi aktarmaktadır:

"[...] İstiklal Mahkemesi Reisi İhsan Bey beni çağırdı. Dedi ki:
'Hüseyin Cahit ve Velid Beylerin muhakemesi dolayısıyla ne de olsa arkadaşlar arasında bir üzüntü havası meydana geldi. Ben bu havanın dağılmasını istiyorum. Bunun için bir çare düşündüm. İstanbul gazete başyazarları anlaşarak İzmir'de istirahat halinde olan Gazi Hazretleri'ni ziyaret etseniz çok iyi olacaktır. Fakat gazeteci arkadaşlar bu ziyareti kendi teşebbüsleri ile yapmalıdırlar. Gazi Hazretleri tarafından davet edilmiş gibi olmamak lazımdır. Siz arkadaşlarınız ile görüşünüz. Aranızda mutabakat hasıl olursa ben İzmir'e yazarım. Gazi Hazretleri'nden de müsaade alırım.'
Ben ilk önce rahmetli Necmettin Sadak ile görüştüm. İkimiz teşebbüse geçerek Hüseyin Cahit ve Velid Bey dahil olduğu halde o zamanki İstanbul gazeteleri başyazarlarının olurlarını aldık. İstiklal Mahkemesi Reisi de gazeteci arkadaşların müracaatlarından bahsederek İzmir'de bulunan Atatürk'ün müsaadesini aldı. Hep birden İzmir'e gittik.
Fakat rahmetli Velid Ebüzziya İstanbul'dan hareket ederken *Tasviri Efkâr*'a koyduğu bir fıkra ile Atatürk tarafından vaki davet üzerine İzmir'e ziyarete gittiğimizi yazmış. Atatürk bu fıkrayı görünce canı sıkılmış. Akşamüstü Atatürk tarafından kabul edilmemizden birkaç saat evvel bulunduğumuz otele Başkâtip Tevfik tarafından bir telefon geldi. Telefonda Velid Bey'in gazetesindeki fıkranın tekzip edilmesini istiyordu. Aksi takdirde kendisini kabul edemeyeceğini bildirdi. Velid Bey tekzip etmekten çekindi. Bunun üzerine Tevfik Bey tekrar telefon etti:
'Velid Bey bir kart yazar ve kendi arzusu ile gelip Gazi'yi ziyaret etmek istediğini bildirse kabul edilecektir. Fakat böyle bir kart yazmaktan çekinirse maalesef kabul edilmeyecektir' dedi.
Tasviri Efkâr başyazarı böyle bir kart yazmaktan da çekindiği için kabul edilmemişti."

Bkz. Asım Us, *Gördüklerim Duyduklarım Duygularım/ Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerine Ait Hâtıralar ve Tetkikler*, Vakit Matbaası, İstanbul, 1964, s.89-90. (Y.N.)

ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE REİSİ SANİSİ ASIM PAŞA'YA*

(19 OCAK 1924)

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
Şifre
Makine başında

İzmir
19.1.340 [1924]

Ankara'da Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Sanisi Asım Paşa Hazretleri'ne

C. 18.1.340 [1924]

1. Doğu vaziyeti hakkında her bakımdan aydınlanmaya ihtiyacımız vardır. 3. Ordu Müfettiş ve Kolordu Kumandanı gelmelidirler.

2. Hazırlık derecesini ve toplantı gününün bildirilmesini rica ederim.

Reisicumhur
Gazi Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: IV-14, D: 61, F: 5'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

BOŞALAN NAFIA VEKÂLETİ'NE İSTANBUL MEBUSU SÜLEYMAN SIRRI BEY'İN SEÇİLDİĞİ HAKKINDA MECLİS'E TELGRAF*

(19 OCAK 1924)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Muhtar Beyefendi'nin istifasının vukuundan dolayı Başvekâlet'çe Nafıa Vekâleti'ne İstanbul Mebusu Süleyman Sırrı Beyefendi seçilmiştir. Tasvip için keyfiyeti arz eylerim.

Reisicumhur
Gazi Mustafa Kemal

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, c.5, TBMM Matbaası, Ankara, 1968, s.195. Ayrıca bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 20 Ocak 1924, Numara:1024, s.1. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın bu telgrafı, Büyük Millet Meclisi'nin 19 Ocak 1924 günü öğleden sonra saat 1.55'te açılan ve riyasetini Reis Fethi Bey'in yaptığı 86. toplantı 1. celsesinde okunmuştur. (Y.N.)

İZMİR BÜYÜK KUMANDANLAR TOPLANTISI HAKKINDA BAŞVEKİL İSMET PAŞA'YA*

(21 OCAK 1924)

Türkiye Cumhuriyeti
Başvekâlet
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

İzmir
21.1.340 [1924]

Ankara'da Başvekil İsmet Paşa Hazretleri'ne

İzmir büyük kumandanlar toplantısında memleket müdafaasını alakadar eden mühim meselelerin de bahis konusu edilmesini faydalı bulmaktayım. Muhtelif sınıflarda silahlarımız, cephane miktarı ve bunların mevcut vasıfları, teşkilatımız, hava müdafaası, tayyare teşkilatımız ve genel olarak silahlanmada vuku bulan ilerlemeler karşısında hareket hattımız hakkında ordu müfettişleri ve kolordu tarafından ihtar ve görüşlerin ifade edilmesi ve bazı teklifler icrası ve bu meselelerin birlikte münakaşası ve hükümetçe kabul olunan silahlanma ve teşkilat planlarının yerine getirilmesi olumlu ve kıymetli semereler verebilir. Buna göre alakadarların şimdiden fikri hazırlıklarda bulunmaları münasip olur, Efendim.

Reisicumhur
Gazi Mustafa Kemal

* Aslı, T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10-45.291.22; 3822; 22.1.1924'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

MİLLİ TÜRK TİCARET BİRLİĞİ KONGRESİ REİSİ AYNÎZADE TAHSİN BEY'E*

(23 OCAK 1924)[1]

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, Ticaret Birliği Kongresi'nin göndermiş olduğu teşekkür telgrafına şu cevabı göndermiştir:

Milli Türk Ticaret Birliği[2] Kongresi Reisi
Aynîzade Tahsin Beyefendi'ye

Kongre muhterem üyelerinin hakkımda gösterdiği samimi hissiyata teşekkür eder ve milli ticaretimizi tanzim ve yükseltmek hususunda muvaffakiyet etkeni olmalarını temenni eylerim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi Mustafa Kemal

* *Vakit*, 23 Ocak 1924, Numara: 2182, s.3; *Tanin*, 25 Ocak 1924, Numara: 463, s.2; *İkdam*, 25 Ocak 1924, Numara: 9632, s.2; *Tevhidi Efkâr*, 25 Ocak 1924, Numara: 3958-930, s.3. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak-Dr. Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s.148. *Vakit* ve *Tanin*'deki eski yazı metinler Musa Sarıkaya, *Tevhidi Efkâr* ve *İkdam*'dakiler ise Hüseyin Gültekin tarafından okunmuştur.

1 Gazetelerde telgrafın tarihi yer almamaktadır. 23 Ocak 1924, telgrafın *Vakit*'te yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

2 *Vakit*'te "Dersaadet Türk Ticaret Birliği". (Y.N.)

HALİFE'NİN TAVIR VE HAREKETLERİ HAKKINDA BAŞVEKİL İSMET PAŞA'YA*

(23 OCAK 1924)

Makine başında

İzmir
23.1.340 [1924]

Ankara'da Başvekil İsmet Paşa Hazretleri'ne

C.22.1.340 [1924] şifreye:

Hilafet makamının ve Halife'nin şahısları hakkında yanlış anlama ve yorumların zemini, Halife'nin kendi tarz ve tavır ve hareketinden kaynaklanmaktadır. Halife dahili hayatı ve bilhassa harici hayatıyla ecdadı padişahların mesleğini takip eder görünmektedir. Cuma alayları, yabancı temsilcileri nezdine memurlar göndermek suretiyle münasebetler, tantanalı gezintiler, saray hayatı, sarayında ihtiyat subaylarına varıncaya kadar kabul ve onların şikâyetlerini dinlemek ve onlarla beraber ağlamak gibi hareketler bu türdendir. Halife, Türkiya Cumhuriyeti ve Türkiya halkı ile karşı karşıya vaziyetini değerlendirdiği zaman, İngiltere Krallığı ile Hindistan İslam ahalisine veya Afgan devleti ile Afgan halkına karşı hilafetin ve halifenin vaziyetini ölçü olarak nazarı dikkatte tutmalıdır. Halife ve bütün cihan kati olarak bilmek lazımdır ki, mevcut ve muhafaza edilmiş olan halife ve halife makamının, hakikatte, ne dinen ve ne de siyaseten mevcudiyetinin hiçbir mana ve hikmeti yoktur. Türkiya Cumhuriyeti safsatalarla mevcudiyetini, bağımsızlığını tehlikeye maruz bırakamaz. Hilafet makamı, bizce en nihayet, tarihi bir hatıra olmaktan fazla bir ehemmiyete sahip olamaz. Türkiya Cumhuriyeti ricalinin veya resmi heyetlerin, kendisiyle temasını talep etmesi dahi Cumhuriyet'in bağımsızlığına açık tecavüzdür. Serkarinini[1] Ankara'ya göndermek veya güvenilir bir zatın nezdine göndermek suretiyle hükümete hissiyat ve temennilerin bildirilmesi talebinde bulunması dahi Cumhuriyet hükümeti ile karşı karşıya vaziyet alması demektir. Buna da salahiyettar değildir. Kendisiyle Cumhuriyet hükümeti arasında başkâtibi haberleşmeye aracı kılması da fazladır. Başkâtip Bey'in böyle küstahlıktan kaçınması lüzumu kendisine ihtar olunmalıdır. Halifenin hayat ve geçiminin temini için Türkiya Reisicumhuru'nun tahsisatından mutlaka aşa-

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, A: IV-17-a, D: 68, F: 17'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.2, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.300-301; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.2, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.846-848. Eski yazı belge Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

1 Serkarin: Baş mabeyinci. (Y.N.)

ğı ,bir tahsisat kâfi gelir. Maksat, debdebe ve gösteriş değil, insanca hayat ve geçim temininden ibarettir. Hilafet hazinesinden maksat ne olduğunu anlayamadım. Hilafetin hazinesi yoktur ve olamaz. Böyle bir hazineyi ecdadından miras edinmişse resmen ve açıkça malumat edinilmesini ve verilmesini rica ederim. Halifenin aldığı tahsisatla temin edilemeyecek olan harcamalar neler imiş ve 15 Nisan 339 [1923] tarihinde hükümet ne gibi vaatlerde ve bildirimlerde bulunmuştur? Bunu da lütfen bildiriniz. Halifenin ikametgâhını açıklamak ve tespit etmek, hükümetin şimdiye kadar yapmış olması lazım gelen bir vazife idi. İstanbul'da, milletin boğazından kesilmiş paralarla yapılma birçok saraylar ve bu sarayların içindeki birçok kıymetli eşya ve levazımat, hükümetin vaziyeti tesbit etmemesi yüzünden mahv ve heder oluyor. Halife mensupları, sarayların en kıymetli levazımatını Beyoğlu'nda, şurada burada satıyorlar diye rivayetler vardır. Hükümet bunlara bir an evvel el koymalıdır. Satılmak lazım ise hükümet satmalıdır. Hilafet kadrosunun ciddi incelenmesi ve düzenlenmesi lazımdır ki, serkarinler, serkâtipler mevcudiyeti, halifeyi hâlâ saltanat hülyası içinde uyutmasın! Fransızların, kral, hanedan ve mensuplarını Fransa'ya sokmakta, bağımsızlık ve hâkimiyetleri için yüz sene sonra, bugün dahi sakınca görüp dururken, her gün ufuktan saltanat güneşinin doğuşuna duacı bir hanedan ve mensupları hakkındaki muamelemizde, Türkiye Cumhuriyeti'ni nezaket ve safsata kurbanı edemeyiz. Halife, kendinin ve makamının ne olduğunu açık olarak bilmeli ve bununla yetinmelidir. Hükümetçe ciddi, esaslı tedbirler alınarak bildirilmesini rica ederim, Efendim.

Türkiya Reisicumhuru
Gazi M. Kemal

LENİN'İN ÖLÜMÜ ÜZERİNE ÇEKİLECEK TELGRAF HAKKINDA BAŞVEKİL İSMET PAŞA'YA*

(23 OCAK 1924)

Tel. 23.1.340 [1924]
Ertelenemez

C. 23.1.340 [1924] iki kıta şifreye.[1]
Gösterilen telgrafnamenin derhal çekilmesini rica ederim, Efendim.

Reisicumhur
Gazi Mustafa Kemal

* D.B.A. (TC Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Müt. Vefat. K. 1/118'den aktaran: *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları IV*, Hazırlayan: Bilâl N. Şimşir, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2001, s.115.
Belge, kaynakta "İzmir'de bulunan Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan, Ankara'da Başvekil İsmet Paşa Hazretleri'ne" başlığı altında yayımlanmıştır. (Y.N.)

1 Başvekil ve Hariciye Vekili İsmet Paşa'nın D.B.A. -Müt. Vefat. K.1/118'de yer alan söz konusu şifre telgrafı şudur:

"Şifre tel. Ankara
No: 4136/5 23 Kânunusani 340 [23 Ocak 1924]
Ek numara: 4

Madde 1. Riyaset tarafından Kalinin için aşağıda gösterilen telgrafname buraca derhal çekilmek üzere Riyasetpenahilerinin tasvibi istirham olunur.

İsmet

Madde 2. Ölümü ziyadesiyle üzücü olan Lenin'in şahsında Rusya'nın uğradığı elem verici kaybın hasıl ettiği hakiki üzüntülerimi kabul buyurmanızı rica ederim."

Bkz. aynı yerde. (Y.N.)

LENİN'İN ÖLÜMÜ ÜZERİNE KALİNİN'E*

(23 OCAK 1924)

Tel

Ankara, 23.1.1924

Ölümü ziyadesiyle üzücü olan Lenin'in şahsında Rusya'nın uğradığı elem verici kaybın hasıl ettiği hakiki üzüntülerimi kabul buyurmanızı rica ederim.

Gazi Mustafa Kemal

* D.B.A. (TC Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Müt. Vefat. K.1/118'den aktaran: *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları IV*, Hazırlayan: Bilâl N. Şimşir, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, s.116. Fransızca metin Kiraz Perinçek tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Belge, kaynakta "Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği İcra Merkezi Komitesi Reisi Kalinin Cenaplarına" başlığı altında yayımlanmıştır. (Y.N.)

KONYA VİLAYET GENEL MECLİSİ'NE TEŞEKKÜR*

(25 OCAK 1924)[1]

Konya Valisi Kâzım Beyefendi'ye

Vilayet Genel Meclisi'nin açılışı münasebetiyle hakkımda gösterilen samimane hissiyattan dolayı teşekkürlerimin ve millet ve memleket menfaatlarına uygun kararlar alınmasına muvaffakiyetleri temennisinde bulunduğumun muhterem heyete tebliğini rica ederim, Efendim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi Mustafa Kemal

* *Babalık*, 25 Ocak 1924, Numara: 1406, s.2. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.
1 *Babalık*'ta telgrafın tarihi yer almamaktadır. 25 Ocak 1924, telgrafın *Babalık*'ta yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

MOSKOVA'DAN ALINAN TELGRAF HAKKINDA BAŞVEKİL VE HARİCİYE VEKİLİ İSMET PAŞA'YA*

(27 OCAK 1924)

Tel. 27.1.340 [1924]

1. Moskova'dan aşağıdaki cevabi telgraf alınmıştır.

2. Ankara'da Gazi Mustafa Kemal Paşa. Lenin Yoldaş'ın şahsında uğradığımız kayıptan dolayı ifade buyurulan taziyete ve teveccühe büyük bir samimiyetle teşekkür ederim. (İmza): Kalinin.

Reisicumhur
Gazi Mustafa Kemal

* D.B.A. (TC Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Müt. Vefat. K.1/118'den aktaran: *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları IV*, Hazırlayan: Bilâl N. Şimşir, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, s.116.
Belge, kaynakta "Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan, Başvekil ve Hariciye Vekili İsmet Paşa'ya" başlığı altında yayımlanmıştır. (Y.N.)

İSTANBUL İSTİKLAL MAHKEMESİ'NİN TATİLİ HAKKINDA BAŞVEKÂLET'E*

(31 OCAK 1924)

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
Telgraf
6/72

İzmir, Göztepe
31.1.340 [1924]

Ankara'da Başvekâlet'e

İstanbul'daki İstiklal Mahkemesi'nin suikast zanlıları hakkındaki davanın neticelenmesini müteakip faaliyetini tatil etmesine söz konusu mahkemenin müracaatı üzerine 30.1.340 [1924] tarihinde Genel Kurul'ca karar verildiği Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesinin 30.1.340 [1924] tarih ve 21/1081 numaralı telgrafnamesinde bildirilmiştir, Efendim.

Reisicumhur
Gazi Mustafa Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-10-a-2, D: 43, F: 238'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

MESAİ KANUNU TASARISI HAKKINDA TÜRKİYE AMELE BİRLİĞİ RİYASETİ'NE*

(2 ŞUBAT 1924)

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
6/89

İzmir-Göztepe
2.2.340 [1924]

Dersaadet'te Türkiye Amele Birliği Riyaseti'ne,

C. İktisat Vekâleti'nce tanzim kılınan ve amele meselelerinin inzibati, sıhhi, terbiyevi ve sırf hukuki olan esas kısımlarıyla alakalı Mesai Kanunu tasarısı Heyeti Vekile'ce tasvip ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne arz edilmiştir. Sendikalar ve grevlerle alakalı[1] hususların da ikinci bir kanun tasarısı ile tespit ve teklifi adı geçen vekâletçe acilen incelenmekte ve takip edilmektedir.

Reisicumhur
Gazi M. Kemal

* *Tanin*, 7 Şubat 1924, Numara: 476, s.3; *İleri*, 26 Şubat 1924, Numara: 2164, s.2. Ayrıca bkz. Mete Tunçay, *1923 Amele Birliği*, BDS Yayınları, İstanbul, 1989, s.135, 155. *Tanin* ve *İleri*'deki eski yazı metinler Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 "Grevlerle alakalı" sözcüklerinin aslı olan "grevlere müteallik" sözcükleri yerine, *Tanin*'de "aflara müteallik". (Y.N.)

İSTANBUL GAZETECİLERİNE NUTUK*

(5 ŞUBAT 1924)

Gazi Paşa Hazretleri, başyazarları bugün saat altıda Göztepe'deki köşklerinde tekrar kabul ettiler. Kendileriyle sekiz buçuğa kadar görüştükten sonra muhterem eşleri Latife Hanımefendi Hazretleri'ne takdim ettiler. Ondan sonra sofraya oturuldu. Yemekte Mebus Mahmut Esad ve Şükrü Kaya Beylerle Kaymakam Tevfik Bey de hazır bulunuyordu. Yemek esnasında İhsan Bey idaresindeki Riyaseti Cumhur Mızıkası terennüm ediyordu. Yemek nihayetinde Gazi Paşa Hazretleri aşağıdaki nutku irat buyurdular:

Muhterem Beyefendiler!

Türkiye Cumhuriyeti'nin kıymetli matbuat erkânını bir arada görmekten, onlarla bir sofrada bulunmaktan çok memnunum. Büyük, mühim bir inkılap oldu. Bu inkılap milletin selameti namına, hak namına yapıldı. Milletimiz demokratik bir hükümet tesis et-

* *Ayın Tarihi*, 1924, c.2, sayı 6, s.483-484; *Tanin*, 6 Şubat 1924, Numara: 475, s.2; *Tevhidi Efkâr*, 6 Şubat 1924, Numara: 3970-942, s.3; *Hâkimiyeti Milliye*, 7 Şubat 1924, Numara: 1039, s.1. Özeti için bkz. Ahmet Bekir Palazoğlu, *Başöğretmen Atatürk (1919-1928)*, c.1, TC Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları ve Donatım Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1991, s.151. *Ayın Tarihi*'ndeki eski yazı metin Ahmet Hezarfen, *Tanin* ve *Hâkimiyeti Milliye*'dekiler Musa Sarıkaya, *Tevhidi Efkâr*'daki ise Hüseyin Gültekin tarafından okunmuştur.

Yemekteki gazeteciler arasında "*Akşam* Gazetesi Başyazarı Necmeddin Sadak, *İkdam* Başyazarı Ahmet Cevdet, *İleri*'den Subhi Nuri, *Tercümanı Hakikat*'ten Hüseyin Şükrü, *Tanin*'den Hüseyin Cahid ve İsmail Müştak, *Vatan*'dan Ahmet Emin, *Vakit*'ten Ahmet Asım Beyler" bulunmaktadır.

Yemekte bulunan Asım Us, bu gece hakkında şu bilgiyi aktarmaktadır:

> "Cumhuriyet'in ilanı sırasında *Tasviri Efkâr* gazetesi muhalif bir durum almıştı. Atatürk, rahmetli Ebüzziya Velid'in geriliği müdafaa eden neşriyatını bir istisna gibi görüyordu. Fakat Hüseyin Cahit Yalçın ile Ahmet Emin Yalman'ın hakikatte Cumhuriyetçi oldukları halde Cumhuriyet'in ilanını aceleye getirilmiş bir karar ve hareket gibi göstererek eleştirir tarzda neşriyatta bulunmalarına üzülüyordu. Atatürk, Cumhuriyet'in ilanının öyle zannedildiği gibi aceleye getirilmediğini, Büyük Millet Meclisi'nin kararı ilan edilmezden evvel çok düşünüldüğünü ve arkadaşlar arasında pek çok müzakereler ve münakaşalar cereyan ettiğini anlattı, dedi ki:
> 'Askerlikte bir kaide vardır. Düşmanın harp cephesi çok kuvvetli olursa onu parçalamak lazım gelir. Biz milli mücadeleye başlarken karşımızda iki düşman vardı: Biri dahili düşman ki, bunu İstanbul hükümeti temsil ediyordu; diğeri harici düşmanlar ki, bunu da yabancı İşgal kuvvetleri teşkil eyliyordu. Her iki düşman ile aynı zamanda mücadele etmek imkânsızdı. Tabii olarak ilk önce harici düşmanlara karşı vaziyet aldık. Milli mücadele zafere ulaştıktan ve Lozan barışı imzalandıktan sonra da, dahili düşmanları tasfiye etmeye başladık. Dahili düşmanları da parça parça ayırmak, sıraya koymak, en mühim olanları ilk önce bertaraf etmek, ondan sonra diğerlerini ele almak icap ederdi. Yaptığımız budur.'
> Bir aralık Tevfik Bıyıklıoğlu beni bir köşeye çekti:
> 'Bir münasebet düşürüp hilafet bahsini açınız!' dedi.
> Hakikaten Büyük Millet Meclisi, saltanatı kaldırmış, cumhuriyet ilan olunmuştu. Fakat Abdülmecit Efendi halife olarak İstanbul'da oturuyordu. Bir müddet evvel bir gazeteci olarak Ankara'ya git-

mek sayesinde düşman ordularını imha etti. Vatanı istiladan kurtardı. Kahraman ordumuzun kahramanlık meydanlarında kazandığı zaferi siyaset sahasında da verimli kıldı. Türkiye'nin yeni idaresi işleriyle muvaffakiyetle mahiyetini tanıttıktan sonra cihanca malum ve maruf unvanıyla mevcudiyetini açıkladı ve teyit etti. Bazılarının anlamak ve yorumlamak istedikleri gibi geri dahi gitmesi muhtemel bir bekleme, bir tereddüt vaziyetinde bulunmadığını ispat etti. Türk tarihinde bir cumhuriyet devri açtı.

tiğim ve Çankaya'da kabul edildiğim sırada halife meselesinin Gazi'yi çok meşgul ettiğini anlamıştım. Bir gazeteci olarak, Gazi'den bazı şeyler sormak için hazırlanmıştım. Fakat ben sorularımı sormazdan evvel onun bir sorusu ile karşılaştım:
-İstanbul'da oturan halife hakkında ne düşünüyorsunuz? Saltanat kaldırıldıktan sonra hilafetin muhafazasında bir tehlike görmez misiniz?
Bu soruya şu cevabı verdim:
-İstanbul büyük bir şehirdir. Osmanlı devletinin asırlarca merkezi olmuştur. Saltanatın kaldırılmasından zarar görenler yalnız Osmanlı hanedanı değildir. Halk tabakaları arasında da zarar görenler vardır. Belki hilafetin İstanbul'da bulunmasından cesaret alarak saltanatı da iade etmek hayaline kapılmış olanlar bulunabilir. Halifenin İstanbul'dan kaldırılıp mesela Konya'ya gönderilmesi bu yolda bir tedbir olabilir.
Benim bu cevabım Gazi'yi tatmin etmedi. Saltanatın kaldırılmasından sonra hilafetin yeri olmadığını uzun uzadıya izah etmişti. Onun için Tevfik Bıyıklıoğlu'nun bana gizlice söylediği sözü bir işaret olarak kabul ettim. Gazi'nin diğer arkadaşları da bu bahis üzerinde aydınlatmak istediğine hükmettim. Gerçekten durum böyle oldu. Fakat Gazi kendi söze başlamadan evvel Hüseyin Cahit Yalçın'ın ne düşündüğünü öğrenmek istedi. *Tanin* Başyazarı, hilafetin İslam âlemine karşı bir kuvvet olarak muhafaza edilebileceğini söyleyince, bunu kabul etmedi ve coşkun bir ifade ile hilafetin manasızlığını ve tehlikelerini anlattı.
Hüseyin Cahit Yalçın, öteden beri Latin harflerinin dilimize kabulü taraftarı olmuştur. Hilafetin kaldırılmasını hatırına getiremiyor idiyse de, Latin harfleri bahsinde Gazi'yi kazanmak istiyordu. Bir aralık Atatürk'ün ne düşündüğünü öğrenmek istedi:
-Paşam, Latin harflerini dilimize kabul etmeye ne buyurursunuz?
Diye sordu. O zaman aldığı cevap şu idi:
-Evet, fakat çok derin dönüşümleri icap ettirir."

Bkz. Asım Us, *Gördüklerim Duyduklarım Duygularım/ Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerine Ait Hâtıralar ve Tetkikler*, Vakit Matbaası, İstanbul, 1964, s.90-92.
Ahmet Cevdet [Cevat] Emre ise kitabında, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul gazetecilerini kabulüyle ilgili hatırasını şöyle aktarmaktadır:

"Kendi lisanından (sofrada) işittiğim üzere toplantıda konuşma şöyle olmuştu:
'İstiklal mahkemesinden kurtulan birkaç gazeteci –ricaları üzerine- Gazi tarafından İzmir'de kabul olunmuşlar, hatalı hareketlerini itiraf ederek affa mazhar olmuşlardı.
'Ondan sonra, daha samimi ve bana göre, daha fikirli konuşmaya başladık. Ben çok memnun ve sevinçli idim ki, memleketin aydın kalem ve söz sahipleriyle aynı masada bulunuyordum. Artık uyanıklıklarına güvenerek dedim ki: 'Ben hilafeti kaldıracağım!' Hazır bulunanlar, biri müstesna (Hüseyin Cahit), görüşümü kabul ettiler. O, bilmem ne dereceye kadar dini ve İslami hislere alışmış, bilmem ne manada Allah ve peygamber kavramına bağlı idi. Fakat bana dedi ki: 'İşte en büyük hata bu olacaktır. Hilafeti kaldırmak... Akıl kârı değildir. Bunu hiç yapmayın ve sizden bu derece mantıksız bir işin çıkacağını beklemiyorum.'
Bunları işitenler, muhatabımın sözlerinde mana ve mantık var zannına düştüler ve yan yan bana baktılar.
'Beyefendi, merak buyurmayın; İslam âlemi ki, maalesef bir sürü esirlerden meydana gelen, acınacak hale gelmiş yığınlardır, ben henüz onlarla meşgul olabilecek kuvvet, kudret ve mevki sahibi değilim. Ben şimdilik, doğrudan doğruya mensubu olmakla iftihar ettiğim Türk milletinin kurtuluşundan bahsediyorum. Bu milletin şimdiye kadar Arapların, Acemlerin din maskeli iğfalleriyle aldatılmış olduğunu ispat etmek isteyen bir adamım.'
O gazeteci, halifenin makamını muhafaza etmesi hususunda birçok ısrar ettikten sonra dedi ki:
'Mademki öyledir, emir buyurunuz, o makam lağvedilsin.'

Muhterem efendiler!

Sultanların boğdukları zannolunan millet ruhu, saltanat taç ve tahtı parçalanarak ihya edildi. Milletin teyakkuzuna, milletin ilerleme ve gelişme ve kabiliyetine güvenerek, milletin azminden asla şüphe etmeyerek Cumhuriyet'in bütün icaplarını yapacağız.

Arkadaşlar!

Türkiye matbuatı milletin hakiki ses ve iradesinin gerçekleştiği yer olan Cumhuriyet'in etrafında çelikten bir kale vücuda getirmelidir:[1] Bir fikir kalesi, zihniyet kalesi! Matbuat erkânından bunu talep etmek, Cumhuriyet'in hakkıdır. Bütün[2] milletin samimi olarak birlik ve dayanışma halinde[3] bulunması zaruridir. Umumun selameti ve saadeti bundadır. Mücadele bitmemiştir. Bu[4] hakikati milletin kulağına, milletin vicdanına lüzumu gibi ulaştırmakta matbuatın vazifesi çok ve çok mühimdir.

Efendiler!

Kabul etmeliyiz ki, cihan henüz yeni Türkiye devleti hakkında, Türkiye Cumhuriyeti hakkında daha fazla aydınlanmak ihtiyacındadır. Milletin, bilhassa aydın ve bilgili vatandaşların müşterek bir hedef etrafında olduklarını reddedilemez ve çürütülemez delillerle göstermeliyiz. Milli işlerde muhtelif mesai erbabının yekdiğerine yardım etmesi, mesainin müşterek hedefte toplanacak surette uzlaştırılması lazımdır. Birçok müşkülat ve meseleler karşısında bulunduğumuzun idrakindeyiz. Bunların tamamını inceleyerek, azim ve iman ile ve millet aşkının sarsılmaz kuvvetiyle birer birer halledecek ve neticelendireceğiz. O millet aşkı ki, her şeye rağmen sinemizde sönmez bir kuvvet, metanet ve ateş kaynağıdır!"

Ben şu cevabı verdim:

'Ben, o adamım ki, ordunun memleketi, milleti muhakkak bir neticeye götürebileceği noktalarda emir veririm. Fakat ilim ve bilhassa toplumsal bilim sahasına dahil işlerde ben kumanda vermem. Bu vadide isterim ki, bana âlimler yol göstersinler. Onun için siz kendi ilminize, irfanınıza güveniyorsanız, bana söyleyiniz, toplumsal bilimin güzel istikametlerini gösteriniz, ben takip edeyim.'

Buna karşı o gazetecinin cevabı şu oldu:

'Halife kalmalıdır. Fakat siz ki bu kadar inkılapların yaratıcısısınız, millete Latin harflerini kabul ettiriniz.'

Ben de ona şu cevabı verdim:

'Henüz bu hususta kimseye kati söz veremem. Daha beklemeye mecburum.'

Münakaşamız burada sona erdi. Bunun şahitleri çoktur ve hepsi hayattadır. O tarihten sonra dört beş sene geçmişti. Bugün görüyorsunuz ve o gazeteci de işitiyor ki, ben bu fikrin hararetli taraftarı ve failiyim. Acaba bu eğilim ve katilik bende nasıl oldu?

Eğer ben size bu meseleyi ancak son senelerde düşündüm, dersem, sakın inanmayınız. Ben ta çocukluğumdan beri bu davayı düşünmüş bir adamım. O toplantıda vermiş olduğum kati olmayan cevabımı anlamak isteyenlere şu izahı vermek isterim.

Ben basit bir adamım, yani ben düşündüklerimi önce milletimin arzusunda, ihtiyaç ve iradesinde görmeyi şart sayan ve bunu gördükten sonra ancak, tatbiki ile kendimi mükellef bilen bir adamım. Her insanın mensup olduğu toplum için düşündüğü bin bir fikir olabilir. Fakat sağını solunu dinlemeden söylenmiş sözler, benim anlayışıma göre, uzun uzun ve derin denemelerle incelenmedikçe fiil sahasına çıkmazlar. Her toplumsal işte şahsi düşünüşün genel ihtiyaç ve iradeye uygun olduğunu hissetmemiş olanlar mutlaka başarısızlığa mahkûmdurlar."

Bkz. Ahmet Cevdet [Cevat] Emre, *İki Neslin Tarihi*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1960, s.315-316. (Y.N.)

1 *Ayın Tarihi*'nde "getirecektir". (Y.N.)

2 *Ayın Tarihi*'nde "Bugün". (Y.N.)

3 "Birlik ve dayanışma halinde" sözcüklerinin aslı olan "müttehit ve mütesanit" sözcükleri yerine. *Tevhidi Efkâr*'da "müteceddit ve mütesanit" (yenilikçi ve dayanışma halinde). (Y.N.)

4 "Bu" sözcüğü *Tevhidi Efkâr*'da yok. (Y.N.)

UMUM MÜTEKAİDİNİ ASKERİYE CEMİYETİ REİSİ TOPÇU MİRLİVALIĞINDAN EMEKLİ FERİD PAŞA'YA*

(8 ŞUBAT 1924)[1]

Umum Mütekaidini Askeriye Cemiyeti'nin[2] *geçen gün yaptığı senelik kongresi münasebetiyle Reisicumhur Gazi Paşa Hazretleri'ne çektikleri şükran ve tazimat arzını içeren telgrafnamaye şu cevap gelmiştir:*

İstanbul'da Bayazıd'da Umum Mütekaidini Askeriye Cemiyeti Reisi
Topçu Mirlivalığından Emekli Ferid Paşa Hazretleri'ne

Vatan ve milletimizle Cumhuriyetimiz ve şahsım hakkında gösterilen temenniler ve samimi hissiyattan kaynaklanan teşekkürlerimin kongreniz muhterem üyelerine tebliğini rica ederim.

Reisicumhur
Mustafa Kemal

* *Vatan*, 8 Şubat 1924, Numara: 299, s.1. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.
1 *Vatan*'da telgrafın tarihi yer almamaktadır. 8 Şubat 1924, telgrafın *Vatan*'da yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)
2 Bütün Asker Emeklileri Cemiyeti. (Y.N.)

AVUSTURYA SEFİRLİĞİNE AUGUST KRAL'IN TAYİNİ HAKKINDA HARİCİYE VEKÂLETİ'NE*

(8 ŞUBAT 1924)

Kalemi Mahsus
No. 6/125

İzmir, Göztepe
8.2.340 [1924]

3 Şubat 1340 [1924] tarih ve Umuru Siyasiye 4682/9 numaralı tahriratı devletleri cevabıdır.

Avusturya hükümeti tarafından Türkiye'de bir Avusturya sefareti meydana getirilmesi ve adı geçen hükümetçe belirtilen sefarete fevkalade delege ve ortaelçi sıfatıyla Sofya Sefiri Mösyö August Kral'ın tayininin kabulü uygundur, Efendim.

Reisicumhur
Gazi M. Kemal

* D.B.A. (TC Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - MÜT. 4/1'den aktaran: *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, c.1, Hazırlayan: Bilâl N. Şimşir, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s.366.
Belge, kaynakta "Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti'nden Hariciye Vekâleti'ne" başlığı altında yayımlanmıştır. (Y.N.)

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ'NE*

(9 ŞUBAT 1924)

TBMM Riyaseti Celilesine

Başvekil İsmet Paşa Hazretleri'nin İzmir'e hareketi dolayısıyla yoklukları müddetince Şer'iye Vekili Mustafa Fevzi Efendi Hazretleri'nin Başvekâlet'e vekâleti uygun görülerek keyfiyet Başvekâlet'e bildirilmiştir.

Reisicumhur
Gazi Mustafa Kemal

* *TBMM Zabıt Ceridesi*. Devre 2, c.5, TBMM Matbaası, Ankara, s.645; *Hâkimiyeti Milliye*. 10 Şubat 1924, Numara: 1042, s. 1. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın bu telgrafı, Büyük Millet Meclisi'nin 9 Şubat 1924 günü öğleden sonra saat 1.37'de açılan ve riyasetini Fethi Bey'in yaptığı 98. toplantı 1. celsesinde okunmuştur. (Y.N.)

İNEBOLU MAVNACILAR LONCASI'NA VERİLEN İSTİKLAL MADALYASI*

(11 ŞUBAT 1924)

Metni işbu varaka arkasında bulunan 66 numaralı kanun icabınca verilecek olan: İstiklal Madalyası Vesikası

Numara: 2107

Ulvi maksadın hasıl olması için azami mesai ortaya koyduğundan dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 11.2.340 [1924] tarihinde vuku bulan birinci toplanma senesi 99. toplantısının 1. celsesinde aşağıda hüviyeti yazılı İnebolu Mavnacılar Loncası'na bir kıta beyaz şeritli İstiklal Madalyası verilmiştir.

İstiklal Madalyası alan zatın hüviyeti:
İnebolu Mavnacılar Loncası

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti

Gazi Müşir Mustafa Kemal

* Nurettin Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşı'nın Vesika ve Resimleri*, Gür Basımevi, İstanbul, 1955, s.428. Trabzon, İnebolu, Samsun mavnacılar loncalarının birer kıta İstiklal Madalyasıyla taltifleri hakkında Başvekâlet'ce verilen tezkere ve Müdafaai Milliye Encümeni mazbatasının kabulü için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, c.5, TBMM Matbaası, Ankara, s.696-697. (Y.N.)

İZMİR'DEKİ HARP OYUNU AÇILIŞINDA NUTUK*

(15 ŞUBAT 1924)

İzmir, 15 (AA) - İzmir'in büyük harp oyununa 15 Şubat 340 [1924] saat iki sonrada Reisicumhur Hazretleri'nin huzuruyla başlanmıştır. Toplantıda harp oyununa iştirak edecek olan ordu müfettişleriyle kolordu fırka kumandanları ve erkânıharbiyelerinden başka Başvekil, Erkânıharbiyei Umumiye ve Müdafaai Milliye Vekilleri de hazır idiler. Başkumandan üniformasını giymiş olan Resicumhur Hazretleri de tam saat ikide askeri mahfili teşrif buyurmuşlar ve Erkânıharbiyei Umumiye Reisi ile kumandanlar tarafından karşılanarak büyük salona dahil olmuşlardır. Vazifeye başlamadan evvel Başkumandan aşağıdaki nutku irat buyurmuşlardır:

Muhterem arkadaşlar!

Bir buçuk sene oluyor ki, birbirimizi görmek fırsatları azaldı. Ondan evvel muharebe meydanlarında yekdiğerimizi sık sık görebiliyorduk.

Benim kıymetli arkadaşlarım!

Sizleri uzun zaman görememekten hasıl olan özlemim büyüktür. Bu özlemin tatminini tesadüfe bırakmak istemedim. Burada, İzmir'de bir mülakat tertibini düşündüm. Bütün ordu arkadaşlarımızı celp ve davet etmekteki imkânsızlık takdir buyurulur. Bu sebeple bütün ordu namına büyük kumandanların ve buraya gelebilecek arkadaşların toplanmasını temin ile yetindik. Bu dakikada huzurunuzda bulunmakla çok memnun ve bahtiyarım. Şahıslarınızı ve şahıslarınızda kahraman Cumhuriyet ordularını büyük bir hürmetle selamlarım.

Arkadaşlar!

İzmir büyük kumandanlar toplantısı, bizi muharebe meydanlarında birbirimize bağlayan ve şüphe etmem ki, ölünceye kadar bağlı bırakacak olan birçok hatıralarımızı canlandıracaktır. Aynı zamanda bu toplantıyı, ordumuz, milletimiz ve vatanımız için de faydalı kılmak gibi gayet mühim ve çok ciddi bir maksat temin edilecektir. Hakikaten beraber geçireceğimiz günler zarfında bir harp oyunu yapmak suretiyle, vatanın ve milletin yüce menfaatlarının müdafaasını beraber göz önünde bulunduracağız. Bu mesaimizde son senelerin muzafferiyetlerle dolu muharebelerinin, meydan muharebelerinin, Cumhuriyet ordusuna ve onun kıymetli yüksek kumanda heyetine

* *Ayın Tarihi*, 1924, c.2, sayı 6, s.484-485; *Hâkimiyeti Milliye*, 17 Şubat 1924, Numara: 1048, s.1; *Tanin*, 17 Şubat 1924, Numara: 486, s.1; *İkdam*, 17 Şubat 1924, Numara: 9655, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s.167-168. *Ayın Tarihi*'ndeki eski yazı metin Ahmet Hezarfen, *Hâkimiyeti Milliye* ve *Tanin*'dekiler Musa Sarıkaya, *İkdam*'daki ise Hüseyin Gültekin tarafından okunmuştur.

kazandırdığı tecrübelerin neticelerini inceleyeceğiz. Cihanın fen ve sanatında en son ilerlemelerini göz önünde bulunduracağız. Fedakâr ve kahraman ordumuzun vesait ve levazımlarını, talim ve terbiyesi esaslarını hakiki icaplara uydurmaya çok dikkat edeceğiz. Arkadaşlar, ehemmiyet ve ciddiyetle beyan ederim ki,[1] Türkiye Cumhuriyeti mukaddes tanıdığı bağımsızlık ve hâkimiyetini müdafaada müsamahakâr olamaz.

Bu nutku müteakip Reisicumhur Hazretleri aşağıdaki beyanatı ilave buyurmuşlardır:

Askeri iştigallerimize ait vazifeler dünden verilmiştir. Buna Erkânıharbiyei Umumiye Vekili Müşir Fevzi Paşa Hazretleri tarafından devama başlanmadan evvel mühim gördüğüm bir nokta hakkında yüksek heyetinizin tamamıyla aydınlanmasını münasip görüyorum. O nokta da cihanın siyasi vaziyet ve dengesi ve bizim harici vaziyetimizdir. Bu hususta Başvekil ve Hariciye Vekili İsmet Paşa Hazretleri'nin değerlendirmelerini rica ederim. Buyrunuz İsmet Paşa Hazretleri.

1 *Tanin*'de "temin ederim ki". (Y.N.)

FİLORİNALI NÂZIM BEYEFENDİ'YE TEŞEKKÜR*

(16 ŞUBAT 1924)

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti
Hususi

İzmir-Göztepe
16.2.1340 [1924]

Filorinalı Nâzım Beyefendi'ye

Yüce regaip gecesinin tebriki münasebetiyle gönderilen 9 Şubat 1340 [1924] tarihli mektubunuzu aldım. Hakkımda beslediğiniz samimi hissiyatın ve şairane kudretinizin yeni ve yüksek birer eseri olan manzumeleri de okudum, teşekkür ederim.

Cumhuriyet'in takviyesi ve yüceltilmesi hususunda kalem ve fikir erbabının yapacağı hizmet, bittabi pek kapsamlı ve tesirli olur. Bu yoldaki mesainin daima tahsin ve takdir ile karşılanacağı da şüphesizdir, Efendim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi M. Kemal

* Klişesiyle birlikte aktaran: Filorinalı Nâzım Bey, *Cumhuriyet Marşları*, Şirketi Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1924. Ayrıca bkz. Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, Kaynak Yayınları, 2. basım, İstanbul, 1997, s.373-374. Eski yazı belge Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

İSTİKLAL MAHKEMESİ REİSİ İHSAN BEY'LE İSTANBUL MATBUATI HAKKINDA GÖRÜŞME*

(21 ŞUBAT 1924)[1]

Geçenlerde İzmir'e giden İstiklal Mahkemesi Reisi İhsan Bey dün şehrimize dönmüştür. İki aylık mühim faaliyeti ve temasları neticesinde İstanbul'un hakiki vaziyetini herkesten iyi bilen ve aynı zamanda Fırka'daki mevkii itibarıyla memleketin siyasi istikametiyle yakından alakadar olan İhsan Bey'in İzmir'de Gazi Paşa Hazretleri ile görüşmüş olması pek tabii idi.

Bunun içindir ki, İzmir'den dönüşünü haber alır almaz kendilerini ziyarete gittik ve bu seyahatten hasıl olan intibalarını öğrenmek istedik. İstiklal Mahkemesi'nde zanlı mevkiinde bulunanlara bile büyük bir nezaketle muamele eden İhsan Bey bu arzumuzu da kabul etmek nezaketini gösterdi. İhsan Bey kendisine sorduğumuz sorulara şu cevapları verdi:

-İstiklal Mahkemesi'nin vazifeleri son bulduktan sonra İzmir'e niçin seyahat ettiğinizi öğrenebilir miyiz?

-İzmir'de akrabalarım vardır. Uzun müddet kendileriyle görüşmemiştim. Onları görmeye gittim. Aynı zamanda size şunu da beyan ve itiraf edeyim ki, ben kendilerinden bir müddet uzakta kaldığım zamanlar bile, Gazi Paşa'yı görmek, onunla görüşmek ve onun kuvvetli azim ve iradesinden feyz almak ihtiyacındayım. Her halde seyahatimin gayelerinden biri de bu ziyaretti.

-O halde İzmir'de Gazi Paşa Hazretleri'yle görüştünüz.

-Evet.

-Reisicumhur Hazretleri'ne matbuat erkânının kendilerini ziyaretlerinin ne gibi bir intiba bıraktığını sordunuz mu? Acaba bu intibaları öğrenebilir miyiz?

-Evet. Reisicumhur Hazretleri'yle görüştüğüm zaman İstanbul gazeteleri başyazarlarının ziyaretleri de bittabi bahis konusu oldu. Ve ben de kendilerine bu ziyaretten hasıl olan intibaı merakla sordum.

Hasıl ettiğim fikir şudur ki, Reisicumhur Paşa Hazretleri matbuat erkânının bu ziyaretinden pek memnun olmuşlardır. Kendilerinin de beyan buyurdukları gibi, matbuat erkânıyla İzmir'de mülakat etmekten ve kendileriyle muhtelif meseleler hakkın-

* *Akşam*, 21 Şubat 1924, Numara: 1932, s.1; *Vatan*, 21 Şubat 1924. Numara: 312, s.2. Eski yazı metinler Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Gazetelerde görüşmenin tarihi belirtilmemektedir. Ancak haberin içeriğinden, bu görüşmenin, Mustafa Kemal Paşa'nın 5 Şubat 1924'te İzmir'de İstanbul gazetecilerini kabulünün ardından yapıldığı anlaşılmaktadır. 21 Şubat 1924, haberin gazetelerde yayımlandığı tarihtir. İstanbul gazetecileriyle görüşme için bkz. elinizdeki ciltte, s.207-209. (Y.N.)

da açık ve samimi fikir alışverişinde bulunmaktan çok memnun olmuşlardır. Gazi Paşa Hazretleri buyuruyorlar ki:

"Bilhassa matbuat erkânı, Cumhuriyet hakkında ve onun sağlamlaştırılması ve takdisi için vicdanen vaatlerde bulundular bu vaatler memleket ve millet için büyük bir faydadır."

-Bir soru sormaklığıma müsaade buyurunuz. Gazi Paşa Hazretleri kendilerini ziyaret eden gazetecilerin çoğunu esasen tanıyorlardı. Fakat Hüseyin Cahit Bey'i ilk defa görmüşlerdir. Acaba Tanin Başyazarı hakkında nasıl bir intiba hasıl ettiler, bunu öğrenmek mümkün müdür?

-Hüseyin Cahit Bey'le mülakatın Reisicumhur Hazretleri'nde iyi bir intiba bıraktığını beyan edebilirim. Bilahare Ankara'ya geldiklerinde tekrar görüşülerek daha çok anlaşmak imkânı olduğu fikrindeyim. Mülakat genel olduğu için Hüseyin Cahit Bey'le bazı zevat arasında mevcut olan özel kırgınlıkların sebeplerini tahlil yönüne gidilemediğini anladım.

Yalnız 8 Şubat tarihli Tanin başmakalesi nihayetinde Hüseyin Cahit Bey, Reisicumhur Hazretleri'nin fikir ve görüşlerinden bahsettikten sonra yazdıkları "fakat bu fikirleri hangi vekiller heyeti icra mevkiine koyacak? Ne yazık ki, Gazi Paşa'yı fikir ve azim ve iradesi kuvvetli arkadaş hususunda pek talihsiz ve nasipsiz görüyorum" cümlesi uygun değildi. Çünkü hakikat böyle değildir. Bilhassa Reisicumhur Hazretleri şu fikirdedirler ki: Bugün iktidar mevkiinde bulunan Başvekil kendileriyle tamamen hemfikirdir. Azim ve iradesindeki kuvveti de, adı geçen, muharebe meydanında ve siyaset sahasında fiilen ispat etmiştir. Böyle kuvvetli bir şahsiyet nadir bulunur. Bundan başka inkılap sahasında çok kıymetli fikir ve azim ve irade arkadaşları vardır. Bu noktadan Gazi Paşa Hazretleri kendilerini pek talihli ve nasipli görüyorlar. Bunda da tamamıyla haklıdırlar. Gazi Paşa Hazretleri buyuruyorlar ki:

"Hüseyin Cahit Bey, ihtimal benim yakın arkadaşım olduklarını ilan eden bazı zevat ile temastan böyle yanlış bir kanaat almış bulunuyor. Ben böyle kabul etmek istiyorum."

İZMİR'DEKİ HARP OYUNU KAPANIŞINDA NUTUK*

(22 ŞUBAT 1924)

Ankara, 24 (AA) - Reisicumhur Gazi Paşa'nın huzuruyla 15 Şubat'ta İzmir'de başlayan büyük kumandanlar toplantısı 22 Şubat'ta son buldu.

22 Şubat günü Erkânıharbiyei Umumiye Vekili Müşir Fevzi Paşa'nın enine boyuna inceleme ve değerlendirmelerine tahsis olunmuştu. Bu değerlendirmenin sonunda Reisicumhur beyanatta bulundular. Söz konusu beyanatın bazı kısımları aynen aşağıya alınmıştır:

Arkadaşlar!

Müşir Paşa Hazretleri, büyük bir zevkle takip ettiğimiz harp oyununu cidden üstadane bir surette idare buyurmuşlardır. İki tarafa esas olan genel vaziyetin tertibinde, cidden hakiki vaziyete büyük bir isabetle temas ettiler. Oyunun sevk ve idaresi esnasında ve bugün çok kıymetli değerlendirmelerini ve çok esaslı görüşlerini işittik, faydalandık. Kendilerine hassaten teşekkürler takdim eylerim. Ordumuz, Paşa Hazretleri gibi bir reise sahip olmakla haklı olarak iftihar edebilir. Başvekil Paşa Hazretleri'yle Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri'nin de başından sonuna kadar bu askeri iştigali takip buyurmuş olmalarının memleketimiz için, ordumuz için çok faydalar temin edeceğine şüphe yoktur.

Hepimiz için asıl olan, milletin, vatanın hayat ve selametinin teminidir. Yollarımızın ve şimendiferlerimizin, iktisadi vaziyetimizin ıslah ve ihyası ve milletimizin aydınlanması nispetinde tabii milli müdafaamız kolaylaşır. Hükümetin bütün meşguliyetleri esaslarına temas eden bu mesaide hazır bulunmak lüzumunu takdir buyurmuşlardır. Bundan dolayı kendilerine teşekkür ederim.

Zaten kıymet ve liyakatleri sınanmış olan kumandan ve erkânıharp arkadaşlarımızın bu münasebetle bir defa daha askeri kıymetlerinin şahidi olmakla memnunum ve iftihar ediyorum. Kendilerine hararetle teşekkür ederim.

Arkadaşlar, Müşir Fevzi Paşa Hazretleri iki tarafın harekâtını safha safha pek güzel bir surette özetlediler ve her noktayı kıymetli değerlendirmeleriyle aydınlattılar ve süslediler. Buna dair söz söylemeyi gereksiz sayarım. Bilhassa bu inceleme ve iş-

* *Hâkimiyeti Milliye*, 24 Şubat 1924, Numara: 1054, s.1; *Anadolu'da Yenigün*, 24 Şubat 1924, Numara: 1045, s.1; *Tanin*, 25 Şubat 1924, Numara: 494. s.1; *İkdam*, 25 Şubat 1924, Numara: 9663. s.1; *Ayın Tarihi*, 1924, c.2. sayı 6, s.485-487. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s.168-171. *Hâkimiyeti Milliye* ve *Tanin*'deki eski yazı metinler Musa Sarıkaya, *Anadolu'da Yenigün* ve *İkdam*'dakiler Hüseyin Gültekin, *Ayın Tarihi*'ndeki Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

tigal neticesinde orduca ve hükümetçe ve hepimizce nazarı dikkate alınmak icap eden noktaları açıklıkla ortaya koydular. Bunlar, şüphe yok, büyük bir ehemmiyetle nazarı dikkate alınacaktır.

Arkadaşlar!

Memleketin müdafaası ve milletin yüce menfaatlarının muhafazası mesuliyetini üstlenen büyük kumanda makamlarının sahip oldukları bütün kuvvetleri ve bütün vasıtaları en mühim hedef üzerinde toplaması lazım geldiğine dair hepinizce malum olan kaideyi, düsturu bu münasebetle hatırlatmak isterim. Birinci derecede ehemmiyete sahip olan hedefi meydana çıkarmak, ciddi ve esaslı inceleme ve değerlendirmeye değer. En mühim hedef üzerinde elde edilecek muvaffakiyet, ikinci, üçüncü derece hedefler üzerinde başlangıçta katlanılacak fedakârlıkları daima telafi eder. Bu düstur, bütün barış zamanı tertibat ve tedbirlerine hâkim olduğu ve nüfuz ettiği gibi, seferin başından sonuna kadar ihmal edilmemesi lazım gelen bir noktadır. Bu esasa göre tasavvur olunacak ve karar altına alınacak tedbirlerin ve tertibatın tatbik mevkiine konulmasına mâni ahval ehemmiyetle nazarı dikkate alınmalıdır. Şüpheli tedbirlere kaderini bırakmaktan fevkalade kaçınmak lazımdır. Birçok felaketler gördük, talihin bunca darbelerine maruz kaldık. Bunlar bize memleket müdafaasında her vakit çok dikkatli olmak için icap eden dersi katiyetle vermiştir zannederim.

Arkadaşlar!

Arazinin ve birtakım ahvalin, şartların, fevkalade fırsatların muharebenin neticesi üzerine tesirleri inkâr edilemez. Fakat daima emniyet ve dayanmaya değer olan, adet ve kıymettir. Türkiye, bütün bir düşmanlık cihanına karşı kazandığı maddi ve manevi zaferlerle ölümsüz bir mevcudiyete sahip olduğunu parlak bir surette ispat etti. Bu hakikat, ordumuzun kıymeti sayesinde tecelli etti. Benim için ordumuzun kıymetini ifadede ölçü şudur:

Türk ordusunun bir birliği, dengini mutlaka mağlup eder; iki mislini durdurur ve yerinden kımıldatmaz. Şimdilik bundan fazlasını talep etmiyorum. Çünkü fazlasını milletimizin yaratılışında bulunan cengâverlik zaten temin etmektedir. Fakat bu kıymeti mutlaka muhafaza etmek lazımdır. Bunu askeri bir esas, bir düstur olarak nazarı dikkatte tutmalıdır. Bu noktayı bilhassa bütün arkadaşlarımdan talep ederim. Türk ordusunun bir birliği, dengini mutlaka mağlup, iki mislini durdurur ve yerinden kımıldatmaz. Bu kıymet saklı kaldıkça, teşkilatımızı, talim ve terbiyemizi, sevk ve idaremizi bu hedef ve gayeye yürüttükçe, Türkiye'nin her türlü taarruzdan, tecavüzden korunmuş ve saklı kalacağına kimsenin şüphesi kalmaz.

Arkadaşlar!

Kati netice daima taarruzla alınır; fakat müdafaa ile yerine getirilen birçok vazifeler de vardır. Bu noktada bütün arkadaşlarımın nazarı dikkatlerini bir hususa çekmek isterim. Kati netice talep olunan zamana gelmeden evvel, hakiki ve ciddi taarruz zamanından evvel birliklerin harp kıymetlerini azaltmaktan, adet olarak eksilmesine sebep olmaktan kaçınmak lazımdır. Bunun için taarruz, müdafaa, işgal muharebesi ve kati muharebenin mahiyeti, tatbik olunacağı zaman ve halin seçilmesi hususunda arkadaşların zaten mevcut olan melekeleri muhafaza olunmalıdır. Buna teorik ve pratik iştigallerimizde çok dikkat etmeliyiz. Bir de alınan vazife ile sarf olunacak askeri faaliyetin ciddi bir alakası vardır. Bunun için vazife verenlerin, vazife alanla-

rın kullanacağı vasıtayı, askeri faaliyeti tayinde tereddüte düşmelerine sebebiyet vermemeleri lazımdır. Maksatta açıklık çok mühimdir.

Arkadaşlar! Bütün bu dikkatli incelememizden ve hazırlık lüzumuna müştereken kanaatimizden maksat, hiç şüphe yok ki, mutlaka harp etmek değildir. Harbi Umumi'den sonra bütün cihan barış ve sükûna muhtaçtır. Türkiye ki birçok harplere sahne olmuştur, sonu gelmez felaketler görmüştür; onun barış ve sükûn ihtiyacı daha fazladır. İşte biz bu hazırlığımızla muhtaç olduğumuz barış ve sükûnu temin etmek istiyoruz. Tarafsızlıkları bütün cihanca kabul ve tasdik olunan devletler vardır ki, onlar da barış ve sükûn ve huzurları için tabii müdafaalarına ehemmiyet vermekte, ordularına fevkalade itina etmektedirler. Bu, dikkat ve uyanıklığa değer. Biz de herkes gibi tabii müdafamıza layık olduğu kadar ehemmiyet vermeye mecburuz.

Arkadaşlar!

Türkiye Cumhuriyeti yalnız iki şeye güvenir: Biri millet kararı, diğeri en acı ve en müşkül şartlar içinde dünyanın takdirlerine hakkıyla layık olan ordumuzun kahramanlığı; bu iki şeye güvenir. Arkadaşlar! Kumandanız altında bulunan ordular, cidden kahramanlığına güvenilir ordulardır. Bu ordular tarihte emsali görülmemiş kahramanlıklar, fedakârlıklar göstermiştir; şanlı zaferler kazanmıştır. Millet ve memleketin cidden minnet ve şükranına hak kazanmıştır.

Arkadaşlar! Türkiye en zayıf zannolunduğu bir zamanda en kuvvetli olduğunu ispat etmiştir; ordusu sayesinde. Ordumuz, vatan içinde zafer kazanmıştır. Bu hadise Türkiye'nin fevkalade hayatiyetine, ulvi azmine ve ölümsüz mevcudiyetine en bariz delildir. Düşmanın vatan içine girmiş olması düşman lehine birçok sebepleri ve etkenleri doğurur. Bütün bunları göğüsleyerek düşmanı vatan içinde mağlup etmek, mahvetmek, başlı başına bir mevcudiyet, büyük bir kuvvet eseridir. Vatan dahilinde mağlubiyetin akıbeti fevkalade tehlikelidir, vahimdir. Bu hakikati teyit eden yakın ve uzak tarihi misaller çoktur.

Arkadaşlar!

En büyük tehlikeler karşısında, uçurumun kenarına gelmişken bu kadar büyük hayatiyet ve kabiliyet gösteren, azim ve ruh gösteren memleketimizin, milletimizin korunmuş ve mesut yaşamaya hakkı vardır. Bunu bütün mevcudiyetimizle temine çalışacağız. Bizi, bu maksada ulaşmaktan men eden engeller vardır. Arkadaşlar, bunlarla mücadele mevziinde bulunuyoruz. Fakat her şeye rağmen memleket ve milleti mesut etmekten[1] ibaret olan maksat mutlaka hasıl olacaktır. Çünkü bu maksat, Hakk'ın da maksadıdır.

Netice olarak beyan edeyim ki, bütün ihtimallere karşı kıymetli kumandanlarımızın, kahraman ordumuzun memleketi emniyet ve katiyetle müdafaa edebileceğine, milletin yüce menfaatlarını mutlaka emniyet altında bulunduracağına ait olan kanaatim, bu defaki incelemelerimiz vesilesiyle bir daha doğrulandı. Ankara'ya büyük bir kalp huzuruyla dönüyorum. Fevkalade memnun ve müsterih olarak hepinize veda ediyorum.

1 *Tanin* ve *İkdam*'da "muhafaza etmekten". (Y.N.)

İSTANBUL BARO İKİNCİ REİSİ SAADEDDİN FERİT BEYEFENDİ'YE*

(26 ŞUBAT 1924)

İstanbul Baro İkinci Reisi Saadeddin Ferit Beyefendi'ye

Baro'nun hissiyatına teşekkür ederim. Baro'nun Cumhuriyet'e güzide hizmetlerde bulunacağına dair olan kanaatimizi bu vesile ile de göstermek ve beyan etmek isterim, Efendim.

Reisicumhur
Gazi Mustafa Kemal

* *Vakit*, 27 Şubat 1924, Numara: 2217, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak-Dr. Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları. Ankara, 1972, s.149. *Vakit*'teki eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

İTİMATNAMESİNİ SUNAN RUS BÜYÜKELÇİSİ SURİÇ'İN NUTKUNA CEVAP*

(27 ŞUBAT 1924)

Ankara, 27 (AA) - Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri bugün öğleden sonra saat üçte istasyondaki riyaset dairesinde Rus Büyükelçisi Mösyö Suriç'i resmi surette kabul buyurmuşlardır. Kabul töreni esnasında Başvekil ve Hariciye Vekili İsmet Paşa Hazretleri hazır bulunmuşlardır. Hariciye siyasi müşavirlerinden Kemal Bey saat iki buçukta Rus Seferethanesi'ne giderek Sefir'i ve maiyetlerini almış, riyaset makamından ve Hariciye Vekâleti'nden gönderilen otomobillerle istasyonda Reisicumhur Hazretleri'nin dairelerine ulaştırmış, Sefir Cenapları riyaset dairesi önünde iki taraflı mevki alan askeri müfrezeler tarafından selamlanmış, mızıka Enternasyonal Marşı'nı çalmıştır. Sefir Cenapları, Kalemi Mahsus Müdürü Hayati Bey ve yaverler tarafından karşılanarak bir müddet istirahatten sonra Reisicumhur Hazretleri'nin nezdine getirilmiş ve ayakta kabul buyurulmuştur. Mösyö Suriç, tercümesi aşağıda yer alan nutku irat ile itimatnamesini Reisicumhur Hazretleri'ne takdim eylemiştir. [...]

Reisicumhur'umuzun Cevabi Nutku

Ankara, 27.2.1924

Temsilci Efendi,

İçtimai Şûralar Cumhuriyetleri İttihadı'nın[1] İcra Heyeti Merkeziyesi tarafından fevkalade delege büyükelçi unvanıyla nezdime delege temsilci sıfatıyla tayininizi içeren itimatnameleri büyük bir memnuniyetle alıyorum.

İçtimai Şûralar Cumhuriyetleri milletleri namına Türk milleti hakkında gösterdiğiniz dostane hissiyattan pek mütehassisim. Türk milletinin dahi bu cumhuriyetleri teşkil eden milletler hakkında aynı hissiyatı beslediğini kuvvetle tekrar edebilirim.[2] Bu hissiyat, Lenin'in acı veren vefatı münasebetiyle bir defa daha tezahür etmiştir.

* *Tanin*, 28 Şubat 1924, Numara: 497, s.2; *Vakit*, 28 Şubat 1924, Numara: 2218, s.1-2; *Ayın Tarihi*, 1924, c.2, sayı 6. s.638-639. Ayrıca bkz. D.B.A. (TC Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Müt. K. 6/4'ten aktaran: *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, c.4, Hazırlayan: Bilâl N. Şimşir, Atatürk Kültür. Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, s.121; Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, Kaynak Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1997, s.227-228. *Ayın Tarihi*'ndeki eski yazı metin Ahmet Hezarfen, *Tanin* ve *Vakit*'tekiler ise Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği. (Y.N.)

2 "Kuvvetle tekrar edebilirim" sözcüklerinin aslı olan "tekit edebilirim" sözcükleri yerine, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*'nda "temin edebilirim". (Y.N.)

Türkiye'nin kültürel ve iktisadi gelişmesi yolunda gelecekte barış dairesinde zaferler kazanması hakkında ifade eylediğiniz temennilerden dolayı teşekkür beyan ederim. Türk milleti bu gayeye ulaşmak için olanca azim ve sebatıyla[1] yürüyecektir. Türk milleti, İçtimai Şûralar Cumhuriyetleri İttihadı'nı teşkil eden milletlerin de yükselme sahasında pek parlak ilerlemelere mazhariyetlerini görmekle büyük bir sevinç duyacaktır.

Temsilci Efendi,

Her iki memleketimiz arasında mevcut dostluk ve iyi komşuluk münasebetlerini sağlamlaştırmak hususunda[2] sarf olunacak mesainizin desteğime ve Cumhuriyet hükümetinin yardımına mazhar olacağından emin olabilirsiniz.

1 *Ayın Tarihi* ve *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*'nda "azim ve metanetiyle". (Y.N.)

2 "Hususunda" sözcüğünün aslı olan "emrinde" sözcüğü *Tanin, Vakit* ve *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş...*'te "emelinde". (Y.N.)

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA
İKİNCİ DEVRE İKİNCİ TOPLANMA YILINI AÇIŞ NUTKU*
(1 MART 1924)

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin muhterem üyeleri!

Büyük Millet Meclisi'nin hayırlı ve feyizli eli Türk milletinin mukadderatını idare etmeye başladığının beşinci senesini idrak ediyoruz. *(Elhamdülillah sesleri.)* Bu mübarek vesile ile de değerli üyeleri hürmetle selamlarım. *(Teşekkür ederiz, tazimat arz eyleriz sesleri.)*

Geçen sene esnasında Büyük Millet Meclisi, Türk milletinin hakiki eğilimlerine tabi olarak devlet şeklini cumhuriyet şeklinde katiyen karara bağladı. Cumhuriyet idaresi memlekette en tenha köşeye kadar hararet ve heyecanla kabul edildi. Millet, cumhuriyetin, Türk vatanını asırların birikmiş idari kötülüklerinden kurtaracak ve memleketin müstahak olduğu itibar ve hürmeti muhafaza edecek ve yükseltecek yegâne idare şekli olduğuna kanaatini en bariz bir surette gösterdi. Millet, cumhuriyetin şimdi ve gelecekte muhtemel ve tasavvur olunan[1] bütün taarruzlardan katiyen ve ebediyen korunmuş bulundurulmasını talep etmektedir. Milletin talebi, cumhuriyetin sınanmış ve olumlu olan bütün esaslara bir an evvel ve tamamen dayandırılması suretinde ifade olunabilir. Yüce Meclis'in büyük bir ehemmiyetle meşgul olduğu Teşkilatı Esasiye'de, milletin talebini hareket hattı kabul etmek hepimizin vazifemizdir. Diğer taraftan hükümet için, asri ve medeni idarenin bütün icaplarını basit ve seri bir surette memlekette tatbik ettirmek ve geliştirmek icap eder. *(Alkışlar.)* Vazifelerimizi milletin emellerine uygun yolda iyi yapmaya muvaffakiyeti temenni ederim. *(İnşallah sesleri.)*

* Aslı, TBMM Kütüphanesi, MF No: 1204, RM 251/1-2-3'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, c.7, TBMM Matbaası, Ankara, s.3-6; *Aylık Tarihi*, c.3, sayı 7-10, s.3-7; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayımları, İstanbul, 1945, s.314-320. TBMM Kütüphanesi'ndeki eski yazı belge Ahmet Hezarfen ve Musa Sarıkaya, *Aylık Tarihi*'ndeki eski yazı metin ise Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur. Ara başlıklar *Aylık Tarihi*'nden alınmıştır.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı. Büyük Millet Meclisi'nin 1 Mart 1924 günü öğleden sonra saat 1.40'ta açılan ve riyasetini Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı 1. toplantı 1. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

1 "Muhtemel ve tasavvur olunan" sözcüklerinin aslı olan "muhtemel ve mutasavver" sözcükleri yalnız TBMM Kütüphanesi'ndeki eski yazı belgede yer almaktadır. (Y.N.)

Memleketin Asayişi

Geçen sene zarfında memleketin asayişinde ciddi semereler husule getirilmiştir. Emniyet ve asayişin muhafazası ve sağlamlaştırılması görüşü o derece mühimdir ki, mevcut ahval cidden memnuniyet verici olmakla beraber, bu hususta devamlı alaka ve takibatta asla müsamahakâr olunamayacağını beyan etmeyi gereksiz sayıyorum.

Memleketin İktisadi Vaziyeti

Memleketin iktisadi vaziyetinde ümit verici emareler görülmüştür. Uzun seneler-den beri mesaisinin birikmiş hasılatını sarf etmek mecburiyetinde kalan memleketi-miz, iktisaden gelecekteki mesaisine dermanlı bir halde girmiş[1] bulunuyor. İktisadi işlerde çalışmak hevesi, topraklarımızın feyiz ve bereketine haklı ve derin itimat, fa-kir ve zengin bütün memleket evladında hissolunmaktadır.

İktisadi gelişme için her vasıtadan evvel lazım olan bu uyanış, yüce Meclis ve hükümet tarafından faydalı kanunlar ve pratik tedbirlerle himaye ve teşvik edilmek lazımdır.

Mübadele Meselesi

Anlaşmalar[2] icabından olan ahali mübadelesi icraatı devam etmektedir. Cumhu-riyet hükümeti birçok müşkülat ile beraber mevsimin de meşakkatleriyle mücadele etmek mecburiyetinde kaldı.

Buna rağmen memleket dahilindeki nakil ve iskân işleri çok sayıda vasıtaların is-rafına mal olan geçmiş senelere nispetle kıyas kabul etmeyecek derecede iyi cereyan etmektedir. Yeni vatandaşlarımızdan mühim bir kısmı daha şimdiden geçimlerini biz-zat tedarik edebilecek vaziyete getirilmişlerdir. Mübadele işlerinde daha göğüslemek mecburiyetinde olduğumuz müşkülat büyüktür. Bu mesele ile milletimiz cidden ve yakından alakadardır.

Ordumuz

Muhterem efendiler! Memleket müdafaası tedbirlerimizi övgü lisanıyla zikret-mek isterim. Türkiye Cumhuriyeti, hukukunu büyük bir hassasiyet ile muhafazaya kararlıdır. *(Alkışlar.)* Bunu ifade ederken, bu uğurda tasavvurun üzerinde müşkülat ile mücadele etmek mecburiyetinde kalmış olan müdafilerin haline tercüman olmuş

1 TBMM Kütüphanesi'ndeki eski yazı belgede "çıkmış" yazılmış. Diğer kaynaklarda "girmiş". (Y.N.)
2 "Anlaşmalar" sözcüğünün aslı olan "uhud" sözcüğü, *TBMM Zabıt Ceridesi*'nde yanlışlıkla "uhuvvet" (dostluk, kardeşlik) okunmuş. (Y.N.)

oluyorum. Muzaffer ordumuzun hali, güven verici ve itimada değerdir. Gelecekte dahi çetin tecrübelerde kıymetini ispat etmiş olan kumanda heyetlerimizin yüksek kabiliyetlerini muhafaza etmek ve artırmak ve vatanın muhafazası[1] için icap eden medeni vasıtaların tamamını devamlı olarak tedarik ve temin mecburiyetlerimizi ihmal etmemize imkân yoktur. Askeri hizmetin bir buçuk seneye indirilmesi için kabul olunan kanunu da memnuniyetle zikretmek isterim. Bu karar ile Cumhuriyet, silahlı tedbirleri[2] ancak zaruret sınırında kabul etmek ve memleket evladının önünü açmak için azami kolaylıkları temin eylemek şiarında olduğunu göstermiştir. *(Bravo sesleri.)*

İktisadi ve Mali Vaziyet

Mali ve iktisadi ıslahat ve tedbirlere bilhassa ehemmiyet atfediyoruz. *(Alkışlar.)* Memleketimizin mali vaziyeti intizam, emniyet ve inzibat üzerine kuruludur. Hakiki bir bütçe tesisi, vergilerin ıslahı ve her tür israflara karşı daimi olarak teyakkuz ve engel olmak kararındayız. Memleketimizin servet kazanması yolunu her şeyden evvel ziraatta ve zirai sanayide arıyoruz. *(Alkışlar.)*

Deniz Nakliyatı

Memleketin ulaşımı üzerine bilhassa yüksek nazarı dikkatinizi çekerim. Deniz nakliyatının memleket evladının vasıtaları ve kabiliyeti ile temini için[3] az zamanda elde edilen semereler, şimdiye kadar bize mâni olan siyasi kayıtların isabetsizliğini derhal ortaya çıkarmıştır. Bu yolda kati semereleri az zamanda toplamak mecburiyetindeyiz.

Şimendiferler

Memleketin muhtaç olduğu şimendiferler hiçbir an gözümüzden uzak olmayacaktır. Sivas şimendiferlerinin derhal inşasına başlanması kararını esaslı bir gelişme tedbiri sayıyoruz. Memlekette her vasıta ile bir karış fazla şimendifer vücuda getirmek, fakat vaziyet her ne olursa olsun bir gün geri kalmamak düsturu milletin hakiki ihtiyacına tamamen uygun olduğu kanaatindeyim.

1 "Vatanın muhafazası" sözcüklerinin aslı olan "muhafazai vatan" sözcükleri yerine, TBMM Kütüphanesi'ndeki eski yazı belgede "müdafaai vatan". (Y.N.)

2 Meclis Zabıtları'nın eski yazı basımında "silahlı tedbirleri" sözcüklerinin aslı olan "tedabiri müsellahayı" sözcükleri, *TBMM Zabıt Ceridesi*'nde yanlışlıkla "tedabiri muslihayı" şeklinde okunmuş. Aynı sözcükler TBMM Kütüphanesi'ndeki eski yazı belgede ise "müdafaayı memleket tedabirini" (memleket müdafaası tedbirlerini) şeklinde. (Y.N.)

3 TBMM Kütüphanesi'ndeki eski yazı belgede yer alan "temini için" sözcükleri *TBMM Zabıt Ceridesi*'nde yoktur. (Y.N.)

Nüfus Meselesi

Nüfusumuzun muhafaza ve artırılması gayesini ehemmiyetle nazarı dikkate sunarım. Genel sıhhat için esaslı olarak göz önünde tutulan tedbirler devamlı olarak tamamlanmalı ve genişletilmelidir. Bereketli ve doğurgan olan Türk milleti devamlı ve fenni sıhhat tedbirlerine mazhar olunca Türk vatanını süratle doldurâcak ve şenlendirecek kuvvette olduğuna kimsenin şüphesi yoktur.

Maarif Meselesi

Memlekette maarif nurunun yayılmasına ve en derin köşelere kadar nüfuz etmesine bilhassa gözümüzü dikiyoruz. Dört sene evvel maarife tahsis ettiğimiz vasıtaları bugün on misline çıkarmış bulunuyoruz. Evvelemirde bu vasıtaların hakikaten verimli ve pratik olmasına ve asla israfa uğramamasına ehemmiyet veriyoruz. Bu hal temin edilmiş bulundurulmakla beraber, maarifin vasıtalarını devamlı olarak artırmak lüzumuna olan kanaatimizi muhafaza edeceğiz.

Diğer taraftan özel idarelerden ve memleketin ayrı ayrı kaynaklarından maarife harcanan mesainin merkezden alakadarca takip olunmasını ve bu suretle genel mesainin ilerleme hedefine sevkinin ve ulaştırılmasının tesadüfe bırakılmamasını lüzumlu görüyoruz.

Öğretimin Birliği

Milletin kamuoyunda tespit olunan eğitim ve öğretimin birliği umdesinin bir an kaybetmeksizin tatbiki lüzumunu gözlemliyoruz. *(Alkışlar, bravo sesleri.)* Bu yolda gecikmenin zararları ve bu yolda hızlı davranmanın ciddi ve derin semereleri seri kararınıza tecelli vesilesi olmalıdır. Darülfünunun mevcudiyet ve gelişmesine ve yüksek bir darülfünunun milletin genel eğitiminde, medeni gelişmesinde sahip olduğu kati tesirlere bilhassa nazarı dikkati çekerim.

Türkiye'nin eğitim ve maarif siyasetini her derecesinde tam bir anlaşılırlık ve hiçbir tereddüde mahal vermeyen açıklık ile ifade etmek ve tatbik etmek lazımdır. *(Bravo sesleri, şiddetli alkışlar.)* Bu siyaset her manasıyla, milli bir mahiyette tayin olunabilir.

Adli Islahat

Adli teşkilat ve ıslahata verdiğimiz ehemmiyeti, nasıl ifade etsek azdır. Gerçi, bütçenin bugünkü halinde adliye için mühim kaynaklar ayrılmıştır ve bu kaynaklar[1]

1 "Kaynaklar" sözcüğünün aslı olan "menâbi" sözcüğü yerine, TBMM Kütüphanesi'ndeki eski yazı belgede "vesait" (vasıtalar). (Y.N.)

devamlı olarak artırılacaktır. Fakat, bundan mühim olan nokta, adli anlayışımızı, adli kanunlarımızı, adli teşkilatımızı, bizi şimdiye kadar şuurlu şuursuz tesir altında bulunduran, asrın icaplarına uygun olmayan bağlardan bir an evvel kurtarmaktır. *(Bravo sesleri, alkışlar.)* Millet, her medeni memlekette olan adli anlayışların[1] memleketin ihtiyaçlarına uyan esaslarını istiyor. Millet, seri ve kati adaleti temin eden medeni usulleri istiyor. *(Alkışlar.)* Milletin arzu ve ihtiyacına tabi olarak adliyemizde her türlü tesirlerden cesaretle silkinmek ve seri ilerlemelere atılmakta asla tereddüt olunmamak lazımdır. *(Alkışlar.)* Medeni hukukta. aile hukukunda takip edeceğimiz yol ancak medeniyet yolu olacaktır.[2] *(Bravo sesleri, alkışlar.)* Hukukta idarei maslahat ve hurafelere bağlılık, milletleri uyanmaktan men eden en ağır bir kâbustur. Türk milleti, üzerinde kâbus bulunduramaz! *(Şiddetli alkışlar.)*

Ankara'nın İmarı

Cumhuriyet'in merkezi olan Ankara'nın süratle imarı gereklidir. Yeni ve asri bir devletin mesaisinde intizam ve semere, medeni bir şehir içinde temin edilebilir. Memleketin mevcudiyeti şimdi ve gelecekte Ankara'nın idare merkezi olmasını nasıl katiyen gerektirmiş ise, Cumhuriyet merkezinin süratle gelişmesini ve imarını da o derece zaruri kılmıştır. Gerçi idare merkezinin muhtaç olduğu resmi ve genel mekânları birden temin etmek mümkün değildir. Bu mekânları senelere taksim ederek, fakat devamlı olarak meydana getirmek ve inşa etmek, hem ihtiyacı pratik olarak adım adım ikmale hem de birden büyük kaynakların hasrından kaçınmaya vesile olacaktır.

Matbuatın Serbestisi

Matbuatın genel hayatta, siyasi hayatta ve Cumhuriyet'in gelişme ve ilerlemelerinde sahip olduğu yüksek vazifeleri yâd etmek isterim. Matbuatın tam ve geniş hürriyeti iyi kullanmasının ne derecede nazik bir vaziyet olduğunu da beyana lüzum görmem. *(Bravo sesleri.)* Her türlü kanun kayıtlardan evvel bir kalem sahibinin ilme, ihtiyaca ve kendi siyasi anlayışına olduğu kadar vatandaşların haklarına ve memleketin her türlü özel anlayışların üzerinde olan yüksek menfaatlarına da dikkat ve hürmet etmek manevi mecburiyeti, asıl bu mecburiyettir ki, genel intizamı temin edebilir. *(Bravo sesleri.)* Bununla beraber, bu yolda dalgınlık ve kusur olsa bile bu kusuru düzeltecek tesirli vasıta, asla mazide zannolunduğu gibi matbuat hürriyetini sınırlayan[3] bağlar değildir. *(Bravo sesleri, alkışlar.)* Bilakis matbuat hürriyetinden doğan sakıncaların giderilmesi vasıtası yine bizzat matbuat hürriyetidir, kanaatindeyiz. *(Şiddetli ve sürekli alkışlar.)*

1 TBMM Kütüphanesi'ndeki eski yazı belgede "adli anlayışların" sözcüklerinin aslı olan "telakkiyatı adliyenin" sözcükleri yerine, *TBMM Zabıt Ceridesi*'nde "terakkiyatı adliyenin" (adli ilerlemelerin). (Y.N.)
2 TBMM Kütüphanesi'ndeki eski yazı belgede "olabilir". (Y.N.)
3 "Sınırlayan" sözcüğünün aslı olan "takyid eden" sözcükleri yerine. TBMM Kütüphanesi'ndeki eski yazı belgede "takyid edecek" (sınırlayacak). (Y.N.)

Ordu ve Siyaset

Değerli üyeler! Memleketin genel hayatında orduyu siyasetten tecrit etmek umdesi, Cumhuriyet'in daima göz önünde tuttuğu bir esas noktadır. *(Alkışlar.)* Şimdiye kadar takip olunan bu yolda Cumhuriyet orduları vatanın emin ve metin bekçisi olarak hürmet ve kuvvet mevkiinde kalmışlardır.

Din ve Siyaset

Bunun gibi, mensup olmakla rahat ve mesut bulunduğumuz İslam dinini, asırlardan beri olageldiği üzere bir siyaset vasıtası mevkiinden tenzih etmek ve yüceltmek elzem olduğu hakikatini gözlemliyoruz. *(Bravo sesleri, alkışlar.)* Mukaddes ve ilahi olan itikatlarımızı ve vicdaniyatımızı muğlak ve değişken olan ve her türlü menfaat ve ihtiraslara tecelli sahnesi olan siyasetten ve siyasetin bütün uzuvlarından bir an evvel ve katiyen kurtarmak, milletin dünyevi ve uhrevi saadetinin emrettiği bir zaruerttir. *(Alkışlar.)* Ancak bu suretle İslam dininin yüce fikirleri tecelli eder. *(Çok doğru, öyledir sesleri.)*

Hariçle Münasebetimiz

Efendiler! Geçen sene esnasında harici siyasetimiz barış ve sükûn vadisinde devamlı olarak ilerleme göstermiştir. Felaketli senelerin son eserleri olan askeri işgaller tamamen son buldu. Vatanın fiilen bütünlüğünü vücuda getiren bu hadiseler, milletin tarihinde daima ıstırap ile fakat kendine güven ile iftihar ile yaşayacaktır.

İmza edilen antlaşmalar Yunanistan devleti tarafından tasdik olunarak ilk[1] siyasi münasebetlere başlanmıştır. Muhacirlerimizin nakil ve iskânıyla alakalı müşkülatla beraber, hükümetimiz geçen hadiselerin tesirlerini hafifletmeye çalışmaktadır. Dürüst ve hakiki bir barış menfaatlarının takdir olunacağını ümit ediyoruz.

Antlaşma, Romanya meclislerinde dahi tasdik edilmiştir. Siyasi ve resmi münasebetlerin gecikmemesi beklenmektedir.

Antlaşmanın diğer devletler tarafından tasdiki ile yürürlüğe konulması için beklediğimiz zaman az değildir. Alakadar memleketlerin yasama süreçleri ile izah olunagelen gecikmelerin yakında son bulacağını ümit ediyoruz. Tasdik muamelesinin yeni bir bedel ile karşılaştırılmasının elbette tahakkuku mümkün değildir. *(Bravo sesleri, alkışlar.)* Biz, genel barış ulvi gayesinin müşterek menfaatları milletler için bütün kuvvetini muhafaza etmektedir, zannındayız.

Cemâhiri Müttehidei Amerika[2] ile eşitlik ve karşılıklı ilişkiler esası üzerine antlaşma imza olunmuştur. Tasdiki, hükümet tarafından yüce Meclis'inize arz olunacaktır.

1 "İlk" sözcüğü yalnız TBMM Kütüphanesi'ndeki eski yazı belgede yer almaktadır. (Y.N.)
2 Amerika Birleşik Devletleri. (Y.N.)

Lehistan[1] Cumhuriyeti ile imza olunan antlaşmanın yüce Meclis'çe tasdikini memnuniyetle karşıladık. Lehistan meclislerince de tasdik olunan antlaşma teati olunmak üzeredir.

Avusturya Cumhuriyeti ile dostluk antlaşması ve ticaret mukavelesi imza olundu. Bu da yüce Meclis'inize arz olunacaktır.

Macaristan ile imza olunan dostluk antlaşması da yakında yüce Meclis'e takdim olunacaktır.

Almanya ile antlaşma akdi için Ankara'da müzakerelere başlanmıştır.

Diğer devletlerle de münasebetler tesisi için Cumhuriyet iyi eğilimler göstermekten geri kalmış değildir. Bittabi yarı resmi münasebetler devresi son bulduğundan, resmi münasebetler yeni esaslara göre yapılan yeni antlaşmalara dayanacaktır.

İran milleti ile münasebetlerimiz dostanedir. İran'ın milli emelleri dairesinde gelişme ve ilerleme mesaisini memnuniyetle gözlemliyoruz. *(Bravo sesleri, alkışlar.)*

Afgan ile münasebetlerimiz dostane olarak devam etmektedir.

Rusya Şûralar İttihadı Cumhuriyeti[2] ile münasebetlerimizin dostane mahiyette muhafazasına ve fiilen gelişmesine halisane kıymet atfediyoruz. Bazı müşkülat kısmen pratik olarak halledilmiştir. Hemen neticeye yaklaşmış olan konsolosluk mukavelesinin imzası gecikmeyecektir ümidindeyiz.

Efendiler! Cumhuriyet'in harici siyasette yüzü, doğrulukla ve halisane olarak barışın ve antlaşmaların muhafazasına dönüktür. Münasebetleri genişletmek, karşılıklı olarak hukuka riayet ve hukuka riayet tarzında karşılıklılık hareket hattımızdır.

Antlaşmaların yürürlüğe konulmasından sonra Cemiyeti Akvam'a[3] Türkiye Cumhuriyeti'nin de girmesi göz önünde tutulacak bir noktadır. Biz Cemiyeti Akvam'ın güçlülere tahakküm vasıtası olmayarak, milletler arasında âhenk ve beraberliği temin, anlaşmazlıkları hak ve adalet dairesinde incelemeye ve halle vasıta olacak bir müessese halinde tecelli etmesini ve gelişmesini temenni ediyoruz. *(Bravo sesleri, alkışlar.)*

Muhterem arkadaşlarım!

Önümüzdeki senenin programında pratik ve feyizli mesai yer almaktadır. Bu mesai, ilerleme ve gelişmemiz için çok ciddiyet ve katiyet talep eder. Bu mesaide muvaffakiyet, herkes için bir imtihan devresi olacaktır. Milletimizin yüksek kabiliyeti ile gayret hissi ve yüce Meclis ile hükümetin mesai hedefinin tayininde ve tatbikatta isabeti, muvaffakiyetin kefilidir. Bu hususta güvenimi katiyet ve samimiyetle gösterir ve ifade ederim. *(Sürekli alkışlar.)*

1 Polonya. (Y.N.)
2 Rusya Sovyetler Birliği Cumhuriyeti. (Y.N.)
3 Milletler Cemiyeti. (Y.N.)

DARÜLFÜNUN HEYETİ'NE TEŞEKKÜR*

(3 MART 1924)

İstanbul Darülfünun Emini İsmayıl Hakkı Beyefendi'ye

C. Memleketimizde demokrasi ve Cumhuriyet umdelerinin mutlak ve kati surette tatbiki ve milletimizin[1] ilim ve medeniyet yolunda layık olduğu yüce mertebeye ulaştırılması hususunda Darülfünun'umuzun ilmi kanaat ve kudrete dayalı nurlu ve şuurlu fiillerinin ve aydınlatmalarının daima en kıymetli ve en verimli etken olduğunu bu vesile ile de tekrar eyler, hakkımda samimi surette hissiyat gösteren muhterem heyete[2] teşekkürlerimin tebliğini rica eylerim, Efendim. 3 Mart 340 [1924]

Türkiye Reisicumhuru
Gazi Mustafa Kemal

* *Vakit*, 5 Mart 1924, Numara: 2224, s.2; *Tanin*, 5 Mart 1924, Numara: 503, s.3; *İkdam*; 5 Mart 1924, Numara: 9672, s.1; *Tevhidi Efkar*, 5 Mart 1924, Numara: 3998-970, s.3. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.516-517. *Vakit* ve *Tanin*'deki eski yazı metinler Musa Sarıkaya, *Tevhidi Efkâr ve İkdam*'dakiler ise Hüseyin Gültekin tarafından okunmuştur.

1 *Vakit* ve *İkdam*'da "memleketimizin". (Y.N.)

2 İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul Darülfününu heyetini 11/12 Şubat 1924 günü İzmir'de kabulünü şöyle aktarmaktadır:

> "1924 Şubat'ı içinde Ankara'da bulunuyoruz. Maksadımız Darülfünun ihtiyaçları hakkında Maarif Vekâleti'yle temas etmekti. Bir heyet halinde idik. Bu heyetin içinde Edebiyat Fakültesi Reisi Köprülüzade Fuat, Hukuk Fakültesi Reisi Aynizade Tahsin, Tıp Fakültesi Reisi merhum Dr. Vasıf ve Fen Fakültesi Müderrislerinden Riyaziyeci Şükrü vardı. [...]
> Şubat'ın onuncu günü Ankara'dan hareket ettik. [...]
> İzmir'e vardık. Gazi, milli kahramanı [İsmet İnönü] karşılamak üzere istasyona gelmişlerdi. [...] Hemen aşağıya indik. Gazi, her birimizin ayrı ayrı elini sıktı ve iltifat etti. 'Buyrun' dedi, yürüdük. İstasyon kapısında veda edildi, ayrıldık. O gün bir yaver geldi. 'Bu akşam saat beşte Gazi Paşa Hazretleri'ne davetlisiniz; sizi tam saat beşte kendi vesaitimizle alacağız' dedi. [...] Saat beş oldu. İki büyük otomobil Naim Palas'ın önünde durdu. Biraz sonra Göztepe'ye doğru otomobiller hareket etti. Köşke vardığımız zaman doğrudan kabul edileceğimizi anladık. [...] Kendileri ufak bir odada bizi bekliyorlardı. Gazi tunçtan bir sanat eseri, bir heykel gibi ayakta ve hareketsiz duruyordu. [...] Elini sıktım. Hiçbir şey söylemedi ve oturmamızı işaret etti. Heyetin duyduğu saadet halini kendilerine ifade etmek için müsaadelerini istedim. Hemen ilmi bir görüşme başlamıştı. Mesele şu idi: 'Terbiye dini mi olmalı, yoksa milli mi olmalı?'
> Bu soruyu bana soruyorlardı. [...] Bütün dikkatimi topladım. Verdiğim cevabın özetini buraya yazıyorum:
> 'Din, toplumsal bir müessesedir. Realitede yaşamaktadır. Fakat devlet, onu mekteplerinde öğretmeye mecbur değildir. Devlet terbiyesinin karakteri ancak milli [*Atatürk/ Yetişmesi, Kişiliği, Devrimleri*'nde "laik"] olabilir. İnkılap, maarif müesseselerini laikleştirmelidir.'
> Gazi, doğru veya yanlış demiyorlardı. Bir sorunun cevabını alınca ikincisine geçiyorlardı. İkinci bir soru sordular:

'Böyle bir laisizasyon hareketini halk nasıl karşılar?'
Hiç tereddütsüz cevap verdim:
'Türk milleti, laik terbiye esasını çok iyi kabul edecektir. Çünkü dünyanın en realist, en pozitif kafalı bir milletidir.'
Bu cevabımın iyi karşılandığını seziyordum. Fakat Gazi, soyut iddiaları hemen tasvip etmiyordu. Delil ve ispat istediğini hissettirmişti. Ben 1908'i takip eden yıllarda İstanbul Darülmuallimat ve Darülmuallimini'nde yurdun her tarafından gelen gençler üzerinde yaptığım psikolojik bir anketin mevzuundan bahsettim. Bu anket gençlerin din, milliyet ve hayat anlayışlarını açıkça gösteriyordu. Gazi, bu tecrübeden çok memnun olmuştu.
Yemeğe inmiştik. Konuşma aynı yolda ilerlemekte idi. Yemekten sonra o katta geniş bir salonda oturduk. Bahis, tarihi ve yaşama hakkı olmayan ve dini olmaktan ziyade politik olan bir müessesenin tabiatına intikal etmişti. Hiç şüphe yok ki, ağır bir imtihan geçiriyorduk. Bu işte asıl sıkıntıyı çeken bendim. Çünkü, arkadaşlarım ya hiçbir şey söylemiyorlar, yahut da arada bir beni teyit ediyorlardı. Bazen Köprülü yardımıma koşuyordu. Bütün enerjimi toparlamaya, ilmi kanaatlerimi olanca açıklık ve katiyetle söylemeye çalışıyordum. Aradan on yedi yıl geçtiği halde o gece verdiğim cevabı hemen hemen aynen hatırlarım:
'Çanakkale'de büyük kahramanlık eseri yaratarak Türk'ün namusunu kurtaran bir erkânıharp, günün birinde kaderin sürüklemesiyle Anadolu'nun bir ucuna memur olur gider. Orada yolunun üzerinde türlü istikametler belirir. Biri servet ve zenginliğe, öteki rütbe ve nişana götürür. Fakat bir istikamet vardır ki, ölümle birlikte bağımsızlık, şan ve şerefe götürür. Hangi istikamette yollanmalı? Tarihin ne büyük ve ne mesut hadisesidir ki, sonuncu yol, şan ve şeref istikametinde ilerliyor. Yolunun üzerindeki bütün arızaları kaldırıyor, bütün çalı ve dikenleri söküp atıyor. Bu yolun üzerinde bir de asırlık bir softalık ve taassup ağacı var. Gerçi bu ağacın da dalları, budakları kesilip atılmış, fakat iri kökleri henüz toprağın içindedir. Bu toprak yaş, üzerindeki güneş ise yakıcıdır. Asırlık ağacın kütüğü bir gün sürecek ve eskisinden daha çok gürbüzleşecektir. Bu, büyük bir tehlikedir. Köklerini de hemen söküp atmalıdır.'
Gazi, bu sözlerim üzerine çok iltifat ettiler. Fakat, arası çok geçmeden çok ağır bir soru karşısında kaldım:
'İnkılapların üniversel süreci nedir? İnkılapçılar [*Atatürk/ Yetişmesi, Kişiliği, Devrimleri*'nde "inkilaplar"] için hangi metot tabiidir, daha normaldir? Kamuoyunu aydınlattıktan sonra emrivakileri ortaya koymak mı, yoksa evvela emrivakileri ortaya koyup daha sonra kamuoyunu aydınlatmak mı?'
Bir an için durdum; adeta sarsılmıştım. Fakat birden kendimi toplayıp hiç tereddütsüz cevabımı vermiştim:
'Bu sürecin şaheseri bizim inkılap tarihimizde vardır; önce emrivakileri ortaya koymak, sonra kamuoyunu aydınlatmak. İnkılabımızın süreci yanılmış değildir ki, bir başkasının tecrübesi söz konusu olsun. İnkılabımızın bu süreci hatasızdır...'
Büyük Dâhi'nin tam emniyet ve teveccühünü kazanmıştım. Tekrar iltifat buyurmuşlardı. Artık hiç sıkılmıyor ve serbestçe konuşabiliyordum.
Bahis, nüfus meselesine intikal etmişti. Salonda Başvekil İsmet Paşa da hazır bulunuyorlardı ve bahsi büyük bir dikkatle takip etmekte idiler. [...] Cesaret ettim, nüfus siyasetimiz bahsini açtım. Gazi'nin bu bahse ne derecede büyük ehemmiyet verdiğini gözlerinin keskin parıltısından anlıyordum. O gece, 'Yüz milyonluk Türkiye!' sözünü birkaç defa duymuştum. [...]
Saat gecenin ikisini geçmişti. Görüşmenin son safhası güzel sanatlar kültürü idi. Ressam Çallı İbrahim de bizim aramızda idi. [...] Çallı İbrahim de bizim heyetle seyahat etmekte idi. [...] Nihayet sanat bahsi açılmıştı. [...] Ben bir aralık sırası gelip, şu sözleri söylemiştim:
'Darülfünun Emini olmakla değil, Sanayii Nefise Mektebi hocası olmakla övünürüm.' [...]
Saat gecenin üç buçuğu. Büyük adamın huzurundan ayrılıyoruz. Elimizi sıkıyor ve çok iltifat ediyordu. O aralık söylediğim sözler arasında şu cümleleri iyice hatırlıyorum:
'Darülfünun sizin arkanızdan ve izlerinizin üzerinden koşacaktır. İnkılabın ilmi zaferi için elinden geleni yapacaktır.'"

Bkz. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu. "Hayatım". *Yeni Adam*. 7-14-21 Ağustos 1941. sayı 345-346-347. s.14; Prof. Dr. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu. *Atatürk/ Yetişmesi, Kişiliği, Devrimleri*. Atatürk Üniversitesi Yayınları. Erzurum. 1973. s.107-109. Ayrıca bkz. Ahmet Bekir Palazoğlu. *Başöğretmen Atatürk (1919-1928)*. c.1. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları ve Donanım Dairesi Başkanlığı. Ankara. 1991. s.152-154. (Y.N.)

TEVHİDİ TEDRİSAT KANUNU'NUN BAŞVEKÂLET'E TEBLİĞİ HAKKINDA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ'NE*

(3 MART 1924)

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
6/246

Ankara
3.3.340 [1924]

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

3.3.1340 [1924] tarih ve 19 numaralı tezkerei devletleri cevabıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 3.3.1340 [1924] tarihinde toplanan ikinci toplantısının birinci celsesinde kabul edildiği bildirilen 430 numaralı Tevhidi Tedrisat Kanunu[1] gereğinin yapılması için Başvekâlet'e verilmiş ve tebliğ kılınmıştır, Efendim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi M. Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: İhsan Sungu, "Tevhidi Tedrisat", *Belleten*, Temmuz-Ekim 1938, sayı 7/8, s.429. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Öğretimin Birliği Kanunu. (Y.N.)

İSTANBUL GAZETELERİ BAŞYAZARLARINA BEYANAT*

(4 MART 1924)

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, veda ve tazimat arz etmek isteyen İstanbul matbuatı başyazarlarını dün kabul buyurmuşlardır. Reis Paşa Hazretleri, başyazarlara iltifat göstererek aşağıdaki beyanatta bulunmuştur:

Son günlerde Meclis'çe alınan kararlar milletçe tabii ve hakiki bir surette zaten arzu edilmekte olan hususlardır. Bunları fevkalade görmeye mahal yoktur. Millet, davranışları ile ve tabii bir tarzda bunları istiyordu. Hakiki kurtuluş ve selamete ve saadete karar vermiş olan bir milletten de başka türlü eğilim beklenemezdi. Her halde bu kararlar memleket ve millet için çok hayırlıdır ve pek az zamanda bütün bu iyilikler ortaya çıkacaktır. Mazideki hareket tarzına ait pişmanlıklar bu suretle telafi olunacaktır.[1]

* *Hâkimiyeti Milliye*, 5 Mart 1924, Numara: 1063, s.1; *Vakit*, 5 Mart 1924, Numara: 2224, s.2; *Tanin*, 5 Mart 1924, Numara: 503, s.1; *Tevhidi Efkâr*, 5 Mart 1924, Numara: 3998-970. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*, Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü Yayımları, Ankara, 1954, s.73. Özeti için bkz. Ahmet Bekir Palazoğlu, *Başöğretmen Atatürk (1919-1928)*, c.1, TC Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları ve Donatım Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1991, s.157. *Hâkimiyeti Milliye*, *Vakit* ve *Tanin*'deki eski yazı metinler Musa Sarıkaya, *Tevhidi Efkâr*'daki ise Hüseyin Gültekin tarafından okunmuştur.

1 *Hâkimiyeti Milliye* ve *Vakit*'te "tekrar olunacaktır" şeklinde yazılmış. (Y.N.)

HİNDİSTAN KARAÇİ'DEN ŞEVKET ALİ SUHAÇ'TA CERCA BOMBAY HİLAFET MERKEZ KOMİTESİ MISIR ABDÜLHAMİD, ABDÜLMECİD VE ARKADAŞLARI DELHİ HİLALİ AHMER RASİH EFENDİLERE TELGRAF*

(MART 1924)[1]

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti
Hususi

Hindistan Karaçi'den Şevket Ali
Suhaç'ta Cerca
Bombay Hilafet Merkez Komitesi
Mısır Abdülhamid, Abdülmecid ve Arkadaşları
Delhi Hilali Ahmer Rasih Efendi

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kabul ettiği kanun aşağıdadır. Halife hal' edilmiştir. Hilafet, hükümet ve cumhuriyet mana ve kavramında esasen mevcut olduğun-

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: IV-17-a, D: 68, F: 18'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: Prof. Dr. Yücel Özkaya, Prof. Dr. Mehmet Saray, Prof. Dr. Mustafa Balcıoğlu, Doç. Dr. Cezmi Eraslan, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı*, Hazırlayan: Hüseyin Tosun, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2003, s.351. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki, Musa Sarıkaya ve Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

1 Eski yazı belgede tarih bulunmamaktadır. Ancak telgraf, Antalya Mebusu Rasih [Kaplan] Efendi'nin 5 Mart 1924 tarihli telgrafına cevaben gönderilmiştir. Rasih Efendi'nin söz konusu telgrafı şudur:

"Türkiye Cumhuriyeti
Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi
Matbuat Müdüriyeti
Adet
5 Mart

Ankara'da: Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Hilafetin Türk milletince tecridi Müslüman memleketlerinde çeşitli tesirler ve ihtiraslar uyandıracaktır. Bunun neticelerinden Türkiye de etkilenecek ve rahatsız olacak, dahili emniyeti tehdit altında kalacaktır. Hilafeti Osmanlı hanedanında bırakmaya hiçbir lüzum ve mecburiyet yoktur. Lakin, hilafet her Müslüman millet tarafından Türklerin müttehiden mukaddes ve münakaşa kabul etmez bir sıfatı olarak görüldüğü için, bu sıfatı Millet Meclis'inin maneviyatında katiyen muhafaza etmek ve onu, Reis'in şahsında temsil ettirmek lazımdır. Aynı mesele hakkındaki son haberler bizi dönmeye mecbur bırakıyor. Emri telgraflarınızı bekliyorum.

Antalya Mebusu Rasih"

Bkz. *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı*, s.350-351. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur. (Y.N.)

dan, hilafet makamı kaldırılmıştır. Hakikaten hilafetten kastolunan hükümettir, devlettir.[1] Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin yanında ayrıca bir hilafet makamının mevcudiyeti, Türkiye'nin dahili ve harici siyasi birliğini ihlal ettiği sabittir. Diğer taraftan asırlardan beri cihanda bir tek İslam hükümeti esasını tahakkuk ettirmek için muhafaza edilmiş olan hilafet makamı maksadı hiçbir zaman tahakkuk ettirilememiş, bilakis Müslümanlar arasında daima nifak ve anlaşmazlık vesilesi olmuştur. Halbuki hakiki menfaatlar toplumların bağımsız hükümet teşkil edebilmelerini esas olarak kabul etmektedir. Müslüman milletler arasındaki manevi ve hakiki bağ, "İnnemel mü'minune ıhvetün"[2] ayeti celilesinin anlattığı manadadır.

Gazi M. Kemal

1 Eski yazı belgede burada üstü çizilmiş olan şu cümle yer almaktadır: "Bu kanun metni dine tamamen mutabıktır." (Y.N.)

2 Hucurât Sûresi, 10. ayet: "Müminler ancak kardeştirler". (Y.N.)

YENİ VEKİLLER HEYETİ'NİN BİLDİRİLMESİ HAKKINDA MALATYA MEBUSU İSMET PAŞA'YA*

(5 MART 1924)

6/254

5 Mart 340 [1924]

Malatya Mebusu İsmet Paşa Hazretleri'ne

İstifanızı[1] kabul ettim ve Başvekâlet'e yine zatı devletlerini seçtim. Teşkilatı Esasiye Kanunu icabınca vekâletlere seçeceğiniz zevatın bildirilmesini bekler ve yeni hükümetin teşkiline kadar icra vekillerinin vekâleten vazifelerine devam etmelerini temenni ederim.

Reisicumhur
Gazi

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: IV-3, D: 51, F: 12-5'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 İsmet Paşa, Şeriye ve Evkaf Vekâleti'nin kaldırılması ve Erkânıharbiyei Umumiye Reisi'nin hükümet dışında bırakılması üzerine hükümette yeni bir görev bölüşümü yapılabilmesi için Başvekâlet'ten istifa etmiştir. (Y.N.)

YENİ HÜKÜMET TEŞKİLİ İÇİN BAŞVEKİL'İN İSTİFA ETTİĞİ HAKKINDA TEZKERE*

(6 MART 1924)

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti
6/255

6 Mart 340 [1924]

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Son olarak Büyük Millet Meclisi'nde kabul olunan kanunlar ile icra vekâletlerinin görev dağılımının tarzında esaslı değişiklikler vukua gelmiş olduğundan, yeni esaslara göre bir hükümet teşkiline imkân bırakmak maksadıyla Başvekil İsmet Paşa istifa etmiştir. Vaki olan istifa kabul edilerek Başvekâlet'e yine adı geçen seçilmiştir. Teşkilatı Esasiye Kanunu icabınca diğer vekâletlere seçilecek zevatın Meclis'e tasvip için arz edilmek üzere bildirilmesi ve yeni hükümetin teşkiline kadar eski icra vekillerinin vekâleten vazife yapmaya devam etmeleri kendisine bildirilmiştir, Efendim.

Reisicumhur
Gazi M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: IV-3, D: 51, F: 12-1'de bulunan ve üzerinde "müsvedde" kaydı yer alan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, c.7, TBMM Matbaası, Ankara, 1970, s.134; *Hâkimiyeti Milliye*, 7 Mart 1924, Numara: 1065, s.2. Eski yazı belge ve metinler Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.
Mustafa Kemal Paşa'nın bu tezkeresi, Büyük Millet Meclisi'nin 6 Mart 1924 günü öğleden sonra saat 1.45'te açılan ve riyasetini Fethi Bey'in yaptığı 5. toplantı 1. celsesinde okunmuştur. (Y.N.)

YENİ KABİNENİN TEŞKİLİ HAKKINDA TEZKERE*

(6 MART 1924)

TBMM Riyaseti Celilesine

Başvekâlete seçilen Malatya Mebusu İsmet Paşa Hazretleri'nin vekâletlere seçtiği zevatın isimleri aşağıda yer almaktadır. Teşkilatı Esasiye Kanunu icabınca tasvip için yüce Meclis'e arz olunur, Efendim.

Hariciye (Malatya Mebusu) İsmet Paşa,
Müdafaai Milliye (Karesi) Kâzım Paşa,
Dahiliye (Kütahya) Ahmed Ferid Bey,
Maliye (Kangırı) Mustafa Abdülhalik Bey,
Ticaret (Trabzon) Hasan Bey,
Ziraat (Aydın) Zekâi Bey,
Adliye (İzmir) Necati Bey,
Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye (İstanbul) Dr. Refik Bey,
Maarif (Saruhan) Vâsıf Bey,
Nafıa (İstanbul) Süleyman Sırrı Bey,
Mübadele, İmar ve İskân (İzmir) Mahmud Celâl Bey.

6.3.1340 [1924]

Reisicumhur
Gazi Mustafa Kemal

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, c.7, TBMM Matbaası, Ankara, 1970, s.147. Ayrıca bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 7 Mart 1924, Numara: 1065, s.1. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.
Mustafa Kemal Paşa'nın bu tezkeresi, Büyük Millet Meclisi'nin 6 Mart 1924 günü öğleden sonra saat 6.20'de açılan ve riyasetini Fethi Bey'in yaptığı 5. toplantı 2. celsesinde okunmuştur. (Y.N.)

HİLAFETİN KALDIRILMASI HAKKINDA RAYMOND COLRAT'A DEMEÇ*

(10 MART 1924)[1]

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, yazara, saltanat zamanında uzun bir süre işe yaramamış olan, asırlar boyu zayıf kalmış, kullanılmayacak hale gelmiş ve sadece Sultan Abdülhamit'in becerisi sayesinde imparatorluğun gelişmesine değil, fakat Yıldız Köşkü'nün karanlık emellerinin gerçekleşmesine hizmet etmiş bir kurumu kaldırma sebeplerini açıklamak istemiştir.

Gazi, bana şöyle söylemiştir:

"Halkın, vazifelerini anlaması ve milletin gücünün farkına varmasını sağlamaktan başka bir niyetim hiçbir zaman olmadı. Bütün göreneklere karşı mücadele ettim ve milli ananelerine dayalı, sultanın mutlakiyeti ve teokrasinin yalanları dışında bir vatanın yeniden oluşması için mücadele ettim.

Avrupa'da, Türk'ü gelişmenin düşmanı olan bir inancın gereklilikleri altında ezilmiş olarak görme alışkanlığı vardır. Onu yanlış tanımaktadırlar. Özellikle de gücünün sadece inancından ve mutsuzluğunun sebebi olan bir güce olan saygısından kaynaklandığını düşünmek büyük bir hatadır. Sultan, otoritesini uzun zamandır halkın yararına uygulamıyordu. Halife, Tanrı'nın elçisi olduğu bahanesiyle insanları küçümsüyordu.

Hilafet Türkiye'yi yüceltmemiştir; hatta onun hiçbir zaman itibarını yükselttiği söylenemez.

Bu müessese kökeninde ve ilkelerinde yanlıştır. Onun sayesinde millet kandırılmaktaydı. O geçmişten gelen bir masaldı, halkın acısının dindirildiği bir efsaneydi. Onun sayesinde memleketin talepleri susturulmaktaydı. Hayır! Hilafet hiçbir zaman halkın gerçek ihtiyaçlarına cevap vermemiştir.

Sultanların Arap hükümdarlıklarından aldıkları halife unvanına sahip oldukları günden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü hızlanmıştır.

* Raymond Colrat, *Le Drame Egyptien*, Paris 1926'dan fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, c.13, Anıtkabir Derneği Yayınları, Ankara, 2001, s.237-241. Fransızca metin Martı Şahin tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

1 Kaynakta, demecin verildiği tarih yer almamaktadır. Ancak, demeçte "Mısır'da düzenlenecek olan ve çeşitli Müslüman memleketlerin temsilcilerinin bir halife seçecekleri bir kongreden söz edildiği" belirtilmektedir. 10 Mart 1924'te Mısır uleması halifenin gerekli olduğu yolunda bir bildiri yayımlar ve bir kongre yapılmasını ister. Demecin bu tarihten sonra verildiği anlaşılmaktadır. Bkz. *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı*, Hazırlayan: Hüseyin Tosun, Yazarlar: Yücel Özkaya-Mehmet Saray-Mustafa Balcıoğlu-Cezmi Eraslan, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2003, s.352. (Y.N.)

Zaten 80 milyon insanı ilgilendiren bir yönetimin erdemine kim inanırdı ki? Müslüman halklar dünyaya yayılmışlardır; gerçekten tek bir yönetime tabi olacak kadar yakın, birleşmiş değillerdir.

Mısır'da düzenlenecek olan ve çeşitli Müslüman memleketlerin temsilcilerinin bir halife seçecekleri bir kongreden söz edilmektedir. Geçerliliğini yitirmiş bu şerefi kabul etmek için aptal olmak lazım.

O halde, hilafet ve halifeleri geçmişin gölgesinde uyumaya bırakalım. İslam birliği akımı sadece bir ütopyadır. Müslüman memleketler kendi mevcudiyetlerini temin etmekte yeterince zorlanmaktadırlar. Artık Haçlı Seferleri yoktur. Her kuvvetin özel menfaatlarını dikkate alamayacak kadar teorik, etkin olmayacak kadar kapsamlı bir siyasi-dini koalisyondan sadece yoksulluk ve sıkıntı elde edeceklerini anladıkları gün, Avrupalılar için geçmişte olduğu gibi, bizim için de milliyetçilik zamanı gelmiştir.

Bize gelince, kısır bir müesseseyle ilgili kısır tartışmalar bizi yolumuzdan döndüremezdi; çok fazla reform bizi beklemekteydi."

PİYADE YÜZBAŞI MÜMTAZ EFENDİ'NİN TEDAVİSİ HAKKINDA ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE RİYASETİ'NE*

(11 MART 1924)

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
6/286
Tezkere

Ankara
11.3.1340 [1924]

Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti Celilesine

9.3.1340 [1924] tarih ve Şube 6, 679/3602 numaralı tezkerei âlileri cevabıdır.

2. Ordu Müfettişliği muallimlerinden Piyade Yüzbaşı Çankırılı Mümtaz (333-159) Efendi'nin tedavi için Avusturya veya Macaristan'a gönderilmesi uygundur, Efendim.

Türkiye Reisicumhuru
Başkumandan
Gazi

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: IV-5, D: 53, F: 5'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

BİRİNCİ DEVRE KAYSERİ MEBUSU ATIF BEY'E VERİLEN İSTİKLAL MADALYASI VESİKASI*

(17 MART 1924)[1]

İstiklal Madalyası Vesikası

Karar No: 1847

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin birinci seçim devresi üyelerinden olup, haklı ve meşru davamızı hazırlamak ve bunu müdafaa etmekle beraber, bilfiil kıta başında kahramanlık ve fedakârlık eserleri gösterdiğinden dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 17 Mart 1340 [1924] tarihinde vuku bulan ikinci toplanma senesi 14. toplantısının 1. celsesinde birinci devre Kayseri Mebusu Atıf Bey'e bir kıta kırmızı ve yeşil şeritli İstiklal Madalyası verilmiştir.

Gazi
Mustafa Kemal

* Mehmet Aldan, *Ulusal Kurtuluşumuzda Atatürk Yolunda Yöneticiler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, s.387.

1 Kaynakta belgenin tarihi yer almamaktadır. 17 Mart 1924, Kayseri Mebusu Atıf Bey'le Lâzistan Mebusu Necati Bey'e İstiklal Madalyası verilmesi hakkındaki tezkerenin Meclis'te okunduğu ve kabul edildiği tarihtir. TBMM Reisi Fethi Bey tarafından sunulan tezkere ve kabul edilmesi hakkında bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, c.7, TBMM Matbaası, Ankara, 1970, s.571-572.

TEVFİK BEY'İN TAYİNİ HAKKINDA BAŞVEKÂLET'E*

(18 MART 1924)

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
6/307
Tezkere

Ankara
18.3.1340 [1924]

Başvekâlet Canibi Samisine

17.3.1340 [1924] tarih ve 6/1189 numaralı tezkerei devletleri cevabıdır.

Cumhuriyet Riyaseti askeri kâtipliğine erkânıharp kaymakamlarından Tevfik Bey'in[1] tayini uygun görülmüştür. Vazifeye başlamak üzere gönderilmesini rica ederim, Efendim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi

* Aslı. Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: IV-19-a, D: 75, F: 30-1'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Tevfik Bıyıklıoğlu. (Y.N.)

ROMANYA KRALI BİRİNCİ FERDINAND'A*

(19 MART 1924)

Gazi Mustafa Kemal
Türkiye Reisicumhuru

Romanya Kralı Haşmetlu Birinci Ferdinand Hazretleri'ne

Halis ve çok kıymetli dostum,

İki memleket arasında daimi diplomatik münasebetleri yeniden tesis etmek halisane emel ve arzusuyla şimdiye kadar Bükreş'te temsilcimiz olarak hizmette bulunan Cevad Bey'i haşmetpenahilerinin nezdine fevkalade delege ve ortaelçi sıfatıyla tayin eyledim. Adı geçen sefirin vasıfları ve hasletleri ile şimdiye kadar Bükreş'te gösterdiği dirayet ve zekâ, yeni vazifelerini iyi yapmaya muvaffak olacağında şüphe bırakmamaktadır. Gerek Türkiye Cumhuriyeti namına tarafımdan vuku bulacak tebligata, gerek zatı haşmetaneleri hakkında beslediğim halisane ve tazimkârane sevgi hislerine dair vereceği teminata emniyet ve itimat buyurulmasını ve yüksek memuriyetinin iyi yapılması hususunda desteğe mazhar olmasını rica eylerim.

Ankara'da bin üç yüz kırk [1924] senesi Mart'ının on dokuzuncu günü yazıldı.

Gazi M. Kemal

* D.B.A. (TC Dışişleri Bakanlığı Arşivi)'nden Fransızca çevirisiyle birlikte aktaran: *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, c.4, Hazırlayan: Bilâl N. Şimşir, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, s.5-6. Fransızca çeviri Martı Şahin tarafından kontrol edilmiştir.

TEVFİK BEY'İN TAYİNİ ÜZERİNE TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ İDARE HEYETİ'NE*

(20 MART 1924)

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti — Ankara
Kalemi Mahsus Müdüriyeti — 20.3.340 [1924]
Adet
Tezkere
6/312

Türkiye Büyük Millet Meclisi İdare Heyeti Âliyesine

Cumhuriyet Riyaseti askeri kâtipliğine Erkânıharp Kaymakamı[1] Tevfik Bey[2] 18.3.340 [1924] tarihinde tayin edilerek 20.3.340 [1924] tarihinde vazifesine başladığından, hakkında o doğrultuda muamele yapılmasını rica ederim.

Reisicumhur
Gazi

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: IV-19-a, D: 75, F: 30'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.
1 Kurmay Yarbay. (Y.N.)
2 Tevfik Bıyıklıoğlu. (Y.N.)

ANADOLU DEMİRYOLLARI İDARESİNE KREDİ VERİLMESİ HAKKINDA BAŞVEKÂLET'E*

(27 MART 1924)

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
6/342
Tezkere

Ankara
27.3.1340 [1924]

Başvekâlet Canibi Samisine

Anadolu Demiryolları idaresine dört yüz bin lira kredi verilmesine dair olup, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 26 Mart 1340 [1924] tarihinde toplanan yirmi ikinci toplantısının birinci celsesinde kabul edildiği Meclis Riyaseti Celilesinin 26.3.1340 [1924] tarih ve 467/341 numaralı tezkeresinde bildirilen 452 numaralı kanun, icabının yapılması için ekte gönderildi, Efendim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: IV-4-a, D: 52-1, F: 61-2'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

ANADOLU DEMİRYOLLARI İDARESİNE KREDİ VERİLMESİ HAKKINDA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ'NE*

(27 MART 1924)

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
6/342
Tezkere

Ankara
27.3.1340 [1924]

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

26.3.1340 [1924] tarih ve 467/341 numaralı tezkerei devletleri cevabıdır.

Anadolu Demiryolları idaresine dört yüz bin lira kredi verilmesine dair olup, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 26 Mart 1340 [1924] tarihinde toplanan yirmi ikinci toplantısının birinci celsesinde kabul edildiği bildirilen 452 numaralı kanun, icabının yapılması için Başvekâlet'e takdim ve tebliğ kılınmıştır, Efendim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: IV-4-a, D: 52-1, F: 61-3'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

İSTANBUL DARÜLMUALLİMİN MÜDÜRÜ İHSAN BEYEFENDİ'YE*

(3 NİSAN 1924)

Darülmuallimini Âliye[1] *Müdürü İhsan Bey mektebin yirmi sekizinci yıldönümünün kutlanması münasebetiyle Reisicumhur Gazi Paşa'ya bir telgraf çekmişti. Dün Gazi Paşa'dan İhsan Bey'e aşağıdaki cevap gelmiştir:*

İstanbul Darülmuallimin Müdürü İhsan Beyefendi'ye

Milli mefkûremizin yaratıcıları yanında müstesna bir mevkii olan İstanbul Darülmuallimini'nin 28. yıldönümünü kutlarken, gelecek için gösterdiği ve teyit eylediği kuvvetli azim ve ahdi büyük bir takdir hissi ile karşıladığımı beyan eder ve mesut neticelerini beklerim, Efendim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi Mustafa Kemal

* *İkdam*, 4 Nisan 1924, No: 9702, s.3. Eski yazı metin Musa Sarıkaya ve Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

1 Yüksek Öğretmen Okulu. (Y.N.)

MACARİSTAN KRALİYETİ GUVERNÖRÜ AMİRAL HORTHY'YE*

(5 NİSAN 1924)

Halis ve Muazzez Dostum,

İki memleket arasında mevcut samimi ve dostça bağların takviyesi için daimi diplomatik münasebetlerin tesisi halisane emel ve arzusuyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Urfa Mebusu Hüsrev Bey'i nezdi fahimanelerine fevkalade delege ve ortaelçi sıfatıyla tayin eyledim. Adı geçenin sahip olduğu dirayet, fatanet ve diğer meziyetleri, yeni vazifelerini iyi yapmakta muvaffak olacağında şüphe bırakmamaktadır. Gerek Türkiye Cumhuriyeti namına tarafından vuku bulacak tebligata ve gerek zatı fahimaneleri hakkında beslediğim halisane hislere ve sevgiye dair vereceği teminata emniyet ve itimat buyurulmasını ve yüksek memuriyetinin iyi yapılması hususunda desteğe mazhar olmasını rica ederim.

Ankara'da bin üç yüz kırk [1924] senesi Nisan'ının beşinci günü yazıldı.

* D.B.A. (TC Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Müt. 1/94'ten Fransızca çevirisiyle birlikte aktaran: *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, c.3, Hazırlayan: Bilâl N. Şimşir, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, s.273. Fransızca metin Kiraz Perinçek tarafından Türkçeye çevrilmiştir.
Belge, kaynakta "Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan Macaristan Kraliyeti Guvernörü [Yöneticisi] Amiral Horthy Hazretleri'ne" başlığı altında yayımlanmıştır. (Y.N.)

23 NİSAN'IN DÖRDÜNCÜ YILDÖNÜMÜ ÜZERİNE ANKARA MATBUATINA DEMEÇ*

(23 NİSAN 1924)

[...] 23 Nisan'ın en büyük zevkini o mübarek günde şerefli bir hissesi olan gazetemiz tatmaktadır. Reisicumhur Hazretleri'ni tebrikte, gazetemizi temsil eden arkadaşımıza Büyük Gazi'miz, evvelki gün 23 Nisan'da duymuş oldukları hisleri kendilerine has olan veciz birkaç cümle ile ifade buyurmuşlardır. Bu suretle gazetemiz her zaman bir kelimelerinden, bir işaretlerinden kuvvet alacak olan muhterem okuyucularımız için milli bayramın kıymetli bir hediyesini takdim etmiş oluyor:[1]

Beş sene evvel nasılsa bugün de aynı hisler ile mütehassisim. Bugünden ve gelecekten eminim. Bugün nasılsa yarın da öyle olacaktır.[2]

* *Hâkimiyeti Milliye*, 25 Nisan 1924, Numara: 1106, s.1; *Anadolu'da Yenigün*, 25 Nisan 1924, Numara: 1097, s.1. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Musa Sarıkaya, *Anadolu'da Yenigün*'deki ise Hüseyin Gültekin tarafından okunmuştur.

1 Buraya kadarki kısım *Hâkimiyeti Milliye*'de yer almaktadır. (Y.N.)

2 *Anadolu'da Yenigün*'de "Bugün böyle, yarın da öyle olacaktır". (Y.N.)

ROMANYA ELÇİSİ G. FILALITY'NİN NUTKUNA CEVAP*

(24 NİSAN 1924)

Ankara, 24.4.1924

Elçi Efendi,

Haşmetlu Romanya Kralı Hazretleri'nin zatıâlinizi nezdime fevkalade delege ve ortaelçi tayin buyurduklarını içeren itimatnameleri büyük bir memnuniyetle alıyorum. Memleketim ile onun geçirdiği inkılaplar hakkında alakadan dolayı teşekkür beyan ederim. Hakkımda beslediğiniz hislerden ayrıca mütehassisim. Her iki memleket arasında öteden beri yerleşmiş olan halisane dostluğun yeniden tesisini aynı derecede arzu eylediğim için barış ve bağımsızlık mefkûresinin müştereken düşünceden fiile geçirilmesi hususunda gerek benim, gerek Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin en geniş desteğine nail olacağınızı memnuniyetle temin ederim. Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin halisane yardımıyla kuvvet kazanacak olan memurluk vazifelerinizin tam muvaffakiyet ile taçlanacağında hiç şüphem yoktur.

* D.B.A. (TC Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Müt. 6/2'den Fransızca çevirisiyle birlikte aktaran: *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, c.4, Hazırlayan: Bilâl N. Şimşir, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, s.9-10; *Ayın Tarihi*, 1924, c.3, s.275-276. *Ayın Tarihi*'ndeki eski yazı metin Ahmet Hezarfen. *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*'ndaki Fransızca metin Martı Şahin tarafından Türkçeye çevrilmiştir.
Belge, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*'nda "Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın, Romanya Elçisi Mösyö E. Filality'nin Nutkuna Cevabi Nutku" başlığı altında yayımlanmıştır. (Y.N.)

LEHİSTAN CUMHURREİSİ STANISLAS WOJCIECHOWSKI'YE*

(27 NİSAN 1924)

Halis ve Muazzez Dostum,

İki memleket arasında eskiden beri mevcut revabıtı samimi ve dostça bağların canlandırılması ve takviyesi için daimi diplomatik münasebetler tesisi halisane emel ve arzusuyla Hariciye Vekâleti'mizde Siyasi Müşavir Doktor İbrahim Tali Bey'i, Riyasetpenahilerinin yüksek nezdine fevkalade ve delege ortaelçi sıfatıyla tayin eyledim. Adı geçenin sahip olduğu dirayet, zekâ ve diğer meziyetleri, yeni vazifelerini iyi yapmakta muvaffak olacağına şüphe bırakmamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti namına tarafından vuku bulacak tebligata ve zatıâlileri hakkında beslediğim halisane hissiyat ve sevgiye dair arz eyleyeceği teminata ve bilhassa Leh milletinin yükselmesi ve ilerlemesi hakkındaki samimi temennilerle alakalı beyanatına itimat gösterilmesini ve yüksek memuriyetinin iyi yapılması hususunda Riyasetpenahilerinin desteğine mazhar buyurulmasını rica eylerim.

Ankara'da bin üç yüz kırk [1924] senesi Nisan'ının yirmi yedinci günü yazıldı.

* D.B.A. (TC Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Müt. 1/97'den Fransızca çevirisiyle birlikte aktaran: *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, c.3, Hazırlayan: Bilâl N. Şimşir, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, s.417-418. Fransızca metin Martı Şahin tarafından Türkçeye çevrilmiştir.
Belge, kaynakta "Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan, Lehistan [Polonya] Cumhurreisi Mösyö Stanislas Wojciechowski Cenaplarına" başlığı altında yayımlanmıştır. (Y.N.)

PATRİKHANE MESELESİ HAKKINDA *NEW YORK HERALD* MUHABİRİNE DEMEÇ*

(4 MAYIS 1924)

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa, New York Herald gazetesi muhabirine Patrikhane meselesi hakkında pek mühim beyanatta bulunmuştur. Bu beyanatı naklediyoruz:

Hilafetle beraber Türkiye'de mevcut olan Ortodoks ve Ermeni kiliseleri patrikhaneleri ile Musevi hahamhanelerinin ortadan kalkması lazımdır. Hilafet ve bu muhtelif patriklikler asırlardan beri ruhani salahiyet daireleri haricinde muazzam imtiyazlar topladılar. Halkın görüşüne dayanarak bahşedilen haklar haricinde imtiyazlar ile Cumhuriyet idaresinin tatbiki mümkün değildir. Mazide, bilhassa Abdülhamit'in hal'inden sonra Kanunu Esasi'mizi ve Meşrutiyet kanunlarımızı Batı'nın medeniyet makinesini örnek alarak değiştirmeye çok çalıştık. Fakat bu teşebbüsümüz neticesiz kaldı. Zira her adımda patrikhaneler ve hilafet gibi siyasi, dini müesseselerin hakları ile karşı karşıya geldik.

Asırlarca evvel Türk-Müslüman ecdadımız bu memlekette hükümran oldukları zamanlarda siyasi, dini salahiyete sahip reisler tarafından idare edilmekte olan cemaatler buldular. O devirde dini itikatları fatihlerin itikatlarından farklı olan hâkimiyet al-

* *Vakit*, 4 Mayıs 1924, Numara: 2283, s.1-2; *İkdam*, 4 Mayıs 1924, Numara: 9631, s.2; *Tevhidi Efkâr*, 4 Mayıs 1924, Numara: 4057-1029, s.1-2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak-Dr. Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s.104-106. *Vakit*'teki eski yazı metin Musa Sarıkaya, *İkdam* ve *Tevhidi Efkâr*'dakiler ise Hüseyin Gültekin tarafından okunmuştur.
Bu haber hakkında *Hâkimiyeti Milliye* ve *Anadolu'da Yenigün*'de şu tekzip yer almaktadır:

"Uydurma Bir Mülakat

3 Mayıs 340 [1924] tarihli gazetelerde Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin *New York Herald* gazetesi muhabiriyle mülakatına atfen patrikhaneler ve hahamhane hakkında bazı beyanat görülmüştür. Böyle bir mülakat esasen vaki olmamıştır. Dolayısıyla rivayet olunan beyanat tümüyle uydurmadır. Anadolu Ajansı"

Bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 8 Mayıs 1924, Numara: 1114, s.2; *Anadolu'da Yenigün*, 8 Mayıs 1924, Numara: 1105, s.2. Eski yazı metinler Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.
Bu tekzip Danışma Kurulu üyelerimiz tarafından şu şekilde yorumlanmıştır:
Prof. Dr. Nejat Kaymaz: "Metin, o denli Atatürk ifadesi taşıyor ve o denli gerçeği anlatıyor ki; Atatürk, muhabire bu konuda içini dökmüş ve yayımlanmamasını istediği, söz aldığı bir söyleşi yapmış, İstanbul gazeteleri de muhabirden öğrenilen o konuşmayı yayımlamış olabilir."
Dr. Doğu Perinçek: "Kanımca bu mülakat verilmiş. Fakat Lozan hükümleri açısından sakıncalı olduğu için daha sonra tekzip edilmiş olabilir." (Y.N.)

tındaki unsurlar ile uzlaşma lüzumu hissedilmişti. Bu sebeple bu ilk fatihler, hâkimiyetleri altına aldıkları muhtelif milliyetleri kendi alışılmış dini reisleri vasıtasıyla idare etmeyi münasip buldular ve bu reislere –dini reislere– büyük bir salahiyet verdiler.

Halifenin ve patriklerin bu imtiyazları kanunlarımızın esasını teşkil etmişti. Bu nizamlar vaktinde tedbir amaçlı bile olsaydı yine bir tehdit teşkil eylerdi. Zira ilerlemelerimizi geciktirdi ve zorlaştırdı ve bu sebeple yalnız Türkiye, Avrupa'da komşusu olan bütün milletler arasında geride kaldı. Hükümeti işlemiyordu. Patrikhanelerin veya hilafetin itirazlarına maruz kalmaksızın hiçbir ıslahat veya ilerici fikir, idare usulümüze ithal edilemiyordu. Bununla beraber, usullerimizden bazılarının değiştirilmesi zamanı geldi ve o vakit hilafette bütün değişikliklere karşı şiddetli bir husumet keşfettik. Patriklerimizin hiddetini tahrik etmeden eğitim usulümüz değiştirilemezdi. Bunlar yardım maksadıyla daima yabancı hükümetlere müracaat ediyorlardı.

Asırlardan beri Rusya, İstanbul Rum Patrikliği üzerindeki hegemonyası sayesinde işlerimiz üzerinde zararlı bir nüfuz sahibi bulundu. Rum Ortodoks ve Ermeni patrikhaneleri vasıtasıyla idare usulümüz, diğer kilise idareleri meydana getirilmesini elzem kıldı. O vakit Rum-Katolik patrikini ve Yahudilerin hahambaşılarını tasdike mecbur olduk.

Protestanlık ortaya çıktığı zaman, İstanbul'da bir Protestan kilisesi temsilcisinin bulunmasını kabul zarureti karşısında kaldık ve Rum Patrikhanesi'nin imtiyazlarına benzer imtiyazlar verdik.

Son zamana kadar vergilerimiz kiliseler vasıtasıyla tahsil edilirdi. Yani hükümet, servetleri üzerine vergi koymakla beraber, vergilerin tahsilini her bölgede özel ruhani reislere terk ederdi.

Diğer bir tabirle, mesela beş yüz Protestandan meydana gelen bir cemaatten bir kütle halinde vergi alınır ve bu vergilerin dağıtımı ve tahsili hakkında bir söz söylenemezdi. Sermaye vergileri de aynı suretle toplanmak lazım gelirdi.

Patrikhanelerin ve hilafetin imtiyazlarına göre, hükümet, eğitim usulünü ıslah edemezdi. Türkiye'de yerleşmiş olan her cemaat, ister resmen salahiyet almış bulunsun, ister bulunmasın, kendi dini mekteplerine ve liselerine sahipti ve imparatorluk sınırı dahilinde her millet kendi lisanını ve dinini talim ederdi. Fakat bu mektepler ihanet projelerine hizmet ettiler. Ermeniler, Türk hâkimiyeti altında, açıkça bağımsız bir kraliyet lehinde çalışıyor ve yabancı unsurların fiili yardımıyla hayallerinin uygulamaya geçirilmesi için devamlı olarak entrikalarda bulunuyorlardı. Bizimle dört yüz sene birlikte yaşamış olan yerli Rumlar, günün birinde kendilerini kurtarılmamış sayarak Türklerin boyunduruğundan kurtulacakları günü düşünmeye başladılar. Mekteplerinde kendi lisanlarını ve dinlerini talim ettiler ve hâkimiyeti altında yaşadıkları hükümeti yabancı saydılar.

Diğer milletlerle de aynı hal vaki oldu. Türkiye'de mektepler ve kiliseler siyasi tahriklerin ocağı idi. Gayrimüslim unsurlar, hatta imparatorluk sınırı dahilindeki Müslüman Araplar, aynı maksatla mekteplerinde Türk lisanının talimini ihmal ettiler. Böyle bir vaziyete İngiltere, Fransa, Amerika veya herhangi bir milletin ne kadar zaman tahammül edebileceklerini sorarız.

KONYA'DA CANİŞİNİ HAZRETİ MEVLÂNA ABDÜLHALİM EFENDİ'YE*
(6 MAYIS 1924)

Çıkış yeri: Ankara
Numarası: 1187
Tarihi: 6.5.40 [1924]

Konya'da Canişini Hazreti Mevlâna Abdülhalim Efendi Hazretleri'ne

C. Tebrikatı âlilerine teşekkür ve bilmukabele tebrik ederim, Efendim.

Gazi Mustafa Kemal

* Mevlana Müzesi Arşivi, Envanter No: 104-02A. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

YUNUS NADİ İLE SÖYLEŞİ*

(6 MAYIS 1924)

Ankara'dan bu defa iyice uzun bir zaman için İstanbul'a gidişimin arifesinde Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne arzı veda için Çankaya'ya ziyaretlerine gitmiş idim. [...] Gazi Paşa, hatıraları, üç dört senelik mücadele hayatımızın bu vesileyle temas olunan safhalarını alaka ile dinliyorlar ve bizzat alaka ile tekrar ve ihya ediyorlardı. [...] Dünkü, büyük maziyi canlandıran bu hasbıhalin Gazi lisanından ifade olunan kısımlarının kaybolmasına gönlüm razı olamadı. Bunlardan bir kısmını tespit etmekten kendimi alamadım.

Ben Ankara'dan İstanbul'a gitmekte olduğum için, ilk sözler dört sene evvel geldiğimiz Ankara ile dört sene evvel bıraktığımız İstanbul üzerinde ve bu iki şehrin şimdiki vaziyetleri üzerinde cereyan etmiş idi. Bu bahiste Gazi'nin sözlerini aslına çok mutabık olabilmesine bilhassa itina ederek işte kaydediyorum:

Doğrudur, az zamanda çok merhale. Şüphe yok, İstanbul'umuz güzeldir, fakat Ankara'mız bütün noksanlarına rağmen, daha az güzel değildir. Onu bilhassa bizler biliriz, değil mi? Bilhassa fazla olarak şimdi Ankara, devletimizin merkezidir de. Hakikaten Ankara, vaziyeti itibariyle memleketimize idare merkezi olmak bakımından çok cazip ve güven verici bir noktadır. Bu sebeple benim kararlarım, harekât ve teşebbüslerim üzerinde tabii olarak tesirlerini göstermiştir. Hakikaten işe memleketin doğusundan, doğu sınırından başladım. Sonra daha batıya gelmek zaruretini hissettim. Nihayet Ankara'da durdum ve memleket işlerini, milletin arzusu doğrultusunda sevk ve idare etmek için başka yere gitmeye lüzum hissetmedim. Türkiye'nin ve Türk milletinin ve Türk milleti menfaatlarının en emin müdafaası da ancak Ankara'dan olabileceği, hadiselerle sabit olmuştur. En müşkül şartlar içinde, en az hazırlıklı olduğumuz halde en büyük darbelerin tersine çevrilebilmesinin en kuvvetli etkenleri arasında Ankara'nın coğrafi mevkii dahildir.

Ankara'nın tabii ve coğrafi mevkiine kıymet ilave eden bir yön daha vardır: Ankaralılar en acı ve felaketli günlerde millet her taraftan muhtelif vasıtalarla zehirlenirken, Ankaralılar, memleket ve milletin hakiki kurtuluşuna yönelik teşebbüs hakkındaki iman ve itimatlarını bir an dahi sarsmamışlardır.

* *Cumhuriyet*, 7 Mayıs 1924, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak-Dr. Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s.99-104. *Cumhuriyet*'teki eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

Ankara yakınlarına kadar gelen menfi dalgalara karşı Ankaralılar Cumhuriyetimizin henüz neticesi herkesçe meçhul [...][1] teşebbüslerini kuvvetli setler halinde [...][1] etmişlerdir. Bir gün [...][1] Ankara ve Ankaralılar [...][1] bu vazife ile bütün millet nazarında bugünden daha fazla takdir olunacaklar ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinde daima kendileri için iftihara değer bir sayfaya sahip olacaklardır.[2]

Ankara'ya ilk kabul olunduğum gün, ben sadece bir vatandaş, milletin bir ferdi idim. Hiçbir sıfatım, salahiyetim ve unvanım yoktu. Böyle olmakla beraber, Ankara ve havalisi tamamen çocuklarıyla, kadınlarıyla, ihtiyarlarıyla beraber Ankara şehrinden Dikmen tepesine kadar bütün sahrayı doldurmuş ve beni karşılamıştır. İstasyondan hükümet dairesine kadar uzayan caddenin iki tarafı eski Türk kıyafetine girmiş, bıçakları ve tabancaları ellerinde Ankara gençleriyle dolmuştu. Bu gençler ve onlarla beraber bütün halk: "Vatanı ve milleti düşmandan kurtarmak için hepimiz ölmeye hazırız, emrinizi bekliyoruz" diye bağırıyorlardı.

O zaman Ankara istasyonu yabancı subay ve askerlerinin işgali altında bulunuyordu. O güne kadar Ankaralıları ölü ve Ankara'yı bir harabe zanneden bu yabancılar, bu ulvi tezahür karşısında ilk endişelerini göstermekten kendilerini alamamışlardır.

Ben Ankara'yı coğrafya kitabından ziyade tarihte öğrendim ve cumhuriyet merkezi olarak öğrendim. Hakikaten Selçukî idaresinin parçalanması üzerine Anadolu'da teşekkül eden küçük hükümetlerin isimlerini okurken birtakım beylikler arasında bir de Ankara Cumhuriyeti'ni görmüştüm. Tarih sayfalarının bana bir cumhuriyet merkezi olarak tanıttığı Ankara'ya ilk defa geldiğim o gün de gördüm ki, arada geçen asırlara rağmen Ankara'da hâlâ o cumhuriyet kabiliyeti devam ediyor. Türkiye'nin hemen bütün bölgelerini gezdiğim ve gördüğüm için hükmettim ki, o zaman isimleri cumhuriyet olmayan diğer yerlerin bugünkü halkı da aynı kabiliyetten asla uzak değildir.

Beni, Türkiye'ye en münasip merkezin Ankara olabileceğini düşünmeye sevk eden ilk vesile çok eskidir ve fennidir. Bu noktaya ait fikirlerim, her İstanbul'da bulunduğum defalar –hayatımın pek az günleri İstanbul'da geçmiştir– uyanmıştır. Bilhassa Harbi Umumi'den sonra girdiğimiz mütareke günlerinde İstanbul sokaklarını dolduran yabancı süngüleri, Boğaziçi'nin sularını karartan düşman zırhlıları bu fikirlerimi fikrisabit haline getirdi ve artık hiçbir şahsa, hiçbir fikre ve hiçbir programa zerre kadar iltifat etmeksizin bu boğucu havadan çıkmak hususundaki cihanca malum kararımı verdim.

Beni İstanbul'dan Samsun'a götüren vapur Boğaziçi'ni terk ederek Karadeniz'e girerken İstanbul ufuklarına baktım ve orada her türlü müdafaadan men edilmiş, kalp ve vicdanları kan ağlayan, dimağları yanan İstanbul halkı için ağladım, gözlerim yaşardı. Fakat bu sevgili kardeşlerin mutlaka kurtulacağına o kadar emindim ki, bu emniyet benim için avunma sebebi oldu.

Bundan sonraki teşebbüsler ve vakalar hemen hemen hepinizce, bütün milletçe malum olmuştur zannediyorum. Bununla beraber, İstanbul'u terk ettiğim günden önceki vaziyetler ayrı bir safha olmak üzere, o günden bugüne kadar cereyan eden vakaların kaydedilmiş ve saklı olan belgelerini tasnif etmek suretiyle hatıratımı yazmak

1 Silik olan bir ya da birkaç sözcük okunamadı. (Y.N.)
2 Bu paragraf *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*'te yoktur. (Y.N.)

niyetindeyim. Bunu yapmayı, gelecek nesil için, Türk Cumhuriyeti tarihi için bir vazife de görüyorum. Bilirsiniz ki, herhangi bir tarihi elinize aldığınız zaman onun hakikate uygun olup olmadığına emniyet için dayandığı kaynaklar ve belgeler araştırılır. Bizim şimdiye kadar doğru bir milli tarihe sahip olamayışımızın sebebi, tarihlerimizin, hakiki okuyucuların belgelere dayanmaktan ziyade, ya birtakım dalkavukların veya birtakım bencillerin hakikat ve mantıktan uzak sözlerinden başka kaynak bulamamak bedbahtlığıdır.

Mütarekenin kara günlerinde Paşa ile İstanbul'da defalarla konuşmuştuk. Anadolu'ya intikalleri harikalar gösteren teşkilat ile devam etmişti. Onlardan bahsettik, bu arada kongrelerden konuştuk. Bu bahislerde buyurdular ki:

İstanbul'u terk etmek zarureti, İstanbul'da hasıl olan acı şartlardan idi. Anadolu'ya geçmekteki maksadım, Anadolu'nun ortasında ve Türk milletinin büyük kitlesi içinde Türk milletinin yüksek seciyesine ve sarsılmaz azim ve imanına dayanmaktı. Bundan başka hiçbir tedbirin memleket ve milletin derin yarasına deva olamayacağına kati kanaat hasıl etmiştim. Onun için Samsun'a ayak bastığım dakikada aldığım ilk tedbir, Samsun ve havalisine dair maiyetimde bulunanlara icap eden emirleri ve talimatı vererek hemen güneye yürümek oldu. Fakat ne yazık ki, o günlerdeki sıhhi ahvalim beni on beş yirmi gün Havza banyolarından istifadeye mecbur kıldı. Bu esnada idi ki, İstanbul'a davet olundum. Artık tedaviyi uzatmaya mahal kalmadı. İlk merhale olmak üzere Amasya'ya hareket ettim. Bugüne kadar geçen zaman zarfında Erzurum ve Trabzonluların teşebbüsleriyle yapılması düşünülen Erzurum Kongresi hakkında Erzurum'la haberleşilmiş ve orada hazır bulunmak üzere Erzurum'a hareketim kararlaştırılmış idi. Gerçi ben Sivas'ta genel bir kongre yapmaya karar vermiştim. Fakat evvela Erzurum Kongresi'nde bulunmayı ve sonra Sivas Genel Kongresi'ni yapmayı faydalı gördüm ve tercih ettim. Amasya'da da birkaç gün kalmak lüzumu hasıl oldu. Çünkü Havza'dan İstanbul'a davetim sebebiyle alelacele hareket etmiştim. Samsun ve havalisi kumandanına uzun zaman için talimat vermek üzere kendisinin benimle buluşmasını emretmiştim. Bundan başka Ankara'da Kolordu Kumandanı'na da isim ve kıyafet değiştirerek gelmesini rica etmiştim. Bu kumandan resmen, doğrudan doğruya emrim altında değildi. Buna rağmen davetime büyük bir asalet ve fedakârlık ile icabet etti, bir yüzbaşı üniforması ile müşkülatlı bir seyahat yaptı ve beni buldu.

Ankara Kolordu Kumandanı, bana çektiği bir şifrede beni seven bir arkadaşın refakatinde birkaç kişi daha olduğu halde İstanbul'dan Ankara'ya geldiğini ve vardığının bana bildirilmesini arzu ettiğini yazmıştı. Şifrede ismi zikredilmemiş olmakla beraber, bu arkadaşın kim olabileceğini tahmin ettim ve onu da beraber getirmesini yazdım. Beklediğim zevat Amasya'ya geldiler. İcap eden hususları kendileriyle görüştüm. Samsun ve Ankara kumandanları geldikleri yerlere döndüler. Ben karargâhımla ve karargâhımda kalan arkadaşlarla beraber kararlaştırılmış olan seyahatime devam ettim. Sivas Genel Kongresi'ne ait beyannameyi burada Erkânıharbiye Reisi'ne dikte ettim ve bunun müsveddesi altına tarihi bir hatıra olmak üzere hazır bulunanlara imza koydurttum. Buna imza koymakta tereddüt gösteren olduğunu söylersem şaşırmayınız. Yazılan beyanname, Türkiye merkezlerine gönderdiğim bir davetnameden ibarettir.

Sivas mesaisi bilhassa ehemmiyetli idi. Çünkü Damat Ferit hükümeti oradan düşürülmüş ve İstanbul oradan Meclisi Mebusan seçimlerine zorlanmıştı. Paşa'nın bu bahisteki sözlerini aşağıda kaydediyorum:

Tokat, Sivas, Erzurum temasları gönlümde büyük ferahlık yarattı. Anadolu'nun bu temiz halkı ile –fakat halkı ile diyorum, dikkat buyurunuz– temas ettikçe teşebbüsümün isabetine dair kanaatim her gün daha çok artıyordu. Erzurum'dan tekrar Sivas'a genel kongreyi açmak üzere geldiğim zaman ve bütün kongre esnasında biraz sıkıntı çektik ki, bunlar artık malum olmuş şeylerdir. Fakat her şeye rağmen memnun idik, çünkü İstanbul'u mebusan seçimlerine mecbur etmiş idik. Yalnız burada benim unutamayacağım hazin bir mazhariyetsizlik vaki olmuştur. Tabii malumunuz olmuştur ki, Sivas'ta bulunduğum sıralarda İstanbul'dan gönderilen İstanbul hükümetinin Bahriye Nazırı ile Amasya'da bir protokol imza ettik. O protokolün muhteviyatı arasında esaslı olarak şu vardı:

"Meclisi Mebusan'ın İstanbul'da toplanmasının felakete sebep olacağı hakikatini İstanbul Bahriye Nazırı teslim etmiştir. Meclis'in Anadolu'da münasip bir mahalde toplanmasının teminine çalışacaktır. Buna muvaffak olamadığı takdirde kendisi mutlaka nezaretten istifa edecek ve bütün kabinenin istifasını temine gayret edecektir."

İşte bu olmamıştır. Bu görüşümün isabetini ne yazık ki hemen hiç kimseye tasdik ettiremedim. İnsanlar gariptir. Bazen en akıllılarının bile, hakikatlerin basitliği karşısında görüşleri yanlışlığa doğru gider.

İstanbul'un 16 Mart işgalini takiben Kocaeli yarımadası içinde Anadolu'ya geçerken Kuşçalı mevkiinde tesadüf ettiğim seyyar bir telgraf merkezi vasıtasıyla o zaman Ankara'da bulunan Paşa ile haberleşmiş, kendilerine bazı sorular sorarak ferahlatıcı cevaplar almıştım.[1] *Altı gün sonra Ankara'ya vardığımda vaziyeti bu teminatla uyumlu bulmamakla beraber, Paşa'nın en kati ve herkese huzur veren bir emniyet içinde olduğunu görmüştüm. Bu hatıraları yâd ettik. Onları Paşa da hatırladı ve izah etti:*

Evet, Kuşçalı'dan çektiğiniz telgrafı hatırladım. Bana bazı sorular soruyordunuz. Mesela cihanla telsiz telgraf haberleşmesi temin edilip edilmediğinden, cephane ve mühimmatın kâfi olup olmadığından, Yunan ordusunun vaziyetine nazarı dikkati çekmekten ibaretti zannederim. Sorularınızı cevapsız bırakmadım değil mi? Fakat bittabi Ankara'ya vardığınızda bütün hakikatleri anladınız. Bugün de tekrar edeyim ki, sorularınızdan yalnız üçüncüsüne tam cevap vermiştim. Birinci ve ikinci sorunuzu da cevapsız bırakamazdım. Erzurum merkezindeki telsizimizin faaliyete başladığını ve her şeyin düşmanı mağlup etmeye yeteceğini söylemek suretiyle de hakikat haricinde cevap vermiş olmadığımı artık şimdi tasdik buyurursunuz. Gerçekte sizin bana sorduğunuz telsiz telgraf merkezi mevcut değildi. Fakat bunun mevcut olmaması, benim gözümde maksadın esası için ikinci derecede idi. Mühimmat ve cephane de yoktu ve çok zamanlar tedarik dahi edilememişti. Siz buraya gelmeden kendi

1 27 Mart 1920 tarihli söz konusu telgraf haberleşmesi için bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.7, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002, s.220-221. (Y.N.)

kendinize mutlaka bunu tahmin edebilirdiniz. Fakat böyle olmakla beraber, çok mühim ve hayati gördüğünüz bu noktayı bana sormaktan bir zarar gelmezdi. Benim ise düşmanı mağlup etmek için aslolan milli azim ve imanın mevcudiyetini gördükten sonra cephane vesairenin önünde sonunda ve her halde tedarik edilebileceğine itimadım vardı. Size olumlu cevap vermekte haklı idim.

Düşmanı mutlaka denize dökeceğimize dair olan güvenim ise hakikaten sarsılmaz idi, daima o sağlamlığı muhafaza etti. Çünkü hissiyata ve hayallere değil, gözlem, inceleme ve hesaba dayalı tedbirlerin kahraman milletimiz tarafından tatbikatı büyük bir feragat ve emniyetle üstlenilmiş bulunuyordu.

Paşa'ya Sakarya zaferinden dönüşünde daha ayağının tozu ile hissiyatını, "Bu Türk milleti çok büyük millettir, ona layık kumandan lazım" demiş olduğunu hatırlattım. Bütün o kanlı savaşlar ve milletin o zamanki coşkusu ve yüce azmi safha safha göz önünden geçmeye başladı. Gözleri ufka doğru bir müddet dalgın durduktan sonra Paşa anlattı:

Hakikaten öyledir. Afyon, kati neticeyi teminde çok hesaplı ve belki bu itibarla daha büyük harekâta sahne olmuş ise de, Sakarya'nın kıymet ve azameti hiçbir zaman eksilmez. Gerçi Sakarya da hesapsız bir meydan muharebesi değildi. Fakat bunun hesabı yalnız muazzam milletimizin hamiyet ve ulviyetine dayandırılmış idi. Millet, kendisinde mevcudiyetine emin bulunduğumuz bu hamiyet ve ulviyeti fazlasıyla gösterdi. Büyük Millet Meclisi'nin verdiği salahiyetlerle donanmış Başkumandan bir iki beyanname ile millete vaziyeti ve vazifeleri hatırlattı. Bu hitap bütün bir milleti, bütün bir hükümet teşkilatını ayaklandırmaya yetti. O zaman her taraftan koşuldu ve koşuldu ve ancak böylelikledir ki, Sakarya'da Türk tarihinin harikası tahakkuk etti.

Paşa'ya, Sakarya'dan evvel millete hitaben: "Düşman vatanın mukaddes ocağında boğulacaktır" demiş olduğunu hatırlattık.

Evet, *dedi.* Öyle demiştik. Çünkü öyle olacaktı. Bunun başka türlüsünü hatta tasavvur etmek bile bizlere göre ve Türk milletine göre imkânsızdı.

Son muharebenin ve son taarruzun alelade olup biten şeylerden olmadığını unutamazdık. Afyon harbinden önce taarruz lüzumuna ve bunun imkân ve imkânsızlığına dair hararetli konuşmaların hiç olmazsa geçici ve görünüşte buhranları vardı. Bütün bu vaziyetlerde görüşü hiç değişmeyenlerden biri ve birincisi Başkumandan Paşa idi. Bahis buraya intikal ettiğinde Paşa gülerek şunu söyledi:

Gördünüz ki, daha doğrusu gördüler ki, haksız değilmişiz.

İSTANBUL'DA RUM PATRİĞİ GREGORİUS EFENDİ'YE TEŞEKKÜR*

(7 MAYIS 1924)[1]

Dün akşamki Rumca gazetelerde okunduğuna göre, Gazi Paşa bayram münasebetiyle Patrikhane Başpapazı tarafından gönderilen tebrik telgrafnamesine cevaben aşağıdaki telgrafnameyi göndermiştir:

İstanbul'da Rum Patriği Gregorius Efendi'ye

Tebriklerinizden dolayı size teşekkür beyan ederim.

Gazi Mustafa Kemal

* *Vakit*, 8 Mayıs 1924, Numara: 2285, s.4. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 *Vakit*'te telgrafın tarihi yer almamaktadır. 7 Mayıs 1924, telgrafın Rumca gazetelerde yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

İTİMATNAMESİNİ SUNAN MACAR ELÇİSİ LADISLAS TAHY'NİN NUTKUNA CEVAP*

(11 MAYIS 1924)

Ankara, 11, saat 7 - Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa, bugün öğleden sonra üç buçukta Çankaya'daki köşklerinde Macar Sefiri Mösyö Ladislas Tahy cenaplarını resmen kabul buyurmuşlardır. Macar Sefiri itimatnamesini Reisicumhur'a takdim ile aşağıdaki nutku irat etmiştir:

[...]

Reisicumhur, cevaben aşağıdaki nutku irat buyurmuşlardır:

Ankara, 11 Mayıs 1924

Elçi Efendi,

Macar Krallığı Guvernörü[1] Hazretleri'nin zatıâlinizi fevkalade delege ve ortaelçi sıfatıyla nezdime memur buyurduklarını bildiren itimatnameleri elinizden büyük bir haz ile teslim alıyorum.

Adı geçenin hakkımdaki dostça hissiyatına dair teminattan ve kahraman Macar milleti namına gösterdiğiniz hissiyat ve kardeşçe temennilerden samimiyetle mütehassis oldum. Türk milleti de Macar milleti hakkında hakiki dostluk hisleri beslemektedir.

İki memleket arasında hayırlı olarak mevcut uyum ve ahenk bağlarının mesainiz sayesinde bir kat daha kuvvetleneceği hakkındaki kanaatinize tamamıyla iştirak etmekteyim. Yüksek memuriyetinizin yerine getirilmesi hususunda nezdimde devamlı olarak yardıma mazhar olacağınızdan emin olunuz.

Macar Krallığı Guvernörü Hazretleri hakkında beslediğim yüksek hürmet ve samimi dostluğu kendilerine bildirmenizi rica eder ve zatı sefiranelerine hoş geldiniz demekle sevinç duyarım.

* *İkdam*, 12 Mayıs 1924, Numara: 9637, s.1; *Tevhidi Efkâr*, 12 Mayıs 1924, Numara: 4063-1035, s.2; *Vakit*, 12 Mayıs 1924, Numara: 2289, s.2; *Ayın Tarihi*, 1924, c.3, s.274. Ayrıca bkz. D.B.A. (TC Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Macaristan 1/30-D.1 a.1'den Fransızca çevirisiyle birlikte aktaran: *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, c.3, Hazırlayan: Bilâl N. Şimşir, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, s.277-278; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak-Dr. Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara. 1972, s.31-32. *İkdam* ve *Tevhidi Efkâr*'daki eski yazı metinler Hüseyin Gültekin, *Vakit*'teki Musa Sarıkaya, *Ayın Tarihi*'ndeki Ahmet Hezarfen tarafından okunmuş, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*'ndaki Fransızca metin Martı Şahin tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

1 Guvernör (Fr. Gouverneur): Yönetici. (Y.N.)

MUHTAÇLARA YARDIM HAKKINDA TÜRKİYE HİLALİ AHMER CEMİYETİ RİYASETİ'NE*

(14 MAYIS 1924)

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
6/522
Tezkere

Ankara
14.5.1340 [1924]

Dersaadet'te Türkiye Hilali Ahmer Cemiyeti Riyaseti Âliyesine

Altı bin dokuz yüz yetmiş dokuz İngiliz lirası üç şilin dört penilik bir kıta çek ekte gönderildi. Bunun yetimler, yaralılar, muhacirler ve dul kadınların ihtiyaç ve ıstırabının hafifletilmesi uğrunda sarfı ve makbuzunun gönderilmesiyle beraber, nerelerde, ne suretle sarf edildiğinin bildirilmesini ve son zamanlarda mübadele suretiyle cidden yardıma muhtaç bir halde gelmekte olan muhacirlerin de bu arada nazarı dikkate alınarak bu konuda Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'yle irtibat tesis edilmesini rica ederim, Efendim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: IV-8-1, D: 56-1, F: 3-4 ve 3-6'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Erol Şadi Erdinç ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

MUHTAÇLARA YARDIM HAKKINDA MÜBADELE, İMAR VE İSKÂN VEKÂLETİ'NE*

(14 MAYIS 1924)

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
6/523

Ankara
14.5.1340 [1924]

Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti Celilesine

Altı bin dokuz yüz yetmiş dokuz İngiliz lirası üç şilin dört penilik bir kıta çek, yetimler, yaralılar, muhacirler ve dul kadınların ihtiyaç ve ıstırabının hafifletilmesi için sarf edilmek ve bu arada mübadele suretiyle cidden yardıma muhtaç bir halde gelmekte olan muhacirler de nazarı dikkate alınarak bu konuda Vekâleti Celileleriyle irtibat tesis edilmek üzere Türkiye Hilali Ahmer Cemiyeti Riyaseti'ne verilmekle malumat beyan olunur, Efendim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: IV-8-1, D: 56-1, F: 3-5 ve 3-7'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Erol Şadi Erdinç ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

MACARİSTAN KRALİYETİ HÜKÜMET NAİBİ AMİRAL HORTHY'YE*

(30 MAYIS 1924)

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nden
Macaristan Kraliyeti Hükümet Naibi Amiral Horthy Hazretleri'ne
Budapeşte

Ankara, 30 Mayıs 1924

Sayın Guvernör,[1]

Tarafı devletlerinden geçen Şubat'ın 27'si tarihiyle gönderilen dostluk mektubunu Tahy de Tahovary elinden büyük bir sevinçle aldım. Mektubu Macar Ortaelçisi elinden almak sevincimi ikiye katladı.

Gerek tarafı âlilerinden ve gerek kardeş Macar milleti namına Türk milleti hakkında gösterilen yakınlıktan pek mütehassisim.

Asırlardan beri dost olan iki kardeş millet arasında doğrudan doğruya diplomasi münasebetlerinin bu veçhile yeniden tesisini görmekten ziyadesiyle haz duydum.

Manevi ve fikri meziyetlerini ziyadesiyle takdir ettiğim Macar milletinin samimi bir hayranıyım. Memleketlerimiz arasında mevcut olan asırlık dostluk münasebetlerini bir kat daha takviye etmek için hiçbir şeyden kaçınmayacağım.

Macar milletinin refahıyla zatıâlilerinin saadeti hakkında temennilerimin samimiyetine itimat etmenizi dilerim.

Yakın Dostunuz
Gazi Mustafa Kemal

* D.B.A. (TC Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Macaristan 1/30-D.1 a.1'ten Fransızca belge fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, c.3, Hazırlayan: Bilâl N. Şimşir, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, s.280, 599. Fransızca belge Martı Şahin tarafından Türkçeye çevrilmiştir.
Bilâl N. Şimşir, Fransızca belgenin bulunduğu dosyada yer alan ve Fransızca metni tam tutmayan bir çeviri taslağına da dipnotta yer vermektedir. Bkz. aynı yerde. (Y.N.)

1 Guvernör (Fr. Gouverneur): Yönetici. (Y.N.)

ANADOLU-BAĞDAD DEMİRYOLLARI MÜDİRİ UMUMİSİ BEHİÇ BEYEFENDİ'YE*

(31 MAYIS 1924)

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti
Hususi
5/1723

Ankara
31.5.1340 [1924]

Anadolu-Bağdad Demiryolları Müdiri Umumisi Behiç Beyefendi'ye

Mektubunuzu okudum. İyi niyet ve samimiyetinizi teyit eden ifadelerinizden memnun oldum. Teşekkür ederim, Efendim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi M. Kemal

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Kutu No: 152, Belge No: 1. Eski yazı belge Dr. Derviş Kılınçkaya ve Hüseyin Gültekin tarafından okunmuştur.

HİLALİ AHMER'E VERİLEN PARA HAKKINDA MÜBADELE, İMAR VE İSKÂN VEKÂLETİ'NE*

(3 HAZİRAN 1924)

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
6/560
Tezkere

Ankara
3.6.1340 [1924]

Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti Celilesine

16.5.1340 [1924] tarih ve 6/523 numaralı tezkerede Türkiye Hilali Ahmer Cemiyeti'ne verildiği bildirilen altı bin küsur İngiliz liralık çekin daha önce gelip, adı geçen cemiyetçe tahsil edilmiş olan aynı miktardaki bir çekin ikinci nüshası olduğu daha sonra tahakkuk eylemiştir, Efendim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: IV-8-1, D: 56-1, F: 3'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Erol Şadi Erdinç ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

HİLALİ AHMER'E YAPILAN BAĞIŞ ÜZERİNE M. CEMAL MUHİDDİN SAHİP EFENDİ'YE TEŞEKKÜR*

(3 HAZİRAN 1924)

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
Mektup

Ankara
3.6.1340 [1924]

M. Cemal Muhiddin Sahip Efendi'ye

19 Nisan 1924 tarihli mektubunuz, içindeki çek ikinci nüshasıyla beraber ulaştı. Türk yetimlerine, dullarına, yaralılarına, muhacirlerine ve fakirlerine dağıtılmak üzere bağışlanan altı bin dokuz yüz yetmiş dokuz İngiliz lirası üç şilin ve dört penilik çekin asıl nüshası daha evvel gelmiş ve arzunuz doğrultusunda sarf edilmek üzere Türkiye Hilali Ahmer Cemiyeti'nce tahsil edilmiştir.

Din kardeşlerimizin yetimlerimiz, muhtaçlarımız ve muhacirlerimiz hakkında gösterdikleri bu ulvi iyilikseverlik ve şefkat eserinden dolayı değerli bağış sahiplerine hassaten teşekkür ve selam ederim, Efendim.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: IV-8-1, D: 56-1, F: 3-1'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Erol Şadi Erdinç ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

HALİÇ KONFERANSI HAKKINDA MEBUSLARA KONUŞMA*

(12 HAZİRAN 1924)

Vaziyet ciddidir, hatta tehlikelidir. Çok hassas hususları ihtiva ettiği için meselenin teferruatı hakkında sizi pek tatmin edemeyeceğim. Her şeyin ötesinde memleketimizin selameti için serinkanlı davranmalıyız. Birincilikle önemli meselelerde layıkı ile ilgilenebilmesi için Hükümet'in sükûnetle davranması gereklidir. Benim düşünceme göre, Meclis'teki tartışmalar lüzumsuz yere kamuoyunu ve hisleri galeyana getirebilir. Onun için bir süre daha sessizce beklemek yerinde olur. Sizi temin ederim ki, ilk müsait zamanda Meclis'in toplanması teşebbüsünü ben ele alacağım.

* PRO FO 371/10078 E 5131/7/65, 12.6.1924'ten yukarıdaki şekliyle aktaran: Prof. Dr. Mim Kemâl Öke, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918-1926*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1992, s.135.
19 Mayıs 1924'te toplanan Haliç Konferansı, 5 Haziran 1924'te hiçbir yaklaşım sağlanamadan dağıldı. Sorun, 30 Ağustos 1924'te Milletler Cemiyeti'ne götürüldü. Konu, uzun görüşmelerden sonra Milletler Cemiyeti'nce 30 Eylül 1924'te bir komisyona havale edildi. Musul sorununun olumsuz gelişmesi karşısında hükümet, Meclis'i 30 Ekim 1924'te toplantıya çağırdı.
Kaynakta, belgeye şu açıklamayla yer verilmektedir:

> "Ankara'dan gelen gizli bilgiler ise İsmet Paşa'nın Haliç Buluşması'nın sonuçsuz kalacağını daha önceden kestirip bu toplantıya siyasi rakiplerinden Fethi Bey'i tayin ederek onun başarısızlıkla yıpranmasını istediği tarzındaydı. Paşa, nihai kararların Milletler Cemiyeti'nde alınacağını tahmin ediyordu. Bu toplantıya kendisi katılıp 'Lozan'dan sonra ikinci bir diplomasi zaferi' kazanmaya azmetmişti! Ne var ki, Fethi Bey bu düşünceyi sezmiş ve tereddütlerini ilettiği Paşa'dan yazılı bir cevap istemişti. İsmet Paşa, Fethi Bey'e oldukça iltifat dolu bir mektupla bu düşüncelere saplanmakta kandırıldığını bildirecektir. Buluşmadaki davranışının kabinece uygun bulunduğunu da belirtecektir. İsmet Paşa'nın mektubundaki asıl önemli nokta şudur: 'Eğer İngiltere hiç olmazsa Musul vilayetinin yarısını Türkiye'ye vermeyi kabul etmezse, toplantıya devam etmek zaten manasız olacaktı.' Demek ki, bu safhada elimizdeki belgelerden, Ankara'nın Musul'un yarısı ile yetineceğini çıkarmış bulunuyoruz. İsmet Paşa'nın Fethi Bey'e yazdığı, kabinenin önerdiği mektuba da bakılırsa, bu çözüm M. Kemal Paşa tarafından da onaylanmıştı. İstihbarat raporundan, Ankara'daki milletvekillerinin Haliç Konferansı hakkında İsmet Paşa'nın iyimserliğini paylaşmadıkları anlaşılıyor. Mebuslar, İsmet Paşa'yı aşarak M. Kemal Paşa'ya müracaat etmişlerdi. Cevaben M. Kemal Paşa: [...] diyecekti. Bu cevaptan mebuslar, M. Kemal Paşa'nın İsmet Paşa ile hemfikir olduğunu çıkaracaklardı. Ancak M. Kemal Paşa'nın ikazına rağmen 'İngiliz yanlısı' İsmet Paşa'nın karşısına 'Rus taraflısı' muhalefet, Meclis'in açılması için seslerini yükseltmeye devam edeceklerdi."

Bkz. aynı yerde. (Y.N.)

ALMAN ELÇİSİ R. NADOLNY'NİN NUTKUNA CEVAP*

(16 HAZİRAN 1924)

Ankara, 16 Haziran 1924

Sefir Hazretleri,

Türkiye ile Almanya arasında resmi münasebetlerin tesisi yüksek vazifesi ve fevkalade delege ve ortaelçi sıfatıyla tayininizi içeren itimatnameyi elinizden memnuniyetle teslim alıyorum.

Alman milletinin Türk milleti hakkında beslediği dostluğun devamı hakkındaki sefiranelerinin teminat ve ifadelerinden bilhassa mütehassis oldum. Dahili gelişmesine mesai sarf eden Türk milleti, Alman milleti hakkında da aynı hissiyatı beslemektedir.

Yeni Almanya'nın ilerleme ve yükselme yolunda gelişmesini ve Türkiye ile olan dostane münasebetlerinin gittikçe artan bir samimiyet dairesinde olgunlaşmasını temenni ederim.

Bu vadide sarf edeceğiniz mesaide daima benim ve Türkiye hükümetinin itimat ve desteğine mazhar olacağınızı teyit edebilirim.

* *Hâkimiyeti Milliye*, 17 Haziran 1924, Numara: 1148, s.1; *Anadolu'da Yenigün*, 17 Haziran 1924, Numara: 1139, s.1; *İkdam*, 17 Haziran 1924, Numara: 9773, s.1; *Ayın Tarihi*, 1924, c.3, s.275; D.B.A. (TC Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Müt. Almanya. 4/1'den Fransızca çevirisiyle birlikte aktaran: *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, c.1, Hazırlayan: Bilâl N. Şimşir, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s.115-116. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Musa Sarıkaya, *Anadolu'da Yenigün* ve *İkdam*'dakiler Hüseyin Gültekin, *Ayın Tarihi*'ndeki Ahmet Hezarfen tarafından okunmuş, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*'ndaki Fransızca metin Martı Şahin tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

LEHİSTAN'IN ANKARA ELÇİSİ ROMAN KNOLL'UN NUTKUNA CEVAP*
(25 HAZİRAN 1924)

Ankara, 25 Haziran 1924

Sefir Hazretleri,

Lehistan[1] Reisicumhuru Hazretleri tarafından nezdime fevkalade delege ve ortaelçi sıfatıyla tayininizi içeren itimatnameleri teslim alırken pek büyük bir sevinç duymaktayım.

Bir asrı aşkın bir zamandan beri kesilmiş bulunan diplomatik münasebetler, iki memleket arasında bu veçhile hayırlı olarak tekrar kurulmuş bulunuyor. Bu hadiseyi gayet derin bir memnuniyetle selamlarım.

Memleketim hakkında sarf eylediğiniz güzel sözlerden pek mütehassisim. Türkiye dahi aziz misafirleri olmuş olan Lehistan'ın asil evladı hakkında pek kıymettar bir hatıra saklamaktadır.

Her iki memleket[2] arasında daima yerleşmiş olan metin dostluk bağlarının müşterek menfaatları ve medeniyet ve dünya barışı yararına bir kat daha gelişmesini halisane temenni eder ve yüksek vazifenizin yerine getirilmesi hususunda Cumhuriyet hükümeti nezdinde büyük bir süratle yardıma mazhar olacağınızı zatı sefiranelerine temin ederek samimiyetle hoş geldiniz derim.

* *Hâkimiyeti Milliye*, 26 Haziran 1924, Numara: 1156, s.1; *Cumhuriyet*, 26 Haziran 1924, Numara: 51. s.3; *Aylın Tarihi*, 1924, c.3, s.273; D.B.A. (TC Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Müt. 1/97'ten Fransızca çevirisiyle birlikte aktaran: *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, c.3, Hazırlayan: Bilâl N. Şimşir, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, s.423-424. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Musa Sarıkaya, *Cumhuriyet*'teki Hüseyin Gültekin, *Aylın Tarihi*'ndeki Ahmet Hezarfen tarafından okunmuş, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*'ndaki Fransızca metin Martı Şahin tarafından Türkçeye çevrilmiştir.
Belge, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*'nda "Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın, Lehistan'ın Ankara Elçisi Mösyö Roman Knoll'a Cevabı" başlığı altında yayımlanmıştır. (Y.N.)

1 Polonya. (Y.N.)

2 *Hâkimiyeti Milliye* ve *Aylın Tarihi*'nde "millet". (Y.N.)

YUNANİSTAN GEÇİCİ REİSİCUMHURU AMİRAL POL KUNDURİOTİS'E*
(2 TEMMUZ 1924)[1]

Pek Aziz ve Büyük Dostum,

Yunanistan'ın parlamentolu cumhuriyet şeklinde teşekkül etmiş olmasından dolayı Dördüncü Yunan Meclisi'nin zatıâlii asilanelerini kati reisin seçilmesine kadar geçici reis seçtiğini ve tayin eylediğini içeren 14 Nisan 1924 tarihli asilane yazılarını geçende almakla övünç duydum.

İki memleket arasında mevcut dostane münasebetleri bir kat daha sağlamlaştırmak azminde bulunduklarına dair verdikleri teminattan dolayı teşekkür ederim. İki genç cumhuriyetin menfaatları için pek temenni edilen öyle bir neticeyi elde etmeye yardım etmeyi aynı derecede arzu ettiğim için benim mesai ve gayretlerim de bu neticenin tamamen ortaya çıkmasına yönelik bulunacağını zatı asafanelerine temin edebilirim.

Yüksek hürmet ve halisane sevgimin kabulunü rica ederim, aziz ve büyük dostum.

Gazi Mustafa Kemal

* D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Yunanistan-Türkiye. K. 6/10'dan Fransızca çevirisiyle birlikte aktaran: *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, c.4, Hazırlayan: Bilâl N. Şimşir, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, s.367-368. Fransızca metin Kiraz Perinçek tarafından Türkçeye çevrilmiştir.
Belge, kaynakta "Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal'den, Yunanistan Muvakkat Reisicumhuru Amiral Pol Kunduriotis Hazretleri'ne" başlığı altında yayımlanmıştır. (Y.N.)

1 Bilâl N. Şimşir, bu mektubun Dışişleri Bakanlığı Arşivi'ndeki orijinal müsveddesinde tarih bulunmadığını, ama mektubun 2 Temmuz 1924 tarihli olduğunu sandığını belirtmektedir. (Y.N.)

LAĞVEDİLMİŞ ŞÛRAYI DEVLET TANZİMAT DAİRESİ ÜYELERİNDEN RECEP BEY'E TEŞEKKÜR*

(23 TEMMUZ 1924)

Çıkış yeri: Ankara
Numarası: 4316

23 Temmuz 340 [1924]

Dersaadet'te Göztepe'de
Lağvedilmiş Şûrayı Devlet Tanzimat Dairesi Üyelerinden Recep Bey'e

C. Teşekkür ve bilmukabele tebrik ederim.

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal

* Aslı, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Müzesi Müdürlükleri Arşivi, Envanter No: 303'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

MACAR MUALLİMLER HEYETİ REİSİ GOKLEZ'E TEŞEKKÜR*

(24 TEMMUZ 1924)[1]

Macar misafirlerimiz bayram münasetiyle Reisicumhur Gazi Paşa Hazretleri'ne tebriklerde bulunmuşlardır. Gazi Paşa Hazretleri, kendilerine aşağıdaki telgrafla karşılık vermiştir:

Bursa'da Macar Muallimler Heyeti Reisi Goklez Cenaplarına

Kurban bayramını tebrik lütfunda bulunan kardeş Macar milleti muhterem muallimlerine Türk millet ve Cumhuriyeti hakkında ifade ettikleri temenniler ve hissiyattan dolayı teşekkürler takdim eylerim, Efendim.

* *Anadolu'da Yenigün,* 24 Temmuz 1924, Numara: 1167, s.3. Eski yazı metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 *Anadolu'da Yenigün*'de telgrafın tarihi yer almamaktadır. 24 Temmuz 1924, telgrafın *Anadolu'da Yenigün*'de yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

TÜRKİYE MUALLİMLER BİRLİĞİ'NİN YEMEĞİNDE NUTUK*

(25 AĞUSTOS 1924)

Dün saat beşte Milli Gazino'da Maarif Vekili Vasıf Beyefendi tarafından, şehrimizde toplanmış olan muallimlerimiz şerefine büyük ve mükellef bir ziyafet verilmiştir. Bu ziyafette bilhassa Reisicumhur Hazretleri davetli bulunuyorlardı. Ve Vasıf Beyefendi'nin maarifin ve irfanın Büyük Reis'imizden beklediği destek ve kuvvet hakkındaki nutuklarına muallimlerimiz ve mürebbilerimiz için bir istikamet, bir program olan veciz bir nutuk irat buyurdular. İrat edilmiş olan bu iki mühim nutku, ziyafetin tafsilatına tercihen şu sütunlarımıza almakla büyük bir şeref duyuyoruz. Maarif Vekilimiz, ziyafetten sonra kalmadı ve Reisicumhur'umuza dönerek, hazır bulunanları pek mütehassis eden şu nutku irat eyledi:

[...]

Maarif Vekilimizi, Kongre'de Ankara Delegesi Sıdıka Süleyman Hanım'ın diğer sütunlarımızda yer alan nutku takip etti. Biraz sonra Reisicumhur Hazretleri ayağa kalktı ve veciz ve güzel bir ifade ile maarif hayatımız için pek büyük bir kıymet ve ehemmiyeti ihtiva eden şu nutku irat buyurdular:

Muhterem efendiler,

Evvela bu toplantıyı tertip ve bilhassa hakkımda ifade buyurdukları sözlerle bana da huzurunuzda birkaç söz söylemek fırsatını bahşettiklerinden, Vasıf Beyefendi'ye özel olarak teşekkür ederim.

Hanımlar, beyler,

Güzide heyetinizin içinde bulunmaktan kaynaklanan sevincim sonsuzdur. Türkiye Muallimler Birliği'nin Ankara'da yaptığı ilk kongresini çok büyük memnuniyetle karşıladım. Memleketimizin sizler gibi kıymetli muallim hanım ve beylerinin burada toplanması, Cumhuriyet'imiz için çok feyizli neticelerin tecellisine vesile olacaktır.

Hanımlar, beyler,

Türkiye Muallimler Birliği'nin bütün memlekette teşkilatlanmasını, Konya'yı olduğu gibi, Van'ı ve Hakkâri'yi de teşkilatı dahiline almasını ve her köyde üyelere sahip bulunmasını derin bir alaka ile bekleyeceğim.

* *Hâkimiyeti Milliye*, 26 Ağustos 1924, Numara: 1203, s. 1; *Maarif Vekâleti Mecmuası*, Ağustos 1927, Numara: 12, s.110-111. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s.172-173; *Atatürk Devri Fikir Hayatı II*, Hazırlayanlar: Mehmet Kaplan-İnci Enginün-Zeynep Kerman-Necat Birinci-Abdullah Uluman, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.1-3; *Anadolu*, 27 Ağustos 1924, numara: 3161'den aktaran Zeki Arıkan, *İzmir Basınından Seçmeler 1923-1938*, c.2, 1. Kitap, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2003, s.121-122. *Hâkimiyeti Milliye* ve *Maarif Vekâleti Mecmuası*'ndaki eski yazı metinler Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

Muallimler! Yeni nesli, Cumhuriyet'in fedakâr muallim ve mürebbileri, sizler yetiştireceksiniz; yeni nesil, sizin eseriniz olacaktır. Eserin kıymeti, sizin maharetiniz ve fedakârlığınız derecesiyle orantılı bulunacaktır.

Cumhuriyet, fikren, ilmen, fennen, bedenen kuvvetli ve yüksek seciyeli muhafızlar ister! Yeni nesli, bu vasıflarda ve kabiliyette yetiştirmek sizin elinizdedir. Seçkin vazifenizin yerine getirilmesine yüksek gayretlerle mevcudiyetinizi hasredeceğinize asla şüphe etmem.

Arkadaşlar,

Ben milli maarifimiz ve milli terbiyemiz hakkındaki görüşlerimi muhtelif zamanlarda ve muhtelif vesilelerle söyledim. Fakat bu görüşlerimi birkaç kelimede toplayarak tekrar etmeyi faydasız görmüyorum.

Muallimler,

Erkek ve kız çocuklarımızın, aynı suretle bütün tahsil derecelerindeki talim ve terbiyelerinin pratik olması mühimdir. Memleket evladı, her tahsil derecesinde iktisadi hayatta etken, etkili ve başarılı olacak surette donatılmalıdır. Milli ahlakımız, medeni esaslarla ve hür fikirlerle geliştirilmeli ve takviye olunmalıdır. Bu çok mühimdir; bilhassa nazarı dikkatinizi çekerim. Tehdit esasına dayalı ahlak, bir fazilet olmadıktan başka, itimada da değer değildir.

Efendiler, bu görüşlerimde sizin tamamen benimle beraber olduğunuza şüphe etmiyorum. Umumi maarif ve terbiye programımız da bu esasları kapsamaktadır. Fakat, biliyorsunuz ki, görüşlerin, programların kati ve açık olması çok mühim olmakla beraber, feyiz ve eser verebilmesi, onların muktedir, müdrik ve fedakâr muallimlerimiz tarafından mekteplerimizde çok büyük dikkat ve gayretle tatbikine bağlıdır. İşte bilhassa sizden rica edeceğim husus budur. *(Estağfurullah sesleri.)* Sizin muvaffakiyetiniz, Cumhuriyet'in muvaffakiyeti olacaktır.

Arkadaşlar, yeni Türkiye'nin birkaç seneye sığdırdığı askeri, siyasi, idari inkılaplar çok büyük, çok mühimdir. Bu inkılaplar sizin, muhterem muallimler, sizin toplumsal ve fikri inkılaptaki muvaffakiyetlerinizle teyit olunacaktır. Hiçbir zaman hatırlarınızdan çıkmasın ki, Cumhuriyet, sizden, "fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür" nesiller ister! *(Sürekli alkışlar.)*

İŞ BANKASI İDARE MECLİSİ ÜYELERİNE*

(26 AĞUSTOS 1924)

Sermayenin azlığına bakarak cesaretiniz kırılmasın. Böyle müesseseler için en kuvvetli sermaye; zekâ, dikkat, iffettir; teknik ve metodik çalışmasını bilmektir. Bu kanaatle işe sarılınız, mutlaka muvaffak olursunuz... Bu işte muvaffak olmayı, eğer şahsi bir izzetinefis meselesinden daha ileri, milli bir gurur, milli bir izzetinefis meselesi yaparsanız, çalışmak için, hedefinize ulaşmak ve daha yükselmek için muhtaç olduğunuz ateşi, enerjiyi bol bol yüreklerinizde bulacaksınız!

* *Atatürk'ün Sohbetleri*, Derleyen: Dr. Utkan Kocatürk, Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1971, s.18.
İş Bankası'nın kuruluşu hakkında Celal Bayar şunları aktarmaktadır:

> "Kapısından içeri girerken Atatürk bana, 'Gel bakalım, bir banka kursak nasıl olur?' dedi... Sordu bana, 'Bu iş sana heyecan verir mi? Sever misin bu işi?' dedi. Evet severim, bu iş bana heyecan verir, dedim. Atatürk bu kez bana yeniden sordu. 'Sen şimdi bu işi üzerine alıyor musun?' dedi. Evet alıyorum, dedim. 'O zaman vekilliği de icap ederse mebusluğu da bırakacaksın' dedi. Tabii, vekilliği bırakırım. Vekillikle banka müdürlüğü bir arada yürümez, dedim. Benim bu feragatimi görünce Atatürk duygulandı, gözlerinden yaş geldi. Çok mütehassis oldu. Ben şimdi bunun manasını daha da açabilirim. Bu zamanda birbirlerinin gözünü 'Sen olmayacaksın, vekil ben olacağım' diye çıkarıyorlarsa, o zaman da öyleydi. Ama ben o zaman vekilliği de bırakırım, icap ediyorsa mebusluğu da bırakırım demiştim; bu işin olması için. Atatürk bu cevabımdan sonra 'O halde bu iş oldu' dedi. Ve şu vecizeyi kullandı: 'Zekâ, dikkat ve iffet! Her şey için muvaffakiyet etkenidir. Merak etme, muvaffak olacaksın' dedi."

Bkz. Uygur Kocabaşoğlu, *Türkiye İş Bankası Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001, s.15-16. Aynı kaynakta "Gazi Mustafa Kemal'in 26 Ağustos 1924'teki banka açılışı için gönderdiği yazı" açıklamasıyla şu metne de yer verilmektedir:

> "Bu müesseseyi muvaffak kılmanızı temenni ederim. Böylelikle milli vasıflarınıza bir yenisini ekleyeceksiniz.
> Çalışmalarınızı dikkat ve hassasiyetle takip edeceğim. Endişe etmeyiniz; zekâ, dikkat, iffet en büyük etkeninizdir.
>
> 26 Ağustos 1924
>
> Gazi Mustafa Kemal"

Bkz. aynı yerde. (Y.N.)

30 AĞUSTOS'UN İKİNCİ YILDÖNÜMÜ HAKKINDA *CUMHURİYET* BAŞYAZARI YUNUS NADİ BEY'E*

(30 AĞUSTOS 1924)[1]

"Cumhuriyet", kurtuluş ve bağımsızlık mücadelemizin parlak bir zaferle katî hâli doğuran Başkumandanlık Harbi hakkında Reisicumhur Gazi Paşa Hazretleri'yle bütün mücadele müddetince Batı Orduları Genel Kumandanlığını yapan Başvekilimiz İsmet Paşa Hazretleri'nin, Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Müşir Fevzi, Müdafaai Milliye Vekilimiz Kâzım, Dumlupınar Harbi'ne iştirak eden kumandanlarımız Fahreddin, İzzeddin, Kemaleddin Sami Paşalar ve şehrimizde bulunan Halid Paşa'nın hislerine müracaat etti. Şu satırları yazdığımız dakikaya kadar Kemaleddin Sami ve İzzeddin Paşalar müstesna olmak üzere bütün cevaplar geldi. Kemaleddin Sami ve İzzeddin Paşaların cevaplarını, telgraflarımızın kendilerine geç ulaştığını tahmin ettiğimiz için, geceleyin alabileceğimizi zannediyoruz. Bu takdirde son haberler kısmınıza yetiştireceğimiz tabiidir.

Gazetemize şeref veren bu cevapları naklederken, "Cumhuriyet"e ve okuyucularına gösterdikleri teveccühten dolayı muhterem paşalarımıza şükran arz ederiz.

İstanbul *Cumhuriyet* Başyazarı Yunus Nadi Beyefendi'ye

Bu hususiaki hislerimi en iyi 30 Ağustos günü mahallinde ifade edebilirim, Efendim.

Gazi Mustafa Kemal

* *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1924, Numara: 113, s.1. Eski yazı metin Hüseyin Gültekin tarafından okunmuştur.

1 *Cumhuriyet*'te telgrafın tarihi yer almamaktadır. 30 Ağustos 1924, telgrafın *Cumhuriyet*'te yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

30 AĞUSTOS MUHAREBESİ'NİN İKİNCİ YILDÖNÜMÜ ÜZERİNE DUMLUPINAR'DA NUTUK*

(30 AĞUSTOS 1924)

Afyonkarahisar 30 - gece 4 (özel muhabirimizden)

Hepimizin heyninin zaptından âciz kaldığı bu azametli gün ve zengin levnayı telgrafa sığdırmak gazetecilikte rastladığım en büyük müşküldür. Yedi saattir devamlı olarak heyecan içindeyiz. Bütün hislerimiz gayesine ulaşmış bir halde... Gördüklerimiz, duyduklarımız heyecan dalgaları arasında sallanıyor. Gönül isterdi ki, bütün memleket, Mehmetçiğin âşığı bütün Türklük, memleket ve millet bağımsızlığının doğduğu ve fışkırdığı bu tepede bulunsun. Eserini heyecanlarla tekrar ederken gözlerinden mezarına sıcak yaşlar akıtsın.

Bugün burada toplananlar Türklüğün kerametini sezmişlerdir. Dumlupınar'da yalnız bir kalp vardı. Büyük zaferin hatıraları Afyonkarahisar'dan itibaren canlandı ve Yıldırımkemal İstasyonu harbin kıymettar menkıbelerini yâda getirdi ve ilk türbe olarak buradan huşu ile geçiyoruz. Selkisaray'da İzmir'den gelen trenle Ali Fuat, İzzettin, Fahri, Ali Hikmet, Şükrü Naili Paşalar ve Eskişehir'den gelen trenle Kemalettin Sami Paşa bize katıldı. Gazi Paşa Hazretleri burada vagonundan indi ve Fuat Paşa ile öpüştüler, diğer paşalarla selamlaştılar. Selki, Dumlupınar İstasyonu'na varmadan bir köyde durduk. Büyük bir kalabalık, köylü, şehirli İstanbul'dan gelen bütün heyetler burada bizi karşıladılar. Sinemalar, fotoğraflar çalışıyor. Öğleye doğru sırasıyla Konya, İstanbul, Ankara trenleri ulaştı. Ve biraz sonra ulaşan İzmir treniyle Kâzım Karabekir Paşa, Mebus Hamdullah Suphi, Haydar Rüştü, Yusuf Ziya ve daha birçok değerli mebuslar kafilemize karıştılar. İzmirliler hakkında burada biraz duracağım. Meçhul Asker'e karşı gösterilen kalbi bağlılıkta birinciliği İzmirliler almışlardır. İzmir'den her cemiyet ve her teşkilat meçhul askerin mezarı için büyük büyük buketler getirdiler. Kadın erkek en kibarından köylü çocuklarına kadar beraber olmak üzere kağnılarda beraber otururak tozları memnuniyetle karşılayarak geldiler. Denizli Mebusu Yusuf Bey'i de bu kafilenin içinde bir kağnıda gördüm. Bu mütevazı, sıcak kanlı, yüksek İzmirlilere gönül bağlamış bulunuyorum. Gazi Paşa Hazretleri ile vekiller, otomobillerini bu tarihi merasime koşanlara tahsis lütfunda bulundular. Ve birçok seferler yaptırdılar. Nihayet Başkumandanlık sancağını taşıyan açık otomobilleri ile Reisicumhur Hazretleri ve vekillerle diğer bütün zevat hareket buyurdular.

* *Hâkimiyeti Milliye*, 31 Ağustos 1924, Numara: 1207, s.1-2; *Tanin*, 1 Eylül 1924, Numara: 677, s.1; *Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Tarihi Nutku*, Yeni Gün Matbaası, İstanbul, 1924, s.3-15. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s.173-182. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Musa Sarıkaya, *Tanin*'deki Hüseyin Gültekin, *Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Tarihi Nutku*'ndaki Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

Keyiftepe'de kurulan bir takın altından geçtik. Önümüzde mavi dağlar arasında ormanlar, yeşil, sarı şirin renkleri ile harp ve zafer sahası gözüküyor. Buradaki bir sırta kurulan çadırlardan birine Gazi Paşa Hazretleri ile eşleri Hanımefendi girdiler. Vekiller, bütün hazır bulunan zevat ve halk derhal etrafı aldılar. Yaşlı babalar delikanlılara büyük Gazi'yi gösteriyorlar, ondan bahsediyorlar. Kütahya'dan mebuslar, belediye heyet ve eşrafı iki nefis vazo getirdiler. Birini Gazi Paşa Hazretleri'ne ve diğerini Latife Hanımefendi'ye takdim eylediler. Biraz sonra Gazi Paşa Hazretleri ve arkasından büyük bir halk şehit asker için yapılacak abidenin bulunduğu mahalle çıktık. Burada sağ tarafta bir çukur açılmış, yanında taş, harç, iki yeni kürek, kazma, solda yanları taş örgülü süslü bir mezar gözüküyor. Mezarın üzerinde askerlerin elleriyle eledikleri ve inceltikleri bir toprak tabakası bulunuyor. Herkesin gönlünde yeşillikler, çiçekler içinde görmek istediği bu mezar şu haliyle hepimizin kalbini yaktı. Fakat İzmirliler on dakika sonra "Meçhul Asker'in" mezarını çelenklere boğdular ve birdenbire Mehmetçiğin âşıklarının muhabbeti belirdi. Bunların içerisinde Türk Ocağı'nın, ihtiyat subaylarının, Çiftçiler Derneği'nin, İzmir Belediyesi'nin ve Gültekin'in çelenkleri bulunuyordu. Mezar civarındaki sade söğüt dallarından yapılmış tak üzerinde büyük harflerle yazılan Meçhul Şehit lisanından Büyük Gazi unvanlı bir levha vardı. Bu levha şu cümleleri ihtiva ediyor: İki sene evvel şuracıkta Sevr Antlaşması'nı yırtan kılıcınız, Türkün tarihi olan İnönü'leri, Sakarya'ları milli şan ve şerefe ithaf eylemiş idi. Zaman geldi ki, siyasi kahramanlığınızla da eski ve yeni dünyalar Türkün hakkının büyüklüğünü teslime başladılar. Dünya hep böyle milli matememe taptıkça ruhların iftihar ettiği şu gördüğünüz şehitlik ebediyen şad olacak, millet de sizi yalnız başının üstünde değil, kalbinin içinde taşıyacaktır. Gazi Paşa Hazretleri, eşleri Hanımefendi ile abidenin ilk taşını koyduktan sonra küçük Gültekin Dumlupınar Seferi unvanlı şiiri okudu. Ve sonra kürsüye gelindi. Herkes kayaların, toprakların üzerine ilişmişler. Gazi Paşa Hazretleri tahta kürsünün bir köşesine sığındılar. Yalnız birkaç iskemle hanımlara verildi. Herkes memnun. Sanki bu sıcakları ile bilinen tepede harplerin bir mükâfatı gibi serin bir rüzgâr esiyor. Herkes yüzünü güneşin bütün şiddetine çevirmiş, aldırmıyor. Ve sanki ölünüz dense bütün kalpler bu emre uyacak. Fevzi Paşa Hazretleri alkışlar arasında kürsüye gelerek, nutkuna Sakarya'dan başlayarak, bulunduğumuz tepeden kati neticesi alınan zaferin askeri tarihçesini yapıyor. Ve vaziyetimizi, düşmanın vaziyetini anlatıyor; 30 Ağustos Muharebesi'nin kati neticesini alkışlar, arkası kesilmeyen alkışlar arasında söylüyor.

[...]

Köylüler, evet, evvela köylüler "Paşa, Paşa" diye bağırdılar ve eminim ki, bu kalpten gelen feryat şehitlere kadar ulaştı. Bütün tepe inledi. Uğultular bu melanetin cezasını çekenlerin kulağına da gitti. Fevzi Paşa Hazretleri buradan kaçtılar deyip parmağıyla bir yeri gösterdikçe, köylülerin göğüsleri kalkıyor, sakalları titriyor, hepsi oraya dönüyorlar, kaçtılar, gittiler diye bağırıyorlar. Fevzi Paşa Hazretleri'nin nutku rüzgârlarını yanaklarında hissettiğimiz üç tayyaremizin uğultuları arasında kesiliyor. Bu aralık o biraz duruyor. Sonra yine söylüyordu. Bu muharebeye nasıl Başkumandanlık Muharebesi unvanının verildiğini anlatıyor ve İsmet Paşa Hazretleri'nin o büyük günü kutlamak için gönderdiği tamimi aynen okuyor. Ve bu sözleri şiddetli alkışlarla karşılık görüyordu. Fevzi Paşa Hazretleri, düşman sürü halinde

kaçıyorlardı dedikçe, yine herkesten evvel köylü coşuyordu. Paşa, nutkunu şehitlere fatihalar ithafıyla bitirdi. Fevzi Paşa Hazretleri'nin nutuklarını Darülfünun namına emin İsmayıl Hakkı Bey'in nutku takip etti. Daha sonra matbuat namına Ağaoğlu Ahmet Bey bir nutuk irat eyledi ve müteakiben Hamdullah Subhi Bey en güzel nutuklardan birini söyledi ve İdman Cemiyetleri İttifakı namına Sami, Baro namına Muhittin Baha, Muallimler Derneği namına Nüzhet Hanım ve Türkiye halkı namına Büyük Millet Meclisi Reisi Fethi Beyefendi nutuklarını irat eylediler. En son olarak Reisicumhur Gazi Paşa Hazretleri aşağıda aynen aldığımız pek kıymettar ve tarihi olan nutuklarını çok güzel bir surette irat buyurdular. Büyük Gazi'nin sözleri bütün kalpleri heyecana sevk ediyor, eserini tamamladığı tepe üzerinde nutuklarını irat buyururlarken sağa sola dönmek, elleriyle işaret vermek gibi hareketleri bu sahneyi bir kat daha canlandırıyordu. Bu esnada havada hiçbir ses yoktu. Ortalıkta yalnız kendilerinin sesleri hâkimdi. Rüzgâr bile bir an sustu gibi geldi. Ağladık, sevindik yeniden yeniye feyizli ümitler aldık. Bu büyük rehber bize orada yeni yollar gösterdi. Herkes bir daha büyük kurtarıcının önünde eğildi. Ve kendilerini ardı gelmeyen mükerrer alkış tufanları arasında çadırlarına kadar getirdi. Merasimin nihayetinde toplar atıldı. Saat altı buçukta trenin bulunduğu mahalle geldik. Dokuz buçukta Afyon'dayız. Önümüzden Fethi Beyefendi'nin dahil olduğu İstanbul treni gidiyor, diğerleri bizim özel treni takip edecektir. Yarın akşam (bugün) Ankara'dayız.

Ziya Gevher[1]

Efendiler,

Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri'nin verdiği kıymetli izahatla burada hazır olanlar "Afyonkarahisar-Dumlupınar" Meydan Muharebesi'nin ve kati netice veren 30 Ağustos Muharebesi'nin cereyan şekli hakkında genel bir fikir edinmişlerdir. Beş gün fasılasız, geceli gündüzlü devam eden bu büyük meydan muharebesinin hakiki mahiyeti bugün verilen tafsilattan ziyade, yarın tarihin hükümleri, araştırmacıların inceleme ve muhakemeleri okunduğu zaman daha bariz, daha kapsamlı bir surette anlaşılacaktır.

Beni, milletim, Türk milleti, emniyet ve itimadına layık görerek bu harekâtın başında bulundurdu. Bu vazife ve memuriyetimin mesut hatırasını milletime karşı daima en derin minnettarlıklarla mütehassis olarak, haz ile, iftihar ile muhafaza ediyorum. Vazifelerini milletin vicdani arzusuna, hakiki ihtiyacına, yalnız onun yüksek iradesine uyarak yapmış olanlara mahsus bir vicdan rahatlığı ile bugün karşınızda bulunurken hissettiğim bahtiyarlığı ifade edemem.

Efendiler, tıpkı bugün gibi 38 [1922] senesi Ağustos'unun 30. günü saat ikide, şimdi hep beraber bulunduğumuz bu noktaya gelmiştim. Bu üzerinde bulunduğumuz sırtlarda kahraman 11. Fırka'mız, şu karşıki tepelerde muharebeye mecbur edilen düşman ana kuvvetlerine taarruz için yayılarak ilerlemekte bulunuyordu. Şu gördüğümüz Çal Köyü alevler ve dumanlar içinde yanıyordu. Beni buraya kadar getiren sebebin ne olduğunu izah için hatırladığım bir iki noktayı burada tekrar edeceğim.

1 Buraya kadarki kısım *Hâkimiyeti Milliye*'de yer almaktadır. (Y.N.)

29/30 Ağustos gecesi sabaha karşı Batı Cephesi Harekât Şubesi Müdürü Tevfik Bey, her zamanki gibi, o saate kadar muhtelif karargâhlardan ve her taraftan gelen raporlara göre harita üzerinde tespit ve işaret ettiği genel vaziyeti Cephe Kumandanı İsmet Paşa'ya göstermiş ve o da derhal Paşa'ya göster emriyle Tevfik Bey'i yanıma göndermişti. Karahisar'da belediye dairesinde bana tahsis olunan odada yatmakta idim. Beni uyandıran Tevfik Bey'in gösterdiği haritaya baktım. Hemen yataktan fırladım. Arkadaşlar, haritada gördüğüm şey şu idi ki, ordularımız düşmanın mühim kuvvetlerini kuzeyden, güneyden, batıdan kuşatmaya müsait bir vaziyet almış bulunuyorlardı. Şu halde tasavvur ettiğimiz ve azami neticeler temin edeceğini ümit eylediğimiz vaziyetler tahakkuk ediyordu. Derhal Fevzi ve İsmet Paşaları çağırınız dedim. Üçümüz toplandık. Vaziyeti bir daha değerlendirdik ve katiyetle hükmettik ki. Türk'ün hakiki kurtuluş güneşi 30 Ağustos sabahı ufuktan bütün şaşaasıyla doğacaktır. Bu karara göre ordulara yeni emir ve talimat yazıldı (6,30 evvelde). Fakat vaziyet o kadar mühim, o kadar sürat ve şiddet talep ediyordu ki, bu yazılı emirlerle yetinmek ihtiyata uygun olamazdı. Onun için Fevzi Paşa Hazretleri'nden, bizzat Altıntaş ve güneyinden hareket eden 2. Ordu'muzun ve bunun daha batısında bulunan Süvari Kolordu'muzun nezdine giderek tasavvurumuza göre harekâtı tanzim buyurmasını kendilerinden rica ettim.

4. Kolordu'su ile hedeflediğimiz düşmanın ana kısmını güneyden takip eden 1. Ordu karargâhına da ben bizzat gidecektim. İsmet Paşa'nın karargâhta kalıp genel vaziyeti idare etmesini münasip gördüm. Fevzi Paşa Hazretleri kuzeye hareket ederken, ben de otomobil ile şimendifer güzergâhını takiben batıya hareket ettim. Akçaşehir'de 1. Ordu karargâhına saat dokuzdan evvel idi ki ulaşmıştım. Ordu Kumandanı'na bir taraftan cephenin yazılı emri verilirken, ben de kendisine sözlü olarak vaziyeti izah ettim ve 4. Kolordu'nun bütün fırkalarıyla ve sürat ve şiddetle, işte bu köyün, Çal Köyü'nün batısındaki düşmanın ana kısmını kuşatacak surette muharebeye mecbur etmesini emrettim. Ve ilave ettim ki, düşman ordusu mutlaka imha olunacaktır. Ordu Kumandanı benim yanımda telefonla Kolordu Kumandanı Kemalettin Paşa'yı buldu. Benim oraya geldiğimi ve emrimin ne olduğunu tebliğ etti. Bir müddet bu karargâhta kaldım. Devamlı olarak gelen muhtelif rütbedeki esir subaylarla görüştüm. Bunlardan biri erkânıharp subayı idi. Zavallı, verdiği malumat arasında, istemeyerek, başkumandan vazifesini alan General Trikopis'in ve 2. Kolordu Kumandanı General Digenis'in de bizim çevirmek istediğimiz çemberin içinde bulunduğunu ifade etmiş oldu. Derhal yanımda bulunan Ordu Kumandanı'na, Kemâlettin Paşa'yı bulunuz. Bizzat Trikopis'le beraber bütün düşman generallerini mutlaka esir etmesini söyleyiniz dedim. Bu emir hemen telefonla tebliğ olundu. Zavallı esir subay benim bu emrimi işitir işitmez ikram ettiğim çayı içemeyerek büyük bir baygınlık geçirdi. Daha fazla bu ordu karargâhında kalamazdım. Muharebe vaziyetini gözümle görmek benim için dayanılmaz bir ihtiyaç oldu. Ordu Kumandanı'nı da beraber alarak 4. Kolordu Kumandanı'nın gözlem için bulunduğu şu istikametteki bir tepeye geldik. (Arpalık civarında.)

Çal Köyü batısında ve kuzeyinde patlayan topların gürültülerini işitiyordum. Oradan vaziyeti dürbün ile incelemeye uğraşmak bana sıkıntılı geldi. Daha ileriye, ateş yerine gitmek için kati bir lüzum ve ihtiyaç hissediyordum ve bu noktayı, şimdi üzerinde bulunduğumuz bu tepeyi gösterdim. Oraya gitmek lazımdır ve buyurun gide-

lim dedim. Otomobillere atladık, bu tepeye gelen yola dahil olduk. Ara sıra güzergâhımızın soluna düşman mermileri düşüyordu. 4. Kolordu'nun fırkaları doğudan batıya güzergâhımızı kat ederek seri adımlarla ilerliyorlardı. Biraz evvel dediğim gibi, saat ikide şuraya çıkmış bulunuyorduk. Düşman kuvvetlerini gündüz gözüyle tamamen kuşatmak ve düşmanın inatla müdafaa ettiği muharebe mevzilerine süngü hücumlarıyla dahil olarak kati netice almak elzemdi. Bunun için bütün kıtaların azami fedakârlıkla ilerlemesini ve bütün bataryalarımızın, hatta gizlenmeye bakmaksızın, ateş mevzilerine girip düşman mevzilerini sarsmasını istiyordum. Yanımdaki kumandanlar bu görüşlerimi anlar anlamaz derhal ve en asabi bir suretle faaliyete geçtiler. Ne yazık ki, şimdi ismini hatırlayamadığım, yanımda bulunan kahraman bir süvari subayına birkaç kelime not ettirerek düşman mevzilerini kuzeyden saran 2. Ordu'ya gönderdim. Ve sözlü olarak burada benden işittiklerini onlara da söylemesini emrettim. Bu subay, vazifesini yapmış ve birkaç saat sonra tekrar yanıma gelerek malumat da vermişti. 11. Fırka'nın kahraman kumandanı Derviş Bey bizzat ileri atılarak bütün kuvvetiyle düşman mevziine ilerliyordu. Kolordu Kumandanı Kemâlettin Paşa güneyden ve batıdan düşmana saldırdığı diğer fırkalarına yeniden yeniye harekâtı şiddetlendirmek ve hızlandırmak için emirlerini ulaştırıyordu. 2. Ordu'nun 16. ve 61. Fırkaları düşmanla ciddi muharebeye girişiyorlar, diğer fırkaları da kuşatma dairesini darlaştırıyordu. Bunları görüyordum. Süvari Kolordu'muzun daha batıdan düşmanın arkasını kesmek üzere bulunduğunu, bana haber getiren süvari subayı söylemişti.

Arkadaşlar, saatler ilerledikçe gözlerimin önünde gelişen manzara şu idi: Düşman başkumandanının şu karşıki tepede son gayretiyle çırpındığını görüyor gibiydim. Bütün düşman mevzilerinde büyük bir heyecan ve helecan vardı. Artık toplarının, tüfeklerinin ve mitralyözlerinin ateşlerinde sanki öldürücü hassa kalmamıştı. Bu ovadan, kuzeyden ve güneyden birbirini izleyen avcı hatlarımızın guruba yaklaşan güneşin son ışınlarıyla parlayan süngüleri her an daha ileride görülüyordu. Düşman mevzilerini saran bir daire üzerinde mevzi almış olan bataryalarımızın fasılasız ve amansız ateşleri düşman mevziini içinde barınılmaz bir cehennem haline getiriyordu. Güneş mağribe yaklaştıkça, ateşli, kanlı ve ölümlü bir kıyametin kopmak üzere olduğu bütün ruhlarda hissolunuyordu. Bir an sonra cihanda büyük bir yıkım olacaktı. Ve beklediğimiz kurtuluş güneşinin doğabilmesi için bu yıkım lazımdı. Karanlıklar içinde bu yıkım vuku bulmalı idi. Hakikaten semanın karardığı bir dakikada Türk süngüleri düşman dolu o sırtlara hücum ettiler. Artık karşımda bir ordu, bir kuvvet kalmamıştı. Tamamen mahvolmuş, perişan bir kılıç artığı kitlesi bulunuyordu. Kendilerinin dediği gibi, çok korkan ve titreyen, şekilsiz bir kitle, acayip bir alaşım halinde firar için çıkış arıyordu. Artık gecenin koyulaşan karanlığı neticeyi gözle görmek için güneşin tekrar doğudan doğmasını beklemeyi zaruri kılıyordu.

Efendiler, ertesi günü tekrar bu muharebe meydanını dolaştığım zaman, ordumuzun kazandığı zaferin azameti ve buna karşılık hasım ordusunun içine düşürüldüğü felaketin dehşeti beni çok mütehassis etti. O karşıki sırtların gerilerindeki bütün vadiler, bütün dereler, bütün korunaklı ve gizli yerler, bırakılmış toplarla, otomobillerle ve sonsuz teçhizat ve malzeme ile ve bütün bu metrukatın aralarında yığınlar teşkil eden ölülerle, toplanıp karargâhlarımıza sevk olunmakta bulunan sürü sürü esir

kafileleri ile hakikaten bir mahşeri andırıyordu. Bu dar ateş ve hücum çemberinden bugün için kurtulabilenler birkaç bin kişilik kılıç artığından ibaret idi. Fakat onlar da daha büyük Türk çemberi içinden çıkmaya muvaffak olamayarak başlarında başkumandanları bulunduğu halde beyaz bayrak çekmeye mecbur olmuşlardır.

Efendiler, Ağustos'un 31. günü takriben öğlende idi ki, yine bu Çal Köyü'nde, yıkık bir evin avlusu içinde İsmet Paşa ve Fevzi Paşa ile buluştuk. Kırık kağnı arabalarının döşeme ve oklarına ilişerek bundan sonraki vaziyeti değerlendirdik. Kazandığımız meydan muharebesinin bütün seferi sona erdirebilecek bir azamet ve ehemmiyette olduğunda ittifak ettik. Şimdi Bursa istikametinde çekilen düşman kuvvetlerini mahvetmekle beraber bütün kuvvetlerle durmaksızın İzmir'e yürüyecektik.

Efendiler. bugünden sonra İzmir'de "Akdeniz"i, Mudanya'da "Marmara"yı görmek için 8-9 günlük bir zaman kâfi gelmiştir. Fakat hatırlatmalıyım ki, bugüne, bu üzerinde bulunduğumuz tepeye, bu yanık Çal Köyü'ne gelebilmek için yalnız Sakarya'dan itibaren sarf ettiğimiz zaman tam bir senedir. Fakat bu kutladığımız zaferi hazırlayabilmek için bir seneyi çok bulmazsınız zannederim. Çünkü efendiler, harp, muharebe, nihayet meydan muharebesi, yalnız karşı karşıya gelen iki ordunun çarpışması değildir; milletlerin çarpışmasıdır. Meydan muharebesi, milletlerin bütün mevcudiyetleri ile, ilim ve fen sahasındaki seviyeleriyle, ahlaklarıyla, kültürleriyle, kısaca bütün maddi ve manevi kudret ve faziletleriyle ve her türlü vasıtalarıyla çarpıştığı bir imtihan sahasıdır. Bu sahada, çarpışan milletlerin hakiki kuvvet ve kıymetleri ölçülür. Netice, yalnız cismani kuvvetin değil, bütün kuvvetlerin, bilhassa ahlaki ve kültürel kuvvetin üstünlüğünü ispat derecesine vardırır. Bu sebeple meydan muharebesinde yenilen taraf. milletçe ve memleketçe, bütün maddi ve manevi mevcudiyetiyle mağlup edilmiş sayılır. Böyle bir akıbetin ne kadar feci olabileceğini tahmin edersiniz. Mahv ve yok olmak, yalnız harp sahasında bulunan orduyla sınırlı kalmaz. Asıl o ordunun mensup olduğu millet feci akıbetlere uğrar. Tarih, başlarındaki hükümdarların, hırslı politikacıların birtakım hayali emellerle vasıtası mevkiine düşen istilacı orduların, istilacı milletlerin uğradığı bu nevi feci akıbetlerle dopdoludur.

Efendiler, Türk vatanını fethetmek fikrini, Türk'ü esir etmek hayalini genel, ortak bir fikir haline koymaya çalışanların da layık oldukları akıbetten kurtulamamış olduklarını gözlerimizle gördük. Efendiler, kendilerine bir milletin talihi bırakılmış olan adamlar, milletin kuvvet ve kudretini, yalnız ve ancak yine milletin hakiki ve elde edilebilir menfaatları yolunda kullanmakla mükellef olduklarını bir an hatırlarından çıkarmamalıdırlar. Bu adamlar düşünmelidirler ki, bir memleketi zapt ve işgal etmek, o memleketlerin sahiplerine hâkim olmak için kâfi değildir. Bir milletin ruhu zapt olunmadıkça, bir milletin azim ve iradesi kırılmadıkça, o millete hâkim olmanın imkânı yoktur. Halbuki asırların doğurmuş olduğu bir milli ruha, kuvvetli ve daimi bir milli iradeye hiçbir kuvvet mukavemet edemez.

Mahkûm olmak istemeyen bir milleti esareti altında tutmaya muktedir olacak kadar kuvvetli müstebitler artık bu dünya yüzünde kalmamıştır. Türk milleti son mücadeleleriyle, bilhassa burada kazandığı zaferlerle, gösterdiği azim ve irade ile malum olan bu hakikatleri bir defa daha tarihin sinesine çelik kalemle kazımış bulunuyor.

Efendiler, Afyonkarahisar-Dumlupınar Meydan Muharebesi ve onun son safhası olan bu 30 Ağustos Muharebesi, Türk tarihinin en mühim bir dönüm noktasını teşkil

eder. Milli tarihimiz çok büyük ve çok parlak zaferlerle doludur. Fakat Türk milletinin burada kazandığı zafer kadar kati neticeli ve bütün tarihe, yalnız bizim tarihimize değil, cihan tarihine yeni cereyan vermekte kati tesirli bir meydan muharebesi hatırlamıyorum.

Hiç şüphe etmemelidir ki, yeni Türk devletinin, genç Türk Cumhuriyeti'nin temeli burada sağlamlaştırıldı. Ebedi hayatı burada taçlandırıldı. Bu sahada akan Türk kanları, bu semada uçan şehit ruhları devlet ve Cumhuriyet'imizin ebedi muhafızlarıdır. Burada temelini attığımız "Şehit Asker" abidesi, işte o ruhları, o ruhlarla beraber gazi arkadaşlarını, fedakâr ve kahraman Türk milletini temsil edecektir. Bu abide, Türk vatanına göz dikeceklere, Türk'ün 30 Ağustos günündeki ateşini, süngüsünü, hücumunu, kudret ve iradesindeki şiddeti hatırlatacaktır.

Efendiler, bu muazzam zaferin muhtelif etkenleri üzerinde en mühimmi ve en yükseği, Türk milletinin kayıtsız şartsız hâkimiyetini eline almış olmasıdır. Bu hadisenin tarihimizde ve bütün cihanda ne büyük ve ne feyizli bir inkılap olduğunu izaha lüzum görmem. Milletimizin uzun asırlardan beri hanlar, hakanlar, sultanlar, halifeler elinde, onların tahakküm ve istibdadı altında ne kadar ezildiğini, onların hırslarını temin yolunda ne kadar büyük felaketlere ve zararlara uğradığını düşünürsek, milletimizin hâkimiyetini eline almış olması hadisesinin bütün azamet ve ehemmiyeti gözlerimizde tecelli eder. Gerçi bu büyük zaferin ertesine kadar İstanbul'da halife ve sultan namı altında bir şahıs ve onun işgal ettiği hilafet ve saltanat unvanıyla bir makam vardı. Fakat bu zaferden sonra millet o makamları ve o makam sahiplerini layık olduğu akıbete ulaştırdı.

Efendiler, milli hâkimiyet öyle bir nurdur ki, onun karşısında zincirler erir, taç ve tahtlar yanar, mahvolur. Milletlerin esareti üzerine kurulmuş müesseseler her tarafa yıkılmaya mahkûmdurlar. Avrupa'nın ortasından ta doğunun öbür ucundaki binlerce senelik memleketlere bakacak olursak, Osmanlı İmparatorluğu'nun hak ettiği talihi daha güzel anlayabiliriz.

Arkadaşlar, saraylarının içinde Türk'ten başka unsurlara dayanarak, düşmanlarla ittifak ederek, Anadolu'nun, Türklüğün aleyhine yürüyen çürümüş gölge adamlarının Türk vatanından kovulması, düşmanların denizlere dökülmesinden daha kurtarıcı bir harekettir. Türk milletinin mübarek ecdat emaneti olan bu topraklarda tam manasıyla efendi olarak yaşaması, ancak o fuzuli ve manasız olduktan başka, mevcudiyetleri tam bir zarar ve felaket olan makamların bertaraf edilmesiyle mümkün olabilirdi.

Efendiler, onlar yüzünden Türk vatanının ve Türk milletinin geçirdiği kederleri, elemleri hissetmemiş bir ferdimiz yoktur. Bu kadar matemler ve felaketler geçirdikten sonra elbette Türk öğrenmiştir ki, vatanı yeniden yapmak ve orada mesut ve hür yaşayabilmek için mutlaka hâkimiyetine sahip kalmak ve Cumhuriyet bayrağı altında bütün evlatlarını toplu ve dikkatli bulundurmak lazımdır.

Efendiler, asırlardan beri inleyerek feryat eden, fakat müstebitlerin, yalancıların, cahillerin vücuda getirdikleri engellerle canhıraş sadasını milletin kulağına duyuramayan zavallı vatan, bugün diyor ki, bütün can kulağınızı, harap olmuş, sinesinde en derin ıstıraplar duymuş validenizin samimi hitabına daima açık bulundurunuz. Efendiler, Asya'da, Avrupa'da, Afrika'da hükümran olmak kudret ve kabiliyetini göstermiş

olan ecdadımız vaktinde bu sadayı işitmekten men edilmemiş olsalardı. Türk camiasının, Türk mefkûresinin, Türk menfaatlarının korunmuş ve feyizdar olacağı anavatanı bugünkü harap olmuş şeklinde mi miras alırdık? Efendiler, artık vatan imar istiyor, zenginlik ve refah istiyor, ilim ve marifet, yüksek medeniyet, hür fikir ve hür zihniyet istiyor. Şeref, namus, bağımsızlık, hakiki varlık, vatanın bu taleplerini tamamen ve serian yerine getirmek için esaslı ve ciddi bir surette çalışmayı emreder.

Efendiler, asırlardan beri Türkiye'yi idare edenler çok şeyler düşünmüşlerdir; fakat yalnız bir şeyi düşünmemişlerdir: Türkiye'yi!.. Bu düşüncesizlik yüzünden Türk vatanının, Türk milletinin uğradığı zararları ancak bir tarzda telafi edebiliriz: O da artık Türkiye'de Türkiye'den başka bir şeyi düşünmemek. Ancak bu zihniyetle hareket ederek her türlü selamet ve saadet hedeflerine ulaşabiliriz.

Efendiler, bizim milletimiz vatanı için, hürriyeti ve hâkimiyeti için fedakâr bir halktır; bunu ispat etti. Milletimiz, yaptığı inkılapların kıskanç savunucusudur da. Benliğinde bu faziletler yerleşmiş bir milleti yürümekte olduğu doğru yoldan hiçbir kimse, hiçbir kuvvet alıkoyamaz.

Efendiler, milletimiz hâkimiyetini eline aldığı gün, –bilmeyen kalmamıştır– en karanlık felaketlerin en derin uçurumu kenarında bulunuyordu. Maddi kuvveti yıprattırılmış, müdafaa vasıtaları gasp olunmuş, maneviyatı, mukaddesatı tecavüze uğramış acı bir vaziyette bulunuyordu. Bütün bunlara rağmen mevcudiyetini ve bağımsızlığını kurtarmaya karar verdi. Bu kararında muvaffak olabilmek için bütün milletin kendine bir hareket hedefi tespit etmesi lazım geliyordu. Bütün milletin, o hedef üzerinde mutlaka muvaffak olmayı nihai emel kabul etmesi icap ediyordu. Millet bütün mevcudiyetiyle, bütün fedakârlığıyla, bütün imanıyla o hedefe beraber yürüsün ve mutlaka muvaffak olsun lazımdı. Efendiler, o hedef burası idi. Nihai emel olan muvaffakiyet, burada kazanılan zafer idi.

Efendiler, milletimiz bundan sonraki mesaisinde de muvaffak olabilmek için, milli hedefini bütün açıklık ve katiyetle, tekmil vatandaşların gözünde ve vicdanında bütün parlaklığı ile tespit ve tayin etmiş bulunuyor. İsterseniz benim burada hedef dediğim şeyi, siz, milletin mefkûresi diye adlandırınız. Fakat bu unvanı verirken dikkat ediniz ki, hayali bir manaya kendimizi kaptırmayalım.

Efendiler, milletimizin hedefi, milletimizin mefkûresi, bütün cihanda tam manasıyla medeni bir toplum olmaktır. Bilirsiniz ki, dünyada her kavmin mevcudiyeti, kıymeti, hürriyet ve bağımsızlık hakkı, sahip olduğu ve yapacağı medeni eserlerle orantılıdır. Medeni eser vücuda getirmek kabiliyetinden mahrum olan kavimler, hürriyet ve bağımsızlıklarından tecrit olunmaya mahkûmdurlar. İnsanlık tarihi baştan başa bu dediğimi teyit etmektedir. Medeniyet yolunda yürümek ve muvaffak olmak, hayat şartıdır. Bu yol üzerinde duraklayanlar veyahut bu yol üzerinde ileri değil, geriye bakmak cehalet ve gafletinde bulunanlar, medeniyetin coşkun seli altında boğulmaya mahkûmdurlar.

Efendiler, medeniyet yolunda muvaffakiyet yeniliğe bağlıdır. Toplumsal hayatta, iktisadi hayatta, ilim ve fen sahasında muvaffak olmak için yegâne gelişme ve ilerleme yolu budur. Hayat ve günlük işlere hâkim olan hükümlerin zamanla değişmesi, gelişmesi ve yenilenmesi zaruridir. Medeniyetin yenilikleri, fennin harikaları, cihanı

değişimden değişime uğrattığı bir devirde, asırlık köhne zihniyetlerle, maziperestlikle mevcudiyeti muhafaza mümkün değildir. Medeniyetten bahsederken şunu da katiyetle beyan etmeliyim ki, medeniyetin esası, ilerleme ve kuvvetin temeli. aile hayatındadır. Bu hayatta fenalık, muhakkak toplumsal, iktisadi, siyasi acze sebep olur. Aileyi teşkil eden kadın ve erkek unsurların tabii haklarına sahip olmaları, aile vazifelerini idareye muktedir bulunmaları gereklidir.

Efendiler, milletimiz burada kutladığımız büyük zaferden daha mühim bir zafer peşindedir. O zaferin idraki, milletimizin iktisat sahasındaki muvaffakiyetleriyle mümkün olacaktır. Bilirsiniz ki, iktisaden zayıf bir millet fakirlik ve sefaletten kurtulamaz; kuvvetli bir medeniyete, refaha ve saadete kavuşamaz; toplumsal ve siyasi felaketlerden yakasını kurtaramaz. Memleketin idaresindeki muvaffakiyet de iktisadiyatındaki kazanımlar derecesiyle orantılı olur. Hiçbir medeni devlet yoktur ki. ordu ve donanmasından evvel iktisadını düşünmüş olmasın. Memleket ve bağımsızlık müdafaası için vücudu lazım olan bütün kuvvetler ve vasıtalar, iktisadiyatın genişlemesi ve gelişmesiyle mükemmel olabilir.

Milletimizin sahip olduğu kuvvetli seciye, sarsılmaz irade, ateşli milliyetperverlik, iktisadi muvaffakiyetten kaynaklanacak feyizlerle de layık olduğu derecede takviye olunmak zaruridir. Asır mücadelesinde milletimizi muvaffak edecek bir iktisadi hayat teminini hedefleyen genel maarif ve terbiye sistemlerimiz, her gün daha çok esaslaşacak ve elbette muvaffak olacaktır.

Efendiler, artık bugün hayat ve insaniyet icapları bütün hakikatiyle tecelli etmiştir. Bunlara aykırı olan rivayetler, ahlak ve imana esas olamaz. Hakikat tecelli edince yalan ortadan kalkar. Safsatalar, hurafeler kafalardan çıkmalıdır. Her türlü yükselmeye ve gelişmeye kabiliyetli olan milletimizin toplumsal ve fikri inkılap adımlarını kısaltmak isteyen mâniler mutlaka bertaraf edilmelidir.

Efendiler, son sözlerimi bilhassa memleketimizin gençliğine tevcih etmek istiyorum.

Gençler!

Cesaretimizi takviye eden ve devam ettiren sizsiniz. Siz, almakta olduğunuz terbiye ve irfan ile, insanlık meziyetinin, vatan muhabbetinin, fikir hürriyetinin en kıymetli timsali olacaksınız.

Ey yükselen yeni nesil, istikbal sizsiniz. Cumhuriyet'i biz tesis ettik; onu yükseltecek ve devam ettirecek sizsiniz.

Arkadaşlar, bu gaza ve şahadet diyarını terk ederken "Şehit Asker"i hep beraber hürmet ve tazimle selamlayalım.

TEVHİDİ EFKÂR'IN YAYINI HAKKINDA BAŞVEKİL İSMET PAŞA'YA*

(1 EYLÜL 1924)

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti
Başkitabet
Adet

Erzurum
1 Eylül 340 [1924]

Ankara'da Başvekil İsmet Paşa Hazretleri'ne

Tevhidi Efkâr'ın Vasıf Bey'e[1] hücumu edepsizce bir şekil almaktadır. Ne düşünülmektedir?

Reisicumhur
Gazi Mustafa Kemal

* Aslı, T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10-1.1.5;15;.1.9.1924'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Vasıf (Çınar) Bey dönemin Maarif Vekilidir. (Y.N.)

ALMANYA REİSİCUMHURU FRIEDRICH EBERT'E*

(2 EYLÜL 1924)

Reis Efendi Hazretleri,

İki memleket arasında eskiden beri mevcut dostluk bağlarının takviyesi için daimi diplomatik münasebetler tesisi halis emel ve arzusuyla Türkiye Büyük Millet Meclisi eski üyelerinden büyükelçi unvanına sahip Mirliva Kemalettin Sami Paşa'yı riyasetpenahilerinin nezdine fevkalede delege ve ortaelçi sıfatıyla tayin ettim. Adı geçenin yaptığı güzide hizmetler ve taşıdığı meziyetler, yeni vazifelerini iyi şekilde yapmaya muvaffak olacağında şüphe bırakmamaktadır.

Gerek Türkiye Cumhuriyeti namına tarafından vuku bulacak tebligata ve gerek zatı riyasetpenahileri hakkında beslediğim halisane hissiyat ve dostluğa dair vereceği teminata emniyet ve itimat buyurulmasını rica eder ve yüksek memuriyetinin iyi yapılması hususunda yardıma mazhar olacağını kuvvetle ümit eylerim.

Ankara'da 1340 [1924] senesi Eylül'ün ikisinde yazıldı.

* D.B.A. (TC Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Müt. 2/94'ten Fransızca çevirisiyle birlikte aktaran: *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, c.1, Hazırlayan: Bilâl N. Şimşir, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s.116-117. Fransızca metin Kiraz Perinçek tarafından Türkçeye çevrilmiştir.
Belge, kaynakta "Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan Almanya Reisicumhuru Mösyö Friedrich Ebert Hazretleri'ne" başlığı altında yayımlanmıştır. (Y.N.)

TÜRKİYE MUALLİMLER KONGRESİ REİSİ ADLİYE VEKİLİ NECATİ BEYEFENDİ'YE*

(3 EYLÜL 1924)

Türkiye Muallimler Kongresi Reisi Necati Beyefendi, birliği himayelerine kabul buyurması için Bursa'da bulunan Reisicumhur Gazi Paşa Hazretleri'ne şu telgrafı çekmişlerdi: [...]

Reisicumhur Gazi Paşa Hazretleri, Muallimler Birliği'ni himayelerine aldıklarına dair Kongre Reisi Necati Beyefendi'ye şu telgrafı çekmişlerdir:[1]

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

Ankara[2]
3.9.1340 [1924]

Ankara'da Türkiye Muallimler Kongresi Reisi
Adliye Vekili Necati Beyefendi'ye

Türkiye Cumhuriyeti Muallimler Birliği'nin hakkımda gösterdikleri samimane hissiyata teşekkür ve Muallimler Birliği'nin himayesinin en verimli vazifelerimizden olduğunu beyan ederim, Efendim.

Reisicumhur
Gazi M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: IV-11, D: 59, F: 11'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: Ahmet Bekir Palazoğlu. *Başöğretmen Atatürk (1919-1928)*, c.1, TC Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları ve Donatım Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1991, s.171, 364; *Hâkimiyeti Milliye*, 5 Eylül 1924, Numara: 1212, s.1. Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki eski yazı belge Musa Sarıkaya ve Hadiye Yılmaz, *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Hüseyin Gültekin tarafından okunmuştur.

1 Buraya kadarki kısım *Hâkimiyeti Milliye*'de yer almaktadır. (Y.N.)

2 Telgraf, anteti matbu olan kâğıda yazılmıştır. Belgede matbu olarak "Ankara" yazılıdır. Ancak, Mustafa Kemal Paşa, 31 Ağustos-11 Eylül 1924 tarihleri arasında Bursa'da bulunmaktadır. (Y.N.)

30 AĞUSTOS'UN TEBRİKİ DOLAYISIYLA TÜRK KAPTAN VE MAKİNİSTLER VE MENSUBİNİ BAHRİYE CEMİYETİ REİSİ CEMİL BEY'E TEŞEKKÜR*

(3 EYLÜL 1924)[1]

Türk Kaptan ve Makinistler ve Mensubini Bahriye Cemiyeti Reisi'nin Gazi Paşa Hazretleri'ne çektiği 30 Ağustos zaferini tebrik telgrafına Reisicumhur Hazretleri aşağıdaki telgrafla cevap vermişlerdir:

Galata'da Türk Kaptan ve Makinistler ve
Mensubini Bahriye Cemiyeti Namına Reis Cemil Bey'e

30 Ağustos zaferinin hatırasını canlandırmak vesilesiyle vaki olan tebrik ve temennilerinize teşekkür ederim.

Reisicumhur
Gazi Mustafa Kemal

* *Vakit*, 3 Eylül 1924, Numara: 2400, s.2; *Tanin*, 3 Eylül 1924, Numara: 679, s.1. Aynı telgrafın "Ankara'da Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı Reisi Ali Sami Bey'e" çekilen ve aynı gün yayımlanan örneği için bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 3 Eylül 1924, Numara: 1210, s.3. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Hüseyin Gültekin, diğerleri Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Gazetelerde telgrafın tarihi yer almamaktadır. 3 Eylül 1924, telgrafın gazetelerde yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

İZMİR BELEDİYE RİYASETİ'NİN DAVETİNE CEVAP*

(7 EYLÜL 1924)[1]

İzmir Belediye Riyaseti Aliyesine

18 Ağustos 1340 [1924] tarihli yazıya cevaptır.

Samimi davetnamenizi memnuniyetle aldım. Şiddetli arzuma rağmen sevgili İzmir'imizin kurtuluş bayramına vaziyet icabı bizzat iştirak edemeyeceğimden dolayı üzgünüm. Selamımın muhterem ahaliye bildirilmesine aracı olunmasını rica ve ihtiramlar takdim eylerim, Efendim.

Reisicumhur
Gazi M. Kemal

* *Anadolu*, 7 Eylül 1924, Numara: 3170. Eski yazı metin Prof. Dr. Zeki Arıkan ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 *Anadolu*'da telgrafın tarihi yer almamaktadır. 7 Eylül 1924, telgrafın *Anadolu*'da yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

FİRAR EDEN EFRAT HAKKINDA BAŞVEKİL İSMET PAŞA'YA*

(8 EYLÜL 1924)

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti
Başvekâlet
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

Çekirge
8 Eylül 1340 [1924]

Ankara Başvekil İsmet Paşa Hazretleri'ne

Alay ve fırka ve kolordu kumandanlarının ellerindeki birlikleri tanımaktaki gafletleri affedilemez. Firar eden bölük efradı nerelidirler? Şu anda Kolordu Kumandanı nerede bulunuyor? Vaziyet ve ....[1] görüş ve değerlendirmesine kani olmakta ihtiyatlı davranmak lazımdır. Hakiki vaziyete hâkim kalacağımız ümidi yalnız Kolordu Kumandanlığı'nda değil, bizlerde de hasıl olacak kadar malumat talep etmelidir. Alınacak malumatın bildirilmesini rica ederim, Efendim.

Reisicumhur
Gazi Mustafa Kemal

* Aslı, T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10-56.372.15;5463;8.9.1924'te bulunun eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Belgede burada dört nokta vardır. (Y.N.)

İZMİR HALKINA TEŞEKKÜR*

(10 EYLÜL 1924)

Gazi Reisicumhur'umuz Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin kurtuluş bayramımızda bulunamadıkları malumdur. Paşa Hazretleri evvelce bulunamayacaklarını beldemize üzüntüyle haber vermişti.[1] *Bu kere de aşağıdaki telgrafname ile halkın samimi hissiyatına teşekkür ve bu vesile ile bulunamadığından dolayı tekrar üzüntülerini ifade etmektedirler:*

İzmir Belediye Reisi Muammer Beyefendi'ye

Çekirge, 10 Eylül - Muhterem İzmir halkı ile birlikte kurtuluş bayramını aranızda bulunarak kutlayamadığıma cidden üzgünüm. Muhterem hemşerilerimin hakkımda gösterdikleri samimi hissiyata teşekkür eder, refah ve saadete nail olmalarını temenni ve selamımın bildirilmesini rica ile ihtiramlar takdim eylerim..

Reisicumhur
Gazi Mustafa Kemal

* *Ahenk*, 12 Eylül 1924, Numara: 9700, s.2; *Anadolu*, 12 Eylül 1924, Numara: 3174. *Ahenk*'teki eski yazı metin Musa Sarıkaya, *Anadolu*'daki Prof. Dr. Zeki Arıkan ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 Mustafa Kemal Paşa'nın 7 Eylül 1924 günü yayımlanan bu telgrafı için bkz. elinizdeki ciltte, s.294. (Y.N.)

BURSA'NIN KURTULUŞUNUN İKİNCİ YILDÖNÜMÜ ÜZERİNE BURSA HALKINA NUTUK*

(11 EYLÜL 1924)

Bursa, 11 Eylül (Özel olarak gönderdiğimiz muhabirimizden)

Bursa coşkundu. Bütün sokaklar dolmuştu. Saat 2'de belediyeye geldi. Evvela mebusların, sonra vilayet erkânı ve muallimlerin, adliye memurlarının, esnafın tebriklerini kabul etti. Bu esnada Macar Moris Velmuş da kabul edilmiştir. Kabul merasiminden sonra hazırlanan kürsüye gitti. Halk, Gazi'yi görmeye koşuyordu. Zabıta, izdihamı engellemek için ahaliyi geriye sevk ederken Gazi Paşa ayağa kalktı. "Arkadaşlar, asker, polis çekilin" *diye emir verdi. Halk, Paşa'nın etrafını aldı. Tevfik Bey'in nutkuna Gazi Paşa nutkuyla karşılık verdi. Halk, Paşa'yı bütün kalbiyle dinliyordu. Nutuk yüzlerce defa alkışlandı. Geçit töreni çok güzel oldu. Piyadeler, topçular, bütün asker çok mükemmeldi. Hepsi iftiharla Gazi'yi selamlıyorlardı. Gazi Paşa kumandanlara askerden dolayı takdirlerini belirtti. Müteakiben Işıklar Lisesi geçti. Gazi Paşa, küçük talebelere selamla iltifat etti.*

Bundan sonra Mudanya'ya gidildi. Bursa'da Osman Gazi türbesinde Şehit Asker için kolordu kumandanının huzuruyla merasim yapıldı. Halk, fırka karargâhında orduya şükran arzına geldiler. Bir zat nutuk irat etti. Ali Hikmet Paşa da karşılık verdi. Şimdi Bursa fener alayları içinde çalkalanıyor.

Gazi Paşa'nın İrat Ettiği Nutuk[1]

Efendiler, Bursa'nın kurtuluşuna tesadüf eden bugünlerde, burada, aranızda bulunarak sevinçlerinize şahsen iştirak edebildiğimden, pek ziyade memnun ve bahtiyarım.

Memleket namına irat edilen hitabede gösterilen samimi hissiyata, muhabbete, itimada bütün kalbimle teşekkür ederim. Fakat, müsaadenizle derhal izah etmeliyim ki, ifade olunan bütün takdirler, benim şahsımdan ziyade, beni de başında bulundurduğunuz kahraman Türk ordularının yüksek kumanda ve subaylar heyetlerine ve fedakâr askerlerine, en nihayet bütün bu kahramanların anası, babası, velinimeti olan büyük Türk milletine aittir. Ben de bu şanlı orduların bir ferdi, büyük Türk milleti-

* *Vakit*, 12 Eylül 1924, Numara: 2409, s.1-2; *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1924, Numara: 126, s.1; *Hâkimiyeti Milliye*, 14 Eylül 1924, Numara: 1220, s.1-2; *Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Sonbahar Seyahatleri*, 1925, s.55-60. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s.183-187. *Vakit*, *Cumhuriyet* ve *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metinler Hüseyin Gültekin, *Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Sonbahar Seyahatleri*'ndeki Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

1 Buraya kadarki kısım *Vakit*'te yer almaktadır. (Y.N.)

nin bir evladı olmakla ve onun hizmetine mevcudiyetimi hasretmiş bulunmakla iftihar etmekteyim ve mesudum.

Aziz hemşerilerim, nutuk irat eden arkadaşımız, yedi asırdan beri bu yeşil yurda düşman ayağı basmadığını söylerken, yirmi-yirmi beş asırlık Bursa'nın malumumuz olabilen bütün tarihi beynimde canlandı. Bu uzun hayatlı güzel şehrin ve şehirlilerin çok zararlar görmüş, çok kara günler geçirmiş olduklarını hatırladım. Bitinya kralların Husrev'lere, İskender'lere boyun eğmekle tahtlarında oturabildikleri devirlerden, Bursa'nın Roma veya[1] Bizans vilayeti halinde idare olunduğu zamanlardan bahsedecek değilim. Fakat, Bursa'nın taşı toprağı ve baştan nihayete kadar bütün ahalisi Türk olduktan sonra geçirdiği kederleri hatırlatmak isterim.

Arkadaşlar, ecdadımız Türkler buraya sahip olup yerleştikten sonra kaç Türk hükümdarı, kaç Osmanlı şehzadesi saltanat taç ve tahtı kavgasıyla Bursa'ya hücum etmişler, Bursa'yı yakmışlar, yıkmışlar, ahalisini soymuşlardır. Zavallı Bursa ve Bursalılar bu saltanat düşkünlerinin oyuncağı halinde ne acı günler geçirmiştir.

Efendiler, bir memleketin, bir memleket halkının düşmandan zarar görmesi acıdır. Fakat, kendi ırkından büyük tanıdığı ve başlarında taşıdığı insanlardan vefasızlık, felaket görmesi ondan daha acıdır. Bu, kalp ve vicdanlar için onulmaz yaradır.

Kardeşler, Bursa'nın kurtuluş gününde, kurtulduğu felaketin hakiki müsebbiplerini de hatırlamak ve onları ilelebet lanetlemek lazımdır. Bunun için hatıratınızı bundan dört-dört buçuk sene evveline döndürmek istiyorum.

İzmir rıhtımından aziz vatanımıza saldırılan Yunan ordusu, Balıkesir'in güneylerine kadar gelmişti. Arkadaşımız Kâzım Paşa, kendisine iltihak eden vatanperver, fedakâr bir avuç kahramanla bu düşmanın karşısında cephe teşkil etmişti. Onun kuzeye ve doğuya yayılmasına, bilhassa kıymetli Bursa'mızı çiğnemesine engel olmaya çalışıyordu. Fakat, henüz İstanbul'da halife ve padişah unvanıyla oturan zat, taç ve tahtını muhafaza etmek hülyasıyla düşmanlarla birleşmişti. Fazla olarak onların Türk vatanını çiğnemesini, Türk milletini esir etmesini kolaylaştırmak vazifesini de taahhüt etmişti.[2] Ve bu maksatladır ki, Anzavur gibi pespayelere, payeler, paralar, vasıtalar vererek, Karesi'de[3] millet cephesini arkadan vurmaya memur etti. Topladığı birtakım haşeratı halife ordusu namı altında İzmit'e çıkardı. Milleti düşman esaretine teşvik etti. Memleket ve milleti kurtarmaya çalışanları idama mahkûm etti. Yunan tayyareleriyle millete fetvalar yağdırdı.

Baştan, arkadan ve içeriden gelen bu hücumlar, bu hıyanetler, bu fesatlıklar, harici düşman karşısındaki kuvvetlerimizden birçoğunu ayarttı.[4] Milleti kalbinden hançerlemeyi hedefleyen bu cinayetler her türlü tehlikelerin üzerinde idi. Her şeyden evvel buna yönelmek zaruri idi. Halife ve padişah hıyanet vazifesinde muvaffak olmuştu; hakikaten milli cepheyi zayıflatmış ve birçok sinirleri gevşetmişti.

Düşmanlar bu fırsatı kaçırmadılar; taarruz ettiler, yürüdüler, birçok güzel şehir ve kasabalarımızla beraber bu yeşil yurdu da çiğneyip geçtiler. İşte bu suretledir ki, Bursa ve Bursalılar iki seneden fazla devam eden feci, uğursuz felakete, esarete düştüler.

1 *Vakit* ve *Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Sonbahar Seyahatleri*'nde "ve". (Y.N.)
2 *Cumhuriyet*'te "deruhte etmişti" (üstlenmişti). (Y.N.)
3 Balıkesir. (Y.N.)
4 Eski yazı metinlerde "ayırttı" yazılmış. "Ayarttı" olmalı. (Y.N.)

Bu felaketten içimizin ne kadar kan ağladığını ve onu bir an evvel bertaraf etmek için vicdanlarımızın ne kadar sızladığını izah edemem. Fakat, ne çare ki, üzerimize saldırılan halife ordusu namı altındaki idraksiz sürüleri bertaraf etmek, halifenin millet içinde yer yer tutuşturduğu fesat ve nifak yangınlarını bastırmak ve ondan sonra da vatanımızın en mamur yerlerini eline geçirmiş olan kuvvetli bir düşman ordusunu denize dökecek kadar kuvvetlenmek ve hazırlanmak ihtiyacında idik. Birçok müşkül safhalardan sonra, nihayet, Türk milleti dahilinde sükûneti temine muvaffak oldu ve düşman ordusunu denize dökmek kudretini de buldu. Artık ondan sonra bir an dahi durmaksızın güzel Bursa'yı ve düşman elinde bulunan bütün aziz vatan parçalarını kurtarmak kararını tatbik etti.

Arkadaşlar, Türk orduları düşman ordusunun ana kuvvetlerini Karahisar civarında yakalayabilecekti. Onun için Bursa'yı elinde tutan, Bursa yollarını kapayan düşman kuvvetlerine sıra, biraz sonra gelecekti. Hakikaten, Afyonkarahisar-Dumlupınar-Altıntaş üçgeni içinde iki tarafın ana kuvvetleri çarpışırken; Gemlik-İznik Gölü-Bilecik hattında düşmanın takviye olunmuş olan 11. Fırka'sını, Halit Paşa kumandasında Kocaeli Grubu'muz ve Eskişehir'de bulunan 3., 10. ve müstakil fırkalarını, Şükrü Naili Paşa kumandasında bulunan 3. Kolordu'muz başlangıçta yalnız tespit etmek vazifesini almışlardı.

Büyük Meydan Muharebesi'nin muvaffakiyetle tecelli ve devam eden ilk günlerinden sonra 28 Ağustos gününde idi ki, meydan muharebesi sahasından bir süvari fırkamızı, bir gün sonra da 1. Piyade Fırkası'yla Büyük Millet Meclisi Muhafız Taburu'nu Kütahya-İnönü istikametinde düşmanın Eskişehir Grubu gerisine sevk ettik. Bu kuvvetlerimiz, düşmanın Eskişehir Grubu'ndan ayrılıp batıya yürüyen müstakil fırkasına Kütahya güneyinde tesadüf ederek onu mağlup ve perişan ettikten sonra yollarına devam ettiler ve Eskişehir'den sökülen düşmanı takip eden 3. Kolordu'muzla İnönü civarında birleştiler. İnönü mevzilerinde durmak isteyen düşmana hep beraber taarruz ederek mağlup ettiler. Ricat eden düşman tekrar Karaköy sırtlarında mevzi aldı. 11. Fırka'larının cephesini uzatmış oldu. Artık Kocaeli Grubu da kahramanca faaliyete geçmişti. 3. Kolordu'muz bütün kuvvetleriyle Karaköy sırtlarına taarruz ederken, Kocaeli Grubu Kumandanı da bizzat kumanda ettiği özel bir müfreze ile Gemlik ile İznik Gölü arasındaki dar mıntıkada düşmana şiddetli taarruzlarla baskı yaparak, Karaköy'e kadar uzanan düşman cephesinin ricat hattını tehlikeye sokuyordu. Nihayet bütün bu cephede ricata mecbur edilen düşman öteden beri hazırlamış olduğu Kazancı sırtları-Gemlik hattındaki müstahkem mevzilerine çekildi. Takip eden kuvvetlerimiz bu mevzilerde dahi düşman üzerine atıldılar. 9 Eylül günü ordumuzun ana kuvvetleri İzmir'e dahil olurken, buradaki kuvvetlerimiz de, düşmanın son müstahkem mevzilerinde 3., 10., 11. fırkalarını mağlup ve perişan ederek, onları Bursa ovalarında takibe koyuldu. Artık Bursa kurtulmuştu. Fakat Türk orduları Bursa ve Bursalıları ve daha nice kıymetli şehir ve kasabalarımızı ve oralardaki kardeşlerimizi ezen, onlara işkence eden bu düşmanı bu kadarla bırakamazdı. Onun için 10 Eylül akşamı Bursa'yı tamamen kurtardıktan sonra çekilen düşman fırkalarının durmaksızın peşine düştü.

Düşmanın 11. Fırkası, gemilerle gelmiş bir ihtiyat alayıyla beraber, başlarında kumandanları olduğu halde Mudanya'da esir edildi. 3. ve 10. Fırkaları da Kapudağı ya-

rımadası boğazında yakalanarak hemen tamamen mahvedildi. Ancak bunların kılıç artıkları orada bekleyen gemilerine can atabilmişlerdi.

İşte bu suretle Bursalılar iki sene kendilerine eziyet eden istilacıların, mütecavizlerin uğradıkları cezayı gözleriyle görerek kurtuluş gününe erişmiş oldular.

Efendiler, bu kurtuluş gününü size tebrik ederken, bu dağlarda, bu ovalarda kanlarını döken muhterem şehitlerimizi ve vatanları için, milletleri için mihnet ve meşakkat bilmeyen kahraman gazilerimizi hürmetle ve tazimle yâd ederim.

Muhterem Bursalılar, matemlerin, felaketlerin nihayet bulduğuna işaret olan bu kurtuluş bayramında bu güzel beldeyi, bu feyizli mıntıkayı Türk Cumhuriyeti'nin büyük, medeni merkezlerinden biri hal ve şanına koymak için üzerinize düşen vazifenin ne kadar büyük, ne kadar gayret ve fedakârlığı gerektirdiğini de söylemek isterim.

Arkadaşlar, Nilüfer Çayı ve onunla birleşen birçok derelerle sulanan ovasıyla, 2 500 metre boylu dağının buzlu ve kaplıcalarının kaynar sularıyla, Mudanya gibi iskelesiyle, dağlarında ve ovalarındaki büyüleyici manzaralarıyla her türlü ilerlemeye aday olan bu latif, bu verimli, bu feyizli memleket mutlaka layık olduğu medeniyet mertebesine ulaştırılmalıdır.

Efendiler, Bursa ziraat memleketidir, zanaat memleketidir, ticaret memleketidir, şifa memleketidir. Bursa, sahip olduğu tabii güzellikleriyle ferah ve neşe memleketidir.

Fakat muhterem kardeşler, bilelim ve itiraf edelim ki, Bursa bugünkü haliyle israf olunan asırların ve bu asırlarda uğradığımız felaketlerin nişanesinden başka bir şey değildir. Bu kıymetli belde henüz iftihar ve refahı icap ettiren mühim bir şey arz etmiyor. Onun için tekrar etmeliyim ki, memleketin talep ettiği teyakkuz ve uyanış ve ona göre gayret ve himmet derecesi büyüktür.

Bununla beraber, ey fedakâr ve memlekete muhabbetkâr muhterem Bursalılar, siz Cumhuriyet'in ayrılmaz bir parçası olan medeniyet ve yenilik yolunda yüksek eserler vücuda getireceksiniz. Bu suretle Türk Cumhuriyeti'ni her gün daha çok takviye eden ve sağlamlaştıran unsurların daima ileri saflarında bulunacaksınız. Bundan asla şüphe etmiyorum.

Arkadaşlar, inkılabımız Türkiye'nin asırlar için refahına, saadetine kefildir. Bize düşen, onu idrak ve takdir ederek çalışmaktır.[1]

1 *Cumhuriyet*'te "...takdir ederek muhafazası için çalışmaktır". (Y.N.)

İZMİR HALK FIRKASI MUTEMEDİ DOKTOR SADRETTİN BEYEFENDİ'YE TEŞEKKÜR*

(12 EYLÜL 1924)[1]

İzmir Halk Fırkası Mutemedi Doktor Sadrettin Beyefendi'ye

Halk Fırkası'nın tebriklerine ve gösterdiği hissiyata teşekkür eder ve muvaffakiyet dilerim, Efendim.

Reisicumhur Gazi
Mustafa Kemal

* *Anadolu*, 12 Eylül 1924, Numara: 3174, s.2. Eski yazı metin Prof. Dr. Zeki Arıkan ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 *Anadolu*'da telgrafın tarihi yer almamaktadır. 12 Eylül 1924, telgrafın *Anadolu*'da yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

MANİSA BELEDİYE VE MERASİM HEYETİ REİSİ BAHRİ BEY'E TEŞEKKÜR*

(12 EYLÜL 1924)[1]

Manisa Belediye ve Merasim Heyeti Reisi Bahri Bey'e

Manisa kurtuluş gününün kutlaması dolayısıyla hakkımda ve Cumhuriyet Orduları hakkında gösterilen hissiyata teşekkür eder ve Manisa'nın muhterem ahalisine refah ve saadetler temenni ederim.

Reisicumhur Gazi
Mustafa Kemal

* *Anadolu*, 12 Eylül 1924, Numara: 3174. Eski yazı metin Prof. Dr. Zeki Arıkan ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 *Anadolu*'da telgrafın tarihi yer almamaktadır. 12 Eylül 1924, telgrafın *Anadolu*'da yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

TRABZON HALKINA NUTUK*

(15 EYLÜL 1924)

Trabzon, 16 (Özel muhabirimizden) - Dün akşam Belediye tarafından Reisicumhur Hazretleri şerefine otuz kişilik pek mükellef bir ziyafet verildiğini bildirmiştim. Ziyafette Belediye ve halk namına Halk Fırkası heyetinden Dava Vekili Faik Bey, Gazi Paşa Hazretleri'ne hitaben bir nutuk irat etmiş ve demiştir ki: [...]

Reisicumhur Hazretleri bu nutka pek samimi bir mukabelede bulunmuşlar ve Trabzonlulara teşekkür ederek demişlerdir ki:

Muhterem efendiler, Trabzon ve Trabzonluları temsil eden zatıâlileriyle bir sofrada bulunduğumdan, pek büyük bir memnuniyet hissediyorum. Bilhassa bugün yaptıkları hararetli karşılamadan, gösterdikleri ciddi ve samimi muhabbetten dolayı muhterem Trabzon ahalisine arz etmeyi vazife bildiğim kalbi teşekkürlerimi zatıâlilerinize hitap ile ifadeye fırsat bulduğumdan, çok bahtiyarım.

Efendiler, hemen bütün Trabzon halkını, yekpare bir samimiyet kitlesi halinde gördüm. Kadınlarının, çocuklarının, ihtiyarlarının gözlerinde yaş gördüm. Bu ne fevkalade his, bu ne şefkat, bu ne yüksek ahlaktır.[1] İtiraf etmeye mecburum ki, bugünkü gördüklerimin ve hissettiklerimin bu kıymetli memleket ve bu muhterem halk hakkında bende hasıl ettiği fikirleri, kanaatleri, bugüne kadar hiçbir vasıta bu derecede temin edememişti. Emin olabilirsiniz ki, Trabzon'u ve muhterem Trabzonluları ziyaret etmek, senelerden beri bende hâkim olan büyük bir arzu ve derin bir özlem halinde idi. Beni bu saadetten bugüne kadar mahrum eden, malumunuz olan ahval ve şartlar idi. Bugün çok mesudum; çünkü, beni, sevdiklerimi görmekten men eden o uğursuz şartlar, tamamen bertaraf edilmiştir.

Çok arzu ederdim ki, birçok telgraflarla beni görmek arzusunu gösteren Trabzon'a bağlı yerleri ve o yerlerin ahalisini de ziyaretle şerefyâb olayım. Fakat, o kadar zaman tahsisine imkân olmayacaktır. Ne yazık ki, onları şimdilik, yalnız hürmetle yâd ve selam ve muhabbetlerimi takdim eylemekle yetinmek mecburiyetinde bulunuyorum.

* Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: V-4, D: 81; F: 2-438'den fotokopisiyle birlikte aktaran: Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu, "Gazi'nin Kuzeydoğu Gezileri (Eylül-Ekim 1924)", *50. Yıl Armağanı Erzurum ve Çevresi*, c.1, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1973, s.137-138, 162-164; *Hâkimiyeti Milliye*, 17 Eylül 1924, Numara: 1223, s.1; *Cumhuriyet*, 17 Eylül 1924, Numara: 131, s.1-2; *Vakit*, 17 Eylül 1924, Numara: 2414, s.1; *Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Sonbahar Seyahatleri*, 1925, s.67-69. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s.187-188. *50. Yıl Armağanı Erzurum ve Çevresi*'ndeki eski yazı belge Ahmet Hezarfen, diğer eski yazı metinler Hüseyin Gültekin tarafından okunmuştur.

1 ...*Sonbahar Seyahatleri*'nde "asalettir". (Y.N.)

Arkadaşlar, beş sene evvel ilk defa Samsun'a ayak bastığım zaman, bana kalp kuvveti veren vatandaşlarımın ilk safında kahraman Trabzonluların bulunduğunu asla unutmayacağım. Büyük kanlı Sakarya Muharebesi'ne 3. Fırka ile yetişen Trabzon evlatlarının muharebe meydanında gösterdikleri fedakârlıkların kıymetli hatırası daima beynimde nakşolmuş kalacaktır. Bu vatanperver halka, o kahraman evlatlara sahip olan bu kıymetli memleketimizi, bir Ermenistan kapısı veya hayal edilen bir Pontos Krallığı ülkesi yapmak talep ve tehditleri, ne uğursuz idi. Şüphesiz o kâbuslar, ilelebet hayal olmuştur.

Efendiler, vatanın birliğini, hürriyet ve bağımsızlığını temin eden, milletimizi Cumhuriyet idaresine kavuşturan inkılabımız, iktisadi refah ve saadetimizi, medeniyet âleminde layık olduğumuz mevkii de temin edecektir. Bu verimli, ahalisi zeki, müteşebbis, çalışkan olan Trabzon'umuzu, az zamanda dahile şimendiferle bağlanmış, güzel rıhtım ve limanla donatılmış görmek, en büyük emelimdir.

Trabzon, Türk camiasında Cumhuriyet'in, zengin, kuvvetli, hassas, pek mühim dayanak kaynaklarından biridir. Böyle bir Cumhuriyet şehri, elbette[1] lüzumlu gördüğü bütün ümran ve ilerleme vasıtalarına sahip olacaktır.

Sözlerime nihayet verirken, muhterem Trabzonlulara muhabbet ve hürmetlerimin ve gösterdikleri samimi hissiyattan dolayı teşekkürlerimin bildirilmesine aracı olmanızı rica ederim.

1 *Hâkimiyeti Milliye* ve *...Sonbahar Seyahatleri*'nde "atide" (gelecekte). (Y.N.)

TRABZON SEYAHATİ HAKKINDA BAŞVEKİL İSMET PAŞA'YA*

(15 EYLÜL 1924)

Türkiye Cumhuriyeti
Başvekâleti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
Makine Başında Gayet Aceledir

Trabzon
15.9.340 [1924]

Ankara'da Başvekil İsmet Paşa Hazretleri'ne

Bugün öğleden önce saat onda Trabzon'a geldik. Deniz kıyılarından başlayarak bütün güzergâha koşan halkın çok samimi ve kalbi tezahüratı arasında Belediye, Halk Fırkası ve Hükümet'e gidildi. Hükümet civarında askeri kıtanın teftiş ve geçit törenini müteakip şehirde tahsis olunan ikametgâha geldik. Muhterem halkın gösterdiği muhabbetten çok memnunum.

Reisicumhur
Gazi Mustafa Kemal

* Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi'nden fotokopisiyle birlikte aktaran: Veysel Usta, *Atatürk ve Trabzon/ Fotoğraflar-Belgeler-Demeçler*, Serander Yayınları, Trabzon, 1999, s.10-11. Eski yazı belge Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

MENEMEN BELEDİYE REİSİ AHMET KEMAL BEY'E TEŞEKKÜR*
(16 EYLÜL 1924)[1]

Menemen Belediye Reisi Ahmet Kemal Bey'e

Menemen'in kurtuluş gününün kutlanması dolayısıyla hakkımda gösterilen samimi hissiyata teşekkür eder, Menemen'in muhterem ahalisinin refah ve saadete nail olmasını temenni eylerim.

Reisicumhur
Gazi Mustafa Kemal

* *Anadolu*, 16 Eylül 1924, Numara: 3177. Eski yazı metin Prof. Dr. Zeki Arıkan ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

1 *Anadolu*'da telgrafın tarihi yer almamaktadır. 16 Eylül 1924, telgrafın *Anadolu*'da yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

TRABZON LİSESİ OKUL SPOR YURDU HATIRA DEFTERİNE YAZI*

(16 EYLÜL 1924)

Trabzon "Lise"
Bedeni idman, fikri idmanla paralel gitmelidir.

Gazi M. Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Ahmet Bekir Palazoğlu, *Başöğretmen Atatürk (1919-1928)*, c.1, TC Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları ve Donatım Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1991, s.174, 365. Ayrıca bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk'ün Trabzon Konuşmaları*, Hazırlayanlar: Ahmet Can Bali-Rasim Şimşek, Karadeniz Teknik Üniversitesi Basımevi, Trabzon, 1990, s.19. Eski yazı belge Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

TRABZON ERKEK MUALLİM MEKTEBİ HATIRA DEFTERİNE YAZI*

(16 EYLÜL 1924)

24 Kânunuevvel 335 [24 Aralık 1919] tarihinde Fevzi Paşa Hazretleri'nin nazarı dikkatini çeken talebe adedi 25, bugün 16 Eylül 1340'ta [1924] 176; yedi misli olmuş. Geçen senelerin ahval ve şartları nazarı dikkate alınırsa, memnun olmak lazım.[1] Fakat memleketin muhtaç olduğu muallim miktarı düşünülürse, bunun daha yüz misline çıkması icap eder. Sayısal eksiklik, yetişen muallimlerimizin kıymet ve faziletteki yüksekliğiyle ancak telafi edilebilir. Ziyaretimdeki gözlemlerim bu emniyeti bana bahşetmektedir. Bundan dolayı müdür[2] ve talim heyetine teşekkür eder ve yeni nesil en büyük Cumhuriyetçilik dersini bugünkü muallimler heyetinden ve onların yetiştirecekleri muallimlerden alacaktır, onu da hatırlatırım.

Gazi M. Kemal

* *Büyük Tarih Trabzon'da,* Derleyen: Trabzon Çocuk Esirgeme Kurumu, İstanbul, 1938, s.10-11. Ayrıca bkz. Hıfzırrahman Raşit Öymen, "Mustafa Kemal'in Eğitimle İlişkileri ve Türk Eğitimine Etkileri", *Atatürk Konferansları 1973-1974,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1977, s.149-150; Ahmet Bekir Palazoğlu, *Başöğretmen Atatürk (1919-1928),* c.1, TC Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları ve Donatım Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1991, s.175.

1 "Nazarı dikkate alınırsa memnun olmak lazım" sözcükleri yerine, *Atatürk Konferansları 1973-1974*'te "düşünülürse müteselli olabiliriz". (Y.N.)

2 Mustafa Reşit Tarakçıoğlu. (Y.N.)

TRABZON HALK FIRKASI'NIN VERDİĞİ ZİYAFETTE NUTUK*

(16 EYLÜL 1924)

Trabzon, 16 (AA) - Gazi Paşa Hazretleri bugün hükümet dairesini teşrif ederek, üst seviyedeki memurları ile daireleri alakadar eden meseleler hakkında ayrı ayrı görüşmüşlerdir. Ondan sonra ziraat müdürü, evkaf müdürü, sermühendis, defterdar, maarif müdürü, nüfus müdürlerinden birer birer dairelerin idari vaziyetlerini sorduktan sonra, Adliye'de cinayet reisi ve cinayet müddeiumumisine[1] *de vilayetin adli vaziyeti hakkında bazı sorular sormuşlar ve orada Vali Bey'i refakatlerine alarak liseye gitmişlerdir. Liseyi tamamen gezdikleri gibi, muallim beylerle ayrı ayrı konuşmuşlar ve birlikte çay içmişlerdir.*[2] *Paşa Hazretleri, İplik Mensucat Fabrikası'na giderek, büyük alaka ile incelemelerde bulunmuşlar ve fabrikaların gelişme ve ilerlemesi arzusunu ifade etmişlerdir. Müteakiben dönerek Memleket Hastanesi'ni ziyaret etmişler ve hasta koğuşlarını birer birer gezmişlerdir. Ondan sonra, geçen sene açılan Ticaret Mektebi ve oradan da Erkek Muallim Mektebi'ni ziyaret eylemişler ve*

* *Hâkimiyeti Milliye,* 18 Eylül 1924, Numara: 1224, s.1; *Cumhuriyet,* 18 Eylül 1924, Numara: 132, s.1; *Vakit,* 18 Eylül 1924, Numara: 2415, s.1-2; *Tanin,* 18 Eylül 1924, Numara: 964, s.1; *Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Sonbahar Seyahatleri,* 1925, s.72-73. Ayrıca bkz. *Büyük Tarih Trabzon'da,* Derleyen: Trabzon Çocuk Esirgeme Kurumu, İstanbul, 1938, s.9-10; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II,* Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s.189-190. *Tanin*'deki eski yazı metin Musa Sarıkaya, diğerleri Hüseyin Gültekin tarafından okunmuştur.

1 Ağır ceza reisi ve ağır ceza savcısı. (Y.N.)

2 O sırada Trabzon Lisesi'nde Fransızca, Edebiyat ve Tarih öğretmenliği yapan Münir Hayri (Egeli) Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın liseyi ziyaretini şöyle aktarmaktadır:

> "Trabzon Lisesi'nde muallimler odasında otururken dini ilimler hocasına:
> -Hocaefendi, Vettini vezzeytuni, ne demektir? diye sordu. Hoca, şaşırdı. Arkasından, İslamın binasını sordu. Hoca bütün bütün bocaladı. Nihayet peygamberimiz hakkında bazı meseleleri ortaya attı. Bu sırada haber gönderilen Cudi Efendi ismindeki muhterem müftü gelip imdada yetişti. O vakit Atatürk, olanları anlattı ve sordu:
> -Bu zat nerede yetişmiştir?
> -Medresede...
> -Peki, medresede ne okumuştur?
> -Lisanı Arabî...
> -İnsaf edin, Efendi Hazretleri, bir medreseden icazet alıp bir soruya cevap veremeyen bu ulemayı neyleyelim. Bu medreseleri ne yapmalı?..
> Cudi Efendi:
> -Vallahi Paşam, kapamalıdır, deyince Ata:
> -Ben de onu düşünüyorum, cevabını vermişti."

Bkz. Münir Hayri Egeli, *Atatürk'ten Bilinmeyen Hâtıralar,* 2. Basım, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık ve Kâğıtçılık Ltd. Şti., İstanbul, 1959, s.78. Ayrıca bkz. Ahmet Bekir Palazoğlu, *Başöğretmen Atatürk (1919-1928),* c.1, TC Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları ve Donatım Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1991, s.173. (Y.N.)

mektebin kültür müzesiyle yakından alakadar olarak çoğu eserleri incelemiş ve mektebin defterine hatıralarını kayıt buyurmuşlardır. Oradan dönerek Hürriyet Meydanı'ndan sahile dik olarak açılacak 25 kilometrelik caddenin temelinin atılmasını icra buyurmuşlar ve bu esnada caddenin yüce isimleriyle adlandırılması için gösterilen arzuyu kabul buyurmuşlardır. Müteakiben askeri kumandanlığını ziyaret ederek ikametlerine tahsis edilen binaya dönmüşlerdir. Bu gece saat 9'da Halk Fırkası binasında Fırka tarafından Paşa Hazretleri şerefine bir ziyafet çekilmiş, iki buçuk saat devam eden bu ziyafette Fırka namına aşağıdaki nutuk irat edilmiştir: [...]

Gazi Paşa Hazretleri bu nutka aşağıdaki gibi karşılık vermişlerdir:

Muhterem arkadaşlar, Trabzon'u, temiz kalpli muhterem Trabzonluları bizzat gördüğümden, onların temsilcileriyle şahsen tanıştığımdan çok memnun ve bahtiyar bir haldeyim. Cumhuriyet hükümetimizin büyük fırkasının Trabzon muhterem heyetiyle Fırka mahfilinde bir arada bulunmak fırsatını bana bahşettiğinizden dolayı bahtiyarlığım sonsuz olmuştur.

Arkadaşlar, Halk Fırkası, memleket ve millet her türlü dayanaktan mahrum bırakılarak felakete atıldığı uğursuz zamanda bütün milleti kadrosu içine alarak kuvvet ve kudret yapan, harici düşmanları kovan, dahili düşmanları imha eden, halka hürriyet ve hâkimiyet temin eden mukaddes bir cemiyettir. Halk Fırkası, hiçbir safsataya iltifat etmeyerek Türk Cumhuriyeti'ni kuran inkılapçı bir ruhun bütün millette[1] kendisini gösteren örgütlenişidir. Halk Fırkası, Türkiye'yi medeni âleme sokan ve orada yükseltmeyi taahhüt eden azimkâr bir fırkadır. Onun için Başvekilimiz muhterem İsmet Paşa Hazretleri'nin fiilen idare ve riyaset ettikleri Halk Fırkası'nın umumi reisliği benim için iftihar sebebidir.

Arkadaşlar, bu münasebetle bir reisicumhurun fırka reisliğiyle alakası cihetini ikide bir tekrar edenler ve bütün cihan bilsin ki, benim için bir taraflık vardır, bitaraflık[2] değil. Bir tarafım, o da Cumhuriyet taraftarlığı, fikri ve toplumsal inkılap taraftarlığı. Halk Fırkası'nın mefkûresi, esas umdesi olan bu noktada, yeni Türkiye camiasında bir ferdi hariç tasavvur etmek istemiyorum. Onun için Cumhuriyet riyasetinde bulunduğum halde, Fırkamızın umumi riyasetini de iftiharla muhafaza ediyorum.

Bu suretle yeni Türk devletinin, genç Türk Cumhuriyeti'nin takviyesine ve sağlamlaştırılmasına hizmet etmekte olduğum kanaatindeyim.

Muhterem arkadaşlar, fikri ve toplumsal inkılapta bana verdiğiniz kuvvet ve cesarete hassaten teşekkür ederim. Cemiyetimiz, fırkamız, millet içinde, milletle beraber vatan ve bağımsızlığı kurtarmakta önder olduğu gibi, fikri ve toplumsal inkılapta da rehberliğini yapacak ve mutlaka muvaffak olacaktır. Fırkamızın izlediği yol milletin yüksek ve hayati menfaatlarıdır. Bugüne kadar bütün eserler ve hadiseler bunu ispat etti.

Arkadaşlar, milletin muhabbet ve itimadından emin olarak üzerinde bulunduğumuz medeniyet, ilerleme ve yenilik yolunda azimli ve tereddütsüz yürüyelim.

1 *Hâkimiyeti Milliye* ve ...*Sonbahar Seyahatleri*'nde "memleketlerde". (Y.N.)
2 Bitaraflık: Tarafsızlık. (Y.N.)

ERZURUM DEPREMİ ÜZERİNE ERZURUM VİLAYETİ'NE ERZURUM BELEDİYE RİYASETİ'NE*

(16 EYLÜL 1924)

Erzurum Vilayeti'ne
Erzurum Belediye Riyaseti'ne,

Erzurum vilayetinin muhtelif mahallerinde zelzele vuku bulduğu, büyük bir üzüntüyle haber alındı. Malumat verilmesini ve zarar derecesinin bildirilmesini rica ederim.

16 Eylül 1340 [1924]

Reisicumhur
Gazi M. Kemal

* *Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Sonbahar Seyahatleri*, 1925, s.74. Ayrıca bkz. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu, "Gazi'nin Kuzeydoğu Gezileri (Eylül-Ekim 1924)", *50. Yıl Armağanı Erzurum ve Çevresi*, c.1, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1973, s.139. Eski yazı metin Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

ERZURUM'A HAREKET HAKKINDA BAŞVEKİL İSMET PAŞA'YA*

(16 EYLÜL 1924)[1]

Türkiye Cumhuriyeti — Trabzon
Başvekâlet
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
Cevabı makine başında alınacaktır.

Ankara Başvekil İsmet Paşa Hazretleri'ne

Sahil seyahatine devama imkân yoktur. Erzurum halkını, maruz kaldıkları acı felaket içinde ziyareti pek münasip ve lüzumlu görüyorum. Acı bir lisanla da davet ediyorlar. Hemen harekete karar verdimse de, Trabzon-Erzurum yolu bozuk, güvenilir otomobil yoktur. Yarın öğlende buradan hareket ederek yalnız çok hazırlıkla davet edilmiş olduğum Rize ve Giresun'a çıkmak ve oraya Ankara'dan gelecek otomobillerle Sivas-Erzincan üzerinden Erzurum'a gitmeyi ve orada halkla bizzat meşgul olmayı düşündüm. Görüş ve cevabınızı makine başında bekliyorum.

Reisicumhur
Gazi Mustafa Kemal

* Aslı, T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.01-40.237.4;B1;2.10.1924'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. fotokopisiyle birlikte aktaran: Veysel Usta, *Atatürk ve Trabzon/ Fotoğraflar-Belgeler-Demeçler*, Serander Yayınları, Trabzon, 1999, s.62-63. Eski yazı belge Musa Sarıkaya ve Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

1 Eski yazı belgede tarih yer almamaktadır. Ancak telgrafta "yarın öğlende" Rize ve Giresun'a hareket edileceği belirtilmektedir. Mustafa Kemal Paşa, 17 Eylül 1924 günü öğleyin Hamidiye Kruvazörü ile Rize'ye hareket etmiştir. Telgraf, 16 Eylül 1924'te yazılmış olmalıdır. (Y.N.)

SAMSUN'DA NEMLİZADE MAHDUMLARI GALİB BEY'E*
(16 EYLÜL 1924)

Telgraf 16 Eylül 340 [1924]

Samsun Nemlizade Mahdumları Galib Bey,

Samsun-Çarşamba-Bafra şimendifer hattının uzatılmasının toprak üzerinde başlayacak olan ilk ameliyatında bulunmak benim için fevkalade sevinç sebebidir. Ancak Samsun'a varış günümüzü henüz tespit mümkün olamadığından, inşaatın bu yüzden ertelenmemesini de rica ederim.

Reisicumhur
Gazi M. Kemal

* Aslı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: IV-13, D: 60-1, F: 8'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. *Tanin*, 18 Eylül 1924, Numara: 694, s.2; Kemal Arı, "Samsun-Çarşamba Demiryolunun Temel Atma Töreni ve Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun Gezisi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Temmuz 1991, c.VII, sayı 21, s.615-616. Eski yazı belge ve metin Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

ERZURUM SEYAHATİ İÇİN OTOMOBİL TEDARİKİ HAKKINDA BAŞVEKİL İSMET PAŞA'YA*

(17 EYLÜL 1924)

Türkiye Cumhuriyeti
Başvekâlet
Adet
Aceledir

Trabzon
17 Eylül 340 [1924]

Başvekil İsmet Paşa Hazretleri'ne

Diğer telgrafla arz ettiğim Erzurum seyahati için Ankara'da bulunan bizim beş otomobile ilaveten başkaca da iki kuvvetli binek otomobilinin ve mümkünse sağlam küçük bir yük otomobilinin hep beraber nihayet ayın 19. günü Sivas'a hareket ettirilmesini rica ederim. Sivas'tan yolların haline göre otomobillerin Giresun'a veya Samsun'a getirtilmesi mümkündür. Otomobiller için Kayseri, Sivas, Erzincan ve Erzurum'da benzin hazırlanması için emir buyurulmasını rica ederim, Efendim.

Reisicumhur
Gazi Mustafa Kemal

* Aslı, T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.01-40.237.4;B1;17.9.1924'te bulunun eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

ERZURUM'A HAREKET HAKKINDA ERZURUM BELEDİYE RİYASETİ'NE ERZURUM VİLAYETİ'NE*

(17 EYLÜL 1924)

Rize
17.9.1340 [1924]

Erzurum Belediye Riyaseti'ne
Erzurum Vilayeti'ne

Zelzelenin vukua getirdiği telefata ve tahribata dair vermekte olduğunuz izahatı son derece üzülerek okuyorum. Bütün Karadeniz ve Akdeniz sahillerinde sürmek üzere başladığım seyahati yalnız bu acı vaziyet karşısında yarı bırakmak kararını verdim. Trabzon-Erzurum yolunun hali ve Trabzon'da istifade edilebilir otomobil bulamamak dolayısıyla, bu yolla derhal hareket imkânsız görülmüştür. İcap eden vasıtaları hazırlatarak diğer bir istikametten hareket edeceğim.

Muhterem hemşehrilerime, maruz oldukları musibet dolayısıyla kan ağladığımı ve ıstıraplarının hafifletilmesi için en tesirli surette çalışılacağını tebliğ buyurmanızı rica ederim.

Gazi Mustafa Kemal

* Cumhurbaşkanlığı Arşivi, D: 81, F: 2-401'den aktaran: Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu, "Gazi'nin Kuzeydoğu Gezileri (Eylül-Ekim 1924)", *50. Yıl Armağanı Erzurum ve Çevresi*, c.1, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum. 1973, s.139; *Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Sonbahar Seyahatleri*, 1925, s.80. Eski yazı metin Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.

POLATHANE ÇİFTÇİLERİYLE REJİ ARASINDAKİ DAVA HAKKINDA BAŞVEKİL İSMET PAŞA'YA*

(17 EYLÜL 1924)

Türkiye Cumhuriyeti
Başvekâlet
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

Rize
17.9.340 [1924]

Başvekil İsmet Paşa Hazretleri'ne

Harbi Umumi'nin başında Polathane çiftçileri tarafından Reji ambarlarına teslim edilip kayba uğrayan bir milyon kiloyu aşkın tütünün tazminini talep eden söz konusu kaza halkıyla Reji arasında devam edegelen bir dava vardır. Ahali Trabzon'a geldi ve ağlayarak meselenin hallini ve hukuklarının muhafazasını benden rica ettiler. Vekâletlerini bana verdiler. Ben de Maraş Mebusu Mithat ve İstanbul Mutemedi Refik İsmail Beylerin ahalinin vekâletini üstlenmelerini ve gereğini yapmalarını münasip görüyorum. Kendilerine yazdım. Ticaret ve Maliye Vekâletleri bu meselede alakadardırlar. Meseleyi inceleyeceklerini ve ahalinin lehine halledeceklerini tabii görüyorum. Uzlaşma yolu da daha münasiptir.

Reisicumhur
Gazi Mustafa Kemal

* Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi'nden fotokopisiyle birlikte aktaran: Veysel Usta, *Atatürk ve Trabzon/ Fotoğraflar-Belgeler-Demeçler*, Serander Yayınları, Trabzon, 1999, s.32-33. Eski yazı belge Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.

TRABZON'DA YAYIMLANAN *KAHKAHA* GAZETESİ HAKKINDA DAHİLİYE VEKÂLETİ'NE*

(17 EYLÜL 1924)

Şifre - Gizlidir Rize

Dâhiliye Vekâleti'ne

Trabzon'da, *Kahkaha* namında bir mizah gazetesi çıkaranlar, Bolşeviktir. Orada, kimseye bir şey demedim. Fakat, vilayeti idare edenlerin gafleti, uyku halindedir. Alakadar olunuz; tahkikat yapınız. Bu gazeteyi çıkaranları anlamakla beraber, gazetenin çıkmamasını temin ediniz. Gazete sahibi, Erzurum Kongresi'nde düşmanlar tarafından, Fransızlar vesaire tarafından, benim teşebbüslerimi bozmak için, delege sıfatını elde ederek Kongre'ye üye göndertebildikleri Ömer Feyzi Bey namında bir alçağın akrabalarındandır.

17 Eylül 340 [1924]

Reisicumhur
Gazi M. Kemal

* Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: V-4, D: 81, F: 2-419'dan fotokopisiyle birlikte aktaran: Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu, "Gazi'nin Kuzeydoğu Gezileri (Eylül-Ekim 1924)". *50. Yıl Armağanı Erzurum ve Çevresi*, c.1, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1973, s.140. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

DİZİN

Abdullah Azmi (Torun) Efendi (Eskişehir Mebusu), 23, 32.
Abdurrahman Efendi (bin Gulam Samedani, Piyade Mülazımı Sani), 96.
Abdurrahman Şeref Bey (İstanbul Mebusu, İstanbul Hilali Ahmer Umum Meclis Reisi), 190.
Abdülaziz, 155.
Abdülhalim Efendi (Konya Mebusu), 153, 257.
Abdülhamit II (Padişah), 241, 255.
Abdülhamit Efendi (Mısır), 236.
Abdülkayyum Malik Efendi *(Islamic News* Gazetesi sahibi, Hintli Gazeteci), 93, 94.
Abdülmecit Efendi (Halife), 52, 155, 207, 236.
Acemler, 150, 208.
Adalet, 229, 231.
Adana, 78, 151, - hastanesi, 65.
Adli, 78, - anlayış, 229, - ıslahat, 228, - kanunlar, 229, - teşkilat, 228, 229, - usul, 79, - vaziyet, 309.
Adliye, 59, 84, 228, 229, 292, 309, - memurları, 297.
Adnan (Adıvar) Bey (Doktor), 67.
Af, 206.
Afgan, - devleti, 199, - halkı, 199, -lılar, 150, - milleti, 55, - Sefiri, 55.
Afganistan, 77, 96.
Afrika, 287, - Müslümanları, 150.
Afyon, 185, 262, 283, - hastanesi, 65.
Afyonkarahisar, 77, 142, 162, 186, 281, 299.
Afyonkarahisar-Dumlupınar Meydan Muharebesi, 77, 262, 280, 283, 286.
Ağa Han (Hintli), 193.
Ağaoğlu Ahmet Bey, 283.
Ağır Ceza Reisi, 309.
Ağır Ceza Savcısı, 309.
Ahali, 21, 29, 97, 105, 108, 125, 127, 172, 199, 294, 297, 298, 302-304, 306, 316, - mübadelesi, 226.
Ahlak, 286.
Ahmed Ferid (Tek) Bey (Dahiliye Vekili, Kütahya Mebusu), 151, 240.
Ahmed Molla Davud Efendi, 72.
Ahmet Cevdet (Cevat) Emre Bey, (*İkdam* Gazetesi Başyazarı), 207, 208.
Ahmet Emin (Yalman) Bey *(Vatan* Gazetesi Başyazarı), 194, 207.
Ahmet Han (Afgan Sefiri), 55.
Ahmet Kemal Bey (Menemen Belediye Reisi), 306.
Ahmet Süreyya (Örgeevren) Bey (Karesi Mebusu), 138.
Ahmet Talât (Onay) Bey (Bolu Maarif Müdürü, Kângırı Mebusu), 22.
Aile hukuku, 229.
Akçaşehir, 284, - aydınları, 33.
Akçaşehir Türk Ocağı, 33.
Akdeniz, 286, 315.
Akşam, 207.
Ali (Çetinkaya) Bey (Afyonkarahisar Mebusu), 162.
Ali Efendi (Emir Çavuşu), 90.
Ali Efendi (Hacı İsmail oğlu, Çukurviran köyünden), 90.
Ali Fethi (Okyar) Bey (İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Dahiliye Vekili), 131.

DİZİN

Abdullah Azmi (Torun) Efendi (Eskişehir Mebusu), 23, 32.
Abdurrahman Efendi (bin Gulam Samedani, Piyade Mülazımı Sani), 96.
Abdurrahman Şeref Bey (İstanbul Mebusu, İstanbul Hilali Ahmer Umum Meclis Reisi), 190.
Abdülaziz, 155.
Abdülhalim Efendi (Konya Mebusu), 153, 257.
Abdülhamit II (Padişah), 241, 255.
Abdülhamit Efendi (Mısır), 236.
Abdülkayyum Malik Efendi *(Islamic News* Gazetesi sahibi, Hintli Gazeteci), 93, 94.
Abdülmecit Efendi (Halife), 52, 155, 207, 236.
Acemler, 150, 208.
Adalet, 229, 231.
Adana, 78, 151, - hastanesi, 65.
Adli, 78, - anlayış, 229, - ıslahat, 228, - kanunlar, 229, - teşkilat, 228, 229, - usul, 79, - vaziyet, 309.
Adliye, 59, 84, 228, 229, 292, 309, - memurları, 297.
Adnan (Adıvar) Bey (Doktor), 67.
Af, 206.
Afgan, - devleti, 199, - halkı, 199, -lılar, 150, - milleti, 55, - Sefiri, 55.
Afganistan, 77, 96.
Afrika, 287, - Müslümanları, 150.
Afyon, 185, 262, 283, - hastanesi, 65.
Afyonkarahisar, 77, 142, 162, 186, 281, 299.
Afyonkarahisar-Dumlupınar Meydan Muharebesi, 77, 262, 280, 283, 286.
Ağa Han (Hintli), 193.
Ağaoğlu Ahmet Bey, 283.
Ağır Ceza Reisi, 309.
Ağır Ceza Savcısı, 309.
Ahali, 21, 29, 97, 105, 108, 125, 127, 172, 199, 294, 297, 298, 302-304, 306, 316, - mübadelesi, 226.
Ahlak, 286.
Ahmed Ferid (Tek) Bey (Dahiliye Vekili, Kütahya Mebusu), 151, 240.
Ahmed Molla Davud Efendi, 72.
Ahmet Cevdet (Cevat) Emre Bey, (*İkdam* Gazetesi Başyazarı), 207, 208.
Ahmet Emin (Yalman) Bey *(Vatan* Gazetesi Başyazarı), 194, 207.
Ahmet Han (Afgan Sefiri), 55.
Ahmet Kemal Bey (Menemen Belediye Reisi), 306.
Ahmet Süreyya (Örgeevren) Bey (Karesi Mebusu), 138.
Ahmet Talât (Onay) Bey (Bolu Maarif Müdürü, Kângırı Mebusu), 22.
Aile hukuku, 229.
Akçaşehir, 284, - aydınları, 33.
Akçaşehir Türk Ocağı, 33.
Akdeniz, 286, 315.
Akşam, 207.
Ali (Çetinkaya) Bey (Afyonkarahisar Mebusu), 162.
Ali Efendi (Emir Çavuşu), 90.
Ali Efendi (Hacı İsmail oğlu, Çukurviran köyünden), 90.
Ali Fethi (Okyar) Bey (İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Dahiliye Vekili), 131.

Ali Fuad (Cebesoy) Paşa (Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi, Ankara Mebusu), 27, 53, 128, 135, 138, 142, 162, 281.
Ali Hikmet Paşa, 281, 297.
Ali Rıza (Bebe) Bey (İstanbul Mebusu), 136.
Ali Saip (Ursavaş) Bey (Kozan Mebusu), 140.
Ali Sami (Yen) Bey, 85, 283.
Ali Ulvi (Bayraktar) Bey, 23, 32.
Âlimler, 209.
Allah, 32, 66, 68, 80, 97, 120-122, 125, 126, 136, 145, 146, 156, 208.
Alman, 38, 272, -lar, 39, 40, - milleti, 272, - tertipleri, 40.
Almanca, 36.
Almanya, 37, 40, 80, 231, 272, 291.
Altıntaş, 284, 299.
Amasya, 260, 261.
Amele, 153, - meseleleri, 206.
Amele Birliği, 206.
Amerika, 118, 166, 256, 35, 37, 39, 54, -lı, 166, -lılar, 36, 54.
Amerika Birleşik Devletleri (Cemâhiri Müttehidei Amerika), 36-38, 54, 230.
Amerikan, 60, - çocuğu, 166, - düşüncesi, 38, - halkı, 36, 37, - mektebi (Merzifon), 148, - parası, 37, - sermayesi, 37, - yardımı, 37.
Anadolu, 34, 42, 74-76, 91, 94, 122, 170, 233, 259-261, 287, - muharebeleri, 77, - mücahitleri, 76, - ordusu, 65, - teşkilatı, 75, - toprakları, 77.
Anadolu, 22.
Anadolu Ajansı, 42, 158, 255.
Anadolu-Bağdat Demiryolları, 153, 268.
Anadolu Demiryolları İdaresi, 248, 249.
Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 21, 22, 32, 75, 97, 127, 139.
Anavatan, 38, 42, 116, 288.
Anayasa, 36, 105.
Ankara, 22, 26, 28-31, 34, 36, 41, 42, 44, 46, 51, 54, 63, 68, 69, 71, 72, 76, 81-83, 87, 89-93, 95-98, 111, 113-115, 117, 118, 123, 127, 129, 131-133, 135, 138, 139, 141, 142, 145, 147, 155, 158, 160, 162, 164-167, 169-171, 174-176, 180, 182, 183, 185, 187, 189, 193, 195, 197, 199, 201, 202, 204, 205, 218, 219, 221, 223, 231, 232, 234, 236, 243, 245-249, 253, 254, 257-259-261, 264-273, 275, 277, 281, 283, 290-292, 295, 305, 312, 314, - Cumhuriyeti, 259, - delegeleri, 148, -lılar, 258, 259, - matbuatı, 252, -nın imarı, 229.
Ankara Anlaşması, 77.
Anlaşma, 77, 226.
Antalya, 236.
Antlaşma, 44, 46, 48, 54, 67, 73, 76-78, 119, 231, 282, -lar, 230.
Anzavur, 298.
Araba, 34, 56.
Arap, 256, - hükümdarlıkları, 241, -lar, 150, 208, - lisanı, 309.
Aras Kız Mektebi, 188.
Ardahan, 78.
Arif (Mehmet, Ayıcı) Bey (Eskişehir Mebusu), 32.
Arif Bey (Miralay, Kolordu Kumandanı), 23.
Arpalık, 284.
Asaf (Süleyman, Doras) Bey (Hakkari Mebusu), 175.
Asaf Bey (Bursa Mebusu), 193.
Asayiş, 78, 226, -sizlik, 111.
Asım (Ahmet, Us) Bey *(Vakit* Gazetesi sahibi), 194, 207.
Asım Paşa (Erkânıharbiyei Umumiye İkinci Reisi), 195.
Asker, 37, 115, 259, 281, 282, 289, 297, -ler, 34, 136, -lik, 42, 207, -lik sahası, 86, - mebuslar, 162.
Asker Emeklileri Cemiyeti, 160, 210.
Askerce tavır, 35.
Askeri, 220, - faaliyet, 221, - harekât, 77, - hizmet, 227, - hükümet, 219, - inkılap, 278, - işgal, 230, - iştigal, 215, 219, - kâtiplik, 245, 247, - kıta, 305, - kumandanlık, 310, - lise, 21, - tarih, 98, - tertip, 46, - teşkilat, 79, - vasıta, 27, - vazife, 24, 53.

Askeriye, 28, - Cemiyeti, 160,- memurları, 135.
Asya, 287, - milleti, 150.
Atıf (Mehmet, Tüzün) Bey (Kayseri Mebusu), 244.
Avni Bey (Saruhan Mebusu), 162.
Avrupa, 37, 38, 118, 119, 241, 256, 287, - devletleri, 39, -lılar, 85, 242, - milletleri, 37, 119, 148, - tarzı, 35.
Avrupa Türkiye'si, 148.
Avusturya, 37, 80, 117, 243, - Cumhuriyeti, 231, - hükümeti, 211, - Sefirliği, 211.
Ayaklanma, 131.
Ayasofya, 74.
Aydın, 162, 208, 209, - gençler, 29, -lar, 33.
Aydın, 58, 240.
Aydınlatma ve Neşriyat Encümeni, 101.
Aza, 21.
Azerbaycan, 77.
Azınlıklar, 38.

Babıâli, 75.
Bafra, 313.
Bağdat, 150, 153, 268.
Bağımsız, 73, 79, 149, 173, 256, - hükümet, 237.
Bağımsızlık, 36-38, 44, 48, 50, 73-75, 79, 100, 112, 121, 137, 147, 149, 150, 172, 186, 199, 200, 215, 233, 253, 281, 288, 289, 304, 310, - mücadelesi, 87, 280.
Bağımsızlık Beyannamesi, 36.
Bağış, 71, 120, 266, 270, -lar, 31, 110.
Bahri Bey (Manisa Belediye Reisi), 302.
Bahriye Cemiyeti, 293.
Balıkesir bkz. Karesi.
Banka, 167, 279, - müdürlüğü, 279.
Barış, 30, 34, 38, 44, 45, 48, 50-54, 61, 62, 66-68, 73, 77, 79, 87, 92, 111, 112, 119, 133, 207, 220, 221, 224, 230, 253, 273, - bayramı, 51, 55, - devresi, 173, - devri, 74, 78, 79, - güneşi, 49, - müzakereleri, 77.
Barış Antlaşması, 67, 77.
Baro, 222, 283.
Baş mabeyinci, 199, 200.
Başkent, 34.
Başkumandan, 24, 26, 28, 33, 42, 45-49, 53, 58, 62, 63, 65, 66, 69, 71, 72, 87, 90-92, 95, 98, 113, 114, 117, 120, 124, 128, 134, 135, 137, 141, 171, 176, 214, 243, 262, 285, 286, - Muharebeleri, 128.
Başkumandanlık, 22, 73, 281, - Harbi, 280, - Muharebesi, 282.
Başpapaz, 263.
Başsavcı, 193.
Batı, 148, 149, 255, - cumhuriyetleri, 118, - devletleri, 77, -lı hükümet, 149, -lılaşmak, 119, -lılık, 118, 119, - matbuatı, 119, - usulü, 119, - zihinleri, 118.
Batı Cephesi, 28, 46, 95, 185, 186.
Batıl inançlar, 150.
Batum, 78.
Bayazıd, 210.
Bayrak, 37, 111, 286, 287.
Bayram, 49-52, 55, 62, 66, 68, 99, 252, 276, 294, 296.
Baytar, 28.
Behiç (Erkin) Bey (Anadolu-Bağdat Demiryolları Umum Müdürü), 57, 153, 268.
Belediye, 22, 23, 32, 50, 99, 105-107, 116, 126, 153, 282, 284, 294, 296, 297, 302, 303, 305, 306, 311, 315, - Meclisi, 106, 134.
Beyanname, 36, 101-103, 121, 260, 262.
Beyaz bayrak, 286.
Beyoğlu, 124, 200.
Beyoğlu Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 124.
Bilecik bkz. Ertuğrul.
Bilgin, 40.
Birinci Dünya Savaşı bkz. Harbi Umumi.
Birinci İnönü Meydan Muharebesi, 98, 185, 186.
Birinci İnönü Zaferi, 76, 187.
Birlik, 29.
Bitinya kralları, (Bithynia, Anadolu'nun kuzeybatısındaki antik bölgede kurulu krallık), 298.
Bizans, 298.
Boğaziçi, 259.
Boğazlar, 74.
Bolşevik, 317.

Bolşevizm, 40.
Bolu, 22.
Bombay, 141.
Bombay Hilafet Komitesi, 141.
Bombay Hilafet Merkez Komitesi, 236.
Boris III, 179.
Bornova Kars Numune Mektebi, 188.
Borsa, 35.
Bozok, 140, 159.
Buca Mektebi, 188.
Budapeşte, 91, 267.
Bulaşıcı hastalık, 65.
Bulgar cemaati, 68.
Bulgaristan, 179, - maslahatgüzarlığı, 179.
Bulgaristan Kralı bkz. Boris III.
Bursa, 69, 78, 185, 186, 193, 276, 286, 292, 297-299, - halkı, 297, -lılar, 298, 300.
Bükreş, 246.
Bütçe, 101, 102, 104, 135, 228, - kanunu, 167, - tesisi, 227.
Bütçe ve Hesapları İnceleme Encümeni, 101.
Bütün Asker Emeklileri Cemiyeti bkz. Umum Mütekaidini Askeriye Cemiyeti.
Büyük Kongre, 100-104.
Büyük Kumandanlar Toplantısı, 197, 219.
Büyük Meydan Muharebesi, 299.
Büyük Taarruz Muharebesi, 98.
Büyükelçi, 223, 291.

Cafer Tayyar (Eğilmez) Bey (Edirne Mebusu), 162.
Canik, 165.
Cavit Bey (Kars Mebusu), 162.
Cebelibereket, 175.
Cehalet, 288.
Celal (Mahmut, Bayar) Bey (Saruhan Mebusu, İzmir Mebusu), 154, 163, 240.
Celal Muhammed Sahib Efendi (Hindistan'da Madras şehrinde Türkiye Dul ve Yetimlere Yardım Komitesi Reisi), 120.
Cemaat, 61, 62, 68, 100, 255, 256.
Cemâhiri Müttehidei Amerika bkz. Amerika Birleşik Devletleri.
Cemil (Mehmet, Uybadın) Bey (Tekirdağ Mebusu), 154.
Cemil Bey (Türk Kaptan ve Makinistler ve Bahriye Mensupları Cemiyeti Reisi), 293.
Cemiyet, 21-23, 32, 39, 60, 71, 72, 84, 97, 100, 121, 123, 127, 131, 133, 139, 153, 154, 160, 190, 191, 210, 265, 266, 269, 281, 283, 293, 310, -ler, 75, - teşkilatı, 97.
Cemiyeti Akvam (Milletler Cemiyeti), 39, 130, 231, 271.
Cemiyetler Kanunu, 100.
Cenabı Hakk bkz. Allah.
Cenabı Kibriyâ bkz. Allah.
Cephane, 197, 261, 262.
Cerca (Suhaç), 236.
Cevad Bey (Bükreş Temsilcisi), 246.
Cevdet (Mehmet Ali, İzrab, Barlas) Bey (Kütahya Mebusu), 175, 193.
Cezmi Celal Bey (Fekeli, Maraş), 153.
Chester İmtiyazı, 35, 37, 39.
Cihan, 79, 80, 145, 186, 199, 208, 209, 215, 220, 221, 237, 259, 261, 285, 287, 288, 310, - tarihi, 287.
Colrat, Raymond, 241.
Cudi Efendi (Müftü), 309.
Cuma alayları, 199.
Cumhurbaşkanı, 241, - seçimi, 152, 153.
Cumhuriyet, 117, 118, 142, 143, 145-147, 149, 155, 158, 159, 168, 171, 172, 174, 180, 181-183, 189, 192, 195, 197, 199, 200, 206, 207, 209, 210, 215, 216, 218, 221, 222, 223, 225-227, 229-231, 234, 236, 237, 239, 241, 243, 245-248, 251, 254, 259, 260, 265, 266, 268, 269, 274, 276-278, 287, 289-292, 295, 300, 305, 312, 316, - bayrağı, 287, - esasları, 183, - hükümeti, 199, 224, 226, 273, 310, 225, - idaresi, 255, 304, -in ilanı, 157, 207, - orduları, 214, 302, - riyaseti, 310, - taraftarlığı, 310, - umdeleri, 232.
Cumhuriyet, 280
Cumhuriyet Halk Fırkası, 153.
Cumhuriyetçi, 207, -lik, 308.

Çal Köyü, 283, 284, 286.
Çanakkale, 233.
Çankaya, 34, 111, 115, 142, 144, 208, 258, 264.
Çankırı bkz. Kangırı.
Çankırılı, 243.
Çarşamba, 313.
Çekirge, 295, 296.
Çeşme Türk Ocağı, 31.
Çiftçi, 316, -ler, 125, 189, 282, -lik ilmi, 39.
Çiftçiler Derneği, 282.
Çin, 39, - İmparatorluğu, 80.
Çocuk Esirgeme Kurumu bkz. Himayei Etfal Cemiyeti.
Çocuk, 166, 259, 281, 303, -lar, 74, 80, - ölümleri, 39.
Çukurviran köyü, 90.

Dahili, - düşmanlar, 310, - siyaset, 102.
Damat Ferit hükümeti, 261.
Damyanidis, Damyanus (Galata Rum Cemaati Mütevelli Umumisi), 62.
Darülfünun, 22, 86, 174, 228, 233, 283, - Heyeti, 232, - Konferans Salonu, 190.
Darülmuallimat (Kız Öğretmen Okulu), 188.
Darülmuallimin (Erkek Öğretmen Okulu), 153, 250, 308, 309.
Darülmuallimini Âliye bkz. Yüksek Öğretmen Okulu.
Delege, 148, 211, 223, 251, 253, 254, 264, 272, 273, 277, 291, 317, - heyeti, 46, 48, 49, 54, 60.
Delhi Hilali Ahmer Cemiyeti, 236.
Demiryolları, 57, 248, 249.
Demiryolu, 39, 153, 268.
Demokrasi, 37, 38, 232, - tecrübeleri, 34.
Demokratik, 118, 207, - hükümet, 37.
Denetleme Encümeni, 101.
Deniz nakliyatı, 227.
Denizli, 22, 83, 153, 281.
Deprem, 311.
Dersaadet, 22, 42, 44, 68, 153, 198, 206, 265, 275.
Derviş Bey (11. Fırka Kumandanı), 285.
Devlet, 34, 36-39, 49, 73-77, 79, 80, 96, 100, 109, 111, 135, 137, 142-144, 157, 170, 185, 186, 199, 208, 209, 221, 229, 230, 232, 237, 258, 275, 287, 289, 310, - bütçesi, 135, - idaresi, 37, -in asayişi, 78, -in birliği, 78, - şekli, 142, 225.
Dış borçlar, 35.
Digenis (General), 284.
Dikmen tepesi, 259.
Din, 38, 40, 76, 150, 199, 208, 230, 232, 256, - anlayışı, 233, - kardeşleri, 93, 121, 122, 141, 270, - ortaklığı, 37.
Dindar, 150, -lık, 147.
Dindaş, 93, 121, -lık bağı, 122.
Dini, 120, 143, 148, - hisler, 208, - ilimler, 309, - itikat, 255, - mektepler, 256, - mesele, 149, - müessese, 255, - reisler, 256, - salahiyet, 255, - taassup, 165, - terbiye, 232, - vecibe, 121.
Diplomasi, 267, - zaferi, 271.
Diplomatik, 133, - münasebetler, 246, 251, 254, 273, 291.
Diyarbakır (Diyarbekir), 22, 154, 162.
Doğu. 37, 146, 149, -lu, 41, -luluk, 119, - vaziyeti, 195, - zihinleri, 118.
Doğu Cephesi, 22.
Doktor, 22, 67, 82, 131, 158, 232, 254.
9 Eylül Kız Mektebi, 188.
Donanma, 289.
Dostluk antlaşması, 77, 231.
Dördüncü Yunan Meclisi, 274.
Duatepe Mektebi, 188.
Dul, 120.
Dumlupınar, 77, 185, 186, 281, 283, 299, - İstasyonu, 281.
Dumlupınar Meydan Muharebesi, 280, 283, 286.
Dumlupınar Numune Mektebi, 188.
Dumlupınar Seferi Şiiri, 282.
Duygu, 22.
Dünya, 30, 34, 38, 40, 49, 66, 74, 78, 121, 145, 150, 173, 233, 242, 282, 286, 288, - barışı, 273, - milletleri, 149.
Dünyevi saadet, 230.

Düşman, 74, 76, 77, 80, 111, 118, 119, 136, 147, 173, 186, 207, 221, 259, 261, 262, 282-287, 298, 310, 317, - başkumandanı, 285, -lar, 56, 75, 76, 112, -lık, 118, 148, 149, 220, - orduları, 208, - ordusu, 185, 284, 299, - silahı, 80, - zırhlıları, 259.

Ebert, Friedrich (Almanya Reisicumhuru), 291.
Ebüzziya Velid *(Tevhidi Efkâr* Başyazarı), 194, 207.
Edebiyat, 21, 77, 174, 309, - Fakültesi, 232.
Edirne, 78, 116, 153, 162.
Edirne Türk Ocağı, 153.
Efrat, 137, 295.
Eğitim, 40, 183, 192, 228.
Eğitim ve öğretimin birliği, 228.
Ekonomi, 38.
Ekonomik, 39, - gelecek, 35, - kader, 38, - savaş, 35.
Elazığ (Elaziz), 163.
Elçi, 253, 264, 272.
Elmira, 166.
Elviyei Selâse (Kars, Ardahan, Batum), 78.
Emekli, 24, 160, 210.
Emet, 185.
Emin (Sazak) Bey (Eskişehir Mebusu), 23, 32.
Emperyalizm, 37.
Enternasyonal Marşı, 223.
Entrika, 256.
Enver Bey (İzmir Mebusu), 97, 127.
Enver Paşa, 40.
Ereğli, 21.
Ergani, 22.
Erkek, 281, 289, 308, 309, - çocuk, 278, -ler, 40, - talebe, 188.
Erkek Muallim Mektebi bkz. Darülmuallimin.
Ermeni, 256, 34, - kilisesi, 255, -ler, 77, - Patrikhanesi, 256.
Ermenistan, 78, 304, - zaferi, 76.
Ertuğrul (Bilecik), 97, 163, 185, 299.
Erzincan, 154, 312, 314.
Erzurum, 90, 154, 165, 260, 261, 290, 312, 314, 315, - Belediyesi, 311, - depremi, 311, -lu, 165.
Erzurum Kongresi, 260, 317.
Erzurumlu Necati, 165.
Esaret, 74, 75, 78, 80, 91, 149, 286, 287, 298.
Eser, 174.
Esir, 286, 298, 299, -ler, 74, 208, - subaylar, 284, 285.
Eskişehir, 23, 32, 281, 299.
Esnaf, 297.
Eşitlik, 230.
Eşkıya, 58, 125, -lık, 173.
Eyüb Sabri Efendi (Konyalı, Dava Vekili), 21.
Eyüp Bey (Ağır Topçu Yarbayı), 170, 171.
Eyüp Sabri Bey (Eskişehir Mebusu), 23.

Fabrika, 170, 192, 309.
Fahrettin (Altay) Paşa (Mersin Mebusu), 162, 280, 281.
Fahrettin (Fahri Türkkan) Paşa, 96.
Faik Bey (Dava Vekili), 303.
Faik Bey (Sivas Valisi), 29.
Fakülte, 232.
Fatih Parkı, 153.
Fatihler, 256.
Fatin Bey (Kastamonu Valisi), 153, 178.
Fazıl Bekri Bey (Doktor, Kastamonu), 153.
Federasyon, 37.
Feke, 153.
Fen, 215, 278, 286, - adamları, 112, - sahası, 288.
Fen Fakültesi, 232.
Fener Patriği, 181.
Fenni, 148, 259, - sıhhat tedbirleri, 228.
Ferdinand, Birinci (Romanya Kralı), 246, 253.
Ferid Paşa (Umum Mütekaidini Askeriye Cemiyeti Reisi), 210.
Fethi (Okyar) Bey (Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi, Dahiliye Vekili, Halk Fırkası Grup Heyeti İdare Reisi), 56, 142, 144, 196, 212, 239, 240, 271, 283.
Fetih, 38.
Fetva, 298.

Fevzi (Çakmak) Paşa (Erkânıharbiyei Umumiye Vekili, Müşir, Kozan Mebusu, İstanbul Mebusu), 46, 53, 215, 219, 280, 282, 283, 284, 286, 308.
Fevzi (Pirinççioğlu) Bey (Nafıa Vekili, Diyarbakır Mebusu), 56.
Fırka, 23, 97, 102-105, 107-110, 127, 139, 144, 153, 154, 161, 301, 303, 305, 309, 310, - beyannameleri, 103, - üyesi, 103.
Fırka Divanı, 101-104.
Fırka Grubu, 102.
Fırka İdare Heyeti, 101.
Fırka Teşkilatı, 101.
Field, Arthur, 133.
Fikir, - cereyanları, 80, - hürriyeti, 289, - serbestisi, 172.
Fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller, 279.
Fikri inkılap, 278, 289, 310.
Filality, G. (Romanya Elçisi), 253.
Filorina, 169, 216.
Firar, 285, 295.
Foch, 35.
Fotoğraf, 281.
Fransa, 41, 147, 148, 173, 200, 256.
Fransız, 74, - gazeteci, 147, -lar, 77, 147, 200, 317, - mektepleri, 18, - temsilci, 148.
Fransızca, 25, 35, 36, 41, 114, 129, 309.
Friedrich, Istvan (Macar Başvekili), 91.
Fuad Bey (Ereğlili Ağazadelerden), 21.
Fuat (Bulca) Bey (Rize Mebusu), 142, 193.
Fuat (Mehmet, Köprülü) Bey (Darülfünun Türk Edebiyatı Tarihi Müderrisi), 174, 232, 233.

Galata, 62, - Rum Cemaati, 62.
Galip Bey (Nemlizade, Samsun), 313.
Gayrimüslim unsurlar, 256.
Gazete, 22, 23, 26, 30, 32, 42, 88, 91, 93, 117, 129, 131, 142, 164, 165, 172, 181, 193, 194, 217, 252, 255, 263, 280, 317, - kupürleri, 169, -ler, 27, 235.
Gazeteci, 93, 147, 194, 208, 209, -ler, 207, 217, 218.
Gediz, 185, 186.
Gemi, 299, 300.
Gemlik, 299.
Genç, 186, 259, - kızlar, 80, -ler, 29, 233, - ordumuz, 76.
Genel Kongre, 261.
Giresun, 312, 314.
Goklez (Macar Muallimler Heyeti Reisi), 276.
Göç, 91.
Göztepe (İzmir), 54, 56, 58, 205-207, 211, 216, 232, 275.
Gregorius VII (İstanbul'da Fener Rum Patriği), 181, 263.
Grev, 206.
Gulam Samedani, 96.
Gültekin, 282.
Gümrük duvarları, 38.
Gümüşhane, 151, 184.
Gündüzbey, 186.
Güney Cephesi, 76.
Gürcistan, 77.
Güzel sanatlar, 233, - kültürü, 233.

Haber, 93, 127, 142, 217, 280, 285, 296, 309, 311, -ler, 27.
Haberleşme, 105-107, 132, 170, 260, 261.
Hacı Bekir (Sümer) Efendi (Konya Mebusu), 21.
Hacı Evliya Bey (İstanbul Müdafaai Hukuk Liva Heyeti Reisi), 124.
Hacı Hüseyin Ağa (Konya), 125.
Hacı İsmail (Çukurviran köyünden), 90.
Hacı Şükrü (Aydındağ) Bey (Diyarbekir Mebusu), 162.
Hacı Veli Efendi (Mebus), 23.
Haç, 74.
Haçlı Seferleri, 242.
Hahambaşı, 256.
Hahamhane, 255.
Hain, - düşman, 173, - kuvvetler, 185.
Hâkimiyet, 76, 80, 100, 117, 118, 149, 157, 200, 215, 255, 256, 287, 288, 310.
Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir, 117, 143.
Hâkimiyeti Milliye, 185.
Hakkari, 175, 277.
Haliç Konferansı (Haliç Buluşması), 271.
Halid Paşa, 280.
Halife, 52, 74-76, 88, 89, 141, 149, 150, 155, 199, 207, 209, 236, 241, 242, 256,

287, 298, - meselesi, 208, - ordusu, 298, 299, - unvanı, 241.
Halifei Müslimin, 155.
Halil İbrahim (Sipahioğlu) Bey (Eskişehir Mebusu), 23, 32.
Halil Kemal Bey (Sahra Topçu Yarbayı), 170, 171.
Halit Paşa (Kocaeli Grubu Kumandanı. Ardahan Mebusu), 142, 299.
Halk, 21, 23, 32, 33, 36-38, 49, 56, 58, 74-76, 91, 97, 100, 131. 139, 172, 173, 199, 233, 241, 242, 255, 259, 261, 282, 283, 296-298, 303-305. 310, 312, 316. - devleti, 80, - hükümeti, 76, - Kongresi. 108, - müessesesi, 80, - tabakaları, 208.
Halk Fırkası, 21-23, 32, 50, 64, 97, 100-105, 107-110, 127, 139, 144, 154, 161, 217, 301, 303, 305, 309, 310, - Nizamnamesi, 100, - programı, 102, 106.
Halkçı. 100.
Hamdi (Ahmet. Aksoy) Bey (Ertuğrul Mebusu, İzmir Mebusu), 97, 127, 139, 163.
Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey (Maarif Vekili, İstanbul Mebusu), 86, 147, 281, 283.
Hamidiye Kruvazörü, 312.
Hanedan, 200, 236.
Harbi Umumi (Cihan Harbi, Birinci Dünya Harbi), 34, 39, 40, 74, 221, 259, 316.
Harekât, 27, 65, 75-77, 128, 219, 258, 262, 283-285.
Harici, - düşman, 207, 298, 310, - münasebetler, 79, - siyaset, 102, 230.
Harita, 284.
Harp, 30, 117, 120, 122, 170, 221, 262, 280-282, 286, - cephesi, 207, - kıymetleri, 220, -ler, 129, - meydanları, 91, - oyunu, 193, 214, 219, - sahası, 49, - tarihi, 186, - vakaları, 77, - zamanı, 93.
Harun Aliçe Bey, 97, 127.
Hasan (Hüsnü, Saka) Bey (Trabzon Mebusu), 48, 151, 240.
Hasan Fehmi (Ataç) Bey (Gümüşhane Mebusu), 151, 184.
Hasta, 158.
Hastalık, 28, 65.
Hastane, 65, 309.
Haşim Bey (Ahmet, bin İbrahim, 16. Fırka Sertabibi, Yarbay), 128.
Hatipler, 40.
Havza, 260.
Hay, John, 39.
Hayati Bey (Kalemi Mahsus Müdürü), 192, 223.
Haydar Bey (İstanbul Valisi), 156, 158, 159.
Haydar Rüştü (Öktem) Bey (Denizli Mebusu), 83, 281.
Haydar Rüştü Faik Bey (*Anadolu* ve *Duygu* gazeteleri sahibi ve başyazarı), 22.
Haydarpaşa Garı, 131.
Hayvan, 28.
Hegemonya, 256.
Hekim, 115.
Henriot (Hanriyö) tayyaresi, 26.
Hesapları İnceleme Encümeni, 102.
Heyeti İlmiye, 85, 86.
Heykel, 232.
Hıyanet, 298.
Hilafet, 147, 149, 150, 164, 165, 193, 208, 236, 242, 255, 256, 287, - bahsi, 207, - hazinesi, 200, -in kaldırılması, 241, -in muhafazası, 208, - kadrosu, 200, - Komitesi, 70, 72, 141, - makamı, 199, 237, - Merkez Komitesi, 236, - ordusu, 76.
Hilal Tamirhanesi, 84.
Hilali Ahmer (Kızılay) Cemiyeti, 121, 122, 190, 191, 236, 265, 266, 269, 270.
Hilmi Bey (Mebus), 137.
Himayei Etfal Cemiyeti (Çocuk Esirgeme Kurumu), 71.
Hindistan, 93, 120, 141, 236, - İslam ahalisi, 199.
Hindistan Bombay Hilafet Komitesi, 141.
Hint, 70, 96, -li, 193, -li gazeteci, 93, -liler, 94, - Müslümanları, 94.
Hint Hilafet Komitesi, 70, 93.
Hoca Esat (Mehmet, İleri) Efendi (Aydın Mebusu), 162.
Horthy (Macaristan Kraliyeti Guvernörü, Amiral), 251, 267.
Hucurât Suresi, 237.
Hukuk, 106, 139, 183, 226, 229, 231, 316.
Hukuk Fakültesi, 232.

Hukuki, 206.
Hurafe, 289, -ler, 229.
Husrev (Keyhüsrev), 298.
Hükümdar, 286, 298, -lar, 149, -lık, 38, 241.
Hükümet, 27, 34, 37, 40, 48, 58, 67, 74-76, 78, 105, 109, 111, 118, 119, 129, 142, 144, 146, 149, 155, 157, 164, 166, 173, 180, 197, 199, 200, 207, 211, 219, 220, 224, 226, 230, 231, 236-238, 253, 256, 259, 261, 267, 271-273, 305, 309, 310, - dairesi, 259, - şekli, 143, - teşkilatı, 262, - teşkili, 239, - üyeleri, 101.
Hür, 50, 73, 79, 111, 134, 278, 287, - fikir, 278, 288, - zihniyet, 288.
Hürriyet, 74, 100, 111, 112, 124, 147-149, 172, 229, 288, 289, 304, 310, - bayramı, 49, 50, 52.
Hürriyet Meydanı, 310.
Hüseyin (Öklem) Bey (İzmir'de Cumhuriyet Halk Fırkası Reisi), 153.
Hüseyin Bey (Elaziz Mebusu), 163.
Hüseyin Cahid (Yalçın) Bey *(Tanin* Gazetesi Başyazarı), 193, 194, 207, 208, 218.
Hüseyin Hüsnü Bey (Sıhhiye Müfettişi. Tabip, Yarbay), 65
Hüseyin Şükrü Bey *(Tercümanı Hakikat* gazetesi başyazarı), 172, 207.
Hüsrev (Gerede) Bey (Trabzon Mebusu, Urfa Mebusu), 162, 251.
Hüsrev Sami Bey (Mebus), 23.

Irk, 37, 149, 298.
Islahat, 112, 150, 227, 256, - bayrağı, 111.
Islamic News, 93
Isparta, 51.

İbrahim (Çallı) Bey (Ressam), 233.
İbrahim (Demiralay) Bey (Isparta Mebusu), 51.
İbrahim Bey (Kaymakam), 115.
İbrahim Bey, (Ahmet Haşim Bey'in babası), 128.
İbrahim Tali Bey (Siyasi Müşavir, Doktor), 254.
İçtimai Şûralar Cumhuriyetleri İttihadı bkz. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği.
İdam, 76.
İdari inkılap, 278.
İdman Cemiyetleri İttifakı, 283.
İhanet, 193, - projeleri, 256.
İhsan (Mehmet, Eryavuz) Bey (Cebelibereket Mebusu), 175.
İhsan Bey (İstanbul Darülmuallimin Müdürü), 85, 250.
İhsan Bey (İstiklal Mahkemesi Reisi), 193, 194, 217.
İhsan Bey (Riyaseti Cumhur Mızıkası Şefi), 207.
İhsan Hamid Bey (Diyarbekir Belediye Reisi, Ergani Mebusu), 22.
İhtiyat subayları, 199.
İhtiyat Zabitleri Teavün Cemiyeti, 84.
İkdam, 193, 207.
İkinci İnönü Meydan Muharebesi, 98.
İkinci İnönü Zaferi, 76.
İkinci Meşrutiyet. 49. 50, 52.
İktidar, 112, 150, - mevkii, 218.
İktisadi, 78, 289, - gelişme, 129, 224, 226, - hayat, 58, 278, 288, - işler, 226, - münasebetler, 37, - refah, 304, - saadet, 304, - vaziyet, 219, 226, 227.
İktisat, 28, 63, 189, - işleri, 79.
İleri, 111, 207.
İlhak, 116.
İlim, 39, 111, 112, 209, 229, 232, 278, 286, 288, 309, - ışığı, 174, - sahası, 288.
İlmi, 166, - kanaat, 232, 233, - usuller, 79, - zafer, 233.
İltihak, 298.
İmalatı Harbiye Fabrikası, 170.
İmam, 85.
İman, 91, 121, 209, 258, 260, 262, 288, 289.
İmar, 266, 269.
İmparatorluk, 37, 38, 74, 77, 80, 119, 148, 241, 287, - sınırı, 256.
İmtiyaz, 255, 256, -lar, 39.
İnebolu, 168, 213.
İnebolu Mavnacılar Loncası, 213.

İnegöl, 185.
İngiliz, 74, 133, - aksanı, 41, - boyunduruğu, 37, - lehçesi, 94, - lirası, 70, 120, 265, 266, 269, 270, - yanlısı, 271.
İngilizce, 35, 41, 93, 94.
İngiliz-Türk Cemiyeti, 133
İngiltere, 41, 93, 173, 256, 271, - Krallığı, 199.
İnkılap, 232, 278, 287, 288, 300, 304, -çı, 233, 310, -lar, 209, 233, 253, - sahası, 218, - tarihi, 233.
İnönü, 76, 98, 187, 282, 299, - mevzileri, 186.
İnönü Zaferi, 76, 185, 187.
İplik Mensucat Fabrikası, 309.
İran, 114, - Hükümeti, 67, - milleti, 231, - Sefareti, 67, - Sefiri, 67.
İrticakâr fikirler, 173.
İskender, 298.
İslam, 309, - ahalisi, 199, - âlemi, 93, 120-122, 150, 208, - birliği, 150, 242, - dini, 143, 230, - hükümeti, 237, - milletleri, 150.
İslami hisler, 208.
İslamiyet, 40, 149.
İsmail Müştak Bey *(Tanin* Gazetesi yazarı), 194, 207.
İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu) Bey (İstanbul Darülfünun Emini), 86, 232, 283.
İsmet (İnönü) Paşa (Başvekil, Hariciye Vekili, Edirne Mebusu, Malatya Mebusu), 27, 35, 44, 45, 48, 82, 115, 142, 151, 161, 162, 168, 187, 193, 194, 199, 201, 204, 212, 215, 223, 232, 233, 238-240, 271, 280, 282, 284, 286, 290, 295, 305, 310, 312, 314, 316.
İsmet (Abdullah Eker) Bey (İkinci Reis Vekili, Çorum Mebusu), 131, 140.
İsmet Paşa Mektebi, 188.
İstanbul (Stanboul), 129
İstanbul, 22, 24, 40, 42, 54, 74-76, 78, 91, 106, 117, 124, 129, 131, 136, 147, 151, 153-156, 158, 159, 168, 170, 175, 179, 190, 196, 200, 208, 210, 217, 240, 256, 258-261, 263, 281, 283, 287, 316, - gazetecileri, 193, 207, 208, 217, - gazeteleri, 217, 235, 255, - halifesi, 150, - halkı, 131, 172, - hükümeti, 207, 261, - matbuatı, 165, 217, 235, - şehremaneti, 134.
İstanbul Barosu, 222.
İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi, 232.
İstanbul Darülfünun Fen Fakültesi, 232.
İstanbul Darülfünun Hukuk Fakültesi, 232.
İstanbul Darülfünun Tıp Fakültesi, 232.
İstanbul Darülfünunu, 232.
İstanbul Darülmuallimat ve Darülmuallimini, 233.
İstanbul Darülmuallimini, 250.
İstanbul Hilali Ahmer Cemiyeti, 190, 191.
İstanbul İstiklal Mahkemesi, 175, -nin tatili, 205.
İstanbul Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 124, 131.
İstanbul Rum Patrikliği, 256.
İstasyon, 193, 232, 259, 281.
İstibdat, 157, 287.
İstifa, 184, 238, 239.
İstihbarat, 74, 236, - müdürleri, 42, - raporu, 271.
İstiklal Madalyası, 128, 140, 162, 213, 244, - Kanunu, 140, 162.
İstiklal Mahkemesi, 175, 193, 194, 205, 208, 217.
İstiklâl Numune Mektebi, 188.
İstila, 36, 78, 186, 208, - orduları, 74.
İstilacı, -lar, 300, - milletler, 286, - ordular, 286.
İsyan, 76.
İş Bankası, 279.
İşadamları, 111.
İşgal, 75, 78, 146, 170, 230, 259, 261, 286, 287, - kuvvetleri, 207.
Işıklar Lisesi, 297.
İşkence, 299.
İtalya hükümeti, 180.
İtalyan, 74.
İtikat, 255.
İtilaf devletleri, 49, 170.
İtimatname, 223, 253, 264, 272, 273.
İzmir, 22, 28, 31, 35, 46, 53, 55, 56, 60, 63, 78, 84, 97, 99, 120, 123, 127, 139, 151,

153, 154, 162, 185, 188, 192-195, 197, 199, 201, 205, 206, 208, 211, 212, 214, 216, 217, 219, 232, 240, 281, 286, 294, 296, 301, - Belediyesi, 99, 282, 296, - halkı, 139, 296, - havalisi, 28, -liler, 56, 281, 282, - mıntıkası, 162, - rıhtımı, 74, 298.
İzmir Büyük Kumandanlar Toplantısı, 197, 219.
İzmir Halk Fırkası, 301 .
İzmir Muhacirin Cemiyeti, 123.
İzmir Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 97.
İzmir Sanatlar Mektebi, 192.
İzmir Şehit Fethi Mektebi, 188.
İzmit, 154.
İznik Gölü, 299.
İzzeddin (Çalışlar) Paşa, 280, 281.

Jandarma, 58

Kâbil Sefareti, 96.
Kabine, 35, 36, 41, 271, - teşkili, 240.
Kadın, 40, 41, 74, 126, 259, 265, 281, 289, 303, - bilginler, 40, -lar, 80, 266.
Kahkaha, 317.
Kalinin, Mihail İvanoviç (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği İcra Merkezi Komitesi Reisi), 157, 201, 202, 204.
Kamu hizmeti, 37.
Kamuoyu, 23, 101, 129, 228, 233, 271.
Kamusal hayat, 40.
Kangırı, 22, 184, 240.
Kanun, 28, 42, 75, 82, 100, 117, 132, 138, 140, 148, 154, 162, 167, 213, 227, 230, 234, 236, 238, 249, 255, 256, -lar, 183, 226, 229, 239, - tasarısı, 135, 142, 206, - yapma, 117, 118.
Kanunu Esasi bkz. Teşkilatı Esasiye Kanunu.
Kapitülasyon, 129, -lar, 149.
Kaptan, 293.
Kapudağı, 299.
Karaağaç, 21, 116.
Karaçi, 236.
Karadeniz, 78, 259, 315.
Karahisar, 284.
Karahisarı Sahib bkz. Afyonkarahisar.
Karaköy, 299.
Karaman, 21.
Karayolu, 39.
Kardeş halk, 91.
Karesi (Balıkesir), 138, 151, 163, 240, 298.
Kars, 78, 98, 162.
Karşıyaka Ankara Mektebi, 188.
Karşıyaka Türk Birliği Numune Mektebi, 188.
Kasaba, 298, 299.
Kastamonu, 153, 177, 178.
Kastamonu Darülmuallimini, 153.
Kastamonu Türk Ocağı, 177.
Katolik, 150, 256, - patriği, 256.
Kavalca, 186.
Kavimler göçü, 91.
Kayınpeder, 35.
Kayseri, 59, 244, 314, - Metropoliti, 61.
Kazancı, 299.
Kâzım (Halil, Hüsnü) Bey (Konya Mebusu), 21, 154.
Kâzım (Karabekir) Paşa (Doğu Cephesi Kumandanı, Edirne Mebusu), 22, 85, 142, 162, 281.
Kâzım (Özalp) Paşa (Karesi Mebusu), 151, 162, 240, 280, 298.
Kâzım Bey (Doktor), 22.
Kâzım Bey (Konya Belediye Reisi), 126.
Kâzım Bey (Konya Valisi), 203.
Kemal Bey (Hariciye Siyasi Müşaviri), 223.
Kemalettin Efendi (Yarbay İbrahim Bey'in oğlu), 115.
Kemalettin Sami Paşa (Mirliva, Berlin Büyükelçisi, Kolordu Kumandanı, Sinop Mebusu), 142, 144, 280, 281, 284, 285, 291.
Kendi kaderini tayin, 38, 39.
Keyiftepe, 282.
Kılıç Ali Bey (Gaziantep Mebusu), 140.
Kılıç, 35, 91, 172, 282.
Kılıncızâde Ahmed Bey, 165.
Kız, - çocuk, 278, -lar, 80, - talebe, 188.
Kızılay bkz. Hilali Ahmer.
Kilise, 255, 256, - idareleri, 256.
Kitap, 25, 35, 174.
Kitchener, 35.

Knoll, Roman (Lehistan'ın Ankara Elçisi), 273.
Kocaeli, 299.
Kocaeli Yarımadası, 261.
Konferans, 30, 34, 45, 54, 190.
Kongre, 100-108, 123, 190, 198, 210, 260, 261, 277, 292, 317, -ler, 75.
Kongre Kararları, 101.
Konsolosluk, 231.
Konya, 21, 125, 172, 175, 193, 203, 208, 257, 277, 281, -lılar, 126.
Konya İdadii Askerisi (Konya Askeri Lisesi), 21.
Konya Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 21.
Kovaçef, S. (General), 87.
Kozan, 140, 162.
Köşk, 34.
Köy, 90, 106-108, 136, 277, 281, 283, 284, 286, -ler, 39, -lük, 39.
Köylü, 282, 283, -ler, 125.
Kral, 179, 200, 246, 253, 298, -lık, 199, 264, 304.
Kral, August (Avusturya Sefiri), 211.
Kraliyet, 251, 256, 267.
Kredi, 249.
Kur'anı Kerim, 86.
Kurban bayramı, 49-52, 62, 66, 276.
Kurtuba, 150.
Kurtuluş, 37, 40, 50, 66, 75, 77, 80, 91, 99, 185, 208, 235, 258, 284, 285, 297, 300, 306, - bayramı, 99, 294, 296, - günü, 131, 302, - mücadelesi, 280.
Kuşçalı, 261.
Kuvayi İnzibatiye, 76.
Küçük Asya, 77.
Kültür, 100, 148, 233, 286.
Kültür Müzesi, 310.
Kültürel gelişme, 224.
Kütahya, 151, 154, 175, 186, 193, 240, 282, 299.
Kütüphane, 109.

Lafrance, Curtis, 166.
Laik terbiye, 233.
Laikleştirme, 232.
Laisizasyon, 233.
Lâtife Mustafa Kemal, 56, 57, 94, 99, 126, 158, 166, 192, 207, 282.
Latin harfleri, 208, 209.
Lazar, Josef Hans *(Neue Freie Presse* Muhabiri), 117.
Lâzistan, 244.
Le Temps (Tan), 129.
Leh milleti, 254.
Lehistan bkz. Polonya.
Lehistan Cumhuriyeti bkz. Polonya.
Lenin, V.İ., 201, 202, 204, 223.
Les Partis Politiques sous la III République bkz. *Üçüncü Cumhuriyet'te Siyasi Partiler.*
Liman, 304, -ların inşası, 39.
Lincoln, 37.
Lise, 21, 256, 297, 307, 309.
Londra, 70, 93.
Lozan, 35, 44, 45, 48, 50, 51, 54, 60, 73, 271, - Barışı, 45, 49, 61, 62, 67, 68, 119, 207, - hükümleri, 255, - Müzakereleri, 27.
Lozan Antlaşması, 54, 73.
Lozan Konferansı, 30, 34, 45, 54.

M. Cemal Muhiddin Sahip Efendi, 270.
Maarif, 22, 188, 228, 232, 277, 278, 289, 290, 309, - işleri, 79, - meselesi, 228, - siyaseti, 228.
Maaş, 135, -lar, 137, 138.
Macar, 91, 267, 276, 297, - gazeteleri, 91, - halkı, 91, - Krallığı, 264, - Millet Meclisi, 91, - milleti, 91, 264, 267, 276, - vatanperverleri, 91.
Macaristan, 182, 231, 243, - Kraliyeti, 251, 267, - Sefiri, 182, 264.
Macaristan Cumhuriyeti Parlamentosu, 91.
Madras, 120.
Mahkeme, 175, 194, 205, 208, 217, - heyeti, 193.
Mahkûm, 298.
Mahmud Nedim (Zabçı) Bey (Yarbay, Malatya Mebusu), 82.
Mahmut (Soydan) Bey (Siirt Mebusu), 56.
Mahmut Esad (Bozkurt) Bey, 207.
Malatya, 82, 151, 238, 240.

Mali, 78, - vaziyet, 227.
Maliye, 135, 316.
Manisa bkz. Saruhan.
Maraş, 316.
Marcosson, F. İsaac, 34.
Mardin, 153, 22.
Mardin Halk Fırkası, 153.
Marmara, 286.
Matbaa, 25.
Matbuat, 118, 119, 129, 131, 165, 209, 217, 235, 252, 283, - erkânı, 207, 218, - hürriyeti, 229, - mensupları, 42.
Matbuat Müdüriyeti, 236.
Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi, 42, 236.
Matematik bkz. Riyaziye.
Mavnacılar Loncası, 213.
Mazhar (Germen) Bey (Doktor, Aydın Mebusu), 131.
Mazhar Müfit (Kansu) Bey (Denizli Mebusu), 22, 153.
Mazlum, 146, - dindaşlar, 121.
Mebus, 21-23, 31, 32, 51, 56, 64, 82, 83, 107, 109, 131, 142, 147, 151, 153, 154, 159, 162, 165, 168, 184, 190, 196, 207, 236, 238 240, 244, 251, 271, 279, 281, 282, 297, 316, - adayları, 21, 43, 97, 103, 105, 127, -lar, 85, 99, 101, 111, -luk, 97, 139, - seçimleri, 75.
Meclis, 21, 22, 26, 28, 29, 31-33, 37, 42, 44-49, 51, 53, 54, 58, 60, 63, 64, 66, 69, 71-76, 79, 82-84, 87-93, 95, 96, 98, 100, 102, 105, 106, 109, 110, 113, 114, 116-118, 120, 121, 124, 125, 128, 130, 131, 133-135, 140-145, 147, 151, 162, 164, 167, 175, 176, 184, 185, 190, 193, 196, 205-207, 212, 213, 225, 230, 231, 234-236, 239, 240, 244, 247-249, 251, 262, 271, 274, 279, 291, 299, - müzakereleri, 110.
Meclisi Mebusan, 36, - seçimleri, 261.
Mecmua, 29.
Meçhul Asker Abidesi, 281, 282.
Meçhul Şehit, 282.
Medeni, 78, 173, - âlem, 310, - devlet, 289, - esaslar, 278, - gelişme, 228, - hukuk, 229, - idare, 225, - memleket, 229, - merkez, 300, - milletler, 78, 119, 148, - toplum, 288, - usuller, 229, - vasıtalar, 227.
Medeniyet, 78-80, 148, 149, 273, 288, 289, 300, 304, 310, - makinesi, 255, - yolu, 229, 232.
Medrese, 85, 153, 309.
Mehmed Hilmi (Oytaç) Bey (Doktor, Malatya Mebusu), 82.
Mehmed Sabri Bey (Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Reis Vekili), 89.
Mehmet Ali Hasan (Mısırlı Prens), 26.
Mehmet Bey (Kastamonu Mebusu), 153.
Mehmet Fazlullah Efendi (Sivas Darülhilâfe Medresesi Müdürü), 153.
Mehmet Niyazi Bey (Mebus), 23.
Mehmet Recep Bey (Şûrayı Devlet Tanzimat Dairesi Üyesi), 153.
Mehmet Rıza Bey (Üsküdar Müdafaai Hukuk Liva Heyeti Reisi), 124.
Mehmetçik, 281, 282.
Mektebi Sultani, 69.
Mektep, 147, 148, 183, 188, 192, 256, 278, 308-310, -ler, 147, -sizlik, 111.
Mektup, 67, 69, 87, 99, 120, 161, 166, 168, 169, 176, 188, 189, 193, 194, 216, 267, 268, 270, 271.
Meleti Efendi (Dersaadet'te Bulgar Serpiskopos Metropolit), 68.
Memduh Bey (Afyonkarahisar Mebusu), 162.
Memleket, 27, 32, 38, 40, 42, 44, 48, 50, 56, 58, 73, 75-80, 96, 99, 103, 104, 108, 111, 113, 118, 129, 136-138, 147-149, 152, 155, 173, 177, 192, 208, 209, 218, 219, 221, 224, 225, 228-230, 232, 235, 236, 241, 246, 251, 253-255, 258, 260, 264, 267, 271, 273, 274, 277, 281, 286, 287, 289, 291, 297, 298, 300, 303, 304, 308, 310, - evladı, 227, 278, -ler, 242, -in asayişi, 226, -in müdafaası, 197, 220, - işleri, 258, - menfaatları, 203, - müdafaası, 197.
Memleket Hastanesi, 309
Memur, 103, 111, 132, 233, 297, 309, -lar, 112, 135, 137, 199, -luk, 106.

Menemen, 306, - Belediyesi, 306.
Mersin, 162.
Merzifon, 148, - Amerikan Mektebi, 148.
Mesadet Hanı, 24.
Mesai Kanunu Tasarısı, 206.
Mescidi Aksa, 141.
Meşrutiyet kanunları, 255.
Metropolit, 61, 68.
Mevlana, 257.
Meydan Muharebesi, 77, 185, 186, 262, 283, 286, 287, 299.
Mısır, 236, 241, 242, -lı, 26, - uleması, 241.
Mızıka, 207.
Mihalıççık, 23, 90.
Millet, 21, 22, 26, 27, 28, 29, 31, 33, 35, 37, 42, 44, 45, 47-51, 53-56, 58, 60, 63, 66, 69, 71-76, 78, 79, 82-, 84, 87-93, 95, 96, 98-100, 110, 111, 113, 114, 116-122, 124, 125, 128-131, 133-138, 140, 141, 143, 145-151, 153, 155-157, 162, 164, 167, 169, 173, 175, 176, 184, 193, 196, 200, 203, 205-210, 212-214, 218-221, 223-225, 227-236, 239-241, 244, 247-249, 251, 254, 256, 258-260, 262, 264, 267, 272, 276, 281, 283, 286-289, 297-300, 304, 310, -in arzusu, 258, -in bağımsızlığı, 75, -in selameti, 207, -ler, 256, - Meclisi, 91, 185, 236.
Milletler Cemiyeti bkz. Cemiyeti Akvam.
Milletlerarası, 145.
Milletvekili, 271.
Milli, 186, 228, - ahlak, 278, - ananeler, 241, - azim, 262, - bayram, 68, 252, - cephe, 111, 298, - cereyan, 93, - çalışma, 40, - emeller, 93, 231, - faaliyet, 73, - gayeler, 85, - Gazino, 277, - gelişme, 47, - gurur, 279, - hadiseler, 74, - hâkimiyet, 76, 100, 149, 287, - harekât, 75, 94, - hedef, 288, - heyecan, 75, 76, - hükümet, 129, - iman, 262, - irade, 76, 286, - işler, 209, - izzetinefis, 279, - kahraman, 40, 232, - kaynaklar, 37, 39, - maarif, 278, - matem, 282, - Meclis, 74, 88, 89, 99, 131, - mefkûre, 250, - mücadele, 93, 207, - müdafaa, 219, - ordu, 76, - ruh, 286, - şan, 282, - şeref, 73, 282, - tarih, 50, 77, 260, 287, - terbiye, 232, 278, - teşekkül, 75, - teşkilat, 75, - ticaret, 198, - uyanış, 75, - vasıflar, 279, - vazife, 24.
Milli Türk Ticaret Birliği, 198.
Milliyet, - anlayışı, 233, -ler, 256.
Milliyetçilik, 38, 242.
Milliyetperver, 147, -lik, 289.
Miras, 200.
Misakı Milli, 36.
Misakı Milli Kız Numune Mektebi, 188.
Misyonerlik, 60.
Mithat (Mehmet, Alam) Bey (Maraş Mebusu), 316.
Mondros Mütarekesi, 74.
Morgan, J.P., 35.
Moskova, 204.
Mougin (Mojen) (Miralay), 147.
Muallim, 21, 187, 192, 276, 278, 283, 297, 308, 309, -ler, 243.
Muallime, 187.
Muallime ve Muallimler Birliği, 187.
Muallimler Birliği, 277.
Muallimler Derneği, 283.
Muallimler Kongresi, 292.
Muamelatı Zatiye bkz. Özlük İşleri.
Muammer (Uşakizade) Bey (İzmir Belediye Reisi), 35, 296.
Mudanya, 286, 297, 299, 300.
Mudanya Askeri Mukavelesi, 77.
Mufahhamuddevle (İran Sefiri), 67.
Muhabir, 91, 117, 129, 255, 297, 303.
Muhacir, 123, 265, 270, -ler, 230, 266.
Muhalefet, 101, 103, 111, 271.
Muhalif, 150, -ler, 111.
Muharebe, 77, 80, 98, 128, 185, 186, 262, 281-286, 299, 304, -ler, 76, - meydanları, 80, 214, 218.
Muhasebeci, 104.
Muhasip, 104.
Muhiddin Paşa (Tahran Sefiri), 66.
Muhittin Baha (Baro'dan), 283.
Muhtar (Ahmet, Çilli) Bey (Nafıa Vekili, Trabzon Mebusu), 151, 196.
Muhtelit İbtidai Mektebi, 188.

Murat Bey (İzmir Vali Vekili) 192.
Musa Kâzım Efendi (Büyük Millet Meclisi Şer'iye Vekili), 21.
Musevi hahamhaneleri, 255.
Musiki, 77.
Mussolini, 180.
Mustafa Abdülhalik (Renda) Bey (Kangırı Mebusu), 184, 240.
Mustafa Efendi (Karaağaçlı, Dava Vekili), 21.
Mustafa Efendi (Konyalı Karahafızzade), 21.
Mustafa Fevzi (Sarhan) Efendi (Saruhan Mebusu), 151.
Mustafa Fevzi Efendi (Şer'iye Vekili), 212.
Mustafa Necati Bey (Saruhan Mebusu, İzmir Mebusu, Maarif Vekili, Adliye Vekili), 31, 151, 163, 240, 292.
Mustafa Reşit (Tarakçıoğlu) (Trabzon Erkek Muallim Mektebi Müdürü), 308.
Musul, - Sorunu, 271, - vilayeti, 271.
Muş, 163.
Mutemed, 104-108, -ler, 101.
Mutlak hâkimiyet, 37.
Mutlakiyet, 241.
Muvazenei Maliye Encümeni, 135.
Muzafferiyet, 77.
Mübadele, 226, 265, 266, 269, - meselesi, 226.
Mücahit, 76.
Müdafaai Hukuk, 21, 32, - Cemiyeti, 29, 50, 75, 97, 127, 131, 139.
Müdafaai Milliye, 28, 65.
Müddeiumumi (Savcı), 175.
Müderris, 232.
Müfettiş, 108.
Müfreze, 58, -ler, 76.
Müftü, 309.
Mühendis, 309.
Mülakat, 34, 36, 37, 40, 41, 129, 142, 147, 217, 218, 255.
Mülki hükümet, 58.
Mülkiye, 28.
Müminler, 237.
Mümtaz Efendi (Piyade Yüzbaşı), 243.
Münir Hayri (Egeli) Bey (Trabzon Lisesi Fransızca, Edebiyat ve Tarih öğretmeni), 309.
Münir Hüsrev (Göle) Bey (Erzurum Mebusu), 154.
Mürebbi, 277.
Müslüman, 85, 121, 236, 255, - Araplar, 256, - halklar, 242, -lar, 94, 122, 150, 237, - memleketler, 241, 242, - milletler, 149, 237.
Mütareke, 74, 259, 260.
Mütekaidin Şirketi, 24
Mütekaidini Askeriye Cemiyeti bkz. Asker Emeklileri Cemiyeti.
Müttefikler, 34, 74, 136.
Müzakere, 27, 46, 64, 77, 85, 100, 102, 103, 105-107, 109, 110, 125, 135, 138, 142-144, 148.
Müze, 310.

Nadolny, R. (Alman Elçisi), 272.
Nafıa işleri, 79.
Nahiye Meclisi, 106.
Naim Hazım Efendi (Konya İdadii Askerisi Edebiyat Muallimi), 21.
Naim Palas, 232.
Namaz, 85, 126.
Namus, 74, 75, 80, 90, 137, 288.
Nâzım (Filorinalı) Efendi, 169, 216.
Necati (Mehmet, Memişoğlu) Bey (Lâzistan Mebusu), 244.
Necati (Süleyman, Güneri) Bey (Erzurum Mebusu), 165.
Necib (Mehmet, Güven) Bey (Mardin Mebusu), 22.
Necip Bey (Kastamonu Belediye Reisi), 153.
Necmeddin Sadak Bey (*Akşam* Gazetesi Başyazarı), 194, 207.
Nefer, 58.
Neşet Ömer (İrdelp) Bey (Doktor), 158, 159.
Neşriyat, 101.
Neue Freie Presse, 117.
New Orleans, 35.
New York, 35, 71, 166.

New York Herald, 255.
New York Türk Teavün Cemiyeti, 71.
Nicolaus (Nikolaus) Efendi (Rum Patrikhanesi Reisi Kayseri Metropoliti), 61.
Nilizon, J. *(Le Temps* Muhabiri), 129.
Nilüfer çayı, 300.
Nizamname, 100-102, 104-106, 110, 143, 154, 189, - Encümeni, 101.
Nuh Tufanı, 80.
Nüfus, - meselesi, 228, - siyaseti, 233.
Nüzhet Hanım (Muallimler Derneği), 283.

Okul, 39, 40, 307.
Oltu Mektebi, 188.
16 Mart işgali, 261.
Ordu, 27, 40, 49, 65, 73, 76, 79, 92, 98, 111, 114, 116, 124, 131, 135-137, 170, 185, 186, 208, 209, 214, 219-221, 226, 227, 230, 243, 261, 280, 284-286, 289, 297-299, 302, -lar, 49, 74, -muz, 26, - müfettişleri, 197, - safları, 24.
Orman, 282.
Ortaelçi, 211, 246, 251, 253, 254, 264, 267, 272, 273, 291.
Ortodoks kilisesi, 255.
Osman Bey (Canik Valisi), 165.
Osman Gazi Türbesi, 297.
Osmanlı, 38, - devleti, 74, 75, 208, - hanedanı, 208, 236, - hükümeti, 74, - İmparatorluğu, 74, 77, 148, 241, 287, - padişahı, 74, - şehzadesi, 298.
Otomobil, 34, 56, 84, 232, 281, 284, 285, 312, 314, 315.
30 Ağustos Muharebesi, 280, 281, 282, 283, 286.
Oy, 50, 83, 101, 109, 110, 145, 175, -lar, 23, 102.

Ödemiş, 58.
Öğretim, 234, - birliği, 228, 234.
Öğretimin Birliği Kanunu bkz. Tevhidi Tedrisat Kanunu.
Öğretmen, 309.
Öğretmen Okulu bkz. Darülmuallimin ve Darülmuallimat.
Ömer Fevzi Bey, 317.
Özlük İşleri, 170.

Padişah, 74-76, 298, -lar, 149, 199.
Pamuk, 39, - borsaları, 35.
Panislamizm, 37.
Panturanizm, 37.
Papa, 150.
Para, 37, 84, 125, 137, 138, 269, 298, -lar, 200.
Paris, 76, 133.
Parlamento, 91, 118, 274.
Paşaeli, 78.
Patrik, 181, 256, 263, ler, 255, lik, 255
Patrikhane, 61, 181, 256, 263, - meselesi, 255.
Pazarcık, 185.
Peçe, 40.
Pernot, Maurice (Fransız gazeteci), 147.
Petrol, 39.
Peygamber, 149, 208, 309.
Pickthall, Marmaduke, 133.
Piyade, 58, 96, 243, 297, 299.
Piyano, 35.
Pol Kunduriotis (Yunanistan Geçici Reisicumhuru, Amiral), 274.
Polathane, 316.
Polis, 297, - müdüriyeti, 44.
Politik, 233.
Politikacı, 286.
Politiya, 181.
Polonya, 231, 254, 273.
Pontus, - hükümeti, 78, - Krallığı ülkesi, 304.
Pratik iştigaller, 220.
Prens, 26.
Prensip, 40.
Program, 101, 104-106, 108, 142, 259, 277, - Encümeni, 101.
Propaganda, 85, 93, 148.
Protestan, - kilisesi, 256, -lık, 256.

Radef, Simon (Bulgaristan maslahatgüzarı), 179.
Rahip, 148.

Rahmi Bey (Mustafa, Köken) (İzmir Mebusu), 127.
Rangun, 72.
Rangun Hilafet Komitesi, 72.
Rapor, 27.
Raporları İnceleme Encümeni, 101.
Rasih (Kaplan) Efendi (Antalya Mebusu), 236.
Rauf (Hüseyin, Orbay) Bey (İcra Vekilleri Reisi, Heyeti Vekile Reisi), 34-36, 53, 54, 56, 81.
Recep (Peker) Bey (Kütahya Mebusu), 154.
Recep Bey (Mardin Livası Halk Fırkası Üyesi), 153.
Recep Bey, (Şûrayı Devlet Tanzimat Dairesi Üyesi), 275.
Refet (Bele) Paşa (İzmir Mebusu), 53, 162.
Refik (Bekir, Koraltan) Bey (Konya Mebusu), 21, 175, 193.
Refik (İbrahim, Saydam) Bey (Doktor, İstanbul Mebusu), 151, 154, 240.
Refik İsmail Bey (İstanbul Halk Fırkası Mutemedi), 316.
Refik Şevket (İnce) Bey (Adliye Vekili), 84.
Reform, 242.
Regaip gecesi, 216.
Reji, 316.
Reşad (Mehmet) Bey (Saruhan Mebusu), 163.
Reşat Bey, 35.
Rıhtım, 74, 298, 304.
Rıza (Kotan) Bey (Muş Mebusu), 163.
Rıza Han (İran Harbiye Nazırı, Başkumandan), 114.
Rıza Nur Bey (Sinop Mebusu), 48, 168.
Rifat (Ahmet Çalıka) Bey (Adliye Vekili), 59.
Riyaseti Cumhur Mızıkası, 207.
Riyaziye (Matematik), 232.
Rize, 142, 312, 315-317.
Roma, 26, 150, 298.
Roma Temsilciliği, 26, 180.
Romanya, 230, 246, 253, - kralı, 253.
Röportaj, 166.
Ruhani, 255, - reisler, 256.
Rum, 61, 256, - Cemaati, 62, -lar, 256, - Patriği, 181, 263, - Patrikhanesi, 61, 256, - Patrikliği, 256.
Rum Ortodoks Patrikhanesi, 256.
Rumca gazete, 263.
Rumeli Müslümanları, 122.
Rus, 223, - taraflısı, 271.
Rusya, 37, 80, 157, 201, 202, 256.
Rusya Merkezi İcra Komitesi, 157.
Rusya Sosyalist Sovyetler Cumhuriyeti, 157.
Rusya Şûralar İttihadı Cumhuriyeti bkz. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği.
Ruşen Eşref Bey (Ünaydın, Afyonkarahisar Mebusu), 142.
Rüsuhi Bey (Riyaset Seryaveri), 158.
Rüştiyei Müdafaai Hukuk Mektebi, 188.

Saadeddin Ferid Bey (İstanbul Baro İkinci Reisi), 222.
Sabit (Sağıroğlu) Bey (Erzincan Mebusu), 154.
Sabri (Mehmet, Toprak) Bey (Saruhan Mebusu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Reis Vekili), 131, 151, 162, 184.
Sadrettin Beyefendi (İzmir Halk Fırkası Mutemedi, Doktor), 301.
Safa (Özler) Bey (Adana Mebusu), 151.
Saffet (Arıkan) Bey (İzmit Mebusu), 25. 154.
Sağlık, 39, 158, - durumu, 159, 160.
Sakarya, 77, 282, 286, - zaferi, 262.
Sakarya Kız Numune Mektebi, 188.
Sakarya Meydan Muharebesi, 77, 98, 128, 304.
Salâhaddin (Hüseyin, Köseoğlu) Bey (Mersin Mebusu), 162.
Salih (Bozok) Bey (Bozok Mebusu, Seryaver), 22, 56, 158, 159.
Saltanat, 207, 208, 241, 287, 298, - hülyası, 200, - tacı, 209, - tahtı, 209.

Sami Sâbit Bey (Süvari Kumandanı Miralay), 43.
Samsun, 76, 164, 165, 259, 260, 304, 313, 314.
Sanat, 50, 77, 192, 215, - kültürü, 233.
Sanatlar Mektebi, 192.
Sanayi, 227.
Sanayii Nefise Mektebi, 233.
Saray, 75, 287, - hayatı, 199, -lar, 200.
Saruhan (Manisa), 151, 162, 163, 175, 193, 240, 302.
Savaş, 34, 91.
Savcı bkz. Müddeiumumi.
Seçilme, 81, 110.
Seçim, 23, 32, 103, 143-145, 152, 153, 162, 175, 261, - devresi, 73, 83, 140, 244, - ler, 21, 50, 75, 104, 105, 108, - Teşkilatı, 105, 107, - vaziyeti, 27.
Seçmenler, 23.
Sefaret, 67, 96, 211.
Sefir, 55, 66, 67, 182, 223, 264, 272, 273, -lik, 211.
Selçuki idaresi, 259.
Selkisaray, 281.
Sendika, 206.
Sergi, 69.
Serkarin bkz. Baş mabeyinci.
Sermaye, 37, 112, 279, - vergileri, 256.
Serpiskopos, 68.
Servet, 227.
Sevr Antlaşması, 76, 282.
Seyahat, 40, 217.
Seyid (Mehmet Emin) Bey (İzmir Mebusu), 151.
Seyit Bey (Beyoğlu Müdafaai Hukuk Liva Heyeti Reisi), 124.
Seyyar müfrezeler, 58.
Sezai Bey (Belediye Meclisi Reisi), 153.
Sıdıka Süleyman Hanım (Türkiye Muallimler Birliği Kongresi Ankara Delegesi), 277.
Sığır vebası, 28, 63.
Sıhhat tedbirleri, 228.
Sıhhiye, 65, - işleri, 128, - teşkilatı, 65.
Sınıf, 56, 100, 173.
Sınır, 256, 258, -lar, 38, 78.
Sıtkı Bey (Binbaşı), 26.
Sigorta ücreti, 26.
Silah, 42, 58, 80, 170, 197, - arkadaşı, 49, -lanma, 197, -lar, 50, -lı efrat, 58, -lı müdafaa, 75, -lı tedbirler, 227.
Simav, 185.
Sinema, 281.
Sinop, 82, 168.
Sirkeci, 24.
Sivas, 29, 75, 81, 153, 227, 260, 261, 312, 314.
Sivas Darülhilâfe Medresesi, 153.
Sivas Genel Kongresi, 75, 260.
Sivas Türk Ocağı, 47.
Sivrihisar, 23.
Siyasal, 38.
Siyaset, 38, 76, 79, 102, 148, 150, 228, 230, 231, 233, - sahası, 86, 208, 218.
Siyasi, 78, 148, 289, - anlayış, 229, - birlik, 237, - cemiyet, 100, 154, - dini koalisyon, 242, - faaliyetler, 77, - felaketler, 289, - hayat, 229, - icaplar, 80, - inkılap, 278, - istikamet, 217, - isyan, 76, - kader, 38, - kahramanlık, 282, - kanaat, 165, - kayıtlar, 227, - müessese, 255, - münasebetler, 230, - müşavir, 223, 254, - rakipler, 271, - rical, 147, - saha, 49, - salahiyet, 255, - tahrik, 256, - vazife, 21, 97, - vaziyet, 215.
Slav, 148.
Softalık, 233.
Sofya, 87, 211, - Sefiri, 211.
Sosyolojik prensip, 40.
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, 223, 224, 231.
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği İcra Merkezi Komitesi, 202.
Sömürülmek, 39.
Spor, 307, - teşkilatı, 85.
Suat Bey, 60.
Subay, 35, 36, 74, 137, 147, 259, 282, 284, 285, 297, -lar, 135, 136, 138, 199.
Suhaç, 236.
Suikast, -çı, 35, - zanlıları, 205.
Suiistimal, 111.

Sultan, 119, 241, 287, -lar, 209.
Suphi Nuri (İleri) Bey (*İleri* Gazetesi Sahibi, Başyazarı), 111, 194, 207.
Suriç (Rus Büyükelçisi), 223.
Süleyman Sırrı (İçöz) Bey (Bozok Mebusu), 140.
Süleyman Sırrı Bey (İstanbul Mebusu), 196, 240.
Süvari, 284, 299, -ler, 56, - subayı, 285.

Şahadet diyarı, 289.
Şair, 115.
Şakir Rasim Bey (Türkiye Umum Amele Birliği Kâtibi Umumisi), 153.
Şehir, 99, 117, 120, 229, 281, 298, 299, 305, -ler, 40, 78, -liler, 298.
Şehit, 120, 282, 282, 283, 287, 300, -ler, 71.
Şehit Asker abidesi, 287, 289, 297.
Şehremaneti, 131.
Şehzade, 298.
Şeref, 37, 49, 73, 80, 98, 233, 282, 288, -li barış, 87, -li vazife, 99.
Şevket Ali Bey (Hindistan Karaçi), 236.
Şiir, 282.
Şimal grubu, 162.
Şimendifer, 284, 304, 313, -ler, 219, 227.
Şirket, 24, 60.
Şûra, 105-107, 223, 231, 275.
Şûrayı Devlet Tanzimat Dairesi, 153, 275.
Şükrü Bey (Matematikçi, Fen Fakültesi Müderrisi), 232.
Şükrü Kaya Bey, 207.
Şükrü Naili Paşa, 281, 299.

Taarruz, 220, 262, 283, 298, 299, -lar, 225, - harekâtı, 128.
Taassup ağacı, 233.
Tabip, 65.
Tahran, 66, 114, - Sefiri, 66.
Tahsin Bey (Aynîzade, Milli Türk Ticaret Birliği Kongresi Reisi, Hukuk Fakültesi Reisi), 198, 232.
Tahsin (Hasan, Uzer) Bey (İzmir Mebusu), 140.
Tahsisat, 200.
Taht, 209, - kavgası, 298.
Tahy de Tahovary, Ladislas (Macaristan Sefiri), 182, 264, 276.
Talât Paşa, 40.
Talebe, 153, 192, 297, 308.
Talimatname, 28.
Tan, 193.
Tanin, 207, 208, 218.
Tanrı, 241.
Tarım, 39, - makineleri, 39, - okulları, 39.
Tarih, 49, 50, 76, 77, 80, 98, 149, 150, 174, 183, 186, 208, 233, 259, 260, 262, 282, 283, 286, 287, 298, 309, - sayfaları, 185.
Tarihi hatıra, 199.
Tasviri Efkâr, 193, 194, 207.
Tayyare, 282, 298, - filosu, 26, - teşkilatı, 197.
Tecavüz, 74, 75, 80, 288.
Tekirdağ (Tekfurdağı), 113, 164.
Tekirdağ Türk Ocağı, 176.
Telefon, 284.
Telgraf, 22, 23, 27, 29, 32, 33, 35, 45, 49, 52, 55, 61, 66, 67, 81, 82, 89, 91, 92, 114, 123, 131, 133, 152, 153, 160, 164, 165, 168, 184, 187, 193, 196, 198, 201, 204, 236, 250, 261, 263, 276, 280, 281, 292, 293, 296, 303, 313, 314, -name, 55, 62, 67, 68, 72, 88, 89. 124, 134, 141, 181, 187, 190, 201, 205, 210.
Teokrasi, 241.
Teorik, 242, - iştigaller, 220.
Tercümanı Hakikat, 172, 207.
Teşkilat, 21, 65, 75, 79, 85, 97, 101-109, 154, 164, 185, 197, 220, 228, 229, 260, 262, 277, 281.
Teşkilatı Esasiye Kanunu, 117, 118, 130, 142-145, 151, 225, 238-240, 255.
Tevfik (Bıyıklıoğlu) Bey (Yarbay, Başkâtip), 194, 207, 208, 245, 247, 284, 297.
Tevfik Fikret Bey (Karaman İstinaf Azası), 21.
Tevhidi Efkâr, 119, 290.
Tevhidi Tedrisat Kanunu (Öğretimin Birliği Kanunu), 234.
The Saturday Evening Post, 34.

Tıp, 158, - Fakültesi, 232.
Ticaret, 38, 60, 300, 316, - mukavelesi, 231.
Ticaret Birliği Kongresi, 198
Ticaret Mektebi, 309
Ticari gelişme, 39.
Tokat, 261.
Topçu, 297.
Topçu İhsan, 193.
Toplum, 40, 209, 288, -lar, 237.
Toplumsal, 232, 289, - bilim, 209, - felaketler, 289, - hayat, 288, - icaplar, 80, - inkılap, 278, 289, 310, - nizam, 50.
Toprak, 77, 121.
Trabzon, 43, 78, 151, 162, 189, 240, 304, 305, 307, 310, 312, 314-317, - halkı, 303, -lular, 260, 303, 304, 310, - Valisi, 309.
Trabzon Çiftçiler Birliği, 189.
Trabzon Erkek Muallim Mektebi, 308, 309.
Trabzon Halk Fırkası, 309.
Trabzon İplik Mensucat Fabrikası, 309.
Trabzon Lisesi, 307, 309.
Trabzon Lisesi Okul Spor Yurdu, 307.
Trabzon Memleket Hastanesi, 309.
Trabzon Ticaret Mektebi, 309.
Traktör, 39.
Tren, 281, 283.
Trikopis (General, Yunan Başkumandanı), 284-286.
Tuna, 91.
Tunalı Hilmi Bey (Zonguldak Mebusu), 145.
Turan Mektebi, 188.
Tüccar, 35.
Tüketim, 38.
Türbe, 281, 297.
Türk, 74, 85, 100, 115, 117, 133, 174, 233, 241, 282, 284, 286-288, 293, - bağımsızlığı, 38, - camiası, 288, 304, - Cumhuriyeti, 260, 276 287, 300, 310, - çemberi, 286, - demokrasisi, 38, - devleti, 34, 287, 310, - hâkimiyeti, 256, - halkı, 49, - hükümdarları, 298, - hükümeti, 37, 149, - İmparatorluğu, 38, - kabinesi, 35, - kadını, 40, 41, - kahvesi, 36, - kardeşler, 94, - kıyafeti, 259, -ler, 34, 93, 111, 118, 119, 121, 122, 147, 149, 150, 166, 236, 256, 298, - lirası, 70, - lisanı, 256, -lük, 74, 281, - matbuatı, 118, 119, - mefkûresi, 288, - menfaatları, 288, - milleti, 35, 49, 50, 119, 121, 122, 129, 146, 148-150, 157, 208, 223-225, 228, 229, 236, 258, 260, 262, 264, 267, 272, 276, 283, 286-288, 297-299, - milliyetperverleri, 147, - orduları, 297, 299, - ordusu, 220, - padişahı, 149, - subayı, 35, - süngüleri, 285, - tarihi, 80, 208, 262, 286, - toprağı, 121, - ülkesi, 36, - vatanı, 78, 166, 185, 225, 228, 286-288, - yetimleri, 270.
Türk Diplomatik Temsilciliği, 133.
Türk Edebiyatı Tarihi, 174.
Türk Kaptan ve Makinistler ve Bahriye Mensupları Cemiyeti, 293.
Türk Ocağı, 29, 31, 33, 47, 85, 86, 113, 153, 176, 177, 282.
Türk Teavün Cemiyeti, 71.
Türk Ticaret Birliği, 198.
Türkçe, 25, 36, 41, 42, 143, 147.
Türkiye (Türkiya), 22, 26, 28, 29, 31, 33, 35-40, 42, 44. 45, 47-49, 51, 53, 54, 58, 60, 63, 66, 69, 71-73, 74, 78, 82, 83, 90, 92, 93, 95, 96, 98, 100, 111, 113, 114, 116-121, 124, 128, 129, 133, 134, 140, 141, 145, 148-151, 154, 160, 162, 164, 166, 167, 169, 171, 173, 175-177, 179, 180, 184, 187-189, 196, 198, 200, 203, 205, 206, 211-213, 216, 220, 221, 224, 225, 232, 234, 236, 239-241, 244, 247-249, 251, 255, 256, 258, 259, 270-273, 277, 278, 288, 292, 300, 310, - camiası, 310, - devleti, 73, 74, 77, 79, 80, 143, 145, 185, 186, 209, - halkı, 75, 199, 283, - hükümeti, 272, - matbuatı, 209, - merkezleri, 260, - milleti, 233, - tarihi, 76.
Türkiye Amele Birliği, 206.
Türkiye (Türkiya) Büyük Millet Meclisi, 21, 22, 26, 28, 29, 31, 33, 37, 42, 45, 47-

49, 51, 53, 54, 58, 60, 63, 66, 69, 71-75, 82, 84, 87-90, 92, 95, 96, 98, 100, 103, 110, 113, 114, 116-118, 120, 121, 124, 125, 128, 130, 131, 133-135, 140, 141, 143, 145, 162, 164, 167, 175, 176, 184, 193, 196, 205-207, 212, 213, 225, 234, 236, 239, 240, 244, 247-249, 251, 262, 291, 299.
Türkiye (Türkiya) Cumhuriyeti, 118, 145, 146, 155, 158, 159, 171, 174, 180-183, 189, 192, 195, 197, 199, 200, 206, 207, 209, 211, 215, 216, 221, 226, 231, 234, 236, 237, 239, 243, 245, 246, 248, 251, 254, 259, 265, 266, 268-270, 290-292, 295, 305, 312, 316, - Hükümeti, 253, - Cumhurbaşkanı, 241.
Türkiye Dul ve Yetimlere Yardım Komitesi, 120.
Türkiye Hilali Ahmer Cemiyeti bkz. Hilali Ahmer Cemiyeti.
Türkiye Himayei Etfal Cemiyeti bkz. Himayei Etfal Cemiyeti.
Türkiye Muallime ve Muallimler Birliği, bkz. Muallime ve Muallimler Birliği.
Türkiye Reisicumhuru, 243, 246, 249-251, 253, 266, 269, 273, 274, 291.
Türkiye Tarihi, 174.
Türkiye Umum Amele Birliği, 153.
Türk-Müslüman ecdadımız, 255.
Tütün, 39.

Uhrevi saadet, 230.
Ukrayna, 77.
Ulaşım, 227.
Ulaştırma, 39.
Ulema, 241, 309.
Umum Amele Birliği, 153.
Umum İnşaat Usta ve Kalfaları Cemiyeti, 153.
Umum Mütekaidini Askeriye Cemiyeti, 210.
Umumi İdare Heyeti, 102.
Umumi Maarif Programı, 278.
Umumi Terbiye Programı, 278.
Urfa, 22, 43, 251.
Uşak, 185.
Üçüncü Cumhuriyet'te Siyasi Partiler, 25.
Ülke, 36, 39, 304.
Ültimatom, 35.
Üretim, 38.
Üsküdar, 124.
Üsküdar Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 124.
Üye, 22, 35, 85, 89, 93, 100, 103, 105, 107-109, 123, 275, 277, 279, 291, 317, -ler, 64, 71, 86, 88, 91, 101, 102, 104, 106, 110, 135, 140, 143, 145, 162, 225, -lik, 82, 110, 175.

Vakit, 30, 207.
Van, 277.
Vapur, 259.
Vasıf (Hüseyin, Çınar) Bey (Maarif Vekili, Saruhan Mebusu), 193, 175, 227, 240, 290.
Vasıf Bey (Doktor, Tıp Fakültesi Reisi), 232.
Vatan, 32, 48, 49, 74, 75, 77-79, 111, 136, 166, 181, 185, 191, 208, 210, 214, 221, 225, 228, 230, 241, 259, 262, 286-289, 298-300, 310, -a ihanet, 193, - aşkı, 77, -ın bağımsızlığı, 304, -ın birliği, 304, -ın hürriyeti, 304, -ın kurtuluşu, 75, -ın muhafazası, 227, -ın müdafaası, 136.
Vatan, 207.
Vatandaş, 50, 147, 259, 288, 304, -lar, 226, 229.
Vatani menfaatlar, 178.
Vatanperver, 91, 298, 304, -lik, 32, 38.
Veba, 63.
Vehbi (Mehmet, Bolak) Bey (Karesi Mebusu), 163.
Velmuş, Moris, 297.
Vergi, 256, - ıslahı, 227.
Vilayet, 101, 107, 108, 120, 178, - Kongresi, 101, 104, 105, - mutemetleri, 104, - şûraları, 105, 106, - teşkilatı, 104.
Viyana, 37, 117.

Washington, 36, 37.
Wilson, Woodrow, 38, 39.
Wojciechowski, Stanislas (Lehistan Reisicumhuru), 254.

Yabancı, 74, 256, - asker, 259, - devlet, 96, - düşman, 147, - düşmanlığı, 119, 148, 149, - hükümetler, 256, - işgal kuvvetleri, 207, -lar, 149, 259, - maksatlar, 149, - mektepler, 148, - subay, 259, - süngüleri, 75, 259, - temsilciler, 199, - teşebbüsler, 149, - unsurlar, 256.
Yahudiler, 256.
Yahya Kemal (Beyatlı) Bey (Dersaadet Darülfünun Müderrisi, Urfa Mebusu), 22.
Yanbolu, 128.
Yardım, 70, 120.
Yargı organı, 37.
Yasama organı, 37.
Yazarlar, 40.
Yedek Subay, 84.
Yedek Subaylar Yardımlaşma Cemiyeti bkz. İhtiyat Zabitleri Teavün Cemiyeti.
Yeni Dünya, 282.
Yeni Türkiya, 23.
Yenigün, 164, 165.
Yenişehir, 185.
Yetim, 120.
Yıldırımkemal İstasyonu, 281.
Yıldız Köşkü, 241.
23 Nisan, 252.
Yoksulluk, 242.
Yozgat, 22.
Yunan, 111, 120, 274, - idaresi, 121, 122, - Küçük Asya Ordusu, 77, -lı, 34, -lılar, 40, 112, 122, - Meclisi, 274, - ordusu, 74, 76, 185, 261, 298, - tayyareleri, 298, - zulmü, 121.
Yunanistan, 141, 274, - devleti, 230.
Yunus Nadi Bey, 44, 258, 280.
Yurt, 298.
Yusuf (Başkaya) Bey (Denizli Mebusu), 22, 281.
Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey (Sinop Mebusu), 82.
Yusuf Ziya (Mebus), 281.
Yüksek Öğretmen Okulu, 250.
Yürütme organı, 37.
Zabıta, 297.
Zabıtaı Sıhhiyei Hayvaniye Kanun ve Talimatnamesi, 28.
Zafer, 76, 77, 86, 93, 121, 146, 170, 186, 187, 207, 208, 221, 224, 233, 262, 271, 280-282, 285-287, 289, 293, -ler, 185.
Zalim, 76.
Zanaat, 300.
Zekâi (Apaydın) Bey (Aydın Mebusu), 240.
Zenofobi, 119.
Ziraat, 28, 227, 300, 309.
Ziraat Bankası, 167.
Zirai sanayi, 227
Ziya Gevher *(Hâkimiyeti Milliye* muhabiri), 283.
Zonguldak, 145.
Zulüm, 74, 120.
Zülfü (Tiğrel) Bey (Diyarbekir Mebusu), 154.

KİTAP